

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
FILIALA CLUJ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ

CERCETĂRI
DE
LINGVISTICĂ

ANUL VI

1

IANUARIE – IUNIE

1961

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
FILIALA CLUJ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL VI

I

IANUARIE — IUNIE

1961

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

REVISTĂ A INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ AL ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
FILIALA CLUJ

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. E. PETROVICI (*redactor responsabil*), D. MACREA
(*redactor responsabil adjunct*), V. BREBAN, H. JACQUIER,
B. KELEMEN, P. NEIESCU, I. PĂTRUȚ, R. TODORAN;
M. HOMORODEAN și AURELIA STAN (*secretari de redacție*)

Redacția : Institutul de lingvistică, CLUJ, str. E. Racoviță 19—21, Telefon 20—49
Administrația : Filiala Academiei R.P.R., CLUJ, str. Republicii 9, Telefon 35—14.

S U M A R

VALORIFICAREA MOȘTENIRII LINGVISTICE

D. MACREA, Școala clujeană: Nicolae Drăganu	9

FONETICĂ ȘI DIALECTOLOGIE

E. PETROVICI, Evoluție fonetică, substituie de sunete sau adaptare morfologică? (În legătură cu tratamentul lui o final în elementele slave ale limbii române)	25
D. MACREA, O veche controversă lingvistică: Palatalizarea labialelor și tradiția limbii noastre literare	31
ROMULUS TODORAN, Noi particularități ale subdialectelor dacoromâne	43
GÁLFFY MÓZES, Contribuții la geografia lingvistică romino-maghiaro-săsească din Republica Populară Română	75
GR. RUSU, Graluri de tranziție. În legătură cu poziția gralului vrincean în cadrul dacoromânei	83

GRAMATICĂ ȘI LEXIC

I. PĂTRUȚ, Despre genul substantivelor românești de origine slavă	95
N. CORLĂTEANU (U.R.S.S.), Probleme de frazeologie în dicționarele bilingve și explicative	101
LIDIA SFÎRLEA, Aspecte ale lexicului gralului din Valea Sebeșului	121
LUIZA și MIRCEA SECHE, Neologismele în „Țiganiada” lui I. Budai-Deleanu	137
RITA CHIRICUȚĂ-MARINOVICI, Cu privire la participiu în anumite funcții sintactice	155

ONOMASTICĂ

M. HOMORODEAN, Citeva nume topice din comuna Căvnic și din jur, bazate pe termeni minieri	161
AL. CRISTUREANU, Derivarea cu sufixe a numelor de familie din Valea Jiului	171
CSÁK LÁSZLÓ, Supranume cu rol de identificare la Mera	183
G. GIUGLEA și N. ORGHIDAN, Note de toponimie	191

CRONICĂ

AURELIA STAN și M. HOMORODEAN, Activitatea Institutului de lingvistică din Cluj în anii 1959 și 1960	193

RECENZII

	Pag.
P. Г. ПИОТРОВСКИЙ, Формирование артикля в романских языках, (Выбор формы), Издательство Академии Наук СССР, Москва-Ленинград, 1960 (<i>O. Vințeler</i>)	199
RAMÓN MENÉNDEZ PIDAL, <i>Poema de Yácuſ. Matereales por su estudio.</i> Colección filológica de la Universidad de Granada, vol. I, 1952, 150 p. + XVII facs. (<i>G. Giuglea și I. Stan</i>)	202
GIOVANNI ALESSIO, <i>Concordanze lessicali tra i dialetti rumeni e quelli calabresi.</i> Estratto dagli „Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia”, vol. I, Bari, 1954, 53 p. (<i>G. Giuglea și I. Stan</i>)	205
H. MIHĂESCU, <i>Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman</i> (Comisia pentru studiul formării limbii și poporului român, III). Editura Academiei R.P.R., București, 1960, 327 p. + 3 hărți (<i>I. I. Russu</i>)	209
V. BEŠEVLIJEV, <i>Nachträge zu den thrakischen Sprachresten</i> , în „Balkanskoe Ezikoznanie”, Sofia, I, 1959, p. 65–68 (<i>I. I. Russu</i>)	218
LEXIC REGIONAL, Societatea de științe istorice și filologice [București], Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960 (<i>M. Homorodean</i>)	219
REVUE INTERNATIONALE D'ONOMASTIQUE, 10 ^e Année, 1958, № 1–4, Paris (<i>Aurelia Stan și M. Homorodean</i>)	224
FORSCHUNGEN ZUR VOLKS- UND LANDESKUNDE (Akademie der Rumänischen Volksrepublik. Zweigstelle Klausenburg. Sektion für Gesellschaftswissenschaften – Hermannstadt), 1, 2, 1959, Verlag der Akademie der Rumänischen Volksrepublik (<i>Lidia Sftilea</i>)	229

NOTE BIBLIOGRAFICE

Abrevierile publicațiilor de filologie romanică, slavistică etc. (<i>Béla Kelemen</i>).	233

СОДЕРЖАНИЕ

	<u>Стр.</u>
ИССЛЕДОВАНИЕ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО НАСЛЕДСТВА	
Д. МАКРЯ, Клужская школа: Николае Дрэгану	9
ФОНЕТИКА И ДИАЛЕКТОЛОГИЯ	
Э. ПЕТРОВИЧ, Фонетическая эволюция, субституция звуков или морфологическое приспособление? (В связи с судьбой безударного <i>о</i> в славянских элементах румынского языка)	25
Д. МАКРЯ, Старый лингвистический спор: Палатализация губных звуков и традиция румынского литературного языка	31
Р. ТОДОРАН, Новые особенности дако-румынских поддиалектов.	43
ГАЛФИ М., К румынско-венгерско-саксонской лингвистической географии в РНР	75
ГР. РУСУ, Переходные говоры. В связи с положением говора области Вранчи в рамках дако-румынского диалекта	83
ГРАММАТИКА И ЛЕКСИКА	
И. ПЭТРУЦ, О роде румынских имен существительных славянского происхождения	95
Н. КОРЛЭТЯНУ (СССР), Вопросы фразеологии в двуязычных и толковых словарях	101
ЛИДИЯ СФЫРЛЯ, Формы лексики из долины Себеша	121
ЛУИЗА СЕКЕ и МИРЧА СЕКЕ, Неологизмы в поэме И. Будай-Деляну „Цыганиада”	137
РИТА КИРИКУЦЭ-МАРИНОВИЧ, О причастии в определенных синтаксических ролях	155
ОНОМАСТИКА	
М. ХОМОРОДЯН, Некоторые местные названия в селе Кавник и его районах, основанные на рудниковых терминах	161
АЛ. КРИСТУРЯНУ, Образование фамилий при помощи суффиксов в долине реки Жиу	171
ЧАК ЛАСЛО, Опознавательные прозвища в селе Мера	183
Г. ДЖУГЛЯ и Н. ОРГИДАН, Топономические заметки	191
ХРОНИКА	
АУРЕЛИЯ СТАН и М. ХОМОРОДЯН, Деятельность Клужского института языкознания в 1959—1960 гг.	193

РЕЦЕНЗИИ

Р. Г. ПИОТРОВСКИЙ, Формирование артикля в романских языках, (Выбор формы), Издательство Академии Наук СССР, Москва-Ленинград, 1960 (<i>О. Вицелер</i>)	199
RAMÓN MENÉNDEZ PIDAL, <i>Poema de Yúçuf. Matereales por su estudio.</i> Colección filológica de la Universidad de Granada, vol. I, 1952, 150 p. + XVII facs. (<i>Г. Джугеля и И. Стан</i>)	202
GIOVANNI ALESSIO, <i>Concordanze lessicali tra i dialetti rumeni e quelli calabresi.</i> Estratto dagli „Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia", vol. I, Bari, 1954, 53 p. (<i>Г. Джугеля и И. Стан</i>)	205
H. MIHĂESCU, <i>Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman</i> (Comisia pentru studiul formării limbii și poporului român, III). Editura Academiei R.P.R., București, 1960, 327 p. + 3 hărți (<i>И. И. Рущу</i>)	209
V. BEŠEVILIEV, <i>Nachträge zu den thrakischen Sprachresten</i> , в „Balkanskoe Ezikoznanie", Sofia, I, 1959, p. 65–68 (<i>И. И. Рущу</i>)	218
LEXIC REGIONAL, Societatea de științe istorice și filologice [București], Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960 (<i>М. Хомородян</i>)	219
REVUE INTERNATIONALE D'ONOMASTIQUE, 10 ^e Année, 1958, Paris № 1–4, (<i>Аурелия Стан и М. Хомородян</i>)	224
FORSCHUNGEN ZUR VOLKS- UND LANDESKUNDE (Akademie der Rumänischen Volksrepublik. Zweigstelle Klausenburg. Sektion für Gesellschaftswissenschaften — Hermannstadt), 1, 2, 1959, Verlag der Akademie der Rumänischen Volksrepublik (<i>Лидия Сфырля</i>).	229

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

Сокращения, используемые в журналах по романской, славянской филологии и т.д. (<i>Бела Келемен</i>)	233

SOMMAIRE

Page

HÉRITAGE LINGUISTIQUE

- D. MACREA, L'Ecole de Cluj : Nicolae Drăganu 9

PHONÉTIQUE ET DIALECTOLOGIE

- E. PETROVICI, Evolution phonétique, substitution de son ou adaptation morphologique ? (A propos du traitement de *o* non accentué dans les éléments slaves du roumain) 25
- D. MACREA, Une ancienne controverse linguistique : La palatalisation des labiales et la tradition de la langue roumaine littéraire 31
- R. TODORAN, Particularités nouvelles des sous-dialectes daco-roumains . . . 43
- GÁLFFY MÓZES, Contribution à la géographie linguistique roumano-magyarsaxonne dans la République Populaire Roumaine 75
- GR. RUSU, Parlers de transition. A propos de la position du parler de la région de Vrancea dans le cadre du dialecte daco-roumain 83

GRAMMAIRE ET LEXICOLOGIE

- I. PĂTRUȚ, Sur le genre des noms roumains d'origine slave 95
- N. CORLĂTEANU (U.R.S.S.), Problèmes de phraséologie dans les dictionnaires bilingues et explicatifs 101
- LIDIA SFÎRLEA, Aspects du lexique du parler de la Vallée du Sebeș . . . 121
- LUIZA et MIRCEA SECHE, Les néologismes dans la « Țiganiada » de I. Budai-Deleanu 137
- RITA CHIRICUȚĂ-MARINOVICI, A propos du participe dans certaines fonctions syntaxiques 155

ONOMASTIQUE

- M. HOMORODEAN, Quelques noms topiques de la commune de Căvnic et de ses environs, fondés sur des termes miniers 161
- AL. CRISTUREANU, La dérivation par suffixes des noms de famille dans la Vallée du Jiu 171
- CSÁK LÁSZLÓ, Surnoms à rôle d'identification à Mera 183
- G. GIUGLEA et N. ORGHIDAN, Notes de toponymie 191

CHRONIQUE

- AURELIA STAN et M. HOMORODEAN, L'activité de l'Institut de Linguistique de Cluj au cours des années 1959 et 1960 193

COMPTES RENDUS

Page

P.Г. ПИОТРОВСКИЙ, Формирование артикля в романских языках (выбор формы). Издательство Академии Наук СССР, Москва-Ленинград, 1960 (<i>O. Vințeler</i>)	199
RAMÓN MENÉNDEZ PIDAL, <i>Poema de Yúçuf. Matereales por su estudio</i> . Colección filológica de la Universidad de Granada, vol. I, 1952, 150 p. + XVII facs. (<i>G. Giuglea et I. Stan</i>)	202
GIOVANNI ALESSIO, <i>Concordanze lessicali tra i dialetti rumeni e quelli calabresi</i> . Estratto dagli „Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia”, vol. I, Bari, 1954, 53 p. (<i>G. Giuglea et I. Stan</i>)	205
H. MIHĂESCU, <i>Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman</i> (Comisia pentru studiul formării limbii și poporului român, III), Editura Academiei R.P.R., București, 1960, 327 p. + 3 hărți (<i>I. I. Russu</i>)	209
V. BEŠEVLIJEV <i>Nachträge zu den thrakischen Sprachresten</i> , dans „Balkanskoe Ezi-koznanie”, Sofia, I, 1959, p. 65–68 (<i>I. I. Russu</i>)	218
LEXIC REGIONAL. Societatea de științe istorice și filologice [București], Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960 (<i>M. Homorodean</i>)	219
REVUE INTERNATIONALE D'ONOMASTIQUE, 10 ^e Année, 1958, Paris N° 1–4, (<i>Aurelia Stan et M. Homorodean</i>)	224
FORSCHUNGEN ZUR VOLKS- UND LANDESKUNDE (Akademie der Rumä-nischen Volksrepublik. Zweigstelle Klausenburg. Sektion für Gesellschafts-wissenschaften – Hermannstadt), 1, 2, 1959, Verlag der Akademie der Rumänischen Volksrepublik (<i>Lidia Sflrlea</i>)	229

NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

Les abréviations des publications de philologie romane, de slavistique, etc. (<i>Béla Kelemen</i>)	233

ȘCOALA CLUJEANĂ:

NICOLAE DRĂGANU

DE

D. MACREA

În ultimele două decenii ale secolului trecut, în Transilvania unde a început lingvistica noastră modernă, această disciplină se găsea într-o mare criză. Autoritatea Școlii latiniste se mai menținea doar în sfera restrînsă a cărturărimii blăjene, aflată încă sub influența prestigiului lui Timotei Cipariu. În perioada finală a influenței acestui ultim reprezentant de seamă al Școlii latiniste, nu se impusese nici un lingvist care să promoveze o direcție nouă în lingvistica românească din Transilvania. După o sută de ani de activitate și influență a latinistilor, nu era, desigur, ușor să se impună în această provincie o altă orientare lingvistică. Au trebuit să treacă aproape două decenii de la moartea lui Timotei Cipariu (1887) pentru ca să se poată forma, pe baze noi, o altă școală de lingviști transilvăneni. Noua direcție s-a afirmat treptat, în primele decenii ale secolului nostru, ea fiind reprezentată de Sextil Pușcariu, Iosif Popovici, Nicolae Drăganu și de cîțiva profesori de la puținele licee românești de atunci din Transilvania: Virgil Onițiu, Andrei Bîrseanu, Constantin Lacea, Sterie Stinghe, Axețe Banciu, Virgil Șotropa. Părăsind direcția devenită sterilă a Școlii latiniste, ei și-au însușit principiile fecunde ale lingvisticii istorice¹ promovate la noi de Bogdan Petriceicu Hașdeu și ale școlii neogramatice dominante în lingvistica europeană a vremii. Seminarul de limba română de la Universitatea din Leipzig, condus de Gustav Weigand, a avut în această orientare nouă un rol important, unii dintre lingviștii menționați formîndu-se în cadrul lui.

Deoarece despre activitatea primului reprezentant al direcției noi din lingvistica transilvăneană modernă, Sextil Pușcariu, am scris cu alt prilej¹, vom înfățișa, în cele ce urmează, activitatea științifică a lui Nicolae Drăganu, de la a cărui moarte s-au împlinit de curînd douăzeci de ani².

¹ Vezi D. Macrea, *Lingviști și filologi romîni*, București, Editura științifică, 1959, p. 198—217.

² Nicolae Drăganu a murit la 17 decembrie 1939.

Despre viața și munca lui Nicolae Drăganu nu s-au scris pînă acum alte studii de ansamblu decît cele cîteva prezentări făcute cu prilejul morții sale¹, tot atît de prematură pentru Universitatea din Cluj și pentru lingvistica noastră ca și a lui Vasile Bogrea.

Activitatea științifică a lui Nicolae Drăganu, prin varietatea și amploarea ei, merită osteneala unui studiu mai cuprinzător decît al unor articole ocazionale. Am crezut necesar să reconstituim imaginea personalității sale științifice, căci opera sa întinsă în ceea ce are ea mai valoros și înaintat, îl așază pe N. Drăganu în rîndul înaintașilor de seamă ai filologiei și lingvisticii noastre.

Biografia lui Nicolae Drăganu a fost săracă în evenimente deosebite, în demnități și onoruri care nu l-au ispitit niciodată. O viață simplă și modestă dedicată aproape exclusiv studiului limbii romîne și al literaturii noastre vechi.

Născut în comuna Zagra de lingă Năsăud, în 1884, Nicolae Drăganu a urmat cursurile liceului romînesc grăniceresc din Năsăud, unde și-a luat bacalaureatul în 1902. Timp de patru ani după aceea a studiat filologia clasică și limba romînă la Universitatea din Budapesta. La sfîrșitul anului 1906 și-a trecut doctoratul în filologie cu lucrarea, publicată în limba maghiară, *Compunerea cuvintelor romînești*, prima monografie asupra acestui procedeu de îmbogățire a limbii noastre.

A funcționat mai întîi ca profesor de limbile greacă, latină și romînă la liceul grăniceresc din Năsăud, iar în 1916 și-a trecut examenul de docență la Facultatea de litere a Universității maghiare din Cluj, devenind conferențiar de limba și literatura romînă la acea facultate. În 1918, după retragerea autorităților maghiare din Cluj, Nicolae Drăganu a fost conducătorul universității pînă la reorganizarea ei în 1919. Între 1919 și 1939, anul morții sale, el a fost profesor de limba și literatura romînă veche la Facultatea de litere a universității clujene.

Evenimentele sumare ale vieții lui Nicolae Drăganu, care s-a curmat la abia 55 de ani, sînt compensate printr-o intensă muncă în domeniul studiului limbii romîne și al literaturii noastre vechi, ale cărei rezultate sînt cele peste două sute de titluri de lucrări pe care le cuprinde bibliografia publicată în volumul X al „*Dacoromaniei*”². Această listă bibliografică trebuie completată cu lucrările postume ale lui Nicolae Drăganu, unele de mare însemnătate pentru caracterizarea preocupărilor lui și pentru studiul științific al limbii și literaturii noastre³.

¹ Dintre articolele scrise cu prilejul morții lui Nicolae Drăganu și după aceea menționăm: D. Popovici, în „*Gînd românesc*”, IV (1940), p. 3—9; Iorgu Iordan, *Nicolae Drăganu*, București, 1942, 16 p. (Societatea romînă de lingvistică, seria I, Memorii 1); Al. Rosetti, în „*Bulletin linguistique*”, VI (1939), p. 186—187; Th. Capidan, în „*Langue et littérature*”, I (1940), p. 122—124; Romulus Todoran, în „*Transilvania*”, an. 73 (1942), p. 923—924.

² Vezi „*Dacoromania*”, X, partea I ntîi (1941), p. 169—183.

³ Lucrările postume ale lui Nicolae Drăganu sînt: *Transcrierea textelor chirilice*, în „*Hrisovul*”, I (1941), p. 46—59; *Morfemele romînești ale complementului în acuzativ și vechimea lor*, București, 1943, 181 p.; *Istoria sintaxei*, București, 1945, 335 p.; *Elemente de sintaxă a limbii romîne*, București, 1945, 107 p. Ultimele trei lucrări au apărut prin îngrijirea „Societății romîne de lingvistică”.

Formația lingvistică și filologică din tinerețe a lui Nicolae Drăganu se datorește învățământului limbilor clasice de la Universitatea din Budapesta, dar îndeosebi orientării lui spre direcția nouă din lingvistica română deschisă de Bogdan Petriceicu Hasdeu, în cadrul căreia se impuseseră Alexandru Philippide, Ovid Densusianu, I. A. Candrea și Sextil Pușcariu. Lipsit de mijloace, Nicolae Drăganu nu a putut studia la vreo altă universitate. Când, în 1914, Academia Română i-a acordat o bursă în Germania, el n-a putut-o folosi, din cauza izbucnirii primului război mondial.

Din lucrările pe care Nicolae Drăganu le citează în studiile lui din tinerețe rezultă că el și-a însușit orientarea lingvistică cea mai avansată a vremii, reprezentată de curentele neogramatic, istoric și psihologic. În lucrările lui din acea epocă găsim citate operele lui Arsène Darmesteter, Karl Brugmann, Berthold Delbrück, Hermann Paul, Gombocz Zoltán, Wilhelm Meyer-Lübke, Adolph Tobler, Wilhelm Wundt și, firește, ale lingviștilor români contemporani. Nicolae Drăganu nu a fost adeptul exclusiv al nici unei școli lingvistice. El și-a însușit, cu un eclectism sănătos, părțile pozitive ale curentelor lingvisticii vremii, pentru a-și putea forma o metodă științifică de cercetare.

Strînsele legături ale lui Nicolae Drăganu cu activitatea centrelor lingvistice românești din acea vreme se oglindesc în toate lucrările sale din tinerețe. Studiile publicate de el între 1907 și 1914 se referă exclusiv la probleme de lingvistică română. Între 1907 și 1910 colaborează asiduu la revistele maghiare „*Nyelvtudomány*” și „*Egyetemes Philologiai Közlemény*”, publicînd în coloanele celor două reviste mai ales recenzii despre lucrările de lingvistică română, scrise atunci de Alexandru Philippide, Ovid Densusianu, I. A. Candrea, Sextil Pușcariu, Gustav Weigand, Constantin Diculescu ș.a. În 1907, la moartea lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, el publică în „*Nyelvtudomány*” un necrolog în care își arată venerația pentru marele lingvist dispărut. „*Lingvistica română*, serie el, a îmbrăcat haina de doliu. Nu sînt decît cîteva săptămîni de cînd urmașul lui Dimitrie Cantemir, Bogdan Petriceicu Hasdeu, s-a stins din viață. Prin dispariția lui, istoria și lingvistica română pierd una dintre figurile ei cele mai de seamă. În toate domeniile a căutat să descopere noi puncte de vedere; nu s-a dat înapoi de la cele mai îndrăznețe probleme, dise-cîndu-le cu o pricepere fără seamăn”.

Orientarea lingvistică din tinerețe a lui Nicolae Drăganu se oglin-dește limpede în studiul publicat în 1909 în revista „*Transilvania*” de la Sibiu, intitulat *Limbă și istorie*. În acest studiu el folosește pe larg lucrările lui B. P. Hasdeu, Alexandru Philippide, Ovid Densusianu, I. A. Candrea, pentru a explica evoluția vocabularului limbii romîne ca rezultat al istoriei poporului nostru. Studiul se caracterizează prin spirit de pătrundere și măsură în aprecieri, calități care vor însoți întreg scrisul lui Nicolae Drăganu de mai tîrziu.

În perioada de dinainte de 1919, Nicolae Drăganu colaborează intens cu articole de lingvistică, cu recenzii, etimologii și note la revis-tele „*Transilvania*” și „*Luceafărul*” din Sibiu, „*Pagini literare*” din Arad, „*Orientul român*” și „*Solia satelor*” din Cluj, ziarul „*Lupta*” din

Budapesta, „*Revista Bistriței*”. În nici unul din studiile și articolele sale nu amintește de Școala latinistă, ceea ce dovedește că, atât pentru el, cât și pentru epoca de atunci, problemele și metodele acestei școli lingvistice erau cu totul depășite.

În 1919–1920, cînd se deschide Universitatea romînescă din Cluj și își începe activitatea „Muzeul limbii romîne”, Nicolae Drăganu avea o personalitate științifică formată. Munca rodnică a „Muzeului”, creat de Sextil Pușcariu, se datorește în bună parte faptului că s-au strîns în jurul lui lingviști formați, care au reușit să-și păstreze, în general, independența în concepție și preocupări față de Sextil Pușcariu : Vasile Bogrea, Theodor Capidan, Constantin Lacea, Nicolae Drăganu, George Giulea, Constantin Diculescu, Gustav Kisch, Giandomenico Serra. Fiecare din membrii „Muzeului” își avea domeniul său de activitate, expunînd rezultatele cercetărilor lor în ședințele de comunicări de marțea seara și în coloanele „Dacoromaniei”. Rodnicia acestei munci s-a concretizat în marile lucrări colective ale „Muzeului” : *Dicționarul Academiei Romîne*, *Atlasul lingvistic român* și îndeosebi în buletinul „Dacoromania”.

Între membrii „Muzeului”, Nicolae Drăganu s-a impus prin preocupările largi privind sintaxa, lexicul, toponimia, literatura noastră veche și mai ales prin strădania de a explica, în spirit științific, obiectiv, raporturile culturale și lingvistice romîno-maghiare. Nicolae Drăganu a lăsat lucrări care cuprind parțial un material valoros pentru o sinteză viitoare în acest domeniu.

Activitatea științifică a lui Nicolae Drăganu a fost multilaterală. Ea cuprinde studii de literatură veche, editări de texte vechi, studii de toponimie, lexicologie, gramatică, istoria limbii și un număr impresionant de recenzii. Numai adunarea în volum a zecilor de studii și de recenzii risipite prin reviste va putea oferi o imagine deplin edificatoare a contribuției lui Nicolae Drăganu la filologia și lingvistica romînă. În afară de studiile publicate în „*Dacoromania*”, el a colaborat, după 1919, la „*Anuarul Institutului de istorie națională*”, „*Revista filologică*”, „*Arhiva someșeană*”, „*Buletinul Societății numismatice*” ș.a.

Vom arăta pe rînd care a fost contribuția lui Nicolae Drăganu în fiecare domeniu al studiului limbii și literaturii romîne.

Cel dintîi domeniu al activității lui Nicolae Drăganu este filologia, în care, deși ilustrată pînă atunci, la noi, de mari personalități științifice ca Timotei Cipariu, Bogdan Petriceicu Hasdeu, I. G. Sbiera, Grigore Tocilescu, Mozes Gaster, Ioan Bianu, tînărul profesor născădean a reușit să se remarcă de la început.

În 1914, Nicolae Drăganu publică, sub auspiciile Academiei Romîne, lucrarea *Două manuscripte vechi: Codicele Todorescu și Codicele Marțian* (studiu și transcriere)¹.

¹ Referitor la această lucrare vezi : G. Pascu, *Istoria literaturii și limbii romîne în secolul al XVI-lea*, București, 1921, p. 135–147 și Al. Rosetti, în „*Romania*”, XLVII (1921), p. 123–129.

Aceste două codice miscelanece cuprind texte religioase și apocrife din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Alexandru Philippide a recomandat astfel Academiei Române tipărirea lucrării lui Nicolae Drăganu : „*Autorul face o descriere amănunțită a formei manuscriselor, a scrierii, a ortografiei lor, le compară cu manuscripte și tipărituri din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, din punct de vedere al cuprinsului, și ajunge la anumite rezultate în privința vârstei lor și a dependenței unul de altul, ori față de alte manuscripte și tipărituri. El dă apoi transcrierea Codicelui Todorescu în întregime și a Codicelui Marțian în parte. Lucrarea este cât se poate de importantă și ar fi de dorit să se publice în Analele Academiei Române*”¹.

Unele dintre textele celor două codice sînt asemănătoare cu texte din Coresi, altele cu texte din Codex Sturdzanus, cîteva dintre ele sînt texte inedite. Publicarea acestor texte a fost făcută de Nicolae Drăganu pentru a contribui la stabilirea cît mai precisă a vechimii scrisului românesc. „*Chestiunea priorității între tipăriturile și manuscriptele cele mai vechi ale noastre*, scrie el în Introducere, *este de o importanță capitală, căci cu cît se vor descoperi mai multe manuscripte vechi, din care se va putea reconstitui prototipul originalului, respectiv al traducerii originale, cu atît mai ușor se va rezolva definitiv și se va putea constata data cînd am început a scrie, respectiv a traduce cărți în romînește... Trebuie să ne bucurăm în mod deosebit ori de cîte ori se descopăr nu numai manuscripte vechi cu texte necunoscute înainte, ci și de acelea care cuprind textele manuscriptelor vechi cunoscute*”².

În ceea ce privește primele texte romînești, Nicolae Drăganu adoptă, în această lucrare, părerea lui Nicolae Iorga, că ele sînt copii ale unor originale dispărute care ar fi fost scrise în prima jumătate a secolului al XV-lea, între 1425 și 1450, sub influența husită. Originalele textelor celor două codice studiate de Nicolae Drăganu ar fi fost traduse, după el, din maghiară și ele ar fi fost folosite și de Coresi. Traducerea ar fi fost făcută de un călugăr român husit din Bihor, într-o mănăstire din Maramureș, concluzie bazată pe materialul de limbă, amestec al graiului din Bihor cu cel din Maramureș.

După 1919, Nicolae Drăganu continuă cu intensitate publicarea și comentarea de texte vechi romînești în „*Dacoromania*” și în „*Anuarul Institutului de istorie națională*” din Cluj. Cele mai importante texte de literatură veche publicate și comentate de el în această perioadă sînt : 1. *Un fragment din cel mai vechi molitvelnic romînesc*³; 2. *Pagini de*

¹ Vezi Analele Academiei Romîne (seria administrativă), tomul XXXIV, 1911—1912, p. 170—172.

² Vezi Nicolae Drăganu, *Două manuscripte vechi : Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, ediția Academiei Romîne, București, 1914, p. 8.

³ În „*Arhiva*” din Iași, XXVII (1921), p. 301—307, Eufrosina Simionescu a făcut lucrării lui Nicolae Drăganu o recenzie pătimasă, prin aprecieri neuzitate în polemica științifică. Răspunsul lui Nicolae Drăganu „*Critica științifică în filologia noastră actuală*” a fost publicat în „*Anuarul Institutului de istorie națională*” din Cluj, I (1922), p. 363—378.

literatură veche : O colecție de cărți populare într-un manuscris din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea¹; 3. *Manuscrisul liceului grăniceresc „George Coșbuc” din Năsăud și săsismele celor mai vechi manuscrise românești*²; 4. *Cea mai veche carte rákóczyană apărută la Alba-Iulia*³; 5. *Codicele pribeagului Gheorghe Ștefan, voevodul Moldovei*⁴; 6. *Un nou exemplar din mărturisirea păcătoșilor*⁵; 7. *Un manuscris calvinoromânesc din veacul al XVII-lea*⁶.

Fiecare dintre aceste texte publicate și comentate de Nicolae Drăganu ridică numeroase probleme științifice, utile atât pentru cercetătorii literaturii noastre vechi, cât și pentru lingviști. Prin publicarea și comentarea lor, el a adus o contribuție valoroasă la istoria culturii românești din Transilvania secolelor al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea.

Metoda folosită la început de Nicolae Drăganu în transcrierea textelor vechi a fost transliterația, fără a reproduce decît în măsură redusă și textul chirilic. „*Transcrierea cu litere latine, scrie el, trebuie întocmită astfel încît să redea întocmai grafia chirilică : din transcriere să se poată reconstitui scrierea originală. Chestiunea valorii fonetice a literelor trebuie despărțită de transcrierea grafică, care privește numai redarea fidelă a slovelor*”⁷. Această metodă, folosită de mulți alți filologi, nu este, desigur, lipsită de obiecțiuni, precum nu sînt lipsite nici celelalte metode folosite de editorii de texte vechi. Problema felului celui mai potrivit al editării textelor vechi este de mult controversată, atât la noi, cât și în alte țări, fără să se fi putut ajunge la o metodă unanim acceptată. Unii filologi, ca Ioan Bianu, au publicat texte în fotocopie. Alții, ca Bogdan Petriceicu Hasdeu, Timotei Cipariu, Mozes Gaster, Mario Roques, au retipărit textele chirilice ca atare, pentru a evita erorile de transcriere. Demostene Russo și I. A. Candrea au folosit metoda transcrierii fonetice interpretative⁸.

Împotriva fiecăreia dintre aceste metode s-au adus obiecțiuni întemeiate. Un fapt constatat la toți editorii, care au transcris texte chirilice vechi interpretativ, este că nici unul n-a putut rămîne cu totul consecvent principiului transpunerii exacte a grafiei chirilice în grafie latină. Grafia chirilică are față de cea latină o supraabundență de semne care nu pot fi redade totdeauna cu exactitate, deoarece unele slove au mai multe valori fonetice. De aceea editorii au fost siliți, în cazurile îndoielnice, să introducă în textul transcris unele caractere chirilice sau să reproducă chiar cuvinte întregi.

¹ Vezi „Dacoromania”, III, p. 238—250.

² Ibidem, III, p. 472—508.

³ Vezi „Anuarul Institutului de istorie națională” din Cluj, I (1922), p. 363—378.

⁴ Ibidem, III, p. 181—254.

⁵ Ibidem, IV, p. 423—427.

⁶ București, 1936, 23 p.

⁷ Vezi N. Drăganu, *Critica științifică în filologia noastră actuală*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, I (1922), p. 366.

⁸ Vezi D. Russo, *Critica textelor și tehnica edițiilor*, în „Buletinul Comisiei Istorice a României”, 1915, p. 30 și N. Drăganu, *Transcrierea textelor chirilice*, în „Hrisovul”, I (1941), p. 46—59.

Această inconsecvență se constată și în unele texte editate de Nicolae Drăganu, ea fiind explicabilă prin greutatea de care s-au lovit toți cei care și-au luat sarcina grea de a edita texte vechi chirilice.

Metodele diferite folosite la noi în editarea textelor chirilice au determinat primul Congres al filologilor români, ținut la București în 1925, să numească o comisie, cu sarcina stabilirii celei mai bune metode de editare a textelor noastre vechi. Raportorul comisiei a fost Nicolae Drăganu, al cărui referat, este una din puținele pagini cu caracter teoretic scrise de el. Concluzia lui Nicolae Drăganu în privința editării textelor vechi este de data aceasta următoarea : „Trebuie să pregătim pe încetul trecerea de la transliterațiune la transcriere fonetică interpretativă, care este cea a viitorului, deși această metodă nu este lipsită de obiecțiuni... Dacă vrem să dăm o ediție corect-punzătoare, scrie el, atât exigențelor științifice, cât și necesităților practice, va trebui să dăm o transcriere fonetică alături de textul reprodus în facsimile, ori cel puțin în tipar cu chirilice. În această transcriere vom da cuvintele în forma în care, în baza cercetărilor de pînă acum, credem că s-au rostit ele în timpul cînd s-a scris textul respectiv. Ortografia va fi cea fonetică, singura care se potrivește cu felul de a fi al scrierii chirilice, care este și ea fonetică și nu ne redă în mod fals rostirea deosebitelor nuanțe din textele noastre vechi”¹. În caz de greșală, precizează Nicolae Drăganu, textul chirilic alăturat va da posibilitatea celor pricepuți să facă îndreptările necesare. Dacă cu toate acestea am fi nevoiți să dăm o lucrare numai în transcriere, transcrierea fonetică interpretativă este preferabilă transliterațiunii.

Pentru o transcriere fonetică interpretativă cît mai exactă, Nicolae Drăganu a întocmit la sfîrșitul referatului menționat un tabel al valorilor fonetice ale fiecărei slove.

Studiul amănunțit al textelor vechi care privesc cultura romînească din Transilvania și descoperirea activității unor figuri culturale din trecutul acestei provincii, cum a fost, în secolul al XVII-lea, poetul și cărturarul român Mihail Halici (1643—1712)², l-au dus la un studiu de sinteză, scris în limba franceză, *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines a la fin du XVIII-e siècle*³. Deși nu dă totdeauna explicațiile cele mai juste fenomenului cultural discutat, lucrarea constituie totuși un aport valoros în ceea ce privește contribuția Transilvaniei la patrimoniul nostru cultural.

El face mai întîi o expunere asupra scrierilor slavone care au circulat în Transilvania înainte de secolul al XVI-lea, după care prezintă diferitele cărți tipărite sau manuscrise apărute în secolele al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea, reușind să stabilească, pe baza unei largi erudiții, data și locul apariției celor mai multe dintre acestea și să fixeze rolul lor în evoluția culturii romînești din Transilvania. În ceea ce privește factorii care au

¹ „Hrisovul”, I (1941), p. 53, 56.

² Mihail Halici (Contribuție la istoria culturală romînească din sec. XVII), „Dacoromania”, IV, p. 77—168.

³ București, 1938, 69 p.

favorizat apariția scrisului în limba română, el respinge în această lucrare părerea, pe care o susținuse în tinerețe sub influența lui Nicolae Iorga, că primele noastre traduceri s-ar datora husitismului. Susținând valabilitatea celorlalți factori aduși în discuție, cărora li s-ar datora primele noastre traduceri — luteranism, calvinism, unor împrejurări interne¹ — el formulează ipoteza că o parte din aceste traduceri a putut fi făcută de traducători străini, mai ales sași, cu scopul propagării reformei printre români, concluzie la care ajunsese, dintre membrii „Muzeului”, în același timp cu Nicolae Drăganu și pe baza aceluiași particularități de limbă, și Constantin Lacea². Unele din traducerile făcute în Transilvania ar fi fost copiate, după Nicolae Drăganu, din însărcinarea lui Despot-Vodă (1561-1563) pentru a fi tipărite în tipografia pe care acesta intenționa să o înființeze la Cotnari spre a propaga reforma în Moldova. Nicolae Drăganu își întemeiază această ipoteză pe anumite greșeli de scriere comune copiilor găsite în Moldova cu ale unor tipărituri coresiene și pe date ce rezultă din filigranele hîrtiei.

Cu toate argumentele aparent întemeiate ale lui Nicolae Drăganu, ipoteza sa este neconcludentă deoarece domnia lui Despot-Vodă a fost atît de scurtă încît planurile lui îndrăznețe nu puteau fi duse la îndeplinire.

Un aspect important al activității lingvistice a lui Nicolae Drăganu este studiul lexicului românesc, caracteristic pentru toți foștii membri ai „Muzeului limbii romîne”, între care a existat o continuă emulație în această privință, întreținută îndeosebi de munca la *Dicționarul limbii romîne*, a cărui redactare era încredințată „Muzeului” de către Academia Romînă.

Interesul lingviștilor din cadrul „Muzeului”, s-a îndreptat mai ales spre cercetarea etimologiei cuvintelor, care constituie unul din aspectele cele mai dificile ale muncii lexicologice.

Pe Nicolae Drăganu l-a preocupat în mod deosebit stabilirea etimologiei cuvintelor regionale și arhaice cu care era mai familiarizat din studiul textelor vechi și al graiului popular.

Fără a neglija etimologiile din latină, a căror căutare, uneori forțată, constituia o tradiție în lingvistica transilvăneană, Nicolae Drăganu a scos la iveală originea maghiară și slavă a numeroase cuvinte romînești.

Explicarea etimologiei cuvintelor, Nicolae Drăganu a legat-o, în general, de obiceiurile și lucrurile pe care le denumesc. „*Cuvintele*, scrie el, *lămuresc originea, chiar felul obiceiurilor, vechimea și stratificarea acestora; obiceiurile lămuresc originea și înțelesul cuvintelor*”³.

Numărul etimologiilor stabilite de Nicolae Drăganu pentru cuvinte regionale se ridică la cîteva sute. Dintre acestea menționăm : *a bîlmdăji*,

¹ Acest din urmă factor a fost recent larg argumentat de P. P. Panaitescu în „*Inceputurile scrisului în limba română*”, în „*Studii și materiale de istorie medie*” IV, p. 117—191.

² *Copiștii Psaltirii Scheiene*, „*Dacoromania*”, III, p. 461—471.

³ Vezi „*Anuarul Arhivei de folclor*”, II (1933), p. 1.

a boscorodî, a cicăli, a chercheli, fercheș, deletnic, ghiduș, ghes — a înghesui, tăpsan, spurii, teleleu, ojoc, a ului, în piez, sătul-cince, zo te custe, a bri-ciului, a brișcăli, căpleș, cergălău, corinteu, măcălău¹.

În materie de etimologii, chiar unde Nicolae Drăganu nu poate da explicații concludente, din cauza complexității fenomenelor, el deschide cercetărilor perspective noi prin erudiția lui impunătoare.

De la începutul activității sale, Nicolae Drăganu a acordat o mare atenție toponimiei și antroponimiei pentru însemnătatea acestora în descifrarea trecutului nostru, acolo unde ne lipsese izvoarele istorice directe.

Despre dificultățile explicării numelor proprii, el scrie: „Poate nicăieri nu este mai ușor de greșit ca la explicarea numelor proprii, unde adeseori, pentru a da etimologia unui nume, sînt posibile mai multe apropieri, iar jocul fanteziei este destul de la largul său. Am putut deci să greșesc și eu în privința unora dintre numele de localități pe care le-am studiat. În general însă am avut în vedere evoluția istorică și fonetică a acestora”².

Nicolae Drăganu a căutat în primul rînd să stabilească originea toponimicelor de pe valea Someșului, regiunea lui natală. „Fiind urmaș de grănicer năsăudean, scrie el, de mult mă muncеște gîndul de a face o monografie toponimică a văii Someșului de Sus pînă la Mocod inclusiv”³. Rezultatele cercetărilor sale asupra toponimiei din această regiune sînt publicate în *Din vechea noastră toponimie*⁴ și *Toponimie și istorie*, stabilind etimologiile pentru Telciu, Tăure, Hordou, Șanț, Leș, Cepen, Zagra, Salva, Iva, Rebra, Prislop, Rodna, Năsăud, Feldru, Maier, Sîngeorz, Romuli, Runc, Găurenii, Suplai, Măgura, Strîmba, Lunca Vinului, Păguitor, Păgaie, Bichigiu, Nimigea, Mocod ș.a.

Numele Ardeal îl derivă de la etimonul maghiar *Erd̄el*, care înseamnă „ținutul de dincolo de pădure”, însușindu-și explicația istoricului și lingvistului burghez maghiar Hunfalvy Pál. Această etimologie maghiară, ca și numeroase altele de aceeași origine stabilite de Nicolae Drăganu, i-au adus unele adversități, explicabile în atmosfera naționalistă dintre cele două războaie mondiale. Între alții, I. Marțian, care derivase numele Ardealului dintr-un presupus tracic *Ardalos, s-a ridicat împotriva „puhoiului de etimologii ungurești” stabilite de Nicolae Drăganu, obligîndu-l pe acesta la un amplu și instructiv răspuns⁵.

Nicolae Drăganu face următoarea precizare în această privință: „Deoarece am găsit că o seamă din aceste nume ne-au venit din ungurește, faptul n-a avut norocul să fie pe placul unora dintre aceia care se ocupă cu trecutul mai vechi al acestei părți a romînismului și care uită că adevărul

¹ Nicolae Drăganu a publicat etimologii în „Dacoromania”, I, p. 293—320; II, p. 610—623; III, p. 642—724; IV, p. 739—774; V, p. 328—378; VI, p. 245—305; VII, p. 132—139 și 191—194; VIII, p. 132—137; IX, p. 206—213. În total el a publicat în „Dacoromania” aproximativ 300 de etimologii, la care se adaugă cele publicate în „Revista filologică”, I (1927), p. 105—116; II (1928), p. 73—78 și în alte reviste.

² Vezi *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928 (Biblioteca Institutului de istorie națională, I), p. 5.

³ Ibidem, p. 1.

⁴ „Dacoromania”, I, p. 109—145. Vezi recenzia lui Ovid Densusianu în „Grai și suflet”, I (1924), p. 159—161.

⁵ „Societatea de mîine”, II (1925), p. 62—68, 339—340, 357—358, 382—383, 405—407.

științific nu poate fi niciodată rodul patriotismului rău înțeles, ci rezultă în mod firesc din cercetări obiective”¹.

Nicolae Drăganu a dat prețioase sugestii și explicații pentru toponimicele : *Bîrsa, Strei, Someș, Timiș, Mureș*, pe care le consideră dacice, păstrate prin intermediul slavei în limba romină, nu prin intermediul limbii maghiare, cum au susținut lingviștii burghezi maghiari. În același fel a fost păstrat în limba romină toponimicul *Abrud*.

Toponimicele *Criș* și *Ampoi* sînt moștenite din latină. Aceste toponimice, arată Nicolae Drăganu, s-au dezvoltat normal în limba romină din formele daco-romane *Cristus* și *Ampeium*. Ultimul s-a păstrat în forma etimologică *Împei* pînă în secolele al XIII-lea — al XIV-lea, după care dată s-a impus forma împrumutată din maghiară *Ompoi*. Tot în acea perioadă a fost înlocuită forma *Alt* din daco-romanul *Alutus* (cu *u* neaccentuat sincopat) prin slavul *Olt*. Păstrarea în formă latină a numelui *Criș* pînă astăzi și a formelor *Împei* și *Alt* pînă în secolele al XIII-lea — al XIV-lea constituie o dovadă a continuității românești în aceste regiuni.

Studiile de toponimie și antroponimie ale lui Nicolae Drăganu, cuprinse în parte în lucrările *Din vechea noastră toponimie*, *Toponimie și istorie* și *Vechimea Clujului și a romînilor din Cluj*², l-au dus la unele concluzii importante în ceea ce privește istoria răspîndirii noastre în evul mediu timpuriu, epocă din care ne lipsesc documente istorice directe.

Rezultatele tuturor cercetărilor lui asidue în domeniul toponimiei și antroponimiei au fost expuse în lucrarea de mari proporții *Romînia în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*³.

Această lucrare este atît de bogată în material încît o expunere amănunțită a ei ar reclama un studiu special de proporții ample. De aceea vom înfățișa numai tezele esențiale care se desprind din materialul vast pe care îl cuprinde.

Bazîndu-se pe documentele latino-maghiare și îndeosebi pe *Cronica notarului anonim* și pe *Gesta Hungarorum*, Nicolae Drăganu încearcă să dovedească, pe baza toponimiei și antroponimiei, existența, în secolul al IX-lea, a unor așezări românești în Panonia, de unde, grupul respectiv de romîni ar fi ajuns în Moravia.

În Panonia, el găsește toponimice și antroponimice pe care le consideră rominești începînd cu anul 850 și 1055, în Moravia începînd din 850 și 1113, în Bihor din 1202, 1203 și 1209, în Zemplen și Carpații nord-estici din 1211 și 1214, în Galiția începînd cu secolul al XI-lea, în întreg Ardealul începînd cu anul 1200.

Nicolae Drăganu consideră ca toponimice și antroponimice românești în Panonia : *Sequ*, care ar fi romînescul Sec, *Saca* (Villa Saca), care ar fi

¹ *Toponimie și istorie*, p. 2.

² „Societatea de nline”, VIII (1931), p. 244—246.

³ Editura Academiei Romîne, București, 1933, 682 p. (Studii și Cercetări, XXI). Două forme prescurtate ale acestei lucrări au apărut sub titlurile : *Vechimea și răspîndirea romînilor pe baza toponimiei și onomasticeii*. Conferință ținută la Brașov, Vălenii de Munte, 1934 (58 p.), și *Annéet el expansion du peuple roumain d'après la toponymie, l'onomastique el la langue*, publicată parțial în „Balcunia”, I (1938), p. 25—46, și integral, în aceeași revistă, VI (1943), p. 423—463, în care Drăganu răspunde criticilor aduse lucrării mai ales de lingviștii unguri Knieszsa I. și Tamás L. Vezi nota 4 de la p. 20.

romănescul *Seaca*, *Petra* (rom. *Piatra* sau *Petrea*), *Chot* (rom. *Ciot*), *Karachun* (rom. *Crăciun*), *Ied* (rom. *Ied*), *Orda* (rom. *Urdă*), *That* (rom. *Tat* sau *Tatul*), *Goun* (rom. *Găun*), *Chuma* (rom. *Ciuma*), *Fot*, *Foth* (rom. *Făt*), *Keczel*, *Kocil* (rom. *Cățel*), *Kopács* (rom. *Copaci*), *Kás*, *Kaas* (rom. *Caș*), *Moninchel* (rom. *Minințel*), *Móša* (rom. *Moș*), *Mali*, *Male* (rom. *Mal*), *Buzad*, *Buzath* (rom. *Buzat*), *Nuzu*, *Nuuzou*, *Nuza* (rom. *Nuțu*, *Nuța*) ș.a.

În Moravia, în special în Nitra, el atestă nume românești ca : *Villa Staul*, unde am avea de-a face cu romănescul *Staul*, *Magura* (rom. *Măgură*), *Kas* (rom. *Caș*), *Borbath* (rom. *Bărbat*), *Fata* (rom. *Fată*), *Puyne* (rom. *Pține*), *Bacs* (rom. *Baci*), *Micul* (rom. *Micu*), *Stanczul* (rom. *Stanciu*), *Bryndza* (rom. *Brinză*), *Arszica* (rom. *Arșița*), *Capul* (rom. *Cap*), *Cerbul* (rom. *Cerbu*), *Gropa* (rom. *Groapă*), *Rotunda* (rom. *Rotunda*), *Gawor* (rom. *Gaură*), *Brustury* (rom. *Brusturi*), *Turbacz* (rom. *Turbați*) ș.a.

În Bihor și Zarand atestă toponimice și antroponimice românești ca : *Latu*, *Linteș*, *Urda*, *Porca*, *Alba*, *Albești*, *Dumbul*, *Kornyest* (rom. *Cornești*), *Cupa*, *Quostest* (rom. *Costești*), *Murul*, *Kot* (rom. *Cot*) ș.a.

În Zemplen găsește nume românești ca : *Chrachun* (rom. *Crăciun*), *Porched* (rom. *Porcet*), *Zembeta* (rom. *Simbătă*), *Fichior* (rom. *Fecior*), *Albeny* (rom. *Albeni*), *Crucha* (rom. *Crucea*) ș.a.

În Carpații nordici și în Galiția atestă nume ca : *Grun*, *Hrun* (rom. *Grui*), *Magura*, *Mahura* (rom. *Măgura*), *Plina*, *Runk*, *Runkur*, *Gaura*, *Stremtura*, *Katun*, *Mal*, *Branzova*, *Florea*, *Pascu*, *Botez* ș.a.

Răspîndirea romînilor pe o întindere atît de mare este explicată de Nicolae Drăganu prin păstorit și transhumanță, care au fost formele noastre predominante de viață în evul mediu timpuriu. Așezarea păstorilor transhumanți cere timp. Ca să ajungă la așezări stabile în Moravia și Galiția, romîinii trebuie să fi avut înainte așezări stabile în Panonia, Oltenia, Banat, Bihor, Ardeal, Maramureș, Moldova și de-a lungul Dunării. Numele topice și de persoană românești din Panonia, afirmă Nicolae Drăganu, sînt mai vechi decît cele din Moravia, cele din Bihor mai vechi ca cele din Zemplen sau Maramureș.

Originea romînească a unor nume ca *Stanczul*, *Brindza*, *Arszica*, *Brustury*, *Turbacz*, *Gropa*, *Rotunda*, *Runk*, *Runkur*, *Catun* și altele din Moravia, Carpații nordici și Galiția este incontestabilă. Ele sînt, după înseși atestările lui Nicolae Drăganu, mai noi, iar direcția lor de răspîndire a fost, desigur, de-a lungul Carpaților. Dar o formă ca *Tat*, *Tath* din Panonia poate fi și cumantul *tat*, *Saca* poate fi și un hipocoristic de la slavul *Savka*, diminutiv al lui *Sava* sau un hipocoristic de la *Isak*, *Mali*, *Male* poate fi chiar ungurescul *máll* „pămînt alb”, *Buzad*, *Buzath* poate fi de asemenea din ungurescul *buza* „griu”, cu sufixul *-d*. Îndoielile acestea le-a avut însuși Nicolae Drăganu. Alte forme din Panonia, apropiate de el de cuvinte românești, pot fi, după cum au arătat unii învățați maghiari, urme ale Walchen-ilor austrieci.

În Panonia, romîinii ar fi ajuns, după Nicolae Drăganu, din Moesia, pe care și el o consideră în această lucrare ca centru de formare a poporului romîn, acceptînd teoria lui Alexandru Philippide, a cărei netemeinicie a fost deplin dovedită recent în *Istoria Romîniei* (vol. I). Deosebire între Nicolae Drăganu și Alexandru Philippide există numai în ceea ce privește

direcția celor două „valuri” ale lui Philippide. După Nicolae Drăganu, întâia direcție ar fi fost „spre Panonia, iar de aici spre nord-est pînă în Valachia moravă, Silezia și Galiția, și mai departe spre Maramureș și Moldova; a doua, dinspre munții Banatului, care au imediată legătură dincolo de Dunăre cu munții Balcani, precum și dinspre Oltenia, de o parte spre Munții Apuseni și din aceștia pe valea Tisei în sus și spre nord, de altă parte, pe coama Carpaților, mai întîi spre est, apoi spre nord-vest și pe Cîmpia Ardealului”¹.

Teoria acestor „direcții” nu este însă mai concludentă decît cea a originii romînești a toponimicelor și antroponimicelor din vestul Panoniei, din jurul lacului Balaton, de la care Nicolae Drăganu pornește de fapt în susținerea ei.

Existența, înainte de venirea ungarilor, a rominilor și a comunităților slavo-romîne în Ardeal, semnalată de Cronicarul anonim, este susținută de Nicolae Drăganu, pe lîngă dovezi toponimice, pe următorul argument greu de combătut: „Introducerea liturghiei și a limbii liturgice slavone la toți românii nu este decît încoronarea viețuirii romînilor împreună cu slavii, în mici stătulețe conduse de voievozi și cnezii de origină slavă. Această inovație n-ar fi fost cu puțință în țările ajunse o dată sub stăpînirea ungarilor, care, în frunte cu regii lor apostolici, erau propagandiști și apărători ai catolicismului”².

În ceea ce privește pe aromîni, ei s-ar fi putut forma, după Nicolae Drăganu, în parte pe locurile unde se află astăzi, o altă parte fiind coborîți de lîngă malul drept al Dunării. Meglenoromîni, înainte de coborîrea lor de lîngă Dunăre spre sud, au fost mai apropiați geograficește de daco-romîni decît aromîni. Pe istroromîni îi consideră, împreună cu Ovid Densusianu, Iosif Popovici și Al. Rosetti, de origine din munții Apuseni, dar și din nord-estul Iugoslaviei.

Erudita lucrare a lui Nicolae Drăganu a fost primită de lingviștii romîni, cu rezerve întemeiate³. Lingviștii maghiari au combătut-o în întregime⁴.

Chiar lingviștii clujeni au subliniat de la început caracterul relativ al concluziilor lucrării. „Noutatea și bogăția materialului cules, scria Sextil Pușcariu, l-au dus pe Nicolae Drăganu la unele exagerări, uitînd uneori de scrupulele științifice pe care însuși le cunoaște și le expune atît de bine și frumos în introducerea, dînd o armă în mîna adversarilor săi . . . Dar chiar dacă unele din explicațiile sale sînt mai puțin convingătoare, dacă altele rămîn discutabile și dacă expunerea ar fi cîștigat mult printr-o redacție mai concisă și mai economică, opera sa, de o adîncă erudiție și bogăție bibliogra-

¹ Vezi, *Vechimea și răsîndirea romînilor pe baza toponimiei și onomasticii*, p. 55.

² *Romnii în veacurile IX—XVI pe baza toponimiei și a onomasticii*, p. 53.

³ Vezi S. Pușcariu, în „Dacoromania” VII, p. 284—289; O. Densusianu, în „Grai și suflet”, VI (1934), p. 352—358; Lucia Pop, în „Buletinul Institutului de filologie „Al. Philippide””, I (1934), p. 225—233; V. Chelaru, în „Arhiva” din Iași, XL (1934), p. 180—186; N. Iorga, în „Revista istorică”, XIX (1933), p. 305—307.

⁴ Knieza István: *Pseudorumänen in Pannonien und in den Nord-Karpaten*, în „Archivum Europae Centro-Orientalis”, I (1935), p. 97—220; II (1936), p. 84—178. Recenzii de L. Tamás, în „Zeitschrift für Ortsnamenforschung”, XIII (1937), p. 200—201; L. Gáldi, *Nouvelles recherches sur les relations hungaro-roumaines*, în „Études hongroises”, XIV—XV (1936—1937), p. 254—260.

fică, a reușit să elucideze o mulțime de amănunte, din care putem reconstitui azi imaginea migrațiunilor românești”¹.

Ovid Densusianu are o părere aproape asemănătoare cu a lui Sextil Pușcariu. După ce arată că este o „carte de îndelungate cercetări, de foarte bogate informații” și după ce face unele observații critice asupra etimologiilor propuse de Nicolae Drăganu, el adaugă : „ Cu înlăturări de încredere exagerate în unele atestări, cu renunțarea la interpretări departe de a fi convingătoare, cartea lui Nicolae Drăganu ar fi câștigat desigur, dar ea vorbește de atâtea ori limpede și hotărât pentru cunoașterea trecutului nostru”².

La o cercetare amănunțită făcută astăzi constatăm cu ușurință că atât o parte din materialul folosit, cât și unele din ipotezele formulate, ca cea a existenței rominilor în jurul lacului Balaton la așezarea ungarilor sînt foarte îndoielnice.

Se impune ca lucrarea lui Nicolae Drăganu să fie revizuită în mod temeinic, pentru ca să se facă o separație între materialul pozitiv și sigur pe care îl conține și numeroasele explicații forțate și subiective.

Am lăsat la urmă contribuția lui Nicolae Drăganu în domeniul gramaticii, nu fiindcă ea ar fi mai puțin remarcabilă în ansamblul muncii lui stăruitoare, ci, dimpotrivă, fiindcă ea a reprezentat pasiunea lui științifică cea mai constantă. El și-a făcut debutul în lingvistică, în 1906, cu studiul de gramatică, *Compunerea cuvintelor românești*³, teza lui de doctorat la Universitatea din Budapesta.

Deoarece această lucrare nu a fost tradusă în românește, rămînînd astfel necunoscută marelui public de la noi, îi vom arăta în mod sumar conținutul.

Nicolae Drăganu distinge trei tipuri de compunere. Întîiul tip este compunerea analitică, cu sufixe și prefixe, în cadrul căreia o atenție deosebită este acordată compunerii cu prefixe. Sînt studiate, în ordine alfabetică și ținînd seama de formele etimologice, cele mai frecvente prefixe ale limbii romine. Ele sînt împărțite în patru categorii : prepoziționale, cantitative, calitative și negative.

Al doilea tip de compunere este cel sintetic, care cuprinde compusele formate din rădăcini și compusele formate din cuvinte întregi. Compunerea de la rădăcină este puțin productivă, atât în latină, cât și în limba romină, nefiînd adecvată caracterului analitic al celor două limbi. Ea este caracteristică elementelor livrești, savante, și se datorește mai ales influențelor străine.

Al treilea tip este cel bazat pe asociații. Nicolae Drăganu numește acest tip compunere figurată. Asemenea compuse sînt considerate locuțiunile figurate, în care intră sinecdoca, metafora, metonimia. Acest

¹ „Dacoromania”, VIII, p. 285.

² „Grai și suflet”, VI (1934), p. 358.

³ *A román szóösszetétel, Bistrița, Tip. G. Matei, 1906, 95 p.*

capitol al lucrării se încheie cu rolul etimologiei populare în compunere.

Ultimul capitol este consacrat compunerii savante¹.

În cursul activității lui lingvistice, Nicolae Drăganu a publicat numeroase studii de gramatică.

În 1910, el a publicat, în „*Transilvania*” din Sibiu, studiul *Asperități sintactice*, în care analizează, pe baza unui bogat material din limba literară, abaterile de la construcțiile gramaticale admise în general ca norme. Acest studiu, care e în același timp de gramatică, de stilistică și de cultivare a limbii, rămîne, cu unele revizuiuri, actual și astăzi.

Numeroase studii de gramatică ale lui Nicolae Drăganu tratează probleme de sintaxă și de gramatică istorică. Dintre acestea menționăm : 1. *Conjuncțiile „de” și „dacă”, un capitol de sintaxă românească*²; 2. *Verbele derivate cu sufixul -inare și postverbalele lor*³; 3. *Despre ll > u și dispariția acestuia în limba română*⁴; 4. *Cîteva cuvinte născute din subiecte ori complemente partitive*⁵; 5. *Formele de dativ și genitiv cu „ali” și „al” prepus în dacoromînă*⁶; 6. *Numele proprii cu sufixul -şa s.a.*⁷.

Timp de aproape douăzeci de ani, Nicolae Drăganu a ținut la Facultatea de filologie din Cluj cursuri de sintaxă a limbii romîne, partea cea mai neglijată a gramaticii noastre, deoarece de la apariția volumului al II-lea al Gramaticii lui Timotei Cipariu din 1877 și a Gramaticii lui H. Tiktin din 1891 nici o altă gramatică romînească nu mai acordase sintaxei importanța care i se cuvine în studiul limbii romîne. În scopul unei documentări teoretice cît mai bogate, el a urmărit toate lucrările de gramatică care apăreau în străinătate, prezentîndu-le în substanțiale recenzii publicate în „*Dacoromania*”.

Nicolae Drăganu a avut intenția să publice aceste cursuri sub forma unui tratat cuprinzător care ar fi însemnat un mare cîștig pentru lingvistica noastră. Primul volum din acest tratat cuprinde o istorie a sintaxei în lingvistica universală, care trebuia să constituie o introducere la sintaxa limbii romîne. Acest volum a apărut ca operă postumă, fiind o lucrare de vastă erudiție⁸. Ea cuprinde o bogată bibliografie (de 73 de pagini) referitoare la istoria sintaxei, pe care nu o găsim în nici o lucrare străină. Moartea prematură l-a împiedicat pe Nicolae Drăganu să-și termine lucrarea, din care a mai apărut, tot ca operă postumă, *Elemente de sintaxă a limbii romîne* (1915). Caracteristica generală a ambelor lucrări este spiritul lor didactic, claritatea expunerii și bogăția citatelor ilustrative. Un capitol special de sintaxă a fost tratat de Nicolae Drăganu în lucrarea *Morfemele romînești ale complementului în acuzativ și vechimea lor*, publicată de asemenea ca lucrare postumă (1913).

¹ Un rezumat în romînește al acestei lucrări, cu unele elemente noi, se găsește în „Raportul al XLVII-lea despre Gimnaziul superior fundațional din Năsăud pentru anul școlar 1909–1910” sub titlul *Principiile care ne-ar putea servi de bază la studierea și clasificarea cuvintelor compuse*, p. 1–19.

² „*Dacoromania*”, III, p. 251–284.

³ „*Grai și suflet*”, II (1925), p. 183 și „*Dacoromania*”, IV, p. 916–922.

⁴ *Omagiu lui I. Bianu*, 1927, p. 137–154.

⁵ „*Dacoromania*”, IV, p. 360–366.

⁶ „*Revista filologică*”, II (1928), p. 308–317.

⁷ Biblioteca „*Dacoromania*”, București, 1933, 37 p.

⁸ *Istoria sintaxei*, lucrare postumă, București, 1945.

Nicolae Drăganu a studiat limba romină contemporană mai ales din punctul de vedere al structurii ei gramaticale. Dar dintr-un scurt foileton publicat, în 1923, putem constata că pe el îl preocupa și calitatea ei estetică, alături de menținerea caracterului ei popular. „*Să ne luptăm*, scria Nicolae Drăganu atunci, *pentru a ne forma o limbă bună, pornind din ideea centrală că puritatea expresiunii nu se câștigă atât din limba celor trecute vremi, cum s-a crezut un oarecare timp la noi, nu se câștigă nici prin imitarea slugarnică a limbilor surori și împrumutarea de neologisme fără noimă și întorsături de frază artificiale, cum e o modă astăzi, mai ales în cercurile poeților simbolişti, ci din studiul inteligent al limbii actuale, în manifestările ei cele mai vii, cele mai apropiate de gândirea și rostirea spontană. Iar această spontaneitate nicăieri nu se găsește mai bine ca în limba poporului. Cuvintele să fie alese cu grijă ca să ămble în toate țările*», *adică să le înțeleagă toți. Îmbrăcate în forme potrivite și puse la locul lor, ele pot să exprime foarte mult*”¹.

Pentru a întregi imaginea reală a personalității științifice a lui Nicolae Drăganu trebuie să menționăm, în mod special, bogata lui activitate ca recenzent al lucrărilor lingvistice apărute la noi și în străinătate. În recenzii, el a dovedit nu numai recunoscuta lui erudiție și spiritul lui critic ascuțit, ci și o curiozitate și o competență largă în toate domeniile lingvisticii.

Nicolae Drăganu a publicat în „*Dacoromania*” și în alte reviste zeci de recenzii, care prin întinderea și conținutul lor sînt adevărate studii științifice. El a recenzat lucrările maghiare care priveau probleme referitoare la istoria, cultura și limba romină, numeroase lucrări de sintaxă, de lingvistică generală, de toponimie, de stilistică.

Dacă ținem seama de faptul că Nicolae Drăganu a folosit în studiile și recenziile sale un stil dintre cele mai sobre, ne dăm seama de bogăția de conținut a scrisului său. Lingviștii romini de astăzi au posibilitatea să valorifice numeroase sugestii și să rezolve problemele rămase deschise în scrisul său bogat, pe lângă munca de rectificare pe care o impune progresul științei în ceea ce privește faptele de care s-a folosit sau pe care le-a semnalat numai în trecut.

Deși absorbit de munca științifică, Nicolae Drăganu a acceptat unele sarcini care cereau pricepere și autoritate morală.

Conducător girant al Universității din Cluj în 1918, după retragerea autorităților maghiare, decan al Facultății de litere și filozofie, rector al universității, membru al Academiei Romine, președinte al secției literare a Astrei, președinte al „Societății romine de lingvistică” sînt principalele demnități meritate, dar nerîvnite, și care nu i-au zdruncinat echilibrul sufleteșc, clădit pe modestia lui exemplară.

Nicolae Drăganu s-a simțit, toată viața, strîns legat sufletește de ținutul grănicerilor nășăudenii în care s-a născut.

¹ Ziarul „Conștiința națională”, Cluj, I (1923), nr. 2.

Pe lângă studiul aprofundat al toponimiei năsăudene menționat mai sus, Nicolae Drăganu a scris numeroase alte lucrări privind oamenii și instituțiile pământului natal: 1. *Istoria școalelor năsădene*, în colaborare cu Virgil Șotropa (1913); 2. *Cele dintâi traduceri ale lui George Coșbuc*¹; 3. *George Coșbuc, poetul liceului grăniceresc din Năsăud*²; 4. *Monografia Societății de împrumut și păstrare „Aurora” din Năsăud* (1873–1923)³; 5. *Date privitoare la istoria comunei Zagra*⁴, comuna lui natală.

Cu toate că a avut unele polemici cu lingviștii burghezi maghiari, Nicolae Drăganu a recunoscut, ori de câte ori a fost cazul, progresele științei din țara vecină. El nu a ezitat ca, în atmosfera de propagandă naționalist-șovină întreținută de clasele exploatare de după primul război mondial, să facă un elogios necrolog slavistului maghiar Asboth Ószkár, care fusese exclus din învățământ și din Academia Maghiară de Științe pentru atitudine comunistă. Dind ca exemplu pe Asboth, Nicolae Drăganu arată că activitatea noastră lingvistică ar fi mai rodnică „dacă ar urmări raporturile slavo-române cu aceeași perseverență ca el pe cele slavo-maghiare”⁵.

Opera lui Nicolae Drăganu, tributară în parte spiritului obiectivist burghez, rămâne în lingvistica noastră ca un izvor bogat de material faptic și de informații, îndeosebi în domeniile textelor vechi de limbă, toponimiei și gramaticii.

¹ „Gazeta Transilvaniei”, LXXXIII (1920).

² „Transilvania” din Sibiu, LII (1921), p. 837–80.

³ Cluj, 1924, 146 p.

⁴ „Arhiva Someșană”, 1928, p. 65–72.

⁵ „Dacoromania”, II, p. 898.

EVOLUȚIE FONETICĂ, SUBSTITUIRE DE SUNETE SAU ADAPTARE MORFOLOGICĂ?

(ÎN LEGĂTURĂ CU TRATAMENTUL LUI *o* FINAL
ÎN ELEMENTELE SLAVE ALE LIMBII ROMÎNE)

DE

ACAD. E. PETROVICI

Cu prilejul studiului elementelor străine ale unei limbi date este neapărat necesar să se stabilească dacă corespondențele fonetice constatate între sunetele cuvîntului limbii care dă și acelea ale cuvîntului limbii care primește se datoresc unui proces fonetic (unei schimbări fonetice), unei substituiri de sunete sau unui proces nefonetic, adică unei adaptări morfologice. În trecut, de obicei nu se făcea această distincție. Încercînd să explice aspectul fonetic pe care îl iau împrumuturile în limba în care intră, cercetătorii neglijau — și, din păcate, neglijează și astăzi — rolul structurii morfologice atît a limbii care dă cît și a aceleia care primește. Punctul de vedere unilateral, fonetic, împiedică pe cercetător să înțeleagă just schimbările intervenite în aspectul fonetic al cuvintelor cu ocazia trecerii unui cuvînt dintr-o limbă într-alta¹. Aceste schimbări în nici un caz nu pot fi asemănat, și cu atît mai puțin identificate, cu acelea care modifică aspectul fonetic al cuvintelor în cursul evoluției istorice a unei limbi. Un cuvînt împrumutat va participa din momentul intrării sale într-o limbă oarecare la evoluția fonetică a limbii respective, împreună cu restul vocabularului. Dar cu ocazia trecerii cuvîntului dintr-o limbă într-alta, schimbările intervenite în aspectul fonetic al împrumuturilor sînt de cu totul altă natură. Aceste schimbări se datoresc nu evoluției fonetice lente, care se efectuează treptat, în cursul unor lungi perioade de timp. Cu ocazia

---

¹ La Sesiunea științifică jubiliară a Universității „Al. I. Cuza” din Iași a prezentat despre acest subiect o comunicare Béla Sulán, arătînd, pe baza împrumuturilor lexicale slavo-maghiare, că dacă nu se ține seama de structurile morfologice ale limbilor în contact, nu pot fi înțelese just schimbările intervenite în aspectul fonetic al împrumuturilor.

împrumutului are loc fie o substituire de sunete, fie o adaptare morfologică. Limba care primește înlocuiește de obicei sunetele străine sistemului său fonetic cu sunetele proprii cele mai apropiate din punct de vedere acustic. (În cazuri relativ rare se împrumută chiar sunete străine.) De asemenea ea înlocuiește morfemele străine sistemului său morfologic cu morfemele sale proprii (cu excepția cazului — destul de rar — când se împrumută înseși morfemele).

De aceea, când se vorbește despre tratamentul unui sunet oarecare într-un împrumut străin, trebuie înțeles că cutare sunet al limbii din care se împrumută a fost înlocuit cu cutare sunet al limbii care primește. (Uneori înlocuirea unui sunet se face printr-un grup de sunete.) Astfel, de exemplu, tratamentul *u*, *i*, *iu* al lui *ü* turcesc, german sau francez în elementele turcești, germane sau franceze ale limbii romine înseamnă că vocala *ü*, străină sistemului fonetic al limbii romine, a fost înlocuită cu vocalele românești *u*, *i* sau cu grupul *iu* (cf. turc. *tütün*, fr. *bureau*, germ. *Mundstück* > rom. *tutun* — în Moldova *tiutun*, — *birou*, *muștiuc*).

Putem oare spune același lucru despre „tratamentul” lui *o* final ca *ă*, în elementele slave ale limbii romine, că adică am fi în prezența unei substituiri de sunete sau chiar a unei evoluții fonetice? ¹ Acest *o* final al substantivelor neutre slave de tipul *greblo*, *okno*, *sito* este doar un morfem slav, iar *ă* final al formelor românești corespunzătoare *greblă*, *ocnă*, *sită* (formele nearticulate de gen. dat. sg. și formele de pl. fiind *greble*, *ocene*, *site*) este un morfem românesc de origine latină (cf. *casă* — *case* < lat. *casa* — *casae*). E evident că în cazul acesta a avut loc o substituire de morfeme, o adaptare morfologică, obligatorie în cazul tuturor substantivelor, adjectivelor și verbelor împrumutate din slavă (și din alte limbi).

Faptul că aspectul fonetic al morfemului românesc diferă considerabil de acela al morfemului slav nu a împiedicat înlocuirea. În multe cazuri deosebirea fonetică dintre morfemul slav și cel românesc care l-a înlocuit a fost și mai mare, ca, de exemplu, în cazul substantivelor de tipul lui *pacoste*, *veste* (< sl. *pakostī*, *vestī*, cu *ī* final neintens dispărut), în care morfemul slav zero a fost înlocuit cu morfemul românesc de origine latină *-e*² (cf. *veste* — *vești* ca *oaste* — *oști*).

★

Că în cazuri ca sl. *okno* > rom. *ocnă* nu avem de a face cu un fenomen de ordin fonetic (sl. *o* final > rom. *-ă*) ne-o dovedește păstrarea acestei vocale în poziție finală în cazul împrumutului morfemului slav *-o* al vocativului femininelor.

Nu poate fi admisă presupunerea făcută de acad. Al. Rosetti că *-o* al vocativului s-a păstrat fiindcă în slavă era accentuat, invocând măr-

¹ Acad. Al. Rosetti pune pe același plan trecerea la *ă* românesc atât a lui *o* neaccentuat latin, cât și aceea a lui *o* neaccentuat slav meridional, lăsând să se înțeleagă că e vorba de o evoluție fonetică și în cazul lui *ă* final slav > rom. *ă* final. Vezi Al. Rosetti, *Sur le passage de lat. et sl. méridional o inaccentué à ă en roumain*, în „Bulletin linguistique”, IV (1936), p. 56 urm.; id., *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii române*, București, 1954, p. 60 și 62.

² Acad. Al. Rosetti observă just că asemenea substantive cu finală consonantică „au fost trecute în seria femininelor în *-e*” (vezi Al. Rosetti, *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii române*, o.c., p. 66).

turia lui St. Mladenov¹. Dar slavistul bulgar afirmă chiar contrarul, subliniind că vocativul slav comun în *-o* era accentuat pe radical, deplasarea accentului de pe finală la vocativ fiind străveche, datînd încă din epoca indo-europeană². De altfel dacă este adevărat că *o* final slav accentuat se menține ca *o* în limba romînă, atunci ne putem întreba de ce n-a avut aceeași soartă *-o* al unor cuvinte slave ca *grebló*, *oknó*, *vědró*, care era accentuat³. Răspunsul nu poate fi altul decît acela că aceste împrumuturi trebuiau să se adapteze structurii morfologice a limbii romîne primind morfeme romînești (sg. -ă, pl. -e), care s-au adăugat la temele slave împrumutate *grebl-*, *okn-*, *vědr-* și s-au substituit astfel morfemelor slave (sg. nom.-acuz.- voc. -o, gen. -a, dat. -u etc., pl. nom.-acuz.- voc. -a, gen. -ă, dat. -omă etc.).

Trebuie remarcat că substantive ca *greblă*, *sită*, *vadră* etc. pot primi morfemul romînesc al vocativului *-o* (de origine slavă) în cazul că se personifică lucrurile desemnate prin ele: *greblo!* *sito!* etc. E posibil ca identitatea fonetică a lui *o* final slav, ca morfem al nominativului, acuzativului și vocativului singular al neutrelor, cu *o* final romînesc, morfem al vocativului singular al femininelor, să fi determinat trecerea neutrelor slave în *-o* în seria femininelor romînești în -ă.

Pentru a explica tratamentul lui *o* final slav ca *ă*, acad. Al. Rosetti presupune că în perioada cînd au fost împrumutate în limba romînă cuvintele prezentînd acest tratament, *o* slav se pronunța foarte deschis, aproape un *a*⁴. Dar *o* slav a avut un caracter deschis aproape de *a*, într-o perioadă timpurie a istoriei limbilor slave⁵, pe cînd se pronunțau încă ierurile neintense. Un cuvînt ca *oknó* avea pe atunci aspectul — aproximativ — *ăkŭnă. Romînescul *ocnă* nu are la bază această formă veche⁶. De altfel ne putem întreba de ce numai *o* final a fost auzit de strămoșii romînilor ca un *a* (în *brŭvŭnó*, *grebló*, *oknó*, *vědró* *o* final era accentuat). De ce, în alte poziții, accentuat și neaccentuat, el a fost identificat de romîni cu *o* (de exemplu în *ocnă*, *slovă*)? Dacă *o* slav era aproape un *a* în epoca în

¹ Vezi Al. Rosetti, *Slavo-romanica*. X. Sur le vocatif des noms féminins en roumain, în „Bulletin linguistique”, XIII (1945), p. 139.

² Vezi St. Mladenov, *Geschichte der bulgarischen Sprache*, Berlin-Leipzig, 1929, p. 86, 224 și 225. Relativ la accentuarea vocativului slav și indo-european vezi A. Meillet — A. Vaillant, *Le slave commun*, Paris, 1934, p. 403; Hermann Hirt, *Indogermanische Grammatik, Teil III. Das Nomen*, Heidelberg, 1927, p. 23; J. Kuryłowicz, *L'accentuation des langues indo-européennes*, Kraków, 1952, p. 137, 267 și urm.

Privitor la aceeași problemă vezi recenzia făcută de V. Kiparsky cărții lui Al. Rosetti, *Infl. l. sl. merid., o.c.*, apărută în „Neuphilologische Mitteilungen”, Helsinki, LVI (1955), nr. 1 — 2, p. 77 și urm.

³ Remarcă făcută de Kiparsky, *loc. cit.*

⁴ Vezi Al. Rosetti, *Infl. l. sl. merid., o.c.*, p. 62.

⁵ Privitor la caracterul deschis al lui *o* într-o perioadă timpurie a istoriei limbii bulgare vezi Kiril Mircev, *Историческа граматика на българския език*, Sofia, 1958, p. 125.

⁶ Dintr-o astfel de formă slavă timpurie se explică împrumutul slav de est în limba finlandeză: *akkuna* (vezi Richard Ekblom, *Spuren von Pleophonie in ostslavischen Lehnwörtern des Westfinnischen*, în *For Roman Jakobson, essays on the occasion of his sixtieth birthday, 11 october 1956*, Haga, 1956, p. 93).

care au fost împrumutate aceste cuvinte, atunci ne-am aștepta să avem în locul lui *o* un *a* sub accent și un *ă* în silabe neaccentuate, ca de exemplu în numele vechi romînesc al slavilor, *șchiau* (pl. *șchei*), care reprezintă pe slavul *slověninŭ*. Dar romînescul *șchiau* e un împrumut foarte vechi. Termenul exista în latina tîrzie (*Sclauus*) și în greaca bizantină (Σκλάβοι)¹. Redarea lui *o* slav prin *a* e deci explicabilă.

★

În concluzie :

1) Formula „*o* final neaccentuat slav dă totdeauna -ă în limba romînă” trebuie părăsită². În cazul cînd motive morfologice nu se opun, -*o* final neaccentuat slav rămîne -*o* în limba romînă. Dovadă este -*o* final al vocativului femininelor, cînd însuși morfemul slav a fost împrumutat, devenind un morfem romînesc.

2) Înlocuirea lui -*o* slav prin -ă romînesc în elemente slave de tipul lui *slovă* (< sl. *slovo*) se datorește adaptării morfologice și nu unui proces fonetic.

3) Elementele slave ale limbii romîne n-au fost împrumutate într-o epocă atît de veche încît să putem presupune că pe atunci *o* slav făcea, pentru strămoșii romînilor, impresia unui *a*. (Cu excepția lui *șchiau* și poate și a altor împrumuturi străvechi)³.

ФОНЕТИЧЕСКАЯ ЭВОЛЮЦИЯ, СУБСТИТУЦИЯ ЗВУКОВ ИЛИ МОРФОЛОГИЧЕСКОЕ ПРИСПОСОБЛЕНИЕ?

(В СВЯЗИ С СУДЬБОЙ БЕЗУДАРНОГО -o
В СЛАВЯНСКИХ ЭЛЕМЕНТАХ РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА)

РЕЗЮМЕ

При изучении фонетики заимствованных лексических элементов необходимо иметь в виду грамматический строй как дающего, так и заимствующего языков. Видоизменения звукового облика слова, отмечаемые при его переходе из одного языка в другой, часто являются результатом морфологического приспособления. И в случае конечного звука -ă румынских имен существительных славянского происхождения, о котором утверждают, что он соответствует славянскому безударному конечному звуку *o*, который произносился очень открыто, почти *a*, имеем дело с явлением морфологического, а не фонетического порядка. Славянские имена существительные среднего рода

¹ Vezi Reinhold Trautmann, *Die Slavischen Völker und Sprachen, Eine Einführung in die Slavistik*, Leipzig, 1948, p. 24.

² Această „lege fonetică” e — din păcate — general admisă. Vezi de exemplu, V. Kiparsky în „Neuphilologische Mitteilungen”, LVI (1955), nr. 1—2, p. 77.

³ Privitor la posibilitatea unor asemenea împrumuturi vezi „Dacoromania”, VII, p. 349.

типа *гребло, окно, слово* и т.д. (именительный-винительный падеж множественного числа *гребла, окна, слова* и т.д.) при переходе в румынский язык вошли в категорию имен существительных женского рода типа *casă* (мн. число *case*): *greblă, ocnă, slovă* и т.п. (мн. число *greble, ocne, slove* и т.д.). Гласный звук *-ă* (также, как и *-e* во множ. числе) этих имен существительных является румынской морфемой латинского происхождения (< лат. *-a*, мн. чис. *-ae*), а не переходом — фонетической природы — славянского безударного звука *-o* в *-ă*. Между прочим, многие славянские имена существительные среднего рода имеют ударяемый звук *-o*, например, *греблѡ, окнѡ*. Доказательством тому, что и славянский конечный безударный звук *-o* сохраняется без изменений, как и в любом другом положении, служит морфема *-o* звательного падежа имён существительных женского рода, которая при переходе в румынский язык осталась *-o*. Известно, что *-o* звательного падежа славянских имён существительных женского рода не был никогда ударяемым.

ÉVOLUTION PHONÉTIQUE, SUBSTITUTION DE SON OU ADAPTATION MORPHOLOGIQUE?

(À PROPOS DU TRAITEMENT DE *o* NON ACCENTUÉ
DANS LES ÉLÉMENTS SLAVES DU ROUMAIN)

RÉSUMÉ

Dans l'étude de la phonétique des éléments lexicaux empruntés, il faut tenir compte de la structure grammaticale de la langue qui donne aussi bien que de celle qui reçoit. Les changements que l'on constate dans l'aspect phonique d'un mot lorsqu'il passe d'une langue à une autre sont dus maintes fois à une adaptation morphologique. Dans le cas de *-ă* final des substantifs roumains d'origine slave, dont on prétend qu'il reproduirait le *o* final slave non accentué ayant eu jadis une prononciation très ouverte, proche de *a*, on se trouve également en présence d'un phénomène d'ordre morphologique et non phonétique. Les noms neutres slaves du type de *greblo, okno, slovo*, etc. (nom. accus. pl. *grebla, okna, slova*, etc.), en passant en roumain se sont encadrés dans la catégorie des féminins du type de *casă* (pl. *case*): *greblă, ocnă, slovă*, etc. (pl. *greble, ocne, slove*, etc.). La voyelle *-ă* (tout comme le *-e* du pluriel) de ces substantifs est un morphème roumain d'origine latine (< lat. *-a*; pl. *-ae*) et non un passage — de nature phonétique — du *-o* non accentué slave à *-ă*. D'ailleurs, beaucoup de neutres slaves ont un *-o* accentué, par exemple, *greblŏ, oknŏ*. Une preuve que le *-o* final slave non accentué demeure lui aussi inchangé, comme dans toute autre position, est le morphème *-o* du vocatif féminin qui en passant en roumain est resté *-o*. On sait que le *-o* du vocatif féminin slave n'a jamais été accentué.

St. Louis, Mo.
Sept. 1900

DE

D. MACREA

Fenomenul constă în transformarea consoanelor labiale *p, b, m, f* și *v*, urmate de *i*ot (al diftongului *ie* sau provenit din vocala *i*), în consoane palatale : *p* > *k'* (piept > *k'ept*) ; *b* > *g* (bine > *gine*) ; *m* > *n* (miercuri > *nercuri*) ; *f* > *h'* > *ș* (fier > *h'er* > *șer*) ; *v* > *y* > *g* > *ž*, *i* (vierme > *yerme* > *germe* > *žerme*, *ierme*).

Pentru labialele *b* și *p*, urmate de iot, o veche palatalizare a existat și în franceză. Forme ca *rage* (din lat. rabiem), *changer* (din lat. cambiare), (que je) *sache* (din lat. sapiam) sînt rezultate ale acestui proces. În vechea provensală sînt chiar atestate forme intermediare ca *sapcha* (din lat. sapiam) și, de asemenea, în retoromană: *saptya* (< sapiam), *rabydy* (< rabiem) ș.a. Pentru labiala *m*, înainte de iot, sînt cunoscute forme palatalizate în limbile slave: *mŭna* în ucraineană pentru *mja*, *koŭisa* în poloneză pentru *komisia*, *zemŭna* în bulgară pentru *zemja*, *mŭnesto* în cehă pentru *miesto* ², iar A. Meillet a citat și pentru franceza modernă forma *mŭien* pentru *mien*, auzită de el în graiul din Berry ³.

¹ Vezi D. Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba română*, în „Dacoromania” IX (1936–1938), p. 92–160; idem, *Probleme de fonetică*, București, 1953, p. 41–102.

² Vezl Fr. Miklosich, *Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte. Consonantismus*, II, 1882, p. 14 s.u.

⁸ Apud A. Rosetti, *Mélanges de linguistique et de philologie*, București, 1947. p. 211.

În dialectul meglenoromîn este general în comuna Țirnareca, în restul comunelor labialele *p*, *m* și *n* sînt nepalatalizate în cîteva cazuri înainte de vocala *i*, iar labiala *b* nu este palatalizată de loc nici înainte de diftongul *ie*. În dialectul istroromîn există numai două cazuri de palatalizare a lui *p*: *kl'ept* („piept”) și *čăptir* („pieptene”).

Procesul fonetic al transformării labialelor în palatale, întinderea geografică a fenomenului, raporturile lui interdialectale și vechimea lui în limba romînă au format, vreme îndelungată, obiectul unor vii controverse între lingviști.

Apariția celor două atlase lingvistice ale limbii romîne, cel al lui Gustav Weigand (1909) și cel al Institutului de lingvistică din Cluj (1938—1962), a constituit un important ajutor pentru lămurirea deplină a primelor două probleme menționate, ambele lucrări arătînd, în mod exact, întinderea geografică a fenomenului, precum și toate stadiile lui de evoluție.

Mai formează încă obiect de discuție problema vechimii fenomenului și a raporturilor lui interdialectale.

Pentru cei mai mulți dintre cercetătorii palatalizării labialelor, ea este veche în limba romînă. B. P. Hasdeu a considerat-o de origine dacică, Petru Maior și Fr. Miklosich de origine latină populară, iar Ovid Densusianu, Sextil Pușcariu, Theodor Capidan, Al. Procopovici ș. a. au datat-o din epoca romînei primitive comune, ca fiind anterioară secolului al X-lea, cînd aromînii, meglenoromînii și istroromînii nu se despărțiseră de dacoromîni. La această concluzie am ajuns și noi în lucrarea „Palatalizarea labialelor în limba romînă”, analizînd îndeaproape atît atestările fenomenului în textele noastre vechi, cît mai ales hărțile celor două atlase lingvistice romînești¹.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Al. Lambrior a emis părerea că fenomenul ar fi recent în limba romînă, că el s-ar fi produs independent în fiecare dialect și la epoci diferite. Dintre lingviștii romîni de astăzi, această părere este susținută, cu o mare stăruință, de Al. Rosetti². Reluînd de curînd problema, el afirmă că „*inovația e recentă, cu puțin anterioară secolului al XVI-lea în dacoromînă, și sensibil mai veche în aromînă și meglenoromînă, dar posterioară secolului al X-lea*”³.

Argumentul principal al lui Al. Rosetti, ca și al lui Al. Lambrior, în susținerea acestui punct de vedere, îl constituie faptul că în textele noastre vechi, cu excepția labiodentalei *f*, palatalizarea este foarte sporadic atestată.

Situația atestărilor în textele vechi este, în fapt, următoarea: pentru labiala *p* sînt atestate în Vrancea, la sfîrșitul secolului al XVI-lea (1592), cinci forme palatalizate în stadiul final de evoluție: *chicioarele*, *cheziș*,

¹ Vezi D. Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba romînă*, în „Dacoromania” IX (1936—1938), p. 92—160; idem, *Probleme de fonetică*, București, 1953, p. 41—102.

² Vezi Al. Rosetti, *Recherches sur la phonétique du roumain au XVIe siècle*, Paris, 1926, p. 87—91, 107—134; idem, *Asupra trecerii lui p+y la k*, în „Grai și suflet”, III (1928), fasc. 2, p. 415—417; idem, *Asupra palatalizării labialelor*, ibidem, IV (1929), fasc. 1, p. 161—165; idem, *Despre palatalizarea labialelor*, ibidem, V (1932), fasc. 2, p. 351—355; idem, în „Bulletin Linguistique”, VII (1933), p. 192 ș.u.

³ Vezi idem, *Despre palatalizarea labialelor în limba romînă*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XI (1960), nr. 2, p. 191.

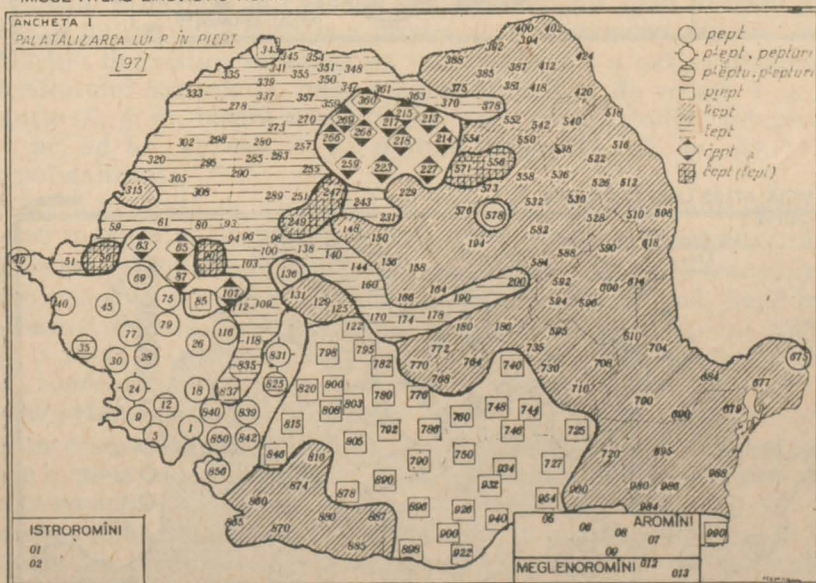
chescu, *chiscu* și *grochi*. În secolul al XVII-lea sînt atestate în Moldova, pe lângă formele de palatalizare a lui *f*, o formă pentru *p*: *chiciorul* (1644) și trei forme pentru *v*: *ine* („vine”, 1637), *să nu in* („să nu vin”, 1640) și *ii* („viei”, 1691). În secolul al XVIII-lea sînt citate cu ironie de Dimitrie Cantemir, în „*Descriptio Moldaviae*”, formele *ghine*, *ghie* („vie”), *chizmă*, *chiatră*, *ngie* (mie = „mie”), considerate de el ca rostiri inculte și ca aparținînd numai graiului femeilor din Moldova. În același secol mai sînt atestate, tot în Moldova, formele *cherdut* (1700), *chiuă* (de două ori, 1742, 1768), *chiper* (1742), *pcheatră* (de două ori în 1784), *Pchinăt* (1787) și o formă *mneu* (de două ori, 1767, 1784) în sudul Maramureșului. În toată perioada veche lipsesc forme palatalizate în textele din Țara Românească.

Fiind vorba de un fenomen dialectal, ne putem oare întemeia în datarea lui exclusiv pe textele scrise? Corespunde oare realității din graiul viu atestarea atît de sporadică a palatalizării în scrisul nostru vechi?

Pentru a răspunde la aceste întrebări este necesar să examinăm, în prealabil, situația pe hărțile lingvistice.

Hărțile ambelor atlase ne arată că, în cuvintele în care labialele sînt urmate de diftongul *ie*, aria palatalizantă cuprinde Moldova, Do-

MICUL ATLAS LINGVISTIC ROMÂN

brogea, estul Munteniei, întreaga Transilvanie, Maramureșul, Țara Oașului, Crișana și sudul Olteniei¹. Labialele s-au păstrat nepalatalizate,

¹ În sudul Olteniei, palatalizarea labialelor este recentă. Ea a fost adusă de vorbitori din sudul Transilvaniei, așezați aici în cursul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea. Vezi D. Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba română*, în „*Dacoromania*” IX (1936–1938), p. 152–154.

cînd erau urmate de diftongul *ie*, numai în Banat, în Oltenia, cu excepția unei mici arii de sud, și în jumătatea de vest a Munteniei¹.

Cînd labialele sînt urmate de vocala *i*, aria nepalatalizantă este mult mai mare. Ea cuprinde jumătatea de vest a Munteniei, întreagă Oltenia, Banatul și Crișeana pînă în apropiere de Satu Mare. Înainte de vocala *i*, fenomenul se află la capăt de evoluție (*k*, *g*, *n*) numai în Moldova, în sud-estul Transilvaniei pînă în apropiere de Orăștie, în jumătatea de est a Munteniei și în Dobrogea². Nord-estul Transilvaniei, Maramureșul, Țara Oașului prezintă, înainte de vocala *i*, stadii înaintate de palatalizare pentru labialele *f* și *v* (*š*, *s*, *ž*, *z*, aceleași ca și înainte de diftongul *ie*), dar pentru labialele *p*, *b* și *m* numai stadii intermediare (*pk*, *pt'*, *pč*, *bğ*, *bd'*, *bğ*, *mñ*)³.

În dialectul aromîn, fenomenul e la capăt de evoluție (*k*, *g*, *n*) în ambele cazuri și el este de asemenea, în ambele cazuri, la capăt de evoluție în dialectul meglenoromîn cu excepția cîtorva cazuri izolate de nepalatalizare a labialelor *p*, *m* și *v*, înainte de vocala *i*, și a labialei *b* care, în afară de comuna Țîrnareca, se păstrează intactă în acest dialect.

După cum rezultă din întinderea geografică mult mai mare în dialectul dacoromîn a ariei palatalizante la capăt de evoluție, înainte de diftongul *ie*⁴, față de cea în care s-a ajuns la acest stadiu înaintea vocalei *i*⁵, fenomenul a început în cazurile în care labialele erau urmate de diftongul *ie*, și numai după aceea s-a produs și cînd erau urmate de vocala *i*.

Hărțile lingvistice ne arată că palatalizarea s-a extins dinspre sud-estul teritoriului dacoromîn, unde o avem și înainte de vocala *i* la capăt de evoluție (*k*, *g*, *n*), înspre nord și vest, unde găsim stadiile intermediare (*pk*, *pt'*, *pč*, *bğ*, *bd'*, *bğ*, *mñ*, *k*, *y*), stadiile incipiente (*pli*, *by*, *m^a*, *fⁱ* *vy*) și aria nepalatalizantă.

Hărțile ne arată de asemenea că, în evoluția diftongului *ie* după labiale, s-au manifestat, în limba romînă, două tendințe opuse:

1. în est, tendința de înăsprire a elementului iot pînă la transformarea lui într-o oclisivă sau fricativă palatală, fonică sau afonică, după natura labialei care îl preceda și care a eliminat apoi cu totul labiala (*piept* > *płiept* > *ph(k)iept* > *pkept* > (*p*)*kept* > *kept*; *biet* > *byet* > *by(ğ)et* > *bğet* > (*b*)*ğet* > *ğet*; *miercuri* > *m^aiercuri* > *mñiercuri* > (*m*)*ñiercuri* > *ñiercuri*; *fier* > *fłier* > (*f*)*ñier* > > *her* > *šer*; *vierme* > *vyerme* > (*v*)*yerme* > *yerme* > *y(ğ)erme* > *ğerme* > *žerme*);

2. în vest, tendința de dispariție a elementului iot, de monoftongare a lui *ie* în *e* (*piele* > *pele*; *obială* > *obeală*; *miercuri* > *mercuri*; *fier* > *fer*; *vierme* > *verme*).

Aceste două tendințe s-au extins treptat în aria de mijloc a lui *ie*, astfel încît din teritoriul acestuia n-a mai rămas astăzi decît jumătatea de vest a Munteniei, în care înaintea tendința de înăsprire (forme ca *płiept*, *byet*, *fłier* sînt frecvent notate pentru această regiune în hărțile ambelor atlase lingvistice).

¹ Vezi hărțile PIEPT și PIELE.

² Vezi harta PICIOR.

³ Vezi hărțile PICIOR și PIELE.

⁴ Vezi hărțile PIEPT și PIELE.

⁵ Vezi harta PICIOR.

Monoftongarea s-a extins din Banat înspre Hunedoara și din vestul Olteniei înspre estul acestei din urmă regiuni. În punctele unde avem astăzi în Banat diftongul *ie* (mai frecvent notat *'e*), acesta este un fenomen recent, o diftongare nouă a lui *e* provenit din vechiul diftong *ie* ¹.

Prima dintre aceste două tendințe este veche. Ea se încadrează în influența exercitată de *i*ot, în cuvintele moștenite de limba română din latină, asupra tuturor consoanelor precedente. Această influență își are începutul în latina populară ². Cea de-a doua tendință este mai nouă și se datorește influenței sirbe asupra graiului din Banat și din vestul Olteniei, deoarece, în dialectele de răsărit ștocaviene ale limbii sîrbocroate, diftongul *ie* (< sl. com. *ě*) s-a monoftongat în *e*, încă înainte de sec. al XII-lea ³.

Aria cea mai veche de palatalizare în dialectul dacoromîn nu poate fi decît aceea în care și labialele urmate de vocala *i* au ajuns la capăt de evoluție (*k̄, ḡ, ŋ̄*) ca în dialectele aromîn și meglenoromîn, și anume: Moldova, sud-estul Transilvaniei, estul Munteniei și Dobrogea ⁴.

În restul ariei palatalizante, unde avem, înainte de vocala *i*, stadiile intermediare (*pk̄, pt̄, pč̄, bḡ, bd̄, bḡ, mñ̄, ħ̄, ȳ*), fenomenul este mai nou, iar unde avem stadiile incipiente (*ph̄, bȳ, m̄, fh̄, vȳ*), chiar recent. În Maramureș au fost atestate forme nepalatalizate pentru labiala *p* în răspunsurile la chestionarul lui B. P. Hasdeu (1884), iar „Atlasul lingvistic romîn” a înregistrat acolo asemenea forme și în zilele noastre. De asemenea, Gustav Weigand și I. A. Candrea au înregistrat, în primul deceniu al secolului al XX-lea, numeroase forme nepalatalizate în Țara Oașului ⁵.

Această situație ne dovedește că Maramureșul, Țara Oașului, sud-vestul și jumătatea de nord a Transilvaniei, care aparțin astăzi ariei palatalizante cu stadii intermediare (*pk̄, pt̄, pč̄, bḡ, bd̄, bḡ, mñ̄*), au făcut parte, pînă de curînd, din aria nepalatalizantă învecinată, împreună cu Crișana, Banatul, Oltenia și jumătatea de vest a Munteniei ⁶.

Faptul că fenomenul este mai nou în aceste părți este ușor de explicat: inovația a pornit, pentru ambele situații (atît înainte de vocala *i*, cît și înainte de diftongul *ie*), din aria sud-estică unde avem stadiul final de evoluție (*k̄, ḡ, ŋ̄*) și înainte de vocala *i* ⁷, extinzîndu-se spre nord și spre vest, unde, în mod firesc, este mai recentă cu cît este mai vestică, ceea ce ne arată clar stadiile incipiente (*ph̄, bȳ, m̄, fh̄, vȳ*) de la extremitatea de vest și de sud a ariei palatalizante.

Caracteristica dialectală a părții de nord-vest a teritoriului dacoromîn a fost, în perioada veche a limbii romîne, rotacismul (*n* intervocalic > *r*: *bire* „bine”, *mîră* „mînă”), care a cuprins nordul Moldovei, Maramureșul, Țara Oașului și jumătatea de nord a Transilvaniei, cu Munții Apuseni

¹ Vezi hărțile PIEPT și PIELA.

² Vezi Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, vol. I, ed. a III-a, 1960, p. 91–92.

³ Vezi Or. A. Belić, *Osnovi istorije srpskohrvatskog jezika. I. Fonetika*, Belgrad, 1960, p. 94.

⁴ Vezi harta PICIOR.

⁵ Vezi D. Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba romînă*, în „Dacoromania” IX (1936–1938), p. 157.

⁶ Vezi harta PICIOR.

⁷ Vezi harta PICIOR.

pînă la Mureș. În prelungirea spre sud-vest a acestei arii, peste partea de sud a Munților Apuseni, a trebuit să se afle, înainte de secolele X—XI, și locul de origine al istoromînilor la care rotacismul este general. În dialectul dacoromîn acest fenomen se mai menține astăzi numai în cîteva cătune ale comunei Scărișoara din Munții Apuseni¹. Palatalizarea labialelor a înaintat încet înspre nord și vest, deoarece din aceste părți înainta spre est și spre sud, pe lingă tendința de monoftongare a lui *ie*, o altă palatalizare, mai veche în aceste regiuni², datorită influenței maghiare și sirbe, cea a dentalelor *t*, *d*, *n* și *l* urmate de vocalele *e* și *i* (tineri > *t'îneri*, în Banat chiar *ciîneri*; unde > *und'e*, în Banat *unde*; neam > *înam*; lemn > *l'emn*)³.

Diferitele stadii de evoluție ale unui fenomen de limbă (incipiente, intermediare, la capăt de evoluție), înregistrate pe hărțile lingvistice, ne arată cum apare acest fenomen, evoluția lui, direcțiile lui de răspîndire. Hărțile lingvistice, prin ele însele, ne dau însă posibilități de cronologizare numai relativă a fenomenului respectiv.

Pentru o cronologizare mai precisă a unui fenomen lingvistic și a timpului scurs de la o fază de evoluție la alta, atestările în documentele istorice sînt de mare importanță. De aceea, cele două criterii, geografic-lingvistic și al atestării în documente, trebuie folosite împreună, fiindcă, interpretate după specificul fiecăruia, ele se completează reciproc.

Ce interpretare se poate da faptului că în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea este atestat, în sudul Maramureșului, stadiul intermediar *mneu* (1767, 1784), pe care „Atlasul lingvistic romîn” l-a notat *mîneu*, în aceleași locuri, după aproape două sute de ani?

Această situație impune concluzia că palatalizarea labialelor este un fenomen care a evoluat lent de la un stadiu la altul.

Iar dacă același stadiu intermediar, atestat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, se continuă în aceleași locuri și astăzi, atunci cît de veche poate fi palatalizarea labialelor în aria sud-estică a dialectului dacoromîn, pe care hărțile lingvistice ne-o arată ca cea mai veche, cînd sînt atestate, la 1592, în Vrancea — care se găsește tocmai în centrul acestei arii — cinci forme de palatalizare a lui *p* în faza finală de evoluție, dintre care patru înainte de vocala *i*?

Al. Rosetti ia în considerare pentru stabilirea vechimii palatalizării labialelor în dialectul dacoromîn exclusiv criteriul atestării ei în textele noastre vechi, afirmînd categoric: „Faptul că textele din secolul al XV-lea nu atestă fenomenul în Moldova este foarte important. Această constatare constituie o bază indiscutabilă pentru datarea inovației⁴. Pentru dialectele aromîn și meglenoromîn, el admite însă că palatalizarea este „sensibil mai veche” decît în dialectul dacoromîn, „dar posterioară secolului al X-lea”.

¹ Vezi Emil Petrovici, *Contribuții la rotacism. La Moșii din Scărișoara*, în „Dacoromania”, VIII (1934—1935), p. 149—163.

² Vezi O. Densusianu, *Graiul din Țara Hafeșului*, București, 1915, p. 30.

³ Vezi Ion Pătruț, *Velarele, labialele și dentalele palatalizate*, în „Dacoromania” X (1941), partea a II-a, p. 298—308.

⁴ Vezi Al. Rosetti, *Despre palatalizarea labialelor în limba romînă*, în „Studii și cercetări lingvistice” XI (1960), nr. 2, p. 191.

deși pentru dialectul aromîn există atestări sigure numai de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, iar pentru dialectul meglenoromîn abia de la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

Înainte stadiului final *k*, atestat în Vrancea în secolul al XVI-lea, există, precum ne arată hîrțile lingvistice, patru stadii intermediare de palatalizare a lui *p*: *ph*, *ph(k)*, *pk*, (*p*)*k*. Ținînd seama că o formă intermediară ca *mneu* din sudul Maramureșului se menține în același stadiu (*mîneu*) de aproape două sute de ani, sîntem obligați și geografic lingvistic și istoric să admitem, în aria sud-estică unde fenomenul e atestat în stadiul final de evoluție încă în secolul al XVI-lea, cel puțin timpul de la atestarea formei *mneu* pînă la ancheta „Atlasului lingvistic român”, pentru fiecare din stadiile intermediare amintite ale palatalizării lui *p*, ceea ce, în mod evident, depășește secolul al X-lea și deci ne duce în epoca romînei primitive comune, înainte de despărțirea aromînilor, meglenoromînilor și istroromînilor de dacoromîni.

Poate fi mai nouă palatalizarea labialelor în sud-estul dacoromîn decît în dialectele aromîn și meglenoromîn, numai „cu puțin anterioară secolului al XVI-lea”, cînd ea este atestată aici, în secolul al XVI-lea, în stadiul final de evoluție, care a fost precedat, precum am arătat, de patru stadii intermediare și poate fi o întîmplare că fenomenul se află identic în trei din dialectele limbii romîne¹?

Legile interne de dezvoltare a aceleiași limbi, al căror rol a fost scos în evidență de lingvistica marxistă, ne îndreptățesc pe deplin să admitem o legătură istorică în procesul de apariție și de dezvoltare a acestui fenomen atît de răspîndit, de caracteristic și de unitar în dialectele dacoromîn, aromîn și meglenoromîn.

Palatalizarea labialelor nu poate fi despărțită ca proces și nici cu mult ca vechime de muiera, înainte de iot, a lui *l* și *n* (lat. *leporem* > *liepure > romîn primitiv comun, aromîn, meglenoromîn și istroromîn *l'epure*, dacoromîn *iepure*; lat. *cuneus* > *cuniu > romîn primitiv comun, aromîn, meglenoromîn, istroromîn și în graiul din Banat *cunî* dacoromîn *cui*). De asemenea, ea nu poate fi despărțită de palatalizarea grupelor consonantice *cl* și *gl* (lat. *clamo* > romîn primitiv comun, aromîn, meglenoromîn și istroromîn *cl'em*, dacoromîn *chem*; lat. *glacies* > romîn primitiv comun, aromîn și meglenoromîn *gl'eață*, dacoromîn *gheață*) și nici de africativizarea lui *d*, *t* și *s* urmați, în elementele latine, de iot (lat. *dico* > romîn primitiv comun, aromîn și în graiurile din Banat și Moldova *dzic*; lat. *tibi* > *ție*, în toate dialectele limbii romîne; lat. *sic* > *și*, iarăși în toate dialectele limbii romîne). Aceste transformări, produse în aceleași condiții ca palatalizarea labialelor, nu le-a despărțit nimeni ca vechime în dialectul dacoromîn de cele din cel aromîn, meglenoromîn și istroromîn. Căruia fenomen s-ar datora faptul că palatalizarea labialelor, cu exact aceleași rezultate în dialectele dacoromîn, aromîn și meglenoromîn, să se fi produs în mod independent și la epoci diferite?

¹ Cele două forme palatalizate din dialectul istroromîn (*kl'ept* și *lăplir*) sînt probabil vechi împrumuturi din dialectul dacoromîn. Vezi O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, vol. I, Paris, 1902, p. 302.

Dacă alături de forma *cui* s-a păstrat dialectal, în Banat, din romîna primitivă comună, forma *cui*, ca în dialectele romînești sud-dunărene, sau, în Banat și Moldova, forma *dzic*, de asemenea ca în dialectele sud-dunărene, de ce să nu admitem ca datînd din perioada romînei primitive comune palatalizarea labialelor? Deosebirea este numai că formele *cui* sau *dzic* au fost generale în romîna primitivă comună, pe cînd palatalizarea labialelor (*phatră*, *ph(k)atră*, *pkatră*, (*p*)*katră*, *katră*) a fost numai regională, în aria sud-estică a romînei primitive comune, unde se aflau dacoromîni palatalizanți în contact cu strămoșii aromînilor și ai meglenoromînilor, așa precum, tot numai regional, a fost și rotacismul, într-o arie nord-vestică a acesteia, unde se aflau dacoromîni rotacizanți în contact cu strămoșii istroromînilor. Este un fapt recunoscut astăzi în lingvistica noastră că limba romînă primitivă comună, vorbită pe un teritoriu întins în nordul Dunării, dar și pe malul sudic al fluviului, a avut unele diferențieri dialectale. Dintre acestea, palatalizarea labialelor și rotacismul au rămas dialectale pînă astăzi. Atît la dacoromîni cît și la istroromîni, rotacismul a cuprins numai elementele latine. La aromîni și meglenoromîni, unde palatalizarea labialelor este un fenomen încheiat, ea se reduce, în esență, la elementele latine, adică la fondul cel mai vechi al limbii romîne. Dacă în dialectul dacoromîn sînt palatalizate labialele și în elemente mai noi, aceasta se datorește faptului că aici procesul este încă în acțiune, spre deosebire de rotacism care se află de multă vreme în regres.

Cum se explică totuși faptul că, deși datînd, în sud-estul dacoromîn, din romîna primitivă comună, palatalizarea labialelor apare atît de sporadic în textele vechi apărute aici?

Pentru a răspunde la această întrebare trebuie să ținem seama de diferența, specifică fiecărei epoci, dintre limba scrisă și cea vorbită.

Limba vorbită de un popor este mult mai bogată și mai variată decît o prezintă, în general, scrisul. Chiar cele mai ample dicționare nu pot cuprinde nici întregul tezaur lexical literar al unei limbi, și cu atît mai puțin pe cel dialectal. Faptul că anumite cuvinte, expresii sau forme fonetice nu se găsesc în textele sau dicționarele unei epoci nu înseamnă că ele n-au existat în limba vie a epocii respective. A nega această realitate a vieții limbii înseamnă a interpreta mecanicist, în lumina exclusivă a textelor scrise, faptele din istoria unei limbi.

Apariția rară a formelor cu labialele palatalizate în scrisul nostru vechi are mai multe cauze. Mai întîi, aria palatalizantă cu procesul la capăt de evoluție pentru ambele situații (înainte de vocala *i* și înainte de diftongul *ie*), și deci vechi, nu cuprinde, precum ne arată hărțile lingvistice, decît Moldova, sud-estul Transilvaniei, estul Munteniei și Dobrogea¹. În al doilea rînd, scrierile noastre din perioada veche nu sînt nici prea numeroase și nici prea variate în ce privește conținutul pentru a le pretinde să înfățișeze limba vie a epocii în toată amploarea ei. Dar primele texte romînești au fost scrise în Maramureș, al cărui grai avea în secolul al XVI-lea, cînd au apărut ele, rotacismul, pe care îl înregistrează cu fidelitate; palatalizarea nu exista încă acolo, în secolul al XVI-lea, decît

¹ Vezi harta PICIOR.

pentru labiodentală *f* în stadiul *h*, pe care textele de asemenea o notează (*hie* „fie”, *hilip* „Filip”) și care a ajuns de atunci încoace, în Maramureș, la stadiul *s* (*sie* „fie”, *sirisău* „ferăstrău”). Traducerile maramureșene au constituit începutul tradiției scrisului nostru cu labialele nepalatalizate. Momentul decisiv în impunerea acestei tradiții în scrisul literar românesc l-a format însă, la mijlocul secolului al XVI-lea, numeroasele tipărituri ale diaconului Coresi, care era originar din Tirgoviște, deci dintr-o regiune care nu palatalizează labialele nici astăzi.

Afirmația lui Dimitrie Cantemir că, pe vremea lui, palatalizarea labialelor era specifică, în Moldova, numai graiului femeilor și că bărbații care o foloseau erau porecliți „feciori de babă”¹ este o dovadă clară că fenomenul era considerat atunci, cum e considerat și astăzi, ca aparținând vorbitorilor fără cultură și graiului neîngrijit și dialectal, față de graiul cult pe care îl impusese tradiția literară, cu vechime de aproape două sute de ani în acea epocă, și pe care marele învățat și scriitor îl apăra. „*Cea mai curată limbă, scrie Dimitrie Cantemir, se găsește în mijlocul Moldovei, în jurul Iașilor, fiindcă necontenita prezență a Curții Domnului a făcut ca locuitorii aceluia ținut să fie mai culti decât cei din alte părți*”².

Dacă în textele slave scrise în Moldova în secolele al XIV-lea și al XV-lea, puținele cuvinte românești pe care le cuprind păstrează labialele nepalatalizate, explicația o constituie faptul că documentele respective au fost scrise la curtea domnitorilor sau la curțile marilor boieri, unde a existat, în epoca veche, tradiția graiului cu labialele nepalatalizate din Maramureș, de unde erau originari primii domnitori și o parte importantă dintre primii mari boieri. În epoca veche, maramureșenii și graiul maramureșean s-au bucurat pînă tîrziu, în Moldova, de un mare prestigiu. Miron Costin, vorbind despre românii din Banat, Transilvania și Maramureș, ținuturi pe care el le cunoștea din călătoriile sale de soldat, diplomat și istoric, spune: „*Și pînă azi ei sînt mult mai numeroși ca ungurii, începînd din Bacica sîrbilor temišoreni, peste tot Mureșul, în Herțeg, în jurul Bălgradului, unde locuiesc principii, în Țara Oltului și în tot Maramureșul; așa de tare s-a înmulțit poporul, ca și cum n-ar fi descălecat nici unul din Maramureș și de la Olt. Și au o limbă mult mai frumoasă și mai apropiată de cea italiană, mai ales maramureșeni; ei nu sînt supuși nimănui, liberi, nu slujesc pînă azi niciunui stăpîn. Numai cînd merge și principele în persoană, încalecă și ei la război și țin pe cheltuiala lor garnizoana cetății Hust. Au privilegii deosebite și sînt pînă azi neîntrecuți în trebile ostășești*”³.

În impunerea normei literare cu labialele nepalatalizate, un rol important l-a avut, desigur, faptul că și organizarea politică a celor două state feudale românești s-a făcut dinspre regiunile nepalatalizante înspre cele cu palatalizare: cel muntean dinspre vest, care este nepalatalizant și astăzi, iar Moldova din Maramureș, care era nepalatalizant în acea epocă, înspre sudul palatalizant.

¹ Vezi Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*. Editia Gheorghe Adamescu, p. 191.

² Idem, *ibidem*.

³ Vezi Miron Costin, *Opere*, București, 1958, p. 229.

Scrișul este totdeauna dominat de grija unei norme prin care caută să se deosebească de vorbirea curentă.

Analizînd actele și scrisorile din Arhivele de la Bistrița, publicate chiar de Al. Rosetti¹, romanistul sovietic V. F. Șismarev remarcă, de la începutul scrisurii romînesc, „*existența unui anumit simț al normei*” și tendința spre unitate a limbii noastre scrise. „*Cuprînzînd o perioadă importantă, de la 1590 pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea, ele, scrie V. F. Șismarev, sînt monumente importante ale limbii acestor regiuni, care ne prezintă particularitățile ei caracteristice, comune lor în mare măsură dintr-o epocă mai veche și mai ales dintr-o perioadă foarte timpurie pentru istoria limbii romîne. Ele reprezintă nu numai monumente ale limbii locale vii, ci și o indicație importantă asupra formei pe care a luat-o cînd a fost folosită în scopuri «literare». Examinînd aceste scrisori, plîngeri etc. din acest ultim punct de vedere, nu putem să nu remarcăm existența unui anumit simț al normei, dictat de necesitatea de a ridica limba deasupra formei ei de toate zilele, de necesitatea de a-i da un «caracter solemn», avînd în vedere seriozitatea sarcinii pe care este chemată să o rezolve. De aici vine excluderea unor trăsături locale și apropierea de limba altor regiuni ale Transilvaniei, în special de partea ei de sud, care pe atunci era legată de Muntenia, adică de teritoriul de unde a pornit, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, tipărirea primelor cărți în limba romînă*”. „*Așadar este clar, adaugă Șismarev, de ce documentele din Arhivele de la Bistrița nu oglindesc anumite particularități ale foneticii locale, care, probabil, erau considerate ca avînd un caracter prea local și erau împotriva tendinței de a înprîma limbii un «caracter solemn». Aici intră palatalizarea caracteristică a labialelor, fenomen datat înainte de secolul al XVI-lea. Scrierea, care nu fixează această trăsătură, a permis să se dea limbii aparența unei anumite unități corespunzînd ideii unității poporului care vorbea această limbă, idee care începuse să licărească în adîncul conștiinței*”².

Din cele de mai sus rezultă :

1. vechimea palatalizării labialelor și tradiția scrisurii nostru literar sînt două realități care trebuie interpretate după natura lor specifică ;
2. palatalizarea labialelor este un fenomen dialectal vechi, datînd — în sud-estul dăcoromîn, ca și în dialectele aromîn și meglenoromîn, unde el este identic — din perioada romînei primitive comune ;
3. tradiția scrisurii nostru literar, mult mai nouă și dominată de la începuturile ei „*de un anumit simț al normei*”, își are originea în aria nepalatalizantă, și anume în Maramureș, care era nepalatalizant în secolul al XVI-lea, cînd au apărut acolo primele noastre manuscrise, și în nord-vestul Munteniei, nepalatalizant și astăzi, de unde era diaconul Coresi, primul tipograf de cărți în limba romînă. Ea a urmat același drum pe care se făcuse și organizarea politică a celor două state feudale romînești.

¹ Vezi Al. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècles tirées des archives de Bistritz (Transylvanie)*, București, 1926.

² Vezi V. F. Șismarev, *Romanskie iaztki iujnovostocnoi Evropt i naționalni iaztk Moldavskoi SSR*, în „*Voprosi iaztkoznanlia*”, 1952, nr. 1, p. 96—97.

СТАРЫЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ СПОР : ПАЛАТАЛИЗАЦИЯ ГУБНЫХ ЗВУКОВ И ТРАДИЦИЯ РУМЫНСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА

РЕЗЮМЕ

Проверяя существующие мнения о древности палатализации губных звуков и об образовании традиции румынского написания, автор устанавливает:

1) Древность палатализации губных звуков и традиция румынского написания являются двумя реальностями, которые должны быть интерпретированы по их специфической природе;

2) палатализация губных звуков является очень древним диалектальным явлением; оно начинается во всех трех главных румынских диалектах, в которых оно идентично, в период общего первоначального румынского языка.

3) традиция румынского литературного написания более новая и доминирующая с ее начала „с особым чутем нормы” имеет основу в пространстве палатализации, и особенно в Марамуреше, который был непалатализован в XVI веке, когда там появились первые наши написания, и на северо-западе Мунтении, которая не палатализовалась даже теперь (откуда был и Кореси, первый книжный типограф на румынском языке). Традиция проследовала тот же путь, по которому шло политическое устройство двух румынских феодальных государств.

UNE ANCIENNE CONTROVERSE LINGUISTIQUE :

LA PALATALISATION DES LABIALES ET LA TRADITION DE LA LANGUE ROUMAINE LITTÉRAIRE

RÉSUMÉ

Examinant les opinions émises sur l'ancienneté de la palatalisation des labiales et sur la formation de la tradition de notre langue littéraire, l'auteur formule les constatations suivantes :

1. L'ancienneté de la palatalisation des labiales et la tradition de notre langue littéraire sont deux réalités que l'on doit interpréter selon leur nature spécifique.

2. La palatalisation des labiales est un phénomène dialectal très ancien, remontant, dans les trois principaux dialectes roumains, à la période du roumain primitif commun.

3. La tradition de notre langue littéraire assez récente et dominée dès ses débuts par „un certain sens de la norme”, puise son origine dans le Maramureș, où la palatalisation était inconnue au XVIe siècle lors de l'apparition de nos premiers textes, et dans le nord-ouest de la Valachie d'où était originaire Coresi, le premier typographe de livres en langue roumaine, et où ce phénomène n'existe pas. Cette tradition suivit le chemin qui fut aussi celui de l'organisation politique des deux États féodaux roumains.

NOI PARTICULARITĂȚI ALE SUBDIALECTELOR DACOROMÎNE *

DE

ROMULUS TODORAN

Unitățile lingvistice din cadrul limbii romine au fost privite din variate puncte de vedere și delimitate după criterii deosebite, fapt care explică ierarhizarea și clasificarea lor diferită de către lingviști. Ceea ce unii dintre ei — cei mai mulți — denumesc dialecte, pentru alții ele reprezintă limbi independente, iar ceea ce unii cercetători denumesc subdialecte, sint considerate de alții dialecte. Astfel unii vorbesc de dialectele dacoromîn, aromîn etc. și de subdialectele muntean, moldovean etc., iar alții de limba (daco)romină, aromină etc. și de dialectele muntean, moldovean etc. Mai mult chiar, ceea ce unii lingviști denumesc subdialecte, pentru alții acestea nu sint decît graiuri (ca, de exemplu, cel muntean, moldovean, bănățean etc.), deși admit existența dialectului dacoromîn.

În situația actuală, unificarea nomenclaturii, într-un anumit fel o problemă de terminologie, este, în mare măsură, în funcție de rezolvarea teoretică a delimitării dintre „limbă” și „dialect”, dezbătută în ultima vreme în lingvistica romînească, fără a se ajunge însă la concluzii unanim acceptate.

Ca și cei mai mulți lingviști, noi considerăm că limba romină cuprinde patru dialecte: dacoromîn, aromîn, meglenoromîn și istroromîn, iar dialectul dacoromîn, la rîndul său, are cinci subdialecte:

1. subdialectul muntean (sau de sud)
2. subdialectul moldovean (sau de nord-est)
3. subdialectul bănățean (sau de sud-vest)
4. subdialectul crișean (sau de nord-vest)
5. subdialectul maramureșean (sau de nord) ¹.

★

* Comunicare ținută la Sesiunea științifică jubiliară a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, care a avut loc între 28 — 30 octombrie, 1960.

¹ Subdialectele dacoromîne: muntean, moldovean, bănățean, crișean și maramureșean au fost numite astfel după provinciile istorice în care se vorbesc. Această nomenclatură, dată

Diferențierile dialectale în dacoromînă, lexicale în primul rînd, s-au remarcat încă din secolul al XVII-lea.

Mitropolitul Simion Ștefan, în prefața *Noului Testament* de la Bălgrad din 1648, punînd problema formării unei limbi literare romînești unice, ca expresie a conștiinței unității etnice a poporului romin, prin sublinierea necesității întrebuințării cuvintelor înțelese de toți, a semnalat pentru prima oară existența deosebirilor dialectale, de natură lexicală, din dacoromînă. Și a mai observat încă un fapt interesant și demn de reținut în același timp, și anume că aceste diferențieri dialectale se datoresc unor cauze externe : influențelor străine. Iată aceste idei exprimate în propriile lui cuvinte : „Aceasta încă vă rugăm să luați aminte că rumînii nu grăiesc în toate țările într-un chip, încă neci într-o țară toți într-un chip ; pentru aceea cu nevoie poate să scrie cineva să înțeleagă toți grăind un lucru, unii într-un chip, alții într-alt chip : au veșmint, au vase, au altele multe nu le numesc într-un chip. Bine știm că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sînt buni carii îmblă în toate țările, așia și cuvintele acelea sînt bune carele le înțeleg toți. Noi drept aceea ne-am silit, den cît am putut, să izvodim așia cum să înțeleagă toți, iară să nu vor înțelege toți nu-i de vina noastră, ce-i de vina aceluia ce-au răsfirat rumînii printr-alte țări, de ș-au mestecat cuvintele cu alte limbi de nu grăiesc toți într-un chip”¹.

O altă remarcă din secolul al XVII-lea privitoare la existența diferențierilor dialectale în dacoromînă, o datorăm lui Ioan Zoba din Vinț. Modestul cărturar ardelean reorganizează vechea tipografie de la Alba Iulia și o instalează la Sebeș pentru a tipări cărți romînești în scopul propagandei calvine. În prefața primei cărți ieșite din tiparnița sa — „pîrga tipografiei”, cum o numește el — *Sicriul de aur* (1683), Ioan Zoba, părăsind principiul sănătos al unității limbii romîne literare, pus în circulație de Simion Ștefan, menționează că a fost nevoit să întrebuințeze cuvinte regionale : „Afla-vei și cuvinte, pentru că rumînii nu grăim toți într-un chip, cum iaste : oca — becina au adeverința, în alian — împotrivă, hasna — folosul, alduiala — blagoslovenia și altele, care le-am pus după obiceiul cum grăiesc pre aceste locuri”².

acum cîteva decenii, cînd structura dialectală a dacoromînei nu era cunoscută decît în trăsături foarte generale, e oarecum consacrată în dialectologia romînească. Trebuie să arătăm însă că ea este mai mult sau mai puțin improprie, fiindcă aria dialectală a subdialectelor amintite nu se suprapune peste teritoriul provinciilor respective. Pe de altă parte această nomenclatură ar putea lăsa impresia că fiecărei provincii istorice îi corespunde, în mod necesar, o unitate lingvistică proprie, independentă. O asemenea impresie nu poate fi confirmată prin fapte. S-a observat adeseori că granițele dialectale nu corespund cu cele administrative. Transilvania este un exemplu tipic în această privință. Încă G. Weigand făcuse afirmația, justă fără îndoială, că Transilvania în ciuda faptului că a constituit secole de-a rîndul o provincie aparte, cu o organizație politică separată, nu are un „dialect” propriu, fiind împărțită din punct de vedere dialectal. Denumirea subdialectelor dacoromînești după provincii nu acoperă decît în parte realitatea lingvistică și, uneori, poate da naștere la echivocuri. De aceea nomenclatura după criteriul geografic, propusă de acad. E. Petrovici (*Graiul romnesc de pe Crișuri și Someș*, în „Transilvania”, 72, nr. 8, p. 555) pare a fi mai potrivită.

¹ Ap. I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia romnească veche*, I (1508—1716), București-1903, p. 170.

² I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.*, p. 273.

Dintre cronicari despre deosebiri de grai din dacoromînă amintește în treacăt Stolnicul Constantin Cantacuzino. Subliniind unitatea etnică a romînilor, el afirmă că „rumîinii din Ardeal, moldovenii și ceștia de țara aceasta [Muntenia] tot un neam, tot o limbă fiind, încă între dinșii mult să osebesc, care aceasta iaste cum să vede den amestecătura vecinilor lor”. Și pentru el conviețuirea cu alte neamuri, de limbi diferite, este cauza diferențierilor lingvistice: „... pînă astăzi se vede pre la marginile țărălor carii trăesc cu alte limbi, că lesne iau unii de ale altora cuvinte și cu de-ale lor amestecîndu-le: îți pare că altă osebită limbă lor fac”. (*Istoria Țării Românești*)¹.

În secolul al XVIII-lea, observații mai interesante și mai ample găsim la Dimitrie Cantemir. Învățăatul domn al Moldovei constată, în *Descriptio Moldaviae*, că precum „orice limbă, așa și moldoveneasca are diverse dialecte...” Locuitorii „care trăiesc spre munți, spre Transilvania folosesc mai des cuvinte ungurești, cei din Fălciu tătarești, cei din Galați își strică limba cu vorbe grecești și turcești”². Chiar dacă unele dintre constatările lui D. Cantemir nu sînt exacte, din ele reținem faptul că explică diferențierile dialectale din Moldova, de ordin lexical, prin influențele străine, ca urmare a contactului moldovenilor cu diverse popoare.

D. Cantemir are meritul de a fi semnalat pentru prima oară existența unei trăsături fonetice dialectale în limba romînă: palatalizarea labialelor în graiurile moldovenești, pe care o pune pe seama femeilor. „Femeile moldovene au un mod de pronunțare deosebit de cel al bărbaților: ele schimbă silaba *bi* și *vi* în *ghi*, ca: *bine*, *bene*, *ghine*, *vie*, *vinca*, *ghie*; pe *pi* în *chi*, de ex.: *pismă*, *invidia*, *chismă*, *piatră*, *petra*, *chiatră*. *M* inițial îl pronunță *gn*, abia posibil de pronunțat de alții, ca *mie* mihi, *nghie* etc. Bărbatul care se deprinde să pronunțe și el astfel, aproape că nu se mai poate dezvăța și prin asta arată că a stat, ca un șoarece, mult timp în poalele maică-si. De aceea poporul pe acești oameni îi numește «fecior de babă»³.

Recunoscînd că „locuitorii din Valachia și Transilvania vorbesc aceeași limbă ca a moldovenilor, dar o pronunță mai aspru”, eruditul

¹ De particularitățile dialectale ale muntenilor, în opoziție cu cele ale moldovenilor, se pare că și-a dat seama și I. Neculce. Relatînd mazălirea lui Duca-vodă, cronicarul povestește următoarele: „Iar doamna lui, fata Brîncovanului, fiind tînără și dezmerdată de tată-său, să bocie în gura mare m u n t e n e ș t e : «Aolo, aolo, că va pune taica punga de punga din București pîn' la Țarigrad și, dzău, nu ne va lăsa, și iar ne vom întoarce cu domnia îndărăpt ! »” (I. Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*. Ediție îngrijită, cu glosar și o introducere de Iorgu Jordan, [București], 1955, p. 202). În alte manuscrise acest pasaj apare în diverse variante: «Haoilio, haoilio ! că va pune taica punga de punga din București pînă în Țarigrad și, zeu, nu ne va lăsa așa, și iar ne vom întoarce cu domnia îndărăpt » (ibid., nota 1) sau «Aolio, aolio, că va pune taica punga dă punga din București pînă în Țarigrad și zeu nu ne va lăsa așa, și iar ne vom întoarce cu domnia îndărăpt » (M. Kogălniceanu, *Letopisișile Țării Moldovei*, tom. II, Iași, 1845, p. 280). Cf. și M. Costin, *Opere*, [Buc.], 1958, p. 174 : „...și cine-l aducea lua plăscă, cum dzic muntenii”.

² Ap. Gh. Bulgăr, *Scritorii romîni despre limbă și stil*. Culegere de texte și introducere de —, București, 1957, p. 50–51.

³ Ap. Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 51.

moldovean recunoaște implicit existența trăsăturilor dialectale în cele trei provincii locuite de romini. El pune în opoziție graiul din Moldova cu cel din Muntenia și remarcă astfel, în mod just, în special două particularități fonetice importante : *g* și *dz* pentru graiul moldovenesc și *j* și *z* pentru graiul muntenesc : „În loc de *giur*, valahul zice *zur*, *jur* (ca *z* polonez sau *j* francez) ; *Dumnedzeu*, deus, val. *Dumnezău* ; *acmu*, nunc, *acuma* ; *acela*, hic, val. *ahela*. Mai au și unele cuvinte necunoscute moldovenilor pe care însă nu le folosește în scris”¹.

Dintre reprezentanții Școlii ardelenene, de problema dialectelor românești a fost preocupat P e t r u M a i o r. Acesta, încercând să lămurească originile limbii romine, constată că „întră romini sînt mai multe dialecte”, care se explică prin proveniența coloniștilor romani aduși în Dacia, din toate părțile Italiei. „Însă, — continuă P. Maior — măcar că limba rominilor e împărțită în mai multe dialecte, a căror osebite mai virtos stă în pronunția sau răspunderea unor slove, totuși rominii cei dincoace de Dunăre toți se înțeleg laolaltă ; ba în cărți nice nu au fără o dialectă singură : declinirea dialectelor numai în vorbă se aude”².

Discuțiile din întreg secolul trecut asupra stabilirii caracterului limbii romine literare și a cristalizării normelor ei și, în dependență de aceasta, asupra ortografiei, au remarcat adesea diferențieri între felul de a vorbi al muntenilor, moldovenilor și al ardelenilor. Desigur că în această perioadă cînd cimentarea unității naționale și închegarea unei limbi literare unice sînt impuse de întreaga dezvoltare a societății românești, cărturarii vremii au avut atenția îndreptată nu spre ceea ce diferențiază în limbă pe rominii din diversele provincii istorice, ci spre ceea ce ei au comun, subliniind mereu caracterul unitar al limbii lor.

I. H e l i a d e R ă d u l e s c u se ocupă de dialectele limbii romine într-una dintre scrisorile sale către C. Negruzzi. Mai întîi explică just, dar numai parțial, ce sînt și cum apar dialectele. „Cînd un norod — arata el — are aceleași forme sau aceiași tipuri gramaticale și aceleași numiri sau materie, are tot o limbă. Însă se poate ca într-o parte de loc să se schimbe sau pronunția literelor (= sunetelor), sau cîțiva din tipii gramaticii, sau slujindu-se cu aceeași materie și formă să facă deosebite frasure ; atunci acele deosebiri în pronunție, în materie, în formă și în frase se numește dialect”³.

Lipsa esențială a acestor considerații asupra dezvoltării dialectelor într-o limbă o constituie faptul că procesul diferențierii lingvistice nu e privit în raport direct cu dezvoltarea societății. Este de reținut însă ideea, pe de-a-ntregul justă, că diferențierea lingvistică afectează toate compartimentele limbii : fonetica, structura gramaticală și vocabularul.

După părerea lui I. Heliade Rădulescu, pe baza observațiilor făcute, limba romină are trei dialecte : al rominilor din Dacia, al rominilor din Macedonia și al rominilor din Elveția sau al romandilor⁴. Dacă constatările lui, ca și ale lui Petru Maior, pot fi considerate corespunzătoare realității,

¹ Ap. Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 51.

² *Disertație pentru începutul limbei românești*, ap., Școala ardeleană, Antologie. Ediție îngrijită, note și prefață de Emil Boldan, [București], 1959, p. 212.

³ I. Heliade Rădulescu, *Opere*, II, București, 1943, p. 229 (ed. D. Popovici).

⁴ Cf. id. *ibid.*, p. 229, 230.

în cazul primelor două dialecte, ele sînt departe de adevăr în privința celui de-al treilea¹.

În cuprinsul dialectului romînilor din Dacia, Heliade Rădulescu a observat deosebiri între graiul muntenilor, al moldovenilor și al transilvănenilor. „Mica deosebire ce avem între noi la vorbire — afirmă scriitorul — nu o putem socoti, căci de vom intra în astfel de amănunte și subîmpărțiri, atunci găsim în fiecare județ sau ținut, ba și în fiecare sat, pînă și în fiecare familie și în fiecare om un deosebit chip de vorbire; dar acea deosebire nu o putem numi dialect”².

Unitatea din cadrul dacorominei, cu toate diferențierile semnalate, e explicată pe de-o parte prin deseale legături ce au avut loc între munteni, moldoveni și transilvăneni, iar pe de altă parte prin îmbrățișarea de către toți dacoromînii a „dialectului” scris din cărțile bisericești³.

C o s t a c h e N e g r u z z i în corespondența sa cu scriitorul muntean, pe tema limbii literare și a ortografiei, constată deosebiri între graiul muntean și cel moldovean: muntenii zic și scriu: *jos, joc, judecător, ajutor și cîine, pîne, mîne, mîini*, pe cînd moldovenii: *gios, gioc, giudecător, ajiutor și cîne, pîne, mîne, mîni*⁴. Exprimîndu-și speranța că Heliade va publica un dicționar, care „poate sluji de pravilă nu numai romînilui din Moldova și Țara Romînească, ci și celui din Transilvania”, el crede că în acest dicționar n-ar trebui să fie omise cuvintele care în Muntenia se numesc într-un fel, iar în Moldova într-alt fel, ca de ex.: *cușciug—secriu, gîde—caliu, cioc—plisc* ș.a.⁵.

Schimbul de scrisori dintre I. Heliade Rădulescu și C. Negruzzi, dezbătînd probleme de cea mai arzătoare actualitate, într-un timp cînd ideea de unitate națională trebuia să-și facă loc în conștiințele romînilor, a avut un larg răsunset. Oamenii de cultură ai vremii au salutat cu entuziasm apropierea dintre munteni și moldoveni și s-au convins că formarea unei limbi literare unice este realizabilă. Scriitorul C e z a r B o l l i a c vede în C. Negruzzi omul prin care muntenii se pot înțelege mai bine cu moldovenii, pentru a nu mai lăsa „sfîșiată în atîtea dialecte o limbă ce are așa puține mijloace de a se cultiva”⁶.

Pe la mijlocul secolului trecut, transilvăneanul I. C o d r u D r ă - g u ș a n u constată în treacăt că „diferența dialectelor” limbii romîne, „mai ales a celor cisdanubiene e foarte puțin pronunțată”⁷.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea apar primele încercări de a caracteriza, izolat, diverse unități din cadrul dacorominei.

¹ Părerea lui Heliade Rădulescu va fi combătută mai tîrziu de T. Cipariu: „Dialectele romanice și latine din Elveția, Friaul etc. sînt dialecte neo-latine particulare, dar nu sînt romînești, va să zică nu se țin de limba noastră” (*Despre limba romînă*. Suplement la Sintactică. Blaj, 1877, p. 30).

² I. Heliade Rădulescu, *op. cit.*, p. 230.

³ Cf. id., *ibid.*

⁴ Cf. Gh. Bulgăr, *Scriitorii romîni despre limbă și stil*. Culegere de texte, Introducere, note și glosar, de —, București, 1957, p. 95.

⁵ Cf. id. *ibid.*, p. 96.

⁶ Ap. Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 21.

⁷ În preocupările la *Rudimentele gramaticii romîne*, 1848, ap. Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 71.

Trăsăturile « dialectului moldav » au fost puse în lumină, după câte știm, întâia oară, de G. Baronzi, în anul 1872. Pentru acesta « dialectul moldav » se opune « dialectului muntean » (sau « român ») și celui « transilvan » și se găsește pe același plan cu cel macedonean¹. Ca și P. Maior, Baronzi explică nașterea acestor dialecte în cuprinsul limbii romine prin originea coloniștilor romani aduși de cuceritorii Daciei din diverse părți ale Italiei, în care se vorbeau mai multe dialecte latine.

Înșirind „cîteva caracteristici ale dialectului moldav”², G. Baronzi are meritul de a fi relevat cele mai importante particularități fonetice ale acestei unități lingvistice dacoromine: 1) pronunțarea lui *ġ* ca *ž* (scris *j*): *jer*, *jenu[n]che* etc.; 2) pronunțarea lui *č* ca *š* (scris *š*): *așea* = *acea*, *reșe* = *rece*, *dulșeși* = *dulceți* etc.; 3) palatalizarea labialei *b* în *ġ* (scris *ghi*): *ghine* în loc de *bine*, *ghir* în loc de *bir*, *oghială* în loc de *obială* etc.; 4) palatalizarea labialei *p* în *k* (scris *chi*): *cheatră* în loc de *piatră*, *chitit* în loc de *pitit*, *chilit* în loc de *pilit*, *pochi*, în loc de *popi*, *chilă* în loc de *pilă* etc.; 5) rostirea lui *e* ca *i* în prepozițiile *de* și *pe*: *di unde*, *pi masă* etc. Pe lângă aceste caracteristici se mai înșiră cîteva, care, fie că se găsesc regional în subdialectul moldovean, fie că sînt comune tuturor graiurilor dacoromine în afară de cele muntenesti; ele nu pot fi luate în considerare.

E surprinzător faptul că cele dintîi particularități semnalate de G. Baronzi privesc tratamentul semioclusivelor *ġ* și *č*, în subdialectul moldovean ca *ž* și *š*, care, precum se știe, este luat astăzi ca bază în conturarea unităților lingvistice din cadrul dacoromînei³. În privința ultimei particularități relevate e necesar să se arate că ea are un caracter mai larg: se întîlnește în toate cazurile cînd *e* este neaccentuat (*e* neaccentuat găsindu-se mai frecvent în poziție finală).

G. Baronzi își încheie observațiile sale cu „cîteva ziceri din dialectul moldav”⁴. Fără îndoială că din lista cuvintelor înșirate numai unele se întind pe aria subdialectului moldovean. Sînt verificate pînă acum cu ajutorul Atlasului lingvistic român: *păpușoi*, *hulughî*, *mancă*, *ciobotă*, *ciobotar*, *ciolane*, *harbuz*, *scripcar*, *stuchit*, *tiutiun*; urmează a se verifica în viitor, fiind probabile: *bortă* „gaură”, *bortelit* „găurit”, *șagă* „glumă”, *șegui* „a glumi”, *perjă* „prună”, *casap* „măcelar”, *boloboc* „bute”, *dugheană* „prăvălie” ș.a. Nu sînt numai moldovenesti: *mîță*, *ogradă*, *mierță*, *șură*, *holtei*, *cofă*, *pacoste*, *amu*, *mai* „ficat” ș.a.

¹ *Opere complete*, vol. I. *Limba romînă și tradițiunile ei*, Brăila, 1872, p. 8; cf. și p. 158, notă.

² *Id.*, *ibid.*, p. 157–158.

³ Acad. Iorgu Iordan (*Graiul putnean*, în „*Ethnos*”, I (1941), fasc. 1, p. 93) critică pe G. Weigand că a trecut cu vederea unele particularități lingvistice care disting graiurile moldovenesti în opoziție cu cele muntenesti în măsură să stea la baza unei împărțiri lingvistice a teritoriului dacoromîn și face următoarea constatare: „Cea mai importantă este pronunțarea lui *č* și *ġ* ca africte propriu-zise în Muntenia și ca *š* și *ž*... în Moldova. Todeauna am avut impresia că un moldovean se deosebește de un muntean, în primul rînd, prin modul cum articulează aceste sunete”.

⁴ *Op. cit.*, p. 159–162.

Cu doisprezece ani în urma apariției lucrării lui Baronzi, caracteristicile subdialectului moldovean au fost reluate de I o a n N ă d e j d e ¹ și prezentate într-un cadru mai larg, cu considerații istorice, nu întotdeauna absolut necesare. Numeroase dintre particularitățile moldovenești remarcate, în opoziție cu cele munteneste, se găsesc pe întreg teritoriul lingvistic dacoromîn, în afară de aria dialectală de sud.

Merită să amintim cîteva fenomene importante, care constituie trăsături caracteristice pentru « dialectul » moldovean, dintre cele cuprinse de I. Nădejde în studiul său. Pentru prima oară se remarcă drept particularitate a acestui dialect trecerea lui *ă* final la *î*: „asupra schimbărilor lui *a* [latin] neaccentuat trebuie să notăm că *a* [latin] final neaccentuat nu se află sub forma *ă*, ci *î*. Așa se zice: *vacî, casî, barbî, iapî*. . . în loc de *vacă, casă, barbă, iapă* etc.” ².

Trecînd peste palatalizarea labialelor și pronunțarea lui *z* ca *dz* (*tîrdzîu*) și a lui *j* ca *ġ* (*ġios*), ne oprim la trecerea lui *e* neaccentuat la *i*. I. Nădejde constată că schimbarea lui *e* neaccentuat, posttonic și final, în *i* se întîmplă în toate formele gramaticale și la toate cuvintele romînești și străine (*ghini, șărpi, treci, gemi, culegi, cruci, pești, întri, oamini, capîti* etc.); „regula dată mai sus s-ar putea deci privi ca exactă și aplicată cu o statornicie strașnică” ³. Cînd însă *e* neaccentuat se află protonic uneori se transformă în *i* (ca în *videri, ficior, fimei, privigheri* etc.), iar alteori se păstrează (ca în *cenușî, leșîi, vecin, beșicî, temei, fereastî, pedeapsî* etc.). Pentru dublul tratament al lui *e* neaccentuat protonic, I. Nădejde caută o explicație, fără să o nimerească pe cea justă. „Noi credem — afirmă dînsul — că a fost un dialect în care s-a schimbat regulat orice *e* neaccentuat. . . în *i* și că oamenii care-l vorbeau s-au amestecat cu alții la cari, ca și în limba literară, *e* neaccentuat se păstrase neprefăcut. În luptă a învins dialectul cu *e* neaccentuat, prefăcut în *i*, dar din dialectul învins au scăpat pînă azi în moldovenește forme cu *e* păstrat, ca cele citate mai sus” ⁴.

Mai relevăm faptul că I. Nădejde a remarcat pronunțarea semi-occlusivei *ċ* ca *ś*, atît de caracteristică pentru graiurile moldovenești, cum s-a amintit și mai înainte, dar nu i-a fost reținută atenția de tratamentului lui *ġ* ca *ż*, care este tot atît de caracteristică și merge paralel cu aceasta. „Despre *ce* trebuie să spunem că la moldoveni are o rostire mai apropiată de *ș* decît la munteni, de aceea aceștia rîd pe moldoveni și pretind că zicem *așela, șine*. . . Cum că *ce* al nostru va fi semănînd a *ș* este de crezut, dar pentru noi este foarte limpede deosebirea și unul care ar voi să se dea de moldovan și ar rosti pe *ce* al nostru ca *șe* n-ar amăgi pe nime, fiecare l-ar lua drept străin” ⁵.

Redactorul „Contemporanului” promite „a classifica dialectul moldovenesc între celelalte dialecte romînești” ⁶, dar, după cîte știm, n-a

¹ *Despre dialectul moldovenesc*, în „Contemporanul”, III (1884), nr. 19, p. 734–738; nr. 20, p. 761–766; nr. 22, p. 866–873; IV (1884), nr. 2, p. 60–63.

² *Ibid.*, III (1884), nr. 19, p. 735–736.

³ *Ibid.*, III (1884), nr. 20, p. 762.

⁴ *Ibid.*, p. 764.

⁵ *Ibid.*, III (1884), nr. 22, p. 872–873.

⁶ *Ibid.*, nr. 20, p. 764.

făcut-o în mod special niciodată. Totuși avem unele indicații, sumare ce e drept, despre felul în care plasează „dialectul” moldovenesc între celelalte unități dialectale dacoromânești. În recenzia, cu numeroase observații critice, consacrată, în mai multe numere ale „Contemporanului”, lucrării lui A. D. Xenopol asupra teoriei lui Roesler, I. Nădejde constată că « dialectul » moldovenesc „este bine deosebit de alte graiuri ce se mai află la rominii din așa numita Dacia Traiană”. Alături de « dialectul » moldovean, el distinge în cadrul dacorominei o altă unitate dialectală mai mare, pe care ar fi trebuit să o numească « dialectul » muntenesc. „Ca alt dialect la rominii din Dacia Traiană — afirmă dînsul — vom numi pe cel vorbit în Oltenia și în mare parte a Romîniei dintre Olt și Milcov, precum și pînă la un punct în Banat și în o parte a Transilvaniei. Se înțelege că în fiecare din aceste două dialecte sînt și deosebiri locale cari caracterizează subdialectele”¹. Trebuie să reținem de aici părerea, care va fi reluată mai tîrziu de unii lingviști moldoveni (Al. Philippide și acad. Iorgu Iordan), că în dacoromînă există numai două « dialecte » și ideea, fructificată de G. Weigand și S. Pușcariu, că « dialectul » muntenesc și, probabil, și cel moldovenesc, se întind și în regiunile Transilvaniei.

Concomitent cu subdialectul moldovean, suscită interes subdialectul bănățean. Cu un an în urma apariției lucrării lui G. Baronzi, adică în 1873, Émile Picot, fostul vice-consul al Franței la Timișoara, își publică observațiile sale asupra « dialectului » din Banat, împreună cu mai multe texte populare, cu conținut folcloric, în transcriere fonetică².

Filologul francez constată în cadrul dacorominei o unitate lingvistică remarcabilă, formînd din acest punct de vedere o excepție în cadrul limbilor romanice: țărani romîni din oricare provincie se pot înțelege, fără greutate, unii cu alții, vorbind fiecare graiul propriu. Diferențierile dialectale de la o provincie la alta sînt de natură fonetică; vocabularul cuprinde cuvinte străine, împrumuturi de la popoarele vecine, „fondul limbii însă, flexiunile, sintaxa, rămîn identice”³.

É. Picot, pe lângă unele particularități bănățene mai puțin semnificative, remarcă cîteva dintre cele mai importante trăsături ale acestei unități dialectale dacoromîne, ca: *n* (în *buton*, *cui* etc.), *dz* (în *dzi*, *dzis* etc.), *ś* (notat astfel), rezultat din *č* (în *čînșă*, *duše* etc.), *ž* (notat *ĵ*), rezultat din *ĝ* (în *aĵiunĉe* etc.) și formele verbului *a fi*: *io mi-s*, *noi ni-s*, *voi vi-s*.

¹ I. Nădejde, *Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinței romnilor în Dacia Traiană de A. D. Xenopol*, în „Contemporanul”, IV (1885), nr. 8—9, p. 341: aceeași idee o găsim susținută, în treacăt, de autor și în *Istoria limbii și literaturii române*, Iași, 1886, p. 5: „În Dacia lui Traian aflăm acum două dialecte”.

Cam în același timp cu Ioan Nădejde, Aron Densusianu afirmă că „limba românească din Dacia-Traiană n-are dialecte” (*Istoria limbii și literaturii române*, Iași, 1885, p. 35). Nuanțările și pronunțarea sunetelor și cuvintelor care se deosebesc de la o provincie la alta sînt puține la număr și o parte dintre acestea devin tot mai cunoscute prin contactul intens dintre romni și limba literară.

² *Documents pour servir à l'étude des dialectes roumains*, recueillis et publiés par —, Paris, f.a. (Extras din „Revue de Linguistique et de Philologie comparée”, t. V, fasc. 3). Textele care însoțesc observațiile lingvistice ale lui Picot sînt cele dintrii texte dialectale românești în transcriere fonetică, notate cu destulă exactitate și fidel publicate.

³ *Ibid.*, p. 2.

Graiurile rominești transcarpatine pot fi clasate, după É. Picot, pe baza criteriului geografic, care adesea corespunde cu cel politic : o ramificație lingvistică teritorială prezintă Transilvania, în cuprinsul căreia se deosebesc Crișeana, Maramureșul și Banatul, lăsând să se înțeleagă că acestor provincii le corespund « dialecte » diferite. Desigur, învățatul francez nu a nimerit adevărul, când susține că Transilvania are un « dialect » propriu, dar a avut o justă intuiție presupunând că celelalte provincii (Banatul, Crișeana, Maramureșul) constituie unități dialectale independente. În privința « dialectului » bănățean, el face o observație, care ni se pare întemeiată, cel puțin în parte, și anume: bănățenii din nordul și vestul Banatului au un « dialect » apropiat de cel din Crișeana, iar cei dinspre Carpați se aseamănă în grai cu românii din Transilvania (cu cei din Hunedoara, precizăm noi) și cu cei din Oltenia¹.

În ultimul deceniu al secolului trecut, cu patru ani înainte ca G. Weigand să-și publice rezultatul cercetărilor sale din Banat, folcloristul Enea Hodoș conturează, cu mai multă precizie decât o făcuse É. Picot, fizionomia « graiului » bănățean².

Iată cele mai importante particularități fonetice generale ale subdialectului bănățean semnalate de E. Hodoș, alături de altele fără o semnificație deosebită, în ordinea în care le prezintă autorul : 1) păstrarea lui *n* „între două vocale”, considerată ca una dintre cele mai distinctive caracteristici : *vine* „vie”, *călcîn*, *întîn*, *cun*, *căpătîn*, *tu rămîn* etc. ; 2) consoanele labiale *b*, *p*, *f* și *v*, urmate de *i* rămîn, ca și în limba literară, nemodificate ; 3) sunetele *t* și *d*, urmate de *e* sau *i*, se schimbă în *ce* și *ge* : *frunce*, *ce*, *ciner*, *verge* etc. ; 4) sunetul *ce* (= *ê*) se schimbă, ca și în graiul moldovenesc, „într-un sunet apropiat de *s*”, însemnat în poeziile care sînt redată în graiul bănățean cu *și*, după constatarea autorului, fără să-l transcrie însă exact : *dulșie*, *șie*, *faș* etc. ; 5) „sunetul *z* se rostește mai totdeauna ca *dz* ; se zice nu numai *dzîc* . . . , *Dumnedzău*, ci și *dzamă*, *dzăhar*, *dzîmbet*” ; 6) sunetul *ge*, *gi* se schimbă în *j* (= *é*), „care s-ar putea transcrie cu *jle*, *jli*” : *mierjle* (acest *j* este deosebit de cel din *jor*).

Dintre particularitățile morfologice reținem : *io mi-s*, *noi ni-s*, *voi vi-s*. În ceea ce privește lexicul « graiului » bănățean, E. Hodoș remarcă influența germană, maghiară și turcă, trecînd cu vederea peste cea mai puternică influență asupra graiurilor din Banat : influența sirbească³.

Trăsăturile caracteristice ale « graiului » bănățean puse în lumină de E. Hodoș, au fost însușite și reproduse de B. P. Hasdeu⁴, pentru care această unitate lingvistică din cuprinsul dacoromînei este un « subdia-

¹ Cf. É. Picot, *op. cit.*, p. 6.

² În prefața lucrării sale *Poezii populare din Banat*, Caransebeș, 1892, p. 1—9 : în continuare dă cîteva poezii populare (p. 10—13) în grai bănățean, într-o transcriere fonetică cu mijloacele alfabetului curent.

³ Cu cîtiva ani mai tîrziu, E. Hodoș (în *Cîntece bîndăfene*. Cu un răspuns d-lui Dr. G. Weigand, Caransebeș [1898], p. 5—28) aduce unele precizări asupra particularităților bănățene semnalate și face unele observații juste la studiul lui G. Weigand, *Der banater Dialekt*, apărut în „Jahresbericht”, III (1896), p. 198—332.

⁴ În studiul *Romnii bîndăfeni din punctul de vedere al conservatorismului dialectal și teritorial*, publicat în „Analele Academiei Romîne”, Seria II, Tomul XVIII (1895—1896), Mem. secț. lit., p. 19—29.

lect». El remarcă asemănări lingvistice între Banat și Moldova, „ca și când moldovenii, în specie cei de la nord, ar fi o veche migrațiune de la Timiș prin țara Crișului și prin Maramureș, contopită apoi în Moldova de mijloc cu un curent sudic oltenesc, care jucase un rol însemnat în formațiunea statului bărlădean, cu mult înainte de descălecarea Moldovei în secolul XIV”¹. Punînd astfel problema, Hasdeu anticipează teoria lui Al. Philippide.

Savantul lingvist de la București și-a dat seama de existența graiurilor populare și, în parte, a cunoscut deosebiri dialectale din dacoromînă, pe care a încercat să le fixeze, în primul rînd pentru scopurile dicționarului, prin chestionarul său din 1884. N-a fost însă preocupat de repartitia graiurilor dacoromînești pe baza afinităților și deosebirilor dintre ele.

H. Tiktin, încă în 1888 și mai apoi în 1904, fără a se ocupa mai îndeaproape cu problema diferențierilor în dacoromînă, distinge pe teritoriul patriei noastre patru unități lingvistice, corespunzătoare celor patru mari provincii istorice, și anume: «graiul» muntean (*walachisch*), moldovean (*moldauisch*), transilvănean (*siebenbürgisch*) și bănățean (*banatisch*)². „Diferențierea acestor varietăți ale dacoromînii, ale căror particularități sînt în primul rînd de natură fonetică și lexicală... s-a produs în general abia în decursul ultimelor trei secole”³. Deosebirea dintre acestea este neînsemnată, astfel încît locuitorii din oricare parte a țării se înțeleg fără greutate unii cu alții. Cele mai importante schimbări în sistemul fonetic le-a suferit «graiul» bănățean, pe cîtă vreme «graiul» muntean numai unele neînsemnate, fapt care îl îndreptățește pe Tiktin să tragă concluzia că acesta, tocmai de aceea, este mai apropiat de limba literară⁴.

Cercetările dialectale ale lui G. Weigand pe întreg teritoriul dacoromîn și publicarea atlasului său lingvistic (*Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, Leipzig, 1909) au permis învățatului german să contureze fizionomia a trei «dialecte» dacoromînești, în ordinea gradării caracterului lor dialectal și în funcție de numărul particularităților fonetice: bănățean, muntean și moldovean⁵. Ceea ce predecesorii săi au intuit, mai mult sau mai puțin corespunzător realității, uneori în limitele unui

¹ B. P. Hasdeu, *Romnii bănățeni*..., p. 26.

² Cf. *Die rumänische Sprache*, în *Grundriss der romanischen Philologie*, I, Strassburg, 1888, p. 438.

³ *Ibid.*, ed. II, Strassburg, 1904–1906, p. 565.

⁴ Cf. *ibid.*

Cam în aceeași perioadă cu H. Tiktin, M. Gaster, luînd în considerare textele vechi, constată în cadrul dacoromînii „mai multe nuanțe de dialect, decît dialecte propriu zise” (Introducere la *Chrestomatie romînă*, I, Leipzig — București, 1891, p. XC). Pe baza trăsăturilor fonetice, textele publicate de acest învățat s-ar putea subdivide în trei mari grupe, corespunzătoare cu cele trei provincii unde s-a dezvoltat literatura romînă. „Dintre aceste 1) dialectul de nord sau din Moldova se deosebește într-un mod mult mai precis de 2) cel de sud sau din Muntenia decît 3) cel din Transilvania, care pe lîngă particularități proprii lui, mai are altele prin care se aseamănă cînd cu cele din Muntenia, cînd cu cele din Moldova fiind astfel cumpăna între cele două din urmă și conducînd de la un dialect la celălalt” (p. XCII).

⁵ Cf. *Despre dialectele romînești*, în „Convorbiri literare”, XLII (1908), nr. 4, p. 444; cf. și *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, Leipzig, 1909, Introducere, coloana 9–10.

orizont strimt, G. Weigand a dovedit în concret, prin raportarea fenomenelor lingvistice la teritoriul pe care se întind. Înfățișând ariile unor fenomene fonetice pe hărți, el a fixat totodată particularitățile cele mai importante din domeniul foneticii, caracteristice « dialectelor » amintite¹.

„Afară de cele trei dialecte : cel bănățean (cu centrul în Timișoara), cel muntean (cu centrul în București) și cel moldovean (cu centrul în Iași și Bîrlad) nu mai este nici unul cu un caracter particular pronunțat. Restul regiunilor formează, mai mult sau mai puțin un fel de dialecte de tranziție și atunci se unesc în unele privințe cu dialectul mărginaș de est, iar în altele cu cel din nord sau din vest ; mai sînt alte regiuni care se înfățișează ca un fel de mozaic dialectal. Acesta din urmă este rezultatul unei emigrațiuni din diferitele regiuni și în epoci diferite”². În aceste tipuri de dialecte încadrează diversele regiuni din afara celor trei mari arii dialectale.

Ca regiuni în care se vorbesc dialecte de tranziție citează Transilvania : partea de nord prezintă trăsături comune cu dialectul moldovean, iar cea de sud cu dialectul muntean. Transilvania nu are, așadar, un dialect propriu. Bihorul, după Weigand, se grupează cu Banatul, deși prezintă o particularitate proprie : palatalizarea lui *t* în *t'* (notat de el *k*) : *frat'e*, *t'ei*. De asemenea în nord-vestul dialectului dacoromîn se mai întîlnește o particularitate : „rotacismul” în *irimă*, *gerunche* etc. În cuprinsul Transilvaniei „dacă ar fi ca cineva să ție seamă de toate diferențierile și să le considere ca niște caracteristice dialectale, atunci, desigur, ar mai putea deosebi încă multe despărțăminte dialectale. Și în cazul acesta s-ar putea vorbi și de niște dialecte ca acelea din Pădureni, Mărgineni, Olteni (în Țara Făgărașului), Oșeni, Lăpușneni, Crișeni etc. Totuși cel mai bun lucru este dacă pe toate acestea le alăturăm unui dialect mai mare”. Cel mult Maramureșul s-ar putea socoti — după Weigand — „ca un dialect mic aparte, căci numai aici se mai găsesc transformări ca acelea ale lui *s* din *f*, *z* din *v* : *sier* = fier, *zin* = vin ; și tot aici se pronunță *ce* ca dentala *tș* : *tșăr* = cer, *tșîntș* = cinci ; și pronunțarea lui *dj* [= *ġ*] = *j* : *djoi* = joi, care se mai regăsește și în Bucovina și Moldova”³. Tot ca o regiune în care se vorbește un dialect de tranziție este Oltenia ; aici se întîlnesc particularități muntene, bănățene și chiar ardeleni.

Cu aspect de mozaic se prezintă dialectele din Bucovina, Munții Apuseni, sudul Olteniei, sud-estul Transilvaniei, Dobrogea și alte regiuni mai mici.

Constatările lui G. Weigand au fost acceptate de majoritatea lingviștilor romîni, și, mai tîrziu, reluate și completate. Învățăutul german,

¹ G. Weigand limitează caracteristicile dialectelor numai la fenomene fonetice, nu fiindcă atlasul său lingvistic reflectă numai structura fonetică, ci din principiu, crezînd că numai particularitățile fonetice pot fi luate în considerare pentru delimitarea dialectelor : „Există regiuni mai mari și mai mici în care se concentrează cîteva particularități fonetice — *căci numai caracterele acestea le putem folosi pentru gruparea dialectelor* (subl. noastră) — și li dau regiunii respective un caracter deosebit” (*Despre dialectele romînești...*, p. 443 ; cf. și *Linguistischer Atlas...*, Introducere, col. 9).

² Id., *Despre dialectele romînești...*, p. 446 ; cf. și *Linguistischer Atlas...*, Introducere, col. 11.

³ *Despre dialectele romînești...*, p. 447 ; cf. și *Linguistischer Atlas...*, Introducere, col. 11.

pionier în cercetările moderne din domeniul dialectologiei române, are meritul incontestabil de a ne fi dat pentru prima oară o viziune de ansamblu asupra grupării graiurilor dacoromânești, susținută cu o documentare sigură pe baza metodelor și principiilor noi ale geografiei lingvistice.

Cu aproape douăzeci de ani în urma apariției studiului despre dialectele românești al lui G. Weigand și a Atlasului său lingvistic, problema repartiziției graiurilor în dacoromână, l-a preocupat pe eruditul lingvist ieșean, Alexandru Philippide. Acesta distinge în limba română din nordul Dunării două «dialecte» principale: cel muntean și cel moldovean¹.

Părerea lui Al. Philippide a fost și este împărtășită de acad. Iorgu Iordan. D-sa, urmînd pe maestrul lingviștilor ieșeni, crede că toate graiurile dacoromâne, „sînt, în linii mari de două tipuri: muntene (cuprinzînd Muntenia, cea mai mare parte din Oltenia, Țara Oltului, Țara Birsei, sud-estul Transilvaniei) și moldovene (cuprinzînd toate celelalte provincii românești)”². Transilvania, ca și pentru Weigand, nu constituie o unitate lingvistică aparte. „Sudul și sud-estul ținuturilor de peste munți merg, în linii mari, cu Muntenia (și Oltenia), iar centrul și nordul (inclusiv Banatul) merg, iarăși în linii mari, cu Moldova”³. Căutînd să precizeze caracterul graiului putnean, în zona de intersecție a celor două arii dialectale principale, acad. Iorgu Iordan aduce prețioase precizări și citeva particularități noi care deosebesc cele două graiuri: muntean și moldovean.

Tot două unități dialectale mai importante descoperă în dacoromână și A. Scriban: una de est, care se identifică cu subdialectul moldovean și alta de vest [!], identificată cu subdialectul muntean; pentru a susține această împărțire, nu indică decît citeva particularități moldovenești, și anume: palatalizarea labialelor, trecerea lui *e* și *o* [?] neaccentuați la *i* și *u* și rostirea lui *ce*, *ge* „aproape ca *șe*, *je*”⁴. Deosebiri între cele două subdialecte constau în pronunțare în primul rînd. Observația lui A. Scriban trebuie primită cu rezerve și judecată prin prisma normelor limbii literare, care respectă mai mult rostirea muntenească⁵.

Sextil Pușcariu, în privința unităților din dacoromână, acceptă, în linii mari, părerea lui G. Weigand. Preluînd ideea profesorului său că Transilvania nu are un grai propriu, distinct în cuprinsul dacorominei, el încearcă să explice formarea unităților dialectale mai mari prin crearea unor centre, economice, politice și culturale, spre a gravitează populația din jur. „În cele două state românești, capitalele locuite de romîni erau centre politice, culturale, bisericesti, administrative și economice. Astfel în Muntenia și Moldova s-au putut dezvolta, în curs

¹ Cf. Al. Philippide, *Originea romînilor*, II, Iași, 1927, p. 404—405; vezi și G. Istrate, *Dialectele limbii romîne în concepția lui Alexandru Philippide*, în „Limba romînă”, VIII (1959), nr. 3, p. 12—15.

² *Graiul putnean*, în „Ethnos”, I (1941), p. 91.

³ *Limba romînă contemporană*, (ed. II), București, 1956, p. 16.

⁴ August Scriban, *Dicționarul limbii romînești*, Iași, 1939, p. 47.

⁵ Cf. M. Sadoveanu, *Despre limba literară...*, p. 218: „E adevărat că vorbirea muntelui e cea mai apropiată ca rostire de limba literară”.

de câteva secole, două graiuri deosebite, cu unele inovații ce cuprindeau tot teritoriul acestor provincii și se opreau în regiunea Focșanilor”¹. Alături de acestea admite graiul bănățean, ca un al treilea grai daco-românesc, format datorită aceluiași cauze de ordin politic, economic, cultural. „Banatul însuși — afirmă dînsul — cu câteva centre românești, și izolat politicește, un timp oarecare, de celelalte provincii ardelen, a putut dezvolta și el un tip particular de grai românesc”². „În Moldova, Muntenia și Banat se poate descoperi un mănunchi de izoglose, izofone și izomorfe care se acopăr și nu trec în general mult peste hotarele acestor provincii”³.

În cuprinsul Țării Românești, se conturează o unitate politică și economică distinctă: Oltenia, cu un centru: Craiova, reședința banilor olteni. Faptul acesta explică prezența unor „particularități proprii de grai, care de cele mai multe ori fac puntea de trecere spre Banat”⁴. Graiul oltean este considerat de S. Pușcariu, după cum credem că rezultă din ultima lui lucrare, ca și de Weigand, o ramificație teritorială a subdialectului muntean, avînd, parțial, caracterele unui grai de tranziție.

Dacă în Transilvania nu există o unitate lingvistică aparte, un grai sau subdialect independent, explicația trebuie să o căutăm în faptul că ea n-a avut în trecut un centru politic românesc din care să iradieze inovațiile și înspre care să graviteze convergențele de limbă⁵.

De problema repartiției graiurilor în dacoromînă s-a ocupat, în treacăt, și acad. Al. Rosetti. Studiind limba romînă în secolul al XVI-lea, d-sa grupează textele după variațiile lor teritoriale în două grupuri dialectale: unul alcătuit din Moldova, nordul Ardealului și Maramureș, și celălalt, opus, alcătuit din Țara Românească și sudul Ardealului. Banatul nu se integrează în aceste grupuri, alăturîndu-se prin anumite particularități fonetice cînd unuia, cînd celuilalt grup⁶. Grupările dialectale constatate „sînt justificate de existența relațiilor dintre grupurile sociale din nordul Ardealului, Maramureș și Moldova, sau din sudul Ardealului și Țara Românească, și de emigrările populației din Ardeal în Principatele vecine”⁷.

Ținînd seama de trăsăturile dialectale care apar încă din secolul al XVI-lea, acad. Al. Rosetti distinge în „grupul” dacoromîn (în opoziție

¹ S. Pușcariu, *Limba romînă*, I, București, 1940, p. 216—217. Cu mai bine de un deceniu în urmă, S. Pușcariu a numit aceste unități *subdialecte*: „Cele două voevodate al Țării Românești și al Moldovei, cu centre de gravitație diferite, produc cele două mari subdialecte dacoromîne; cel muntean și cel moldovean” (*Limba romînă și graiul din Ardeal*, în volumul *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul*, 1918—1928, vol. II, București, 1929, p. 1145).

² Id., *Limba romînă*, I, p. 217.

³ Id., *ibid.*

⁴ Id., *ibid.* În 1929, S. Pușcariu se gîndea chiar că graiul din Oltenia ar putea constitui un subdialect aparte, alături de cel muntean și moldovean: „În cuprinsul Țării Românești, însemnătatea politică și economică a Craiovei, ca reședință a banilor olteni, face ca spre apus de Olt să se precizeze din ce în ce mai mult al treilea subdialect, cel oltean” (*Limba romînă și graiul din Ardeal...*, p. 1145).

⁵ Cf. S. Pușcariu, *Limba romînă*, I, p. 216 și *Limba romînă și graiul din Ardeal...*, p. 1148.

⁶ Cf., mai în urmă, *Limba romînă în secolele al XIII-lea—al XVI-lea*, [București], 1956, p. 188.

⁷ Id. *ibid.*, p. 189.

cu „grupul” sud-dunărean și din Istria) mai multe subdiviziuni: 1. Banatul și Țara Hațegului (păstrarea lui *n*: *cuñ*); 2. Oltenia (*oichi*, *veiche* etc.; perf. simplu); 3. Țara Românească și sudul Ardealului (*j*: *jos*, *z*: *zic* etc.); 4. Ardealul (*e* deschis: *dèget*); 5. Nordul Ardealului-Bucovina-nordul Moldovei (*r* vibrant: *rrău*; rotacismul: *bire*); 6. Moldova (*ă* *protonic* > *a*: *cazu*, *barbat*; *ă* în *când*, *până*; -*ă* > -*î*: *drăguși*; -*ea* > -*è*: *vedè*; *î* + *n*: *cîne* (față de *cîine*); *dj*: *djos*; *dz*: *dzic* etc.).¹

Se pare că acad. Al. Rosetti, în repartitia dialectală stabilită, îmbină criteriul sincron cu cel diacronic, fiindcă, avînd în vedere situația de astăzi, nu putem considera rotacismul, de exemplu, o particularitate comună graiurilor actuale din nordul Transilvaniei, Bucovina și nordul Moldovei. Această divizare a teritoriului lingvistic dacoromîn nu se confirmă întru totul printr-o mai amănunțită cunoaștere a structurii dialectale dacoromînești, posibilă acum pe baza Atlasului lingvistic român. Desigur fonetismele *oichi*, *veiche* nu sînt caracteristice numai pentru Oltenia, precum nici perfectul simplu nu se mărginește, în graiurile populare, numai la această provincie. De asemenea nu se găsesc numai în Moldova *ă* *protonic* > *a*, -*ă* (final și accentuat) > *è* și fonetismul *cîne*, *pîne* etc.; iar unele particularități amintite pentru Moldova sînt caracteristice și pentru nordul Moldovei și Bucovina (ca de ex. *ă* *protonic* > *a*, -*ă* > -*î* ș.a.), care, astăzi, nu constituie o unitate lingvistică aparte împreună cu nordul Transilvaniei.

Repartitia graiurilor în dacoromînă a fost reluată după publicarea parțială a Atlasului lingvistic român de către Institutul de lingvistică din Cluj, începînd cu anul 1938. Materialul acestui atlas, mult mai bogat și variat decît cel al lui Gustav Weigand, a permis, pe de o parte verificarea constatărilor de pînă atunci, iar pe de altă parte studierea mai adîncită a structurii lingvistice a dacoromînei.

Acad. E. Petrovici, coautorul Atlasului lingvistic român, cu ajutorul hărților lingvistice, prin numeroase fenomene fonetice, gramaticale și lexicale, a conturat fizionomia celui de-al patrulea subdialect din cuprinsul dacoromînei, alături de cele indicate de Weigand (bănățean, muntean și moldovean): subdialectul crișean sau de nord-vest². Mai de curînd d-sa a privit în ansamblu gruparea graiurilor dacoromînești și a adus, pe lîngă unele rectificări, fapte de limbă noi care conturează mai bine unitățile lingvistice din dacoromînă³. Punînd la baza repartitiei graiurilor dacoromînești pronunțarea semioclusivelor *ê* și *ġ*⁴ și ținînd seamă și de alte particularități lingvistice, acad. E. Petrovici crede „că pe baza materialului Atlasului lingvistic român putem împărți dialectul dacoromîn în patru (sau cinci) subdialecte: cel muntean, cel

¹ Cf. *Istoria limbii române*. Noțiuni generale, București, 1942, p. 63.

² *Graiul românesc de pe Crișuri și Someș*, în „Transilvania”, an. 72 (1941), nr. 8, p. 551 ș.u.

³ Cf. *Repartitia graiurilor dacoromîne, pe baza Atlasului lingvistic român*, în „Limba română”, III (1954), nr. 5, p. 5-17.

⁴ Cf. și *Repartitia graiurilor dacoromîne...*, p. 13, 15-16.

moldovean, cel bănățean și cel crișean (și poate — reluînd pe Weigand — și cel maramureșean)”¹.

Constatările lui G. Weigand și S. Pușcariu cu privire la fărîmîțarea dialectală a Transilvaniei și lipsa unui subdialect propriu în această provincie istorică sînt confirmate de cercetările acad. E. Petrovici². Lingvistul clujean, pornind de la observațiile lui K. Jaberg, după care un teritoriu cu arii lingvistice întinse cuprinde o populație mai nouă, iar altul fărîmîțat, cu arii mici și întretăiate, o populație străveche, încearcă o explicare a subdialectelor dacoromîne, ingenioasă de altfel. În cununa de munți care înconjoară Transilvania, ca pe o cetate, au existat patru (sau cinci) „vetre”. Din acestea populația romînească „a roit” înăuntru și în afară, lămurindu-se astfel amestecul de graiuri din Transilvania propriu-zisă, și cum de această provincie nu are un subdialect propriu al ei³. Cauzele formării „vetrelor” romînești din explicația acad. E. Petrovici — migrațiile popoarelor — și timpul cînd s-au format ele nu pot fi susținute astăzi. Autorul însuși și-a revizuit, în parte, părerea. E de reținut concluzia pe care a tras-o mai de curînd din analiza faptelor dialectale dacoromînești: „e ... probabil că înainte de secolul al XV-lea nu existau subdialectele de astăzi”⁴.

Mai recent, problema unităților din dacoromînă a preocupat, tangențial, și pe G. Ivănescu. Pentru dînsul în dacoromînă există patru «dialecte»: muntean, moldovean, bănățean și crișean-maramureșean sau de nord-vest. Cel de-al patrulea dialect „nu este altceva decît dialectul rotacizant de altă dată”⁵. El „ar putea fi considerat ca adevăratul dialect ardelean”⁶ și, în felul acesta, unitățile stabilite ar corespunde împărțirii mai vechi a lui Tiktin. Studiind variantele limbii romine literare din perioada veche, G. Ivănescu constată o corelație între dialectele limbii literare și dialectele dacoromînești. „Este de remarcat — afirmă dînsul — că cele patru dialecte literare vechi romînești sînt în strînsă legătură cu cele patru dialecte care trebuie distinse în graiul dacoromînesc, sînt în așa de strînsă legătură, încît chiar numărul lor este determinat de numărul dialectelor populare dacoromînești”⁷.

Cercetările noastre anterioare au scos la iveală alte particularități fonetice, gramaticale și lexicale pentru cele patru subdialecte dacoromîne, în afară de cele semnalate. Răspunzînd la întrebarea dacă există patru sau cinci subdialecte sau, altfel pusă, dacă există sau nu un subdialect maramureșean, ele au impus concluzia pe baza unor fapte de limbă, „că Maramureșul prezintă o arie dialectală independentă și, ca atare,

¹ *Repartiția graiurilor dacoromîne...*, p. 17.

² Cf. *Transilvania, vatră lingvistică a romnismului nord-dunărean*, în „*Transilvania*”, an. 72 (1941), nr. 2, p. 103; *Repartiția graiurilor dacoromîne...*, p. 17.

³ Cf. *Transilvania, vatră lingvistică...*, p. 104—105.

⁴ *Repartiția graiurilor dacoromîne...*, p. 16. Această constatare, într-un fel, este avansată, cum am amintit, de H. Tiktin (vezi mai sus p. 52).

⁵ *Problemele capitale ale vechii romîne literare*, Iași, 1948, p. 16 (Extras din „*Buletinul Institutului de filologie romînă*” Iași, vol. XI—XII).

⁶ *Ibid.*, p. 93, nota 1.

⁷ *Problemele capitale ale vechii romîne literare...*, p. 93.

putem vorbi cu certitudine de un subdialect maramureșean, cel de-al cincilea subdialect dacoromîn”¹.

Ajunși la capătul expunerii noastre sintetice asupra dezvoltării intelului pentru particularitățile dialectale ale dacorominei, în general, și pentru delimitarea unităților ei lingvistice, în special, e necesar să facem cîteva constatări :

a) Problema unităților lingvistice dacoromînești (numite cînd „dialecte”, cînd „subdialecte”, cînd „graiuri”) a preocupat, într-un grad diferit, de multă vreme și pe mult mai mulți oameni de cultură și specialiști decît s-a crezut pînă acum.

b) Toți recunosc existența subdialectului muntean și moldovean, care s-au impus mai întii atenției cercetătorilor, ca unități dialectale distincte.

c) Materialul Atlasului lingvistic al lui G. Weigand și, mai ales, cel al Atlasului lingvistic român permite conturarea în dacoromînă a încă trei arii dialectale cu profil propriu : subdialectul bănățean, crișean și maramureșean.

d) Majoritatea învățaților admit că Transilvania nu are un dialect (sau un grai) propriu.

e) Pînă acum, cu toate încercările mai mult sau mai puțin izbutite, nu s-a explicat, satisfăcător și pe de-a-ntregul, procesul formării subdialectelor dacoromînești.

Dialectele, în sensul larg al cuvîntului, fiind un rezultat al procesului de diferențiere, care are loc în toate compartimentele limbii, în mod firesc, se caracterizează prin particularități atît din domeniul fonetic, cît și din domeniul gramaticii și al vocabularului².

Structura fonetică, recunoscută ca cea mai importantă în caracterizarea unităților dialectale și, în parte, alături de aceasta, structura morfologică a subdialectelor dacoromîne au fost fixate pînă în amănunte. Dacă din punct de vedere fonetic și chiar gramatical se descoperă cu greu noi particularități generale³, caracteristice pentru ariile subdialectelor dacoromîne, în privința lexicului, materialul Atlasului lingvistic român ne oferă încă numeroase cuvinte în măsură să caracterizeze aceste subdialecte. Deși particularitățile lexicale sînt considerate ca avînd o mai mică valoare în caracterizarea unităților dialectale, ele nu pot fi

¹ R. Todoran, *Cu privire la repartitia graiurilor dacoromîne*, în „Limba romînă”, V (1956), nr. 2, p. 50.

² Unii lingviști, sub influența concepțiilor neogramatice, consideră drept caracteristice pentru diverse unități dialectale numai particularitățile fonetice, singurele care trebuie avute în vedere atunci cînd se încearcă gruparea graiurilor de pe un anumit teritoriu lingvistic. De această părere este și G. Weigand (vezi p. 53, nota 1). Pentru unele aspecte ale problemei, cf. E. Petrovici, *Repartitia graiurilor dacoromîne...*, p. 13; R. Todoran, *art. cit.*, p. 38–40 și, acum în urmă, cu referire la delimitarea dialectelor limbii maghiare, M. Gálffy, *Problema delimitării dialectelor și graiurilor limbii maghiare*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XIII (1962), (sub tipar).

³ Particularități fonetice și gramaticale „fenomene unice” se găsesc mai ușor.

nesocotite. Importanța lor devine cu atât mai mare cu cât ele sînt mai numeroase.

Utilizînd materialul Atlasului lingvistic român, relevăm acum noi particularități ale subdialectelor dacoromîne.

Pe aria subdialectului muntean sau de sud cîteva verbe au forme gramaticale specifice (vezi hărțile 1, 2 și 3):

— verbul *a blestema* se conjugă la ind. prez., pers. 1 sg.: *bléstem* (sau, cu accentul schimbat, *blestém*), iar la conj. prez., pers. 3 sg., *să blesteme*; acestor forme le corespund în alte regiuni: *blastăm*, *să blastăme* etc.;

— verbul *a răbda* are la conj. prez., pers. 3 sg., forma *să rabde*, căreia în alte graiuri îi corespunde *să rebde* etc.;

— verbul *a aduce* face imperativul *adú* (*ádu* sau *ádo*), față de *adă* din celelalte părți ale dialectului dacoromîn;

— verbul *a ploua* are la conj. prez., pers. 3 sg., *să plouă* (cu variantele fonetice *să plouo*, *să ploo*), față de *să ploaie* din celelalte graiuri;

— verbul *a sta* face conj. prez., pers. 3 sg., *să stea*, în opoziție cu *să steie* din alte regiuni; de remarcat că *să stea* mai formează o mică arie în partea de vest a Transilvaniei și o altă arie în nordul Banatului;

— verbul *a (se) speria* are la ind. prez., pers. 1 sg., *mă sperii*, în opoziție cu *mă sparii*, *mă spării* etc.;

— verbul *a înconjura* apare la ind. prez., pers. 3 sg., *înconjoară* (sau, mai rar, *încunjoară*), față de *încunjură* din celelalte părți ale teritoriului lingvistic dacoromîn;

— imperativul verbului *a veni* este *vino*, în opoziție cu *vină* din celelalte regiuni.

În vocabular, subdialectul de sud prezintă:

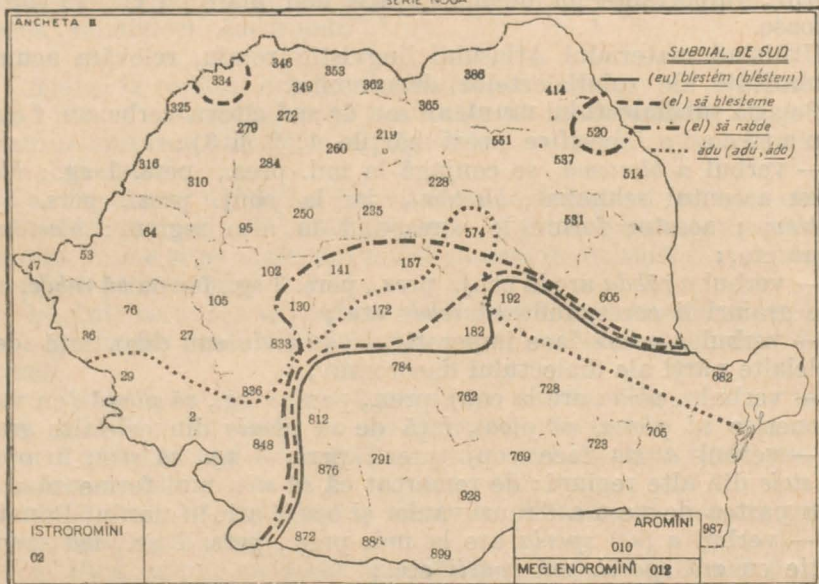
a) elemente vechi: *barză* (comp. alb. *bardh* „alb”), *înjura* (< lat. *injuriare*), *măcelar* (< lat. *macellarius*)¹, *curte* (< lat. **curtis*) și *sumete* (< lat. *summîttere*) (vezi hărțile 4 și 5). Cele dintii dintre aceste cuvinte vechi au fost înlocuite în alte regiuni cu elemente străine și, uneori, prin derivate romînești, ca: *stîrc*, *cocostîrc*, *bardoș*, *cocobarză* etc.; *sudui*, *ocări* etc.; *casap* (sau *căsap*), *misardș*, *cărnar* etc.; *ogradă*, *obor*, *odor*, *dvoreț*, *bătătură* etc., iar cel din urmă a fost concurat de un alt element vechi, latin, **suffolicare* din care s-a dezvoltat în celelalte regiuni pe de o parte *sufulca* (cu varianta *suvulca*) și, pe de altă parte, *sufleca* (cu varianta *suflica*), alături de *răsfrînge*, *răsuflica* (< *răsfrînge* sau *răsuci* + *suflica*) etc.;

b) elemente vechi slave sau bulgărești: *pîlnie* (< sl. (v. sl. **plŭnĭje*)), *jupui* (< bg. *župĭa* „cojesc, bat”), *noroi* (< bg. *naroj*)), *cîrciumă* (sau *cîrcîmă*) (< sl. (v. sl. *krŭčĭma*)), față de *leică*, *tolcer*, *trihtăr* etc.; *beli*, *jupi* etc.; *glod*, *imală*, *tînd*, *nămol* etc.; *crîsmă* (din același etimon cu *cîrciumă*), *birt*, *făgădău* etc., din alte regiuni (vezi hărțile 6 și 7);

c) elemente turcești și neogrecești: *magiun* (< tc. *mağun*) *zarzavat* (< tc. *zervazat*), *calapod* (< n. gr. *kalapodi*), în opoziție cu *lietar*,

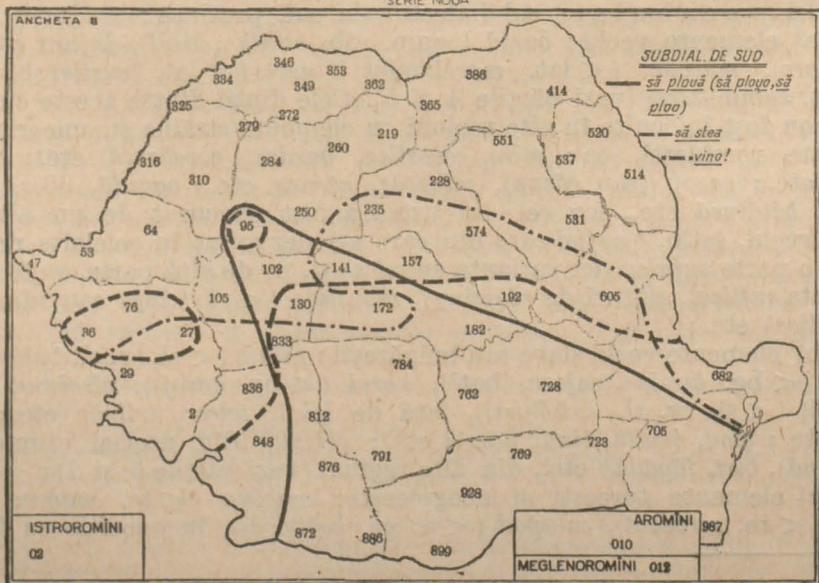
¹ Cuvîntul *măcelar* în punctele izolate din afara ariilor compacte a subdialectului de sud, se poate explica fie ca un relict, fie, cel puțin în parte, ca o influență a limbii literare.

ATLASUL LINGVISTIC ROMIN
SERIE NOUA

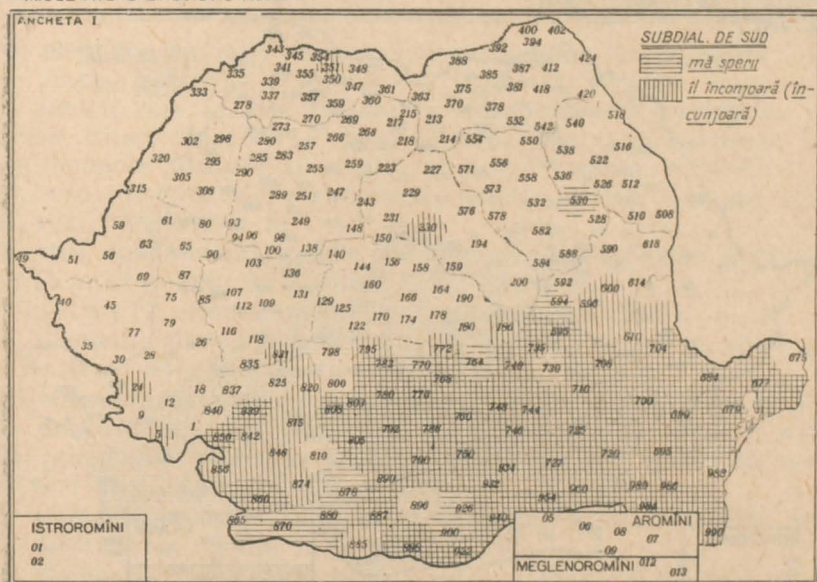
Harta nr. 1

ATLASUL LINGVISTIC ROMIN
SERIE NOUA

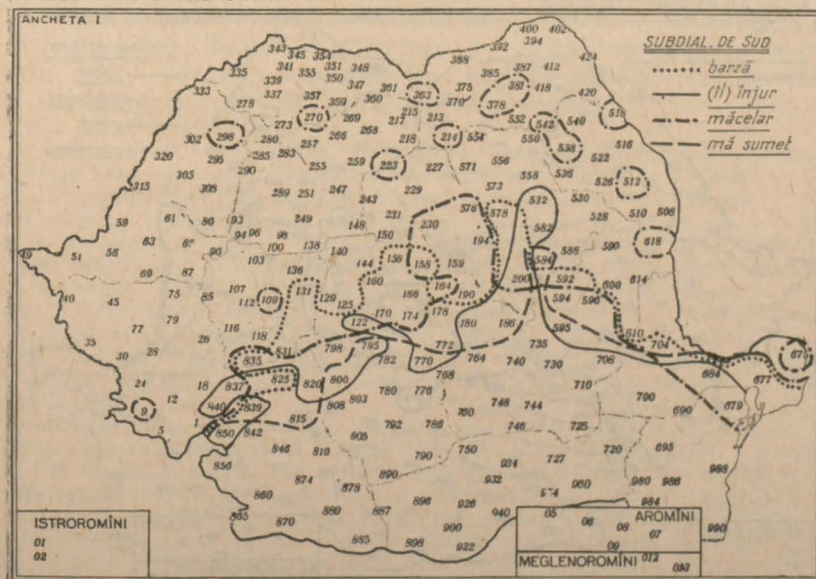
Harta nr. 2

MICUL ATLAS LINGVISTIC ROMÂN

Harta nr. 3

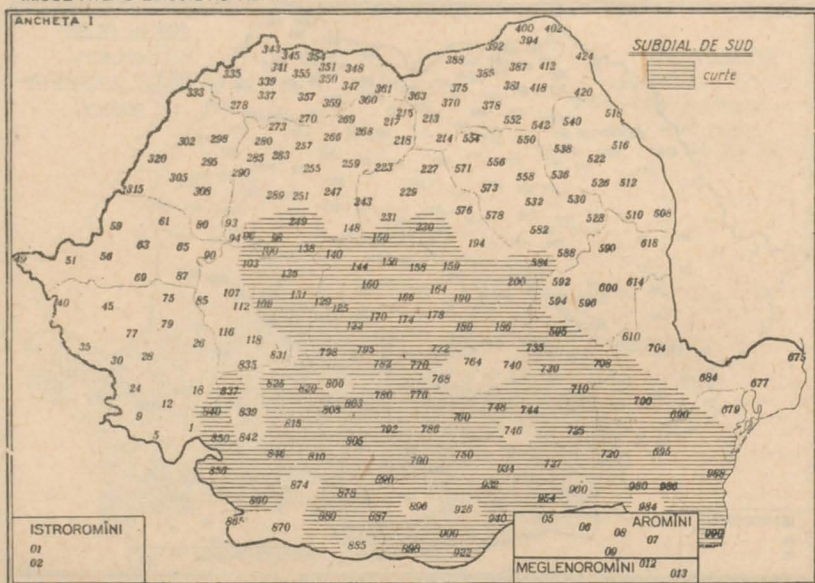
MICUL ATLAS LINGVISTIC ROMÂN

Harta nr. 4

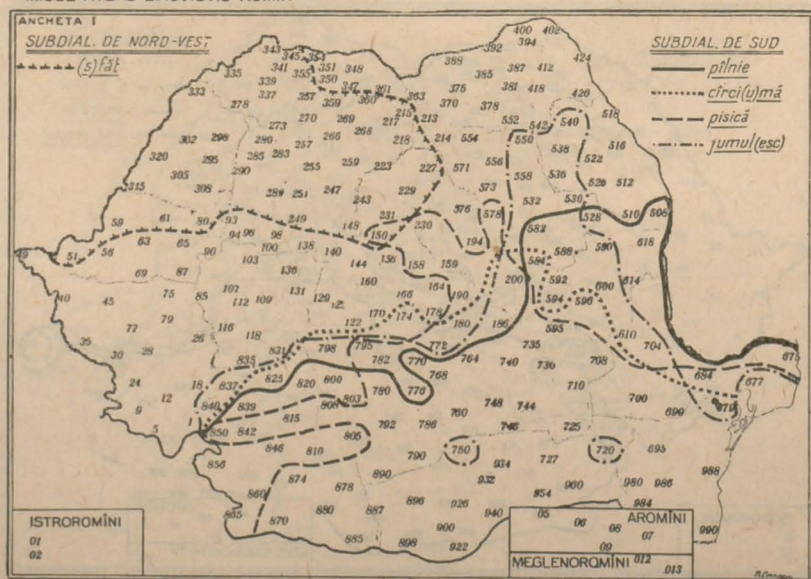

MICUL ATLAS LINGVISTIC ROMÂN

Harta nr. 5

MICUL ATLAS LINGVISTIC ROMÂN

Harta nr. 6

povidlă, silvoiz etc.; *legume, verdețuri* etc.; *calup, captă* etc. (vezi hărțile 7 și 8);

d) elemente de alte origini sau de origine necunoscută: *jumuli* (comp. magh. *gyomlálni*), *pipotă* (< ?), *joagăr* (< sâs. *zager* = germ. *Säger*), pentru care în alte regiuni se întrebuintează cuvintele: *ciupeli* etc.; *rînză, bătuca* etc.; *beschie, firez, ferăstrău* etc. (vezi hărțile 6, 7 și 8);

e) elemente formate în cuprinsul limbii române: *pisică* (< *pis* + *-ică*), *șiră* (de grâu) (< *șir*), față de *mîță; jireadă, slog* etc. din alte regiuni (vezi hărțile 6 și 8)¹.

Pentru subdialectul moldovean sau de nord-est sînt caracteristice fonetismele *nour* și *ti(u)tiun* (vezi harta 9).

Din lexic semnalăm următoarele particularități:

a) elemente slave: *prisacă „stupină”* (< sl. * *prěšeka*), *agud „dud”* (< sl. (v. sl. *agoda*) (vezi harta 10);

b) elemente ucrainene: *buhai „taur”* (< ucr. *buhaj*), *orcic „crucea căruței, de care se prind șleaurile”* (< ucr. *orčik*) *povidlă* (cu varianta *povierlă*) „magiun” (< ucr. *povydro*), *coarbă „sfredel cu manivelă”* (< ucr. *korba*) (vezi hărțile 10, 11, 12 și 13);

c) elemente rusești: *leică „pilnie”* (< rus. *lejka*), *ci(u)botă „cismă”* (< rus. *čobot*) (vezi hărțile 11 și 13);

d) elemente turcești: *harbuz „pepene verde”* (< tc. *harbuz*), *calup „calapod”* (< tc. *kalup*) (vezi hărțile 11 și 12);

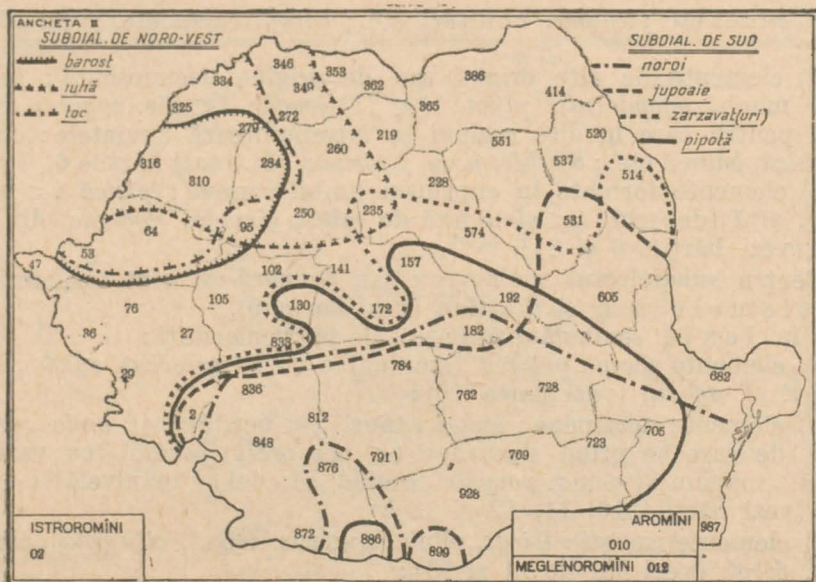
e) elemente de origine nesigură sau necunoscută: *a se gudura* (comp. alb. *gudulis*; n. gr. *gudulo*), *glod „noroi”* (comp. rus. *gluda* „bulgăre de pămînt”), *ragilă „darac”* (comp. germ. *Raffel*), *beschie* (cu variantele *beste* etc.), *joagăr* (comp. bg. *bičkija*) (vezi hărțile 10, 12 și 13);

f) elemente formate pe teren românesc: *prisăcar „stupar”* (< *prisacă* + *-ar*), *scripcar „lăutar”* (< *scripcă* + *-ar*) (vezi hărțile 10 și 11)

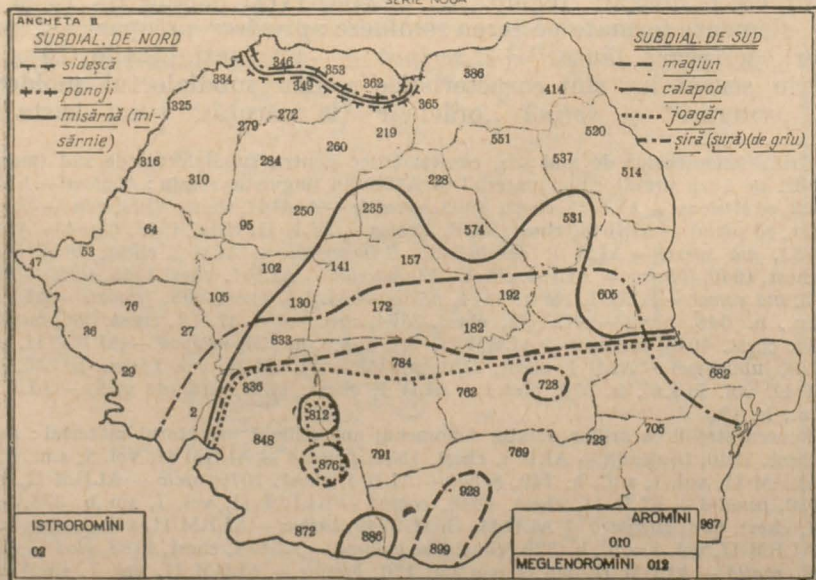
Prin sensul lor sînt caracteristice pentru subdialectul moldovean *poamă „struguri”* și *splină „brăcinar (la căruță)”* (vezi harta 14)².

¹ Ariile fenomenelor de mai sus, caracteristice pentru subdialectul de sud (muntean) s-au stabilit pe baza următorului material al Atlasului lingvistic romîn: *blestem* — ALR II, chest. 4562, *să blesteme* — ALR II, chest. 4563, *să rabde* — ALR II, chest. 4594, *adu!* — ALR II, chest. 4821, *să plouă* — ALR II, chest. 2433, *să stea* — ALR II, chest. 4546, *vino!* — ALR II, chest. 4783, *mă sperii* — ALR I, chest. 2035, *ti înconjoară* — ALR I, chest. 2045, *burză* — ALR I, chest. 1040, *ti înjur* — ALR I, chest. 442, *măcelar* — ALR I, chest. 1665, *curte* — ALR I, chest. 672, *mă sumet* — ALR I, chest. 1874, *plnie* — ALR I, chest. 698, *jupoaie* — ALRM II, vol. I, s.n., h. 348, *noroi* — ALR II, chest. 3364, *clrciumă* — ALR I, chest. 386, *magiun* — ALR II, chest. 4046, *zarzavat* — ALRM II, vol. I, s.n., h. 127, *calapod* — ALRM II, vol. I, s.n., h. 329, *jumul(esc)* — ALR I, chest. 2151, *pipotă* — ALRM II, vol. I, s.n., h. 246, *joagăr* — ALRM II, vol. I, s.n., h. 370, *pisică* — ALR I, chest. 1133, *șiră* (de grâu) — ALRM II, vol. I, s.n., h. 49.

² Pentru stabilirea ariilor acestor fenomene, am utilizat următorul material: *nour* — ALR I, chest. 1240, *ti(u)tiun* — ALR I, chest. 1538, *prisacă* — ALRM II, vol. I, s.n., h. 172, *agud* — ALRM II, vol. I, s.n., h. 149, *buhai* — ALR I, chest. 1070, *orcic* — ALRM II, vol. I, s.n., h. 230, *povidlă* — ALR II, chest. 4046, *coarbă* — ALRM II, vol. I, s.n., h. 373, *leică* — ALR I, chest. 698, *ci(u)botă* — ALR II, chest. 3349, *harbuz* — ALRM II, vol. I, s.n., h. 138, *calup* — ALRM II, vol. I, s.n., h. 329 (cîinele) *se gudură* — ALR I, chest. 1153, *glod* — ALR I, chest. 398, *ragilă* — ALRM II, vol. I, s.n., h. 170, *beschie* — ALRM II, vol. I, s.n., h. 370, *prisăcar* — ALRM II, vol. I, s.n., h. 173, *scripcar* — ALR II, chest. 4328, *poamă* — ALRM II, vol. I, s.n., h. 227.

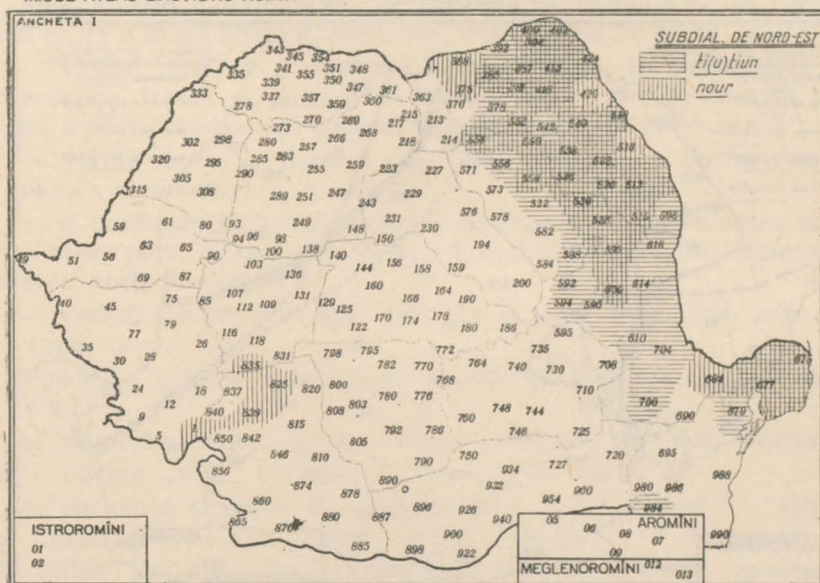
Harta nr. 7

ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN
SERIE NOUĂ

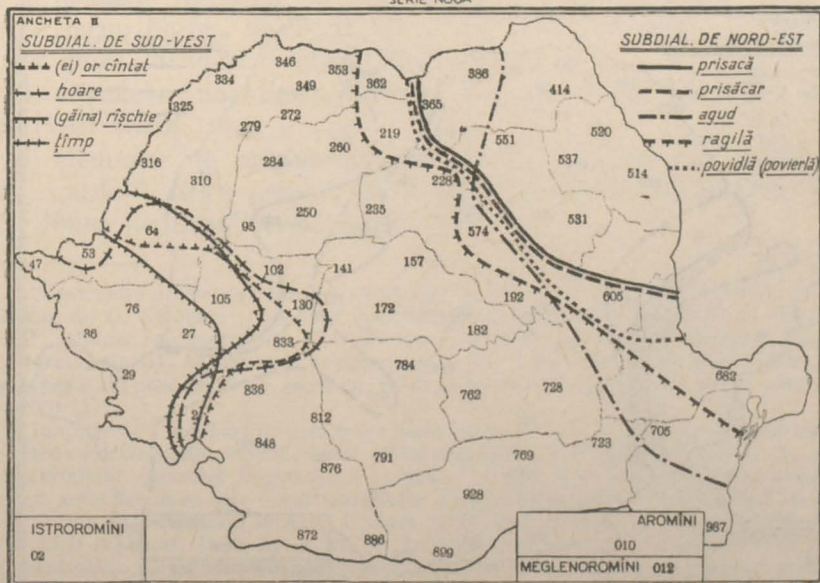
Harta nr. 8

MICUL ATLAS LINGVISTIC ROMÂN

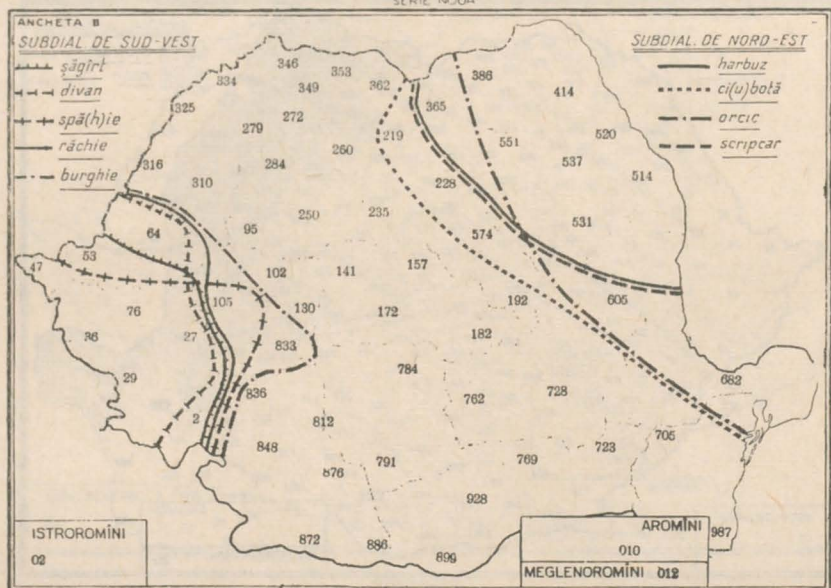

Harta nr. 9

ATLASUL LINGVISTIC ROMIN
SERIE NOUĂ

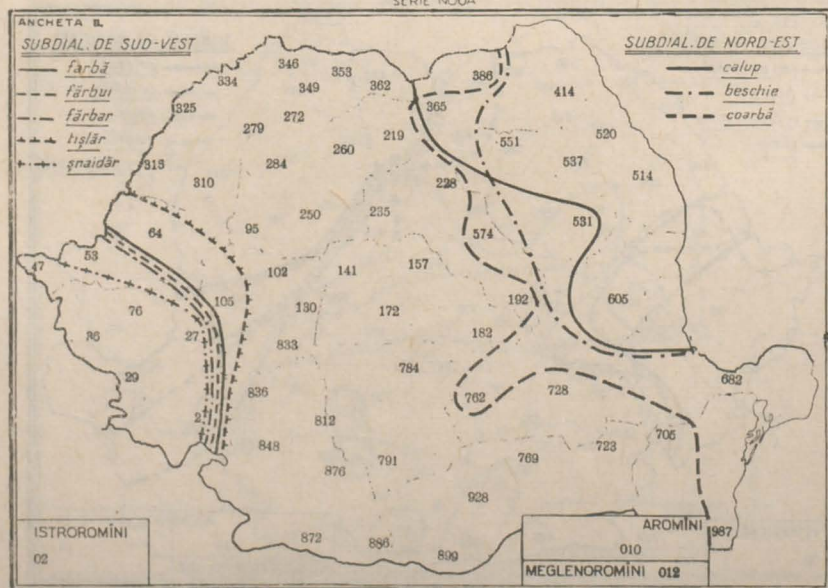
Harta nr. 10

ATLASUL LINGVISTIC ROMIN
SERIE NOUA

Harta nr. 11

ATLASUL LINGVISTIC ROMIN
SERIE NOUA

Harta nr. 12

Subdialectul bănățean sau de sud-vest se caracterizează prin câteva forme gramaticale specifice (vezi hărțile 10 și 15):

— verbul auxiliar *a avea* are la pers. 3 pl., în construcția perfectului compus, forma *or*, pentru *au* sau *o*: (ei) *or cîntat*; această particularitate, avînd un caracter general este deosebit de importantă¹;

— verbul *a fi*, la pers. 1 sg., ind. prez., are forma (eu) *mi-s*; (cf. *noi ni-s* și *voi vi-s*)²;

— o particularitate morfologică trebuie să o considerăm și forma *iestă* = este, pers. 3 sg., ind. prez., a verbului *a fi*, întrebuințată mai adesea ca verb predicativ³;

— verbul *a cure* „a curge” prezintă la pers. 3 sg., ind. prez., forma *cure*: (apa) *cure*.

Specifice pentru subdialectul bănățean sînt numeroase elemente lexicale:

a) elemente vechi, latine: *hoare* „orătării” (< lat. *ovaria* „ouă-toare”), *rîșchia* „ricii” (< lat. **rasclare*) (vezi harta 10);

b) elemente sirbești, de origine turcă: *lulă* „lulea” (< serb. *lula*), *căsap* „măcelar” (< serb. *kasap*), *șăgîrt* „ucenic” (< serb. *šegrt*), *divan* „sfat, taifas” (< serb. *divan*), *spă(h)ie* „moșier” (< serb. *spahija*); tot din sirbă au pătruns *răchie* (< serb. *rakija*) și *burghie* (< serb. *burgija*), după cum ne arată terminația acestor cuvinte, care, în formele literare — *rachiu* și *burghiu* — au pătruns direct din turcă; un element sirbesc de origine germană este *birt* „cîrciumă” (< serb. *birt*) (vezi hărțile 11, 13 și 15);

c) elemente germane: *lăută* „vioară” (< germ. *Laute*), *farbă* „vopsea” (< germ. *Farbe*), *tișlăr* „tîmplar” (< germ. *Tischler*), *șnaidăr* „croitor” (< germ. *Schneider*) (vezi hărțile 12 și 15);

d) elemente maghiare: *țîmp* „picior de pasăre (fript)” (< magh. *comp*) (vezi harta 10);

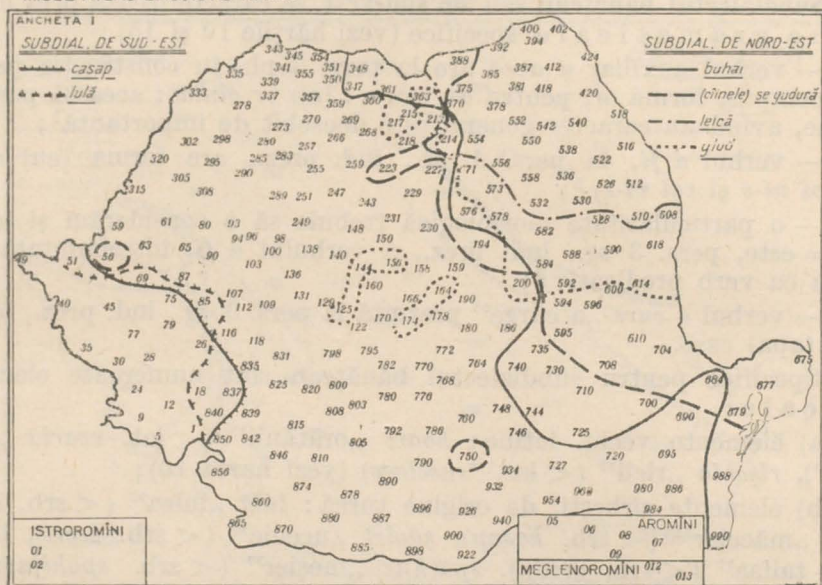
e) elemente de origine nesigură sau necunoscută: *piparod* (sau *pipară*) „ardei”, *ti(u)c* „cioc”, *pîrci* „greș (la arat)”, *ghije* „foi (pe știulete)”, *țîmui* „a rima” (vezi harta 14);

¹ Construcția perfectului compus cu auxiliarul *or* la pers. 3 pl. este semnalată și atribuită bănățenilor de G. Săulescu (*Observații gramaticale asupra limbei romînești*, în *Suplement la nr. 51 al „Albinei romînești”* din 29.VI.1839). E de reținut faptul că Săulescu explică just această formă, din lat. *habuerunt*; explicația sa a fost reluată recent de Florența Sădeanu, în *Traces de passé composé absolu en roumain*, publicat în *Recueil d'études romanes*, Bucarest, 1959, p. 315–320.

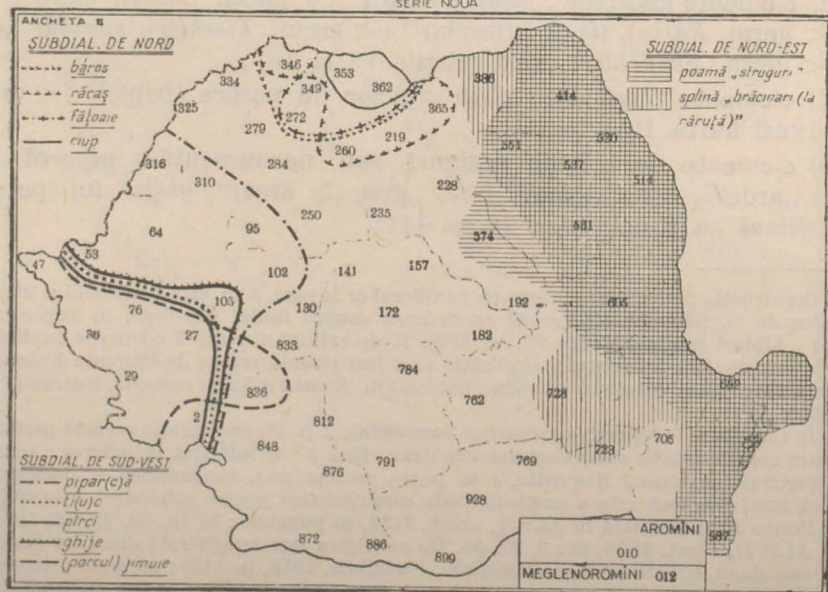
² În *Cu privire la repartitia graiurilor dacoromîne...*, p. 46, am amintit această particularitate printre caracteristicile subdialectului bănățean, fără a-l fi înfățișat întînderea; acum, pe baza materialului Atlasului lingvistic, i se poate preciza aria, confirmîndu-se presupunerea noastră că acest fenomen este o particularitate caracteristică pentru subdialectul de sud-vest.

³ Forma *iestă* se atestă în ALR I, chest. 2132, în punctele: 5, 18, 26, 49, 56, 106, 107, 116 și în ALR II, chest. 4806, în: 2, 27, 36. De asemenea este înregistrată din Țara Hațegului (cf. O. Densușianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 115); personal o cunosc din Orăștie, reg. Hunedoara, pînă unde se întînd unele fenomene bănățene. Putem presupune, deci, că această formă se întîlnește pe întregă aria subdialectului de sud-vest.

MICUL ATLAS LINGVISTIC ROMÂN

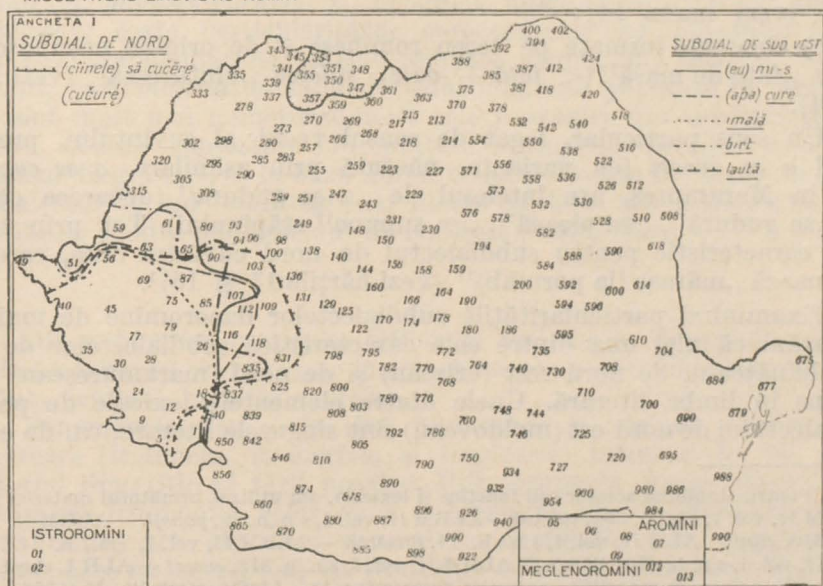
Harta nr. 13

ATLASUL LINGVISTIC ROMIN
SERIE NOUA

Harta nr. 14

f) elemente derivate pe terenul limbii române : *imală* „noroii” (< *ima* + (-e)*ală*); *fărbui* (sau *fărbălui*) „a vopsi” (< *farbă* + -*ui* sau -*ălui*), *fărbar* „vopsitor, boiangiu” (< *farbă* + -*ar*) (vezi hărțile 12 și 15)¹.

MICUL ATLAS LINGVISTIC ROMÂN

Harta nr. 15

Pentru subdialectul crișean sau de nord-vest este caracteristic fonetismul *barost* „baros” și, din lexic, elementele maghiare: *iuhă* „brăcinar (la căruță)” (< magh. *juha*), *toc* „dos de pernă” (< magh. *tok*), precum și *făt* (sau *sfăt*) „paracliser”, calchiat după magh. (*egyház*)-*fi* „fiul (bisericii)” (vezi hărțile 6 și 7)².

Pentru subdialectul maramureșean sau de nord relevăm, ca particularități din domeniul foneticii, accentuarea *báros* (vezi harta 14) și mai multe particularități lexicale:

¹ Pentru delimitarea ariilor acestor fenomene, am utilizat următorul material: (ei) *or cîntat* – ALR II, chest. 4512, (eu) *mi-s* – ALR I, chest. 2133, (apa) *cure* – ALR I, chest. 1364, *hoare* – ALRM II, vol. I, s.n., h. 243, (găina) *rișchie* – ALRM II, vol. I, s.n., h. 248, *lulă* – ALR I, chest. 1542, *căsap* – ALR I, chest. 1665, *șăgîrt* – ALRM II, vol. I, s.n., h. 324, *divan* – ALR II, chest. 4838 *spă(h)ie* – ALR II, chest. 2868, *râchie* – ALRM II, vol. I, s.n., h. 163, *burghie* – ALRM II, vol. I, s.n., h. 374, *birt* – ALR I, chest. 386, *laută* – ALR I, chest. 1456, *farbă*, ALRM II, vol. I, s.n., h. 350, *tișlăr* – ALR II, vol. I, s.n., h. 367, *șnăidar* – ALRM II, vol. I, s.n., h. 327, *țîmp* – ALRM II, vol. I, s.n., h. 245, *piparcă* – ALRM II, chest. 4078, *ti(u)c* – ALRM II, vol. I, s.n., h. 252, *ptrei* – ALRM II, s.n., h. 24, *ghije* – ALRM II, vol. I, s.n., h. 77, (porcul) *jimuie* – ALRM II, vol. I, s.n., h. 214, *imală* – ALR I, chest. 398, *fărbă* – ALRM II, vol. I, s.n., h. 334, *fărbar* – ALRM II, vol. I, s.n., h. 333.

² Pentru delimitarea acestor arii fonetice și lexicale, am utilizat următorul material: *barost* – ALRM II, vol. I, s.n., h. 360, *făt* – ALR I, chest. 580, *iuhă* – ALRM II, vol. I, s.n., h. 227, *toc* – ALRM II, vol. I, s.n., h. 319.

a) elemente ucrainene: *ponoji* „iepe (la războiul de țesut)” (< ucr. *ponoži*), *misărnă* (cu varianta *misărnîe*) „măcelărie” (< ucr. *miasarnîa*) (vezi harta 8);

b) elemente maghiare: *răcaș* „grămadă de trunchiuri” (< magh. *rakas*) (vezi harta 14);

c) elemente formate pe teren românesc și de origine necunoscută: *fățoaie* „față de masă” (< *față* + *-oaie*), *sîdeșcă* „vînturească” (vezi harta 8 și 14).

Un sens particular, legat de sensul vechi al cuvîntului, prezintă verbul *a se cuceri* (cu varianta, născută prin asimilare, *a se cuciuiri*), care, în Maramureș, are înțelesul de „a se gudura” (deoarece cîinele, cînd „se gudură”, „se pleacă”, „se supune” stăpînului). Tot prin sensul său e caracteristic pentru subdialectul de nord cuvîntul *ciup*, care aici însemnează „mătase (la porumb)” (vezi hărțile 14 și 15)¹.

Examinînd particularitățile subdialectelor dacoromîne de mai sus, constatăm că nici una dintre cele caracteristice subdialectelor de sud-vest (bănățean, de nord-vest (crișean) și de nord (maramureșean) nu a pătruns în limba literară. Unele dintre elementele lexicale de pe aria subdialectului de nord-est (moldovean) sînt singurele literare, ca, de exem-

¹ Pentru stabilirea acestor arii fonetice și lexicale, am utilizat următorul material: *băros* — ALRM II, vol. I, s.n., h. 360, *sîdeșcă* — ALRM II, vol. I, s.n., h. 59, *ponoji* — ALRM II, vol. I, s.n., h. 310, *ciup* — ALR II, vol. I, s.n., h. 74, *misărnă* — ALRM II, vol. I, s.n., h. 347, *răcaș* — ALRM II, vol. I, s.n., h. 420, *fățoaie* — ALRM II, vol. I, s.n., h. 318, *cuceri* — ALR I, chest. 1153.

În *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromîne*, în „Limba romînă”, V (1956), nr. 2, p. 48, am semnalat ca o particularitate fonetică specifică pentru subdialectul de nord, scurtarea cuvîntelor prin elidarea silabelor de după accent, în special la persoana 3 sg., ind. prez., a verbelor de conjugarea IV, cu sufixul verbal *-ește*. Fenomenul a fost observat și remarcat de G. Coșbuc, în exemple ca: *cum se plăte* (= plătește) *porumbul?*, *înfrunze* (= înfrunzește) *codrul*, *îmi îndulce* (= îndulcește) *viața* (cf. G. Scridon, *Pagini despre Coșbuc*. Contribuții la cunoașterea vieții și operei poetului, București, 1957, p. 96).

La exemplele citate, adăugăm acum, pentru ilustrarea acestui fenomen, cîteva versuri populare maramureșene:

Frunză ve(= verde), amu să fa(= face)
Îo-ș iubi, mai-ți nu-i pla(= place).
D-e i-ar pla(= place) mai-ți ca mîi(= mie)
Mîi-am mîre-n cununî (= cununie),
D-așa mai-ți nu-i pe pla(= place),
Nu ne pu'tem cununa.

*

Îeș, năna(= nănașă), d'e după ma(= masă)
Și joacă pă sînd-ta
Și-î fîgăduieș(= fîgăduiește) țeva.

(Comunicate din Săcel, rn. Vișeu de G. Scridon)

*

Înțarnă, soș, înapoi
Și grădina ț-o-ngrăd'e (= îngrădește)
Și pomîi ț-î oltoșe (= oltonește)
Și prun-ți-î căsătoreș(= căsătorește)
 (fragment dintr-un bocet)

*

plu, *a se gudură* (în Muntenia : *a se bucura*, în Maramureș : *a se cuceri* etc.), iar altele sînt literare, dar pe plan secund, pe prim plan fiind cele de pe aria subdialectului muntean și, uneori, de pe o arie mai întinsă : *harbuz* alături de *pepene verde*, *glod* alături de *noroși*, *prisacă* alături de *stupină* (cf. *păpușoi-porumb*) și, în sfîrșit, altele au un caracter dialectal. În schimb, toate particularitățile caracteristice subdialectului de sud (muntean), raportîndu-ne la cele relevate acum, sînt literare. Statistic vorbind, particularitățile subdialectului muntean pătrunse în limba literară sînt mult mai numeroase decît cele provenite din subdialectul moldovean. Aceste constatări îndreptățesc afirmația, dovedită și de alte fenomene lingvistice, că la baza limbii noastre literare naționale se găsește subdialectul de sud (muntean), iar dintre celelalte subdialecte o mai mare contribuție a adus subdialectul de nord-est (moldovean) ¹.

Din expunerea particularităților de mai sus se desprinde concluzia că ele nu schimbă, ci întregesc imaginea asupra repartiției graiurilor dacoromine, schițată în ultima vreme.

Fenomenele dialectale sînt numeroase și variate. Liniile lor de demarcare (izofonele, izomorfele și izoglosele) întretaie în fel și chip teritoriul lingvistic al țării noastre. Prin gruparea unora dintre ele se conturează fizionomia celor cinci subdialecte ale dacorominei. Desigur există multe arii ale unor diverse fenomene fonetice, morfologice și lexicale, care nu corespund cu teritoriile subdialectelor dacoromine. Dar aceste arii nu se grupează mai multe pe un teritoriu, astfel încît, prin gruparea lor, să se contureze o unitate lingvistică de importanța subdialectelor discutate ².

Fenomenele relevate ca particularități ale subdialectelor dacoromine se datoresc atît dezvoltării interne a limbii romine, cît și influențelor străine, a căror importanță în diferențierea dialectală a fost remarcată în cultura romină — după cum s-a văzut — încă din secolul al XVII-lea și, de atunci încôace, pînă în zilele noastre ³.

Să măre (= mărește) *mîndra cu șura*

Să măre (= mărește) *mîlnîl-î-o ura !*

Să măre (= mărește) *mîndra cu casa*

Să măre (= mărește) *mîncă-o groaza !*

(Comunicate de I. Vancea din Nănești, rn. Sighet).

¹ Cf. Al. Graur, *Baza limbii noastre literare*, în „Gazeta literară”, 1956, nr. 29, p. 5. Problema formării limbii romine literare în raport cu structura dialectală a dacorominei a fost dezbătută recent de acad. E. Petrovici (*Baza dialectală a limbii noastre naționale*, în „Limba romină”, IX (1960), nr. 5, p. 60–78).

² Încercînd să concretizăm această observație, ne vom raporta la un exemplu : ariei palatalizării labialelor — un fenomen important în dacoromînă — nu i se asociază arile altor fenomene fonetice, gramaticale sau lexicale. De aceea acest fenomen fonetic nu poate constitui baza delimitării unităților lingvistice din cuprinsul dacorominei.

³ Cf. I. Pătruț, *Contribuții slave și maghiare la formarea subdialectelor dacoromîne*, în „Cercetări de lingvistică”, III (1958), p. 63–74 (verslunea în limba franceză, în „Romano-slavica”, I, p. 31–43).

НОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ ДАКО-РУМЫНСКИХ ПОДДИАЛЕКТОВ

РЕЗЮМЕ

Исследуя развитие интереса, начиная с XVII века до настоящего времени, к диалектальным особенностям дако-румынского диалекта вообще и к определению его лингвистических единиц в частности, автор приходит к следующим выводам: а) вопрос лингвистических дако-румынских единиц (называемых иногда „диалектами”, а иногда „поддиалектами” или „говорами”) занимал в большей или меньшей степени гораздо больше ученых и специалистов, чем думали до сих пор; б) все признают существование валашского и молдавского диалектов, которые первые привлекли внимание исследователей, как самостоятельные диалектальные единицы; в) материалы лингвистического атласа Г. Вейганда и, в особенности, *Румынского Лингвистического Атласа* дают возможность различать в дако-румынском диалекте еще три диалектальных пространства с собственным профилем: поддиалекты Баната, Кришаны и Марамуреша; г) большинство ученых присоединяются к мнению, что Трансильвания не имеет собственного диалекта (или говора); д) до сих пор, несмотря на более или менее удачные попытки, процесс образования дако-румынских поддиалектов удовлетворительно и полностью еще не объяснен.

Далее, на основании материалов *Румынского Лингвистического Атласа*, автор указывает на новые характерные особенности дако-румынских поддиалектов, в особенности лексического порядка, которые не меняют, а дополняют образовавшуюся в последнее время картину распределения румынских говоров в Румынской Народной Республике. Эти особенности являются результатом как внутреннего развития, так и внешних явлений.

PARTICULARITÉS NOUVELLES DES SOUS-DIALECTES DACO-ROUMAINS

RÉSUMÉ

Ayant étudié, à commencer du XVIIe siècle jusqu'à nos jours, le développement de l'intérêt pour les particularités dialectales du daco-roumain en général et en particulier pour la délimitation de ses unités linguistiques, l'auteur dégage les conclusions suivantes: а) la question des unités linguistiques daco-roumaines (nommées tantôt « dialectes », tantôt « sous-dialectes », tantôt « parlars ») a préoccupé, à un degré différent, bien plus de lettrés et de spécialistes qu'on ne le croyait jusqu'ici; б) tous reconnaissent l'existence des sous-dialectes valaque et moldave, qui s'imposèrent dès le premier abord à l'attention des chercheurs en tant qu'unités dialectales distinctes; в) les matériaux de l'Atlas Linguistique de G. Weigand et en particulier ceux de l'Atlas Linguistique Roumain

permettent de définir à l'intérieur du daco-roumain trois autres aires dialectales à profil propre, à savoir : le sous-dialecte du Banat, de la Crișana et du Maramureș ; d) la plupart des spécialistes admettent que la Transylvanie ne possède pas de dialecte (ou de parler) propre ; e) en dépit des tentatives plus ou moins réussies faites jusqu'à présent, on n'a pas encore expliqué d'une manière satisfaisante et complète le processus de la formation des sous-dialectes daco-roumains.

L'auteur relève, sur la base des matériaux de l'Atlas Linguistique Roumain, de nouvelles particularités caractéristiques aux sous-dialectes daco-roumains, dont la plupart sont d'ordre lexical, et qui, loin de la modifier, complètent l'image formée dans le dernier temps quant à la répartition des parlers roumains de la République Populaire Roumaine. Ces particularités sont dues tant au développement interne qu'aux influences étrangères.

CONTRIBUȚII LA GEOGRAFIA LINGVISTICĂ ROMÎNO-MAGHIARO-SĂSEASCĂ DIN REPUBLICA POPULARĂ ROMÎNĂ

DE

GÁLFFY MÓZES

Metoda geografiei lingvistice este aplicată în patria noastră de mai multe decenii și a dat rezultate bogate. Cu metoda aceasta au fost adunate datele necesare pentru Atlasul lingvistic român și tot cu metoda aceasta se adună materialul pentru atlasele lingvistice ale graiurilor maghiare din R.P.R.¹ Adunarea materialului pentru Atlasul lingvistic român și valorificarea directă sau indirectă a acestui material, se leagă de numele acad. Emil Petrovici. Lucrările sale servesc dialectologilor ca îndrumător în special din punct de vedere metodologic.

Metoda geografiei lingvistice am aplicat-o și în studiul de față, cercetînd influența reciprocă romîno-maghiaro-săsească în legătură cu răspîndirea denumirilor petrolului. Diversele denumiri ale uleiului mineral cunoscute pe teritoriul patriei noastre au pătruns ca termeni tehnici împrumutați din alte limbi atît în vocabularul romînilor, cît și al maghiarilor și sașilor². În materialul adunat de diferiți anchetatori maghiari, petrolul lampant are următoarele denumiri: *fotogén*, *gáz*, *náfta*, *olaj* și *petróleum*. În graiurile romînești, pe lîngă numele de *gaz*, *fotoghen*, *naft* (*naftă*), *ulei* sau *petrol* și variantele lor formale, mai întîlnim numele de

¹ Vezi: Szabó T.A.-Gálffy M.-Márton Gy., *Mutatvány „Kolossvár és vidéke tájnyelvi térképé”-ből*, în „Erdélyi Múzeum”, XLIX (1944), 425–463; Márton Gyula, în „Magyar Nyelvőr”, LXXVIII, 376–382; Gálffy M.-Márton Gy., în „Buletinul Universităților „V. Babeș” și „Bolyai” din Cluj”, Seria Științe sociale, I (1956), nr. 1, p. 253–278 + 25 hărți și „Nyelv-és Irodalomtudományi Közlemények”, I, 63–78 + 25 hărți; Szabó T. Attila, în „Cum vorbim”, III (1951), nr. 2, p. 31–33 și în „Magyar Nyelv”, XLIX, 508–514.

² Cf. *fotogén* și *gáz* în *Magyar Etymológiai Szótár*; *neft*, în A. Scriban, *Dicționarul limbii romînești*, Iași, 1939; L. Șăineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturii romîne*, București, 1900; id., *Dicționar universal al limbii romîne*, Craiova, 1922; *naft*, în Tiklîn, *Rumänisch-deutsches-Wörterbuch*, Bukarest, 1903–1925 și *fotoghen*, în Șt. Pașca, *Glosar dialectal* . . ., București, 1928 (Academia Romîna, Mem. Sect. Lit., Seria III, Tom. IV, mem. 3).

dohot, opaiť, parafin, vitrior și variantele lor. La sași petrolul e numit *nafta* și *gas* cu variantele lor¹.

Repartizat pe regiuni, petrolul e numit în graiurile maghiare în felul următor: în graiul ceangăilor din Moldova și al secuilor din estul țării (Trei Scaune, Ciuc, Gheorgheni), precum și în jurul Brașovului, al Făgărașului, Sibiului și în regiunea Hunedoara se întrebuințează o variantă sau alta a cuvintului *gáz*. Pe Valea Mureșului, a Arieșului, a Someșurilor, a Bereteului și a Crișurilor, cu excepția unor teritorii mici, e generalizată o formă sau alta a cuvintului *fotogén*. Pe Valea Tîrnavelor și în partea dinspre Cluj a ariei graiului de la Călatea (kalotaszegi nyelv-járás) e uzual cuvîntul *olaj* (*lámpaolaj*), iar prin părțile Careiului și Sătmărulei se întrebuințează pe lângă cuvîntul *fotogén* și acela de *petró* (*petró-leum*). În părțile Turzii și Aiudului sînt în uz, aproape paralel, cuvintele *olaj* și *fotogén*. Prin apropierea orașelor Odorhei și Tîrgu Mureș circulă cuvîntul *foto*. Prin Banat se cunosc variantele formale ale cuvintului *petróleum* (*petrolei*). Varianta *náfta* se aude prin Maramureș, pe la Bistrița și pe cursul superior al Someșului Mare. Tot varianta *náfta* se întrebuințează și prin regiunea cursului superior al Tisei (de ex. în Mezővári, R.P. Cehoslovacă). Pe aici însă se aude sporadic și cuvîntul *gáz* și *petró*². În sfîrșit mai trebuie să amintim că recent se întinde în ritm rapid, aproape în toate regiunile, ca un termen al limbii comune, una sau alta din variantele formale ale cuvintului *petróleum*.

În cuprinsul teritoriului amintit numirile sînt aproape identice și în graiurile romînești. În general, pe teritoriul de la sud-est al liniei Turnu Severin—Petroșani—Alba Iulia—Tîrgu-Mureș—Gheorgheni—Suceava—Dorohoi, apoi prin Oltenia, Muntenia, Dobrogea și Moldova petrolul e numit *gaz*, pe valea Bistriței pînă spre Bucovina și în partea de răsărit a Maramureșului se întrebuințează cuvîntul *naftă*, iar în părțile apusene ale Maramureșului cuvîntul *fotoghen*. Cuvîntul *ulei* se aude sporadic pe linia de întîlnire a acestor trei regiuni.

Sașii întrebuințează în regiunea Bistriței cuvîntul *nafta*, iar pe la Sibiu, Mediaș, Brașov *gas*³.

¹ Exemplele pentru graiurile maghiare din Moldova, ale secuilor, cele din regiunea Călatei și Bihor sînt extrase din materialul adunat de Márton Gyula și subsemnatul; cele din jurul orașelor Turda-Aiud de către Murádin László, iar cele din jurul orașelor Satu Mare — Carei — Baia Mare de către Teiszler Pál. Datele referitoare la punctele din Cîmpia Ardealului le-am scos în parte din materialul „Atlasului graiurilor maghiare din R.P.R.”, altele au fost adunate de mine. Mi-au comunicat date prețioase Balogh Dezső, O. Forrai Erzsébet, Kristóf György, Szabó T. Attila, Vöö István și Zsemlyei János. M-am folosit de asemenea de materialul lexical adunat de studenții secției maghiare între anii 1945—1951 și anume de Biró Emma, Bodrogi Margit, Brauch Jolán, Csörgő Lenke, Imre Lajos, Murvay Júlia și Nagy Pál. Cuvintele romînești sînt scoase în mare parte din materialul nepublicat al ALR I păstrat la Institutul de lingvistică al Academiei R.P.R. — Filiala Cluj; la adunarea celorlalte date mi-au ajutat Blédy Géza, Klemen Béla, I. Pătruț, R. Todoran, Gr. Rusu, I. Stan și M. Zdrengea. În adunarea datelor dialectale sășești am fost ajutat de către cercetătorii germani din Sibiu, Szilagyi Margit și Zeitler Anna. Îmi exprim mulțumirile conducerii Institutului de lingvistică și colegilor pentru ajutorul dat.

² Vezi harta alăturată. Pe hartă se găsesc numai ariile variantelor mai importante.

³ În trecut — după informațiile unui coleg din Sibiu — în jurul orașului Sighișoara petrolul a fost cunoscut sub numele de *fologén*, *fortogén*.

Răspîndirea acestor termeni se datorește în bună parte vinzătorilor de petrol. În Moldova și prin regiunea răsăriteană locuită de secui, vinzătorii de petrol au fost moldoveni, iar în sudul Transilvaniei, de-a lungul Carpaților meridionali, au fost romîni din Muntenia sau maghiari care circulau peste Carpați. În teritoriile acestea, cuvîntul *gaz* — care e de origine grecească și a pătruns în majoritatea limbilor europene de azi prin mijlocirea latină — în limba maghiară este, probabil, un împrumut din limba romînă. E indiscutabil că acest cuvînt a pătruns în limba literară și în limba comună maghiară după reforma limbii pe calea scrisului, cu sensul de 'gaz metan' sau 'materie gazoasă' în general (EtSz), însă nici la ceangăii din Moldova și probabil nici în graiul secuilor din est nu s-a împămîntenit pe calea aceasta. Anume, în graiul ceangăilor din Moldova cuvintele introduse prin reforma limbii sau n-au pătruns de loc, sau au pătruns tirziu de tot și sporadic¹. Nici în graiul secuilor cuvîntul *gáz* cu sensul de 'petrol' n-a pătruns pe calea scrisului. În teritoriul Odorheiului, în Valea Mureșului sau în alte părți ale Transilvaniei cuvîntul *gáz* nu e cunoscut, cu toate că în părțile acestea cuvintele introduse prin reforma limbii s-au înrădăcinat în aceeași măsură ca în graiul de est al secuilor. În afară de aceasta, împotriva pătrunderii acestui cuvînt pe calea scrisului pledează și faptul că spre deosebire de limba romînă și de cea literară — cuvîntul are sensul de 'petrol'.

Presupunem că în părțile de vest ale patriei noastre și pe Cimpia Transilvaniei furnizorii de petrol au fost germani sau comercianți maghiari care aveau legături cu aceștia. În felul acesta se explică faptul că aici s-a împămîntenit prin influență germană termenul tehnic german *fotogén*, de origine grecească. Se pune însă întrebarea dacă cuvîntul *fotogén* este un împrumut direct în graiul romînilor și maghiarilor sau una dintre cele două limbi a mijlocit pătrunderea cuvîntului german în cealaltă. Cercetările lingvistice maghiare dovedesc că cuvîntul *fotogén* e un împrumut german în limba maghiară (EtSz). În același timp Ștefan Pașca (*Glosar dialectal*, 28), bazîndu-se pe o constatare a lui Sextil Pușcariu, spune că în graiurile romînești cuvîntul *fotogén* e împrumutat din germană. Din extinderea geografică a cuvîntului și din unele particularități fonetice constatăm însă că *fotogén* a pătruns în lexicul unor graiuri regionale romînești prin mijlocire maghiară. Urmărind răspîndirea cuvîntului *fotogén* pe harta alăturată, ne pune pe gînduri faptul că tocmai populația romînească de la marginea Cimpiei Transilvaniei și pînă în regiunea Carei—Satu Mare trebuieînțeează acest termen. El este răspîndit pe același teritoriu și în limba maghiară extinzîndu-se chiar înspre Valea Arieșului, precum și în graiul secuiesc pînă în regiunea Odorheiului. Se vede deci că în graiurile romînești întîlnim cuvîntul *fotogén* numai în părțile unde populația romînească trăiește împreună cu cea maghiară. Ce e drept, teoria aceasta nu este suficient argumentată, pentru că am arătat mai sus că și în estul teritoriului locuit de secui au pătruns și s-au păstrat cuvinte împrumutate din limba romînă.

¹ Cf. Murádin László, *A nyelvújítási szók csángó megfelelőiseihez*. In „Studia Universitatum „V. Babeș et Bolyai”, III, nr. 8, Series IV, fasc. 2. Litterae Philologia. 1958, p. 217—219.

Răspîndirea formei *fotogén* se explică prin pătrunderea acestui termen pe două căi: pe de o parte — cum am amintit mai sus — prin furnizorii germani sau prin cărăușii maghiari, pe de altă parte — și aceasta e mai probabil — prin micii comercianți de la orașe și sate care vorbeau limba germană sau limba idiș. În părțile Careiului ne-am putea gândi și la o influență șvăbească, însă, credem că răspîndirea geografică a cuvîntului *fotoghen* nu poate fi explicată printr-o astfel de influență. E foarte probabil că cuvîntul *fotogén* l-au împămîntenit, atît în graiul romînilor, cît și în cel al maghiarilor, cei care aprovizionau regiunea cu petrol (furnizorii și vînzătorii).

De altfel și fonetismul cuvîntului maghiar, respectiv romîn, dă de gîndit. În maghiară, întocmai ca în romînă, se aude forma cu *é* (*ĕ*: *ĕ*) și *í* (*i*). Închiderea lui *í* (*i*), respectiv rostirea cu *i*, *i* în loc de *é* (*ĕ*, *ĕ*), este, în mare măsură, o particularitate caracteristică graiului populației maghiare din teritoriul amintit. În consecință, forma *fotogín*: *fotogin* a cuvîntului german *fotogén* intrat în limba maghiară se încadrează perfect din punct de vedere fonetic în lexicul graiului din regiune. Se pune însă problema dacă în graiurile romînești s-a putut dezvolta din germanul *photogén* (cu *é* accentuat) o formă cu *í*: *i* (*fotoghín*: *fotoghin*)¹.

Problemele acestea ne îndeamnă să punem întrebarea: oare nu prin mijlocirea maghiară au pătruns în vocabularul unor graiuri romînești formele *fotogén*: *fotogĕn*: *fotogĕn* și în special *fotogín*: *fotogin*? După părerea noastră presupunerea aceasta este foarte verosimilă, așa încît cuvîntul *fotogén* trebuie considerat, mai ales în unele regiuni și în special în teritoriile unde în loc de *é* (*ĕ*: *ĕ*) avem *í* (*i*), ca un împrumut din limba maghiară².

Dintre cuvintele regionale amintite trebuie să ne mai ocupăm din punctul de vedere al originii de cuvîntul *nafta*. Acest cuvînt de origine iranică a pătruns în limbile slave, romanice și germanice, pe de o parte prin mijlocire turcească, pe de altă parte greco-latină³. La noi cuvîntul *nafta* a pătruns ca termen tehnic probabil prin mijlocire slavă. Întrebarea care se pune este: oare cuvîntul acesta, cunoscut și întrebuițat deopotrivă graiurilor romînești, maghiare și săsești, este un împrumut direct, sau a pătruns în teritoriul amintit printr-o limbă mijlocitoare comună. Considerînd că *Naphta* s-a împămîntenit și în limba germană, am putea presupune că el a pătruns pe teritoriul patriei noastre prin colo-

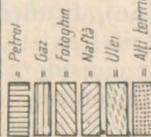
¹ Cf. I. Borgia, *Deutsche Sprachelemente im Rumänischen*, în „Jahresb. der Inst. für rum. Sprache“, X (1904), p. 138—253; S. Pușcariu, *Limba romînă*, vol. I, București, 1940, p. 272—277; Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, vol. II, București, 1938, p. 65—72 și M. Zdrenghea, *Rumänisch-deutsche Sprachbeziehungen*, în *Mélanges linguistiques, publiés à l'occasion du VIIIe Congrès international des linguistes à Oslo*, Bucarest, 1957, p. 149—158.

² Cf. neologismul de origine franceză *fotogen*, *fotogenă* din limba literară romînă rostit cu *dzs*, *džs* (*Dicționarul limbii romîne moderne*, București, 1958), Editura Academiei R.P.R.

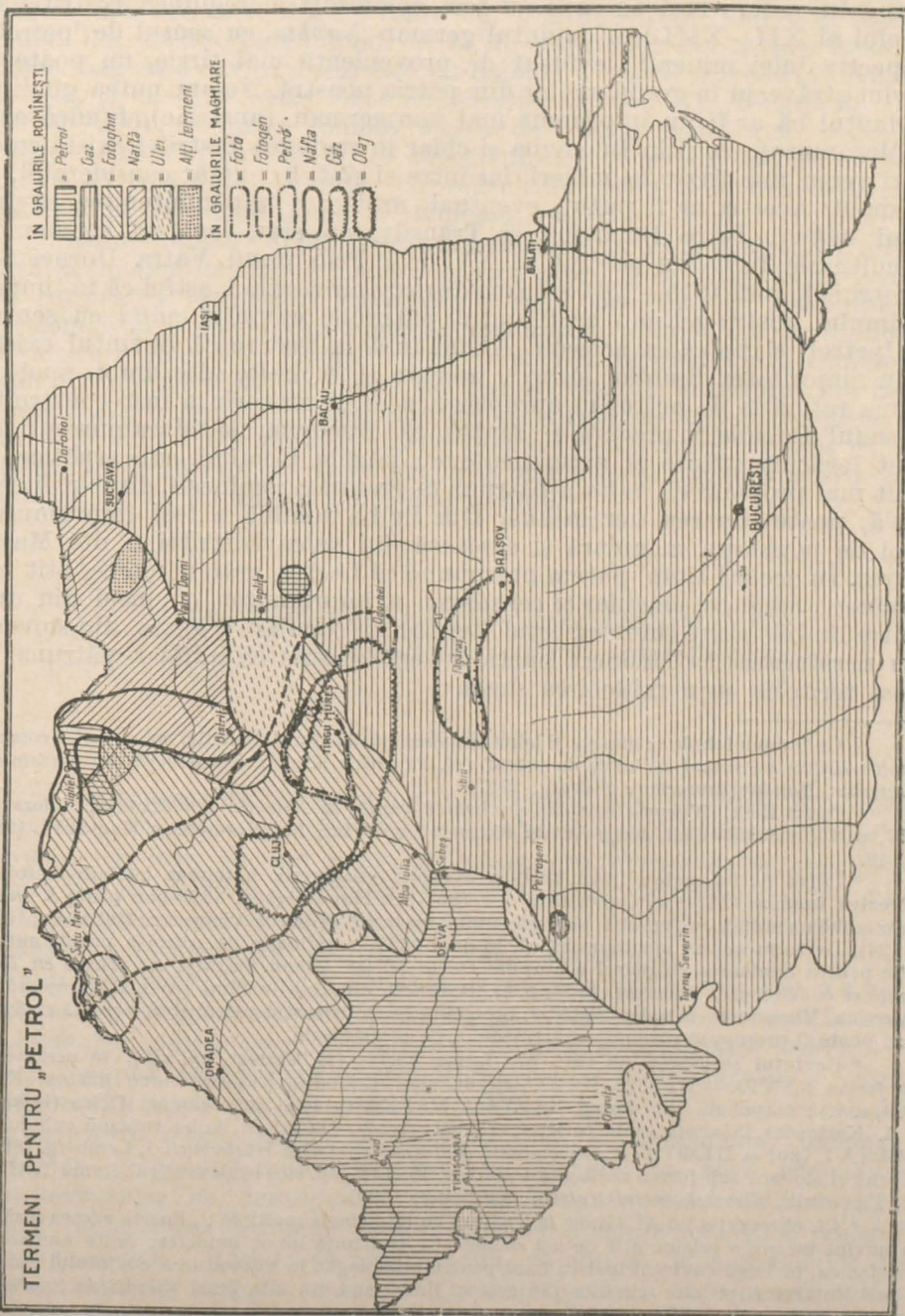
³ Vezi năft în K. Lokotsch, *Etymologisches Wörterbuch der europäischen (germanischen, romanischen und slawischen) Wörter orientalischen Ursprungs*, Heidelberg, 1927; НЕФТЬ în A. Г. Преображенский, *Этимологический словарь русского языка*, МОСКВА, 1958 și Max Vasmer, *Russisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1955; НАФТА la Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae, 1862—1865 și *nafta* la Václav Machek, *Etymologický slovník jazyka českého slovenského*, Praha, 1957.

TERMENI PENTRU „PETROL”

IN GRAIURILE ROMINESTI

IN GRAIURILE MAGHIARE

niști germani (sași) sau prin furnizorii și comercianții germani (austrieci). Avînd în vedere însă că sașii au fost colonizați în regiunea Bistriței în secolul al XII—XIII-lea, cuvîntul german *Naphta*, cu sensul de 'petrol', respectiv 'ulei mineral', evident de proveniență mai tîrzie, nu poate fi cuvînt străvechi în graiul sașilor din patria noastră. Ne-am putea gîndi și la faptul că ar fi un împrumut mai nou german (austriac), fiindcă atît în Maramureș, cît și în Bucovina și chiar în regiunea Bistriței există coloniști veniți mai tîrziu ca mineri, iar între ei sînt, în număr considerabil, și germani. Aceștia ar fi putut, eventual, mijloci și împămîntenirea cuvîntului *nafta*¹. Între Bucovina și Transilvania erau legături economice și culturale încă din secolul al XVI-lea. Prin pasul Vatra Dornei s-a construit în anii 1815—1817 șoseaua de mare circulație², astfel că în timpul regimului austro-german ar fi putut pătrunde cuvîntul *nafta* cu sensul de 'petrol' și pe calea aceasta. Avînd însă în vedere că cuvîntul există și în majoritatea limbilor slave³, precum și în multe alte limbi, apoi că prima rafinărie de petrol în apropierea acestui teritoriu a fost construită în sudul Poloniei⁴, precum și faptul că Bucovina și Maramureșul au avut legături strînse și permanente cu părțile Ucrainei subcarpatice, e mult mai probabil că *nafta* a pătruns în graiurile romînești dintr-o limbă slavă, poate din cea ucraineană. Din limba romînă a fost împrumutat apoi de populația maghiară și sîsească din valea Bistriței și din Maramureș. În același timp, putem presupune că fiecare grai în parte, atît cel romînesc, cît și cel maghiar și cel sîseesc, a împrumutat, cuvîntul din una dintre limbile slave (în nord-estul Republicii Populare Ungare, din slovacă sau ucraineană)⁵. Un lucru poate fi cert, anume că *nafta* a pătruns în acest teritoriu prin mijlocirea slavă.

¹ Ca termen tehnic se găsește și la micii meseriași din jurul Bistriței în cuvîntul compus *Naphta-Kanne* cu sensul de 'cană de petrol' (cf. Friedrich Krauss, *Wörterbuch der nordsiebenbürgischen Handwerksprachen*, Sieburg, 1957).

² Csetri Elek, *Kelemen Benjámin, a haladó gazda*, în *Kelemen Emlékkönyv*, Kolozsvár, 1957, p. 158; Jakab Flek, *Nagy-Ernyei Kelemen Benő élete*, în „Keresztény Magvető”, 1887, p. 146.

³ Palkó Attila scrie: „Az 1850-es években világszerte hatalmas kőolajfinomítókat helyeztek üzembe 1850-ban Galiciában, ... 1857-ben Hambrugban, 1858-ban pedig a bakui olajmezőkön épültek fel az első kőolajfinomító üzemek” (Győz a világosság, Bukarest, 1953, p. 124). De asemenea se menționează că, în anul 1857, o rafinărie de petrol a primit autorizație pentru luminarea cu petrol a orașului București (cf. Mihail Pizanty, *Le pétrole en Roumanie et à l'étranger*, Bucarest, 1934, p. 8). Rafinăria din Galiția fiind cea mai apropiată de Bucovina, Maramureș și valea Bistriței, probabil că a transportat petrol și în această regiune. Deci poate fi presupusă răspîndirea termenului pe această cale.

⁴ Cuvîntul se găsește în rusă sub forma нефть (M. Vasmer, *op. cit.*), în ucraineană sub forma NAXTA — NEXTA (B. D. Прусеико, *Словарь украинского языка*, Kiev, 1909, s. v.); în polonă sub forma NAFTA = NAFKA (atestat în regiunea Kielce (Polonia) de I. Karłowicz, *Słownik gwar polskich*, III, Krakovia, 1903); în limba ruteană sub forma НАФТА f. [ko] = ИЕФТА (E. Zelechowski, *Rutenisch-deutsches Wörterbuch*, I, Lemberg, 1886); în cehă și slovacă sub forma nafta (vezi Václav Machek, *op. cit.*) în slovenă sub forma NAFTA (M. Pleteršnik, *Slovensko-nemski slovar*, Ljubjana, 1894).

⁵ Cf. observația lui Al. Graur în legătură cu etimologia multiplă: „Foarte adesea însă... un cuvînt nu are o origine atît de net delimitată, în istoria lui se împletesc fapte numeroase care fac ca, pe lîngă cuvîntul luat ca bază pentru etimologie, în dezvoltarea cuvîntului studiat să mai intervină și alte cuvinte din aceeași limbă sau din alte limbi (*Studii de lingvistică generală*, București, 1955, p. 26).

Romînescul *ulei* și maghiarul *olaj* sînt de proveniență diferită în fiecare din aceste limbi cu toate că, din punct de vedere al fonetismului lor, ne-am putea gîndi și la un împrumut din același izvor. În limba maghiară cuvîntul *olaj* este, probabil, de origine slovenă (v. Kniezsa István, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, vol. I/1, Budapest, 1955, p. 359—360); în limba romînă *ulei* e de origine latină (cf. DA). Nici izoglosele acestor cuvinte nu se suprapun, așa că putem afirma cu certitudine că cele două cuvinte, cu sensul de petrol s-au dezvoltat independent în cele două limbi (cf. Kniezsa, *op. cit.*).

Rezumînd cele expuse, putem constata că: 1. în cercetarea răspîndirii și împămîntenirii termenilor pentru *petrol* — ca de altfel în general în cercetarea răspîndirii cuvintelor — rolul principal îl joacă factorii economici și căile de comunicație; denumirile diferite ale petrolului în diversele graiuri s-au răspîndit prin mijlocirea furnizorilor și comercianților; 2. cuvîntul *gaz* cu sensul de 'petrol' este un împrumut din limba romînă atît în graiurile maghiare, cît și în cele săsești; 3. *fotoghen* este un împrumut maghiar în graiurile romîne; 4. cuvîntul *nafta* a pătruns la noi prin mijlocire slavă. În graiurile maghiare și săsești poate fi considerat și ca un împrumut din limba romînă.

К РУМЫНСКО-ВЕНГЕРСКО-САКСОНСКОЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ГЕОГРАФИИ В РНР

РЕЗЮМЕ

На основании материалов, собранных для *Румынского Лингвистического Атласа* и для *Атласа венгерских говоров на территории РНР*, можно изучать разные вопросы взаимного румынско-венгерско-саксонского влияния в лексическом отношении. Автор исследует с этой точки зрения названия нефти в румынских, венгерских и саксонских говорах в Румынии и приходит к следующим выводам: 1) в исследовании распространения и усвоения терминов для *нефти*, как и в исследовании распространения слов вообще, главную роль играют экономические факторы и пути сообщения; различные названия нефти в разных говорах распространились посредством поставщиков и коммерсантов; 2) слово *gaz* (керосин), в смысле „нефть”, заимствовано из румынского языка как в венгерских, так и саксонских говорах; 3) *fotoghen* (керосин) и, в особенности, *fotoghin*, по всей вероятности заимствовано из венгерских говоров в тех румынских говорах, на чьей территории в говоре венгерского населения вместо *è* (долгое *e*) произносится *i* или *í*; 4) слово *nafta* проникло в румынский язык из славянских говоров. Это слово, в венгерских и саксонских говорах, можно считать заимствованным из румынского языка.

CONTRIBUTION À LA GÉOGRAPHIE LINGUISTIQUE
ROUMANO-MAGYARO-SAXONNE
DANS LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

RÉSUMÉ

Sur la base des matériaux recueillis pour l'Atlas Linguistique Roumain et pour l'Atlas des parlers hongrois de la République Populaire Roumaine, on peut étudier divers problèmes d'influence réciproque entre le roumain, le hongrois et le saxon, en particulier dans le domaine du lexique. C'est sous cet angle que l'auteur envisage la dénomination du pétrole dans les parlers hongrois, roumains et saxons de notre pays. Voici les conclusions qui se dégagent de cette étude : 1. Dans l'étude de la répartition et de la naturalisation des termes représentant le mot *pétrole* — comme dans toute étude de la répartition des mots — c'est aux facteurs économiques et aux voies de communications que revient le rôle principal ; les différentes dénominations du *pétrole* dans les divers parlers se sont répandues par l'intermédiaire des fournisseurs et des négociants ; 2. Le mot *gaz* au sens de « pétrole » est, dans les parlers hongrois et saxons, emprunté au roumain ; 3. *Fotoghen*, et surtout la forme *fotoghin*, est emprunté au hongrois dans les parlers roumains sur le territoire desquels la population hongroise prononce souvent *i* ou *í* au lieu de *é* (*e* long) ; 4. Le mot *nafta* a pénétré chez nous par l'intermédiaire du slave. Dans les parlers hongrois et saxons il peut être considéré comme un mot emprunté au roumain.

GRAIURI DE TRANZIȚIE

ÎN LEGĂTURĂ CU POZIȚIA GRAIULUI VRÎNCEAN ÎN CADRUL DACOROMÎNEI

DE
GR. RUSU

Cei care au studiat graiurile populare românești au constatat că pe teritoriul lingvistic dacoromîn există mai multe subîmpărțiri dialectale. Ultimele cercetări în această direcție au stabilit că dialectul dacoromîn se împarte în cinci subdialecte: muntean, moldovean, bănățean, crișean și maramureșean¹.

Acad. E. Petrovici arată însă că subdialectele și graiurile unei limbi nu pot fi delimitate precis, deoarece „nu există granițe dialectale nete, ci dialectele și graiurile sînt separate de mănunchiuri de linii de izoglosă care formează zone de trecere, mai largi sau mai înguste, de la un dialect, respectiv de la un grai la altul”². D-sa atrage, prin urmare, atenția asupra existenței unor graiuri de trecere între diferitele subdialecte ca unități lingvistice mai mari.

Un asemenea grai de tranziție este cercetat de Gr. Brîncuș, anume graiul vorbit în nord-vestul Olteniei³. Autorul arată că acest grai „face trecerea de la graiul muntean la graiul bănățean și la cel din Țara Hațegului, ultimul, el însuși un grai de tranziție”⁴. Constată o serie de asemănări între graiul vorbit astăzi în nord-vestul Olteniei și între cel din Banat și Țara Hațegului. Acestea se datoresc — după Gr. Brîncuș — migrațiunilor de populație din aceste regiuni în Oltenia. Ciobanii din Țara Hațegului au trecut munții în Oltenia și au întemeiat aici multe sate noi,

¹ Vezi acad. E. Petrovici, *Repartiția graiurilor dacoromîne pe baza Atlasului lingvistic romîn*, în „Limba romînă”, III (1954), nr. 5, p. 5—17; R. Todoran, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromîne*, în „Limba romînă”, V (1956), nr. 2, p. 38—50.

² Vezi în „Limba romînă”, III (1954), nr. 5, p. 17.

³ Vezi Gr. Brîncuș, în „Revista Universității • C. I. Parhon •”. Seria științelor sociale, Filologie, nr. 2—3, p. 197—202.

⁴ Id., *ibid.*, p. 197.

ca și în alte părți de altfel. Familiile de bănățeni trecînd în fostul județ Mehedinți au fost asimilate în masa populației din Oltenia.

În afară de aceste migrațiuni de populație din Banat și Țara Hațegului în Oltenia, există și alte legături între locuitorii acestor trei regiuni. Bănățenii și hațeganii se întîlnesc și astăzi cu oltenii pe munți sau pe văile superioare ale riurilor cuprinse între Cerna și Jiu. De multe ori au stînila pe același munte sau lucrează împreună la exploatarea lemnului¹. „Factori de felul celor remarcați mai sus — ne spune Gr. Brîncuș — au înlesnit influența graiurilor din Banat și Țara Hațegului asupra celui din Oltenia”².

În articolul de față ne vom ocupa de graiul vorbit în Ținutul Vrancei, pe care îl numim graiul vrîncean, încercînd, în lumina *Atlasului lingvistic român*, să fixăm poziția acestui grai în cadrul dacoromînei.

Acad. Iorgu Iordan, într-un studiu publicat în anul 1941³, încearcă să rezolve această problemă. „Vreau să arăt — scrie d-sa — dacă el aparține dialectului moldovean sau celui muntean, ori eventual, ocupă un loc intermediar între aceste două dialecte, potrivit așezării geografice a regiunii unde se vorbește”⁴.

În acest scop stabilește mai întîi particularitățile caracteristice ale celor două „dialecte” principale, deoarece Al. Philippide, primul care a făcut această împărțire, nu a arătat nicăieri prin ce se caracterizează „dialectul” moldovenesc și cel muntenesc.

G. Weigand, stabilind că pe teritoriul limbii romîne există trei „dialecte”: un „dialect” moldovean, unul muntean și unul bănățean, a căutat să precizeze totodată și caracteristicile esențiale ale celor trei „dialecte” constatate de el. În ceea ce privește Muntenia și Moldova, acad. Iorgu Iordan consideră că particularitățile arătate de Weigand nu sînt cele mai importante, acesta trecînd cu vederea unele fenomene de cea mai mare însemnătate pentru împărțirea lingvistică a teritoriului dacoromîn.

Acad. Iorgu Iordan mai relevă la G. Weigand o greșeală principală, anume faptul că a crezut posibilă o împărțire dialectală bazată pe criterii politice, adică după provincii, fără a observa că fosta graniță dintre cele două principate n-a fost și o graniță lingvistică. „Dimpotrivă, regiunile limitrofe muntenească și moldovenească — spune acad. Iorgu Iordan — prezintă numeroase și importante asemănări lingvistice, care ne-ar da dreptul să le punem împreună, ca alcătuint un dialect de tranziție între cel muntenesc propriu-zis și cel moldovenesc propriu-zis”⁵.

Dar deși recunoaște că graiul vrîncean, potrivit așezării geografice a regiunii și asemănărilor pe care le prezintă atît cu subdialectul moldovean, cît și cu cel muntean, ar putea fi considerat ca un grai de tranziție între cele două subdialecte, acad. Iorgu Iordan crede totuși că „acest grai aparține, în mod hotărît, la dialectul moldovenesc”⁶.

¹ Id., *ibid.*, p. 198—199.

² Id., *ibid.*, p. 199.

³ Vezi Iorgu Iordan, *Graiul putnean*, în „Ethnos”, I (1941), fasc. 1, p. 90—118.

⁴ Id., *ibid.*, p. 90.

⁵ Id., *ibid.*, p. 92.

⁶ Id., *ibid.*, p. 102.

Asemănările „puține și neînsemnate” dintre graiul vrincean și vorbirea muntenească consideră că se pot explica prin anumite împrejurări speciale : „ori e vorba de urmașii unor coloniști aduși din Muntenia, care, în general, și-au conservat, pînă astăzi, limba lor originară (este cazul locuitorilor din Soveja), ori avem a face cu influențe venite de peste Milcov datorită vecinătății geografice, ori, în fine, ceea ce se întîmplă mai des, ne găsim în fața unor apariții individuale (mă gîndesc la lăutarii care i-au servit lui Ion Diaconu¹ drept „subiecte” : cei mai mulți, dacă nu toți, trebuie să fie țigani, și se știe că țigani, cînd vorbesc romînește utilizează dialectul muntenească sau, cel puțin, o limbă cu foarte multe și caracteristice particularități muntenești, iar, dacă nu sînt țigani și nici originari din Muntenia, au adoptat, drept consecință a meseriei lor de cîntăreți ambulante, fenomene din vorbirea muntenească, pe care caută s-o imite din cauza prestigiului ei deosebit în viața actuală a romînilor)”².

După cum vedem, atît acad. Iorgu Iordan, cît și Gr. Brîncuș consideră că fenomenele comune graiului vrincean și subdialectului muntean, respectiv graiului din nord-vestul Olteniei și graiurilor din Banat și Țara Hațegului se datoresc în primul rînd diferitelor influențe exercitate întîmplător din Muntenia asupra graiului vrincean, respectiv din Banat și Țara Hațegului asupra graiului din nord-vestul Olteniei.

După părerea noastră argumentele aduse de Gr. Brîncuș pentru a susține că graiul din nord-vestul Olteniei reprezintă un grai de tranziție nu sînt cele mai potrivite. Migrațiunile de populație din Banat și Țara Hațegului în Oltenia au avut, fără îndoială, anumite consecințe asupra graiului vorbit în această regiune. Alături de graiul oltean se vorbesc, de către cei veniți aici, și graiurile din Banat și Țara Hațegului. Bănățenii și hațeganii, așezați în Oltenia, trebuie considerați totuși elemente, mai mult sau mai puțin, izolate în masa locuitorilor olteni. Influența graiurilor vorbite de aceștia asupra graiului din Oltenia a fost, cu siguranță, minimă. Mai curînd, și e sigur acest lucru, s-a exercitat o influență inversă, adică bănățenii și hațeganii au împrumutat particularități din graiul oltenilor. Cele cîteva sate pe care le cercetează Gr. Brîncuș și pe care le încadrează în primul grup, sînt probabil sate de bănățeni, adică locuitorii lor sînt urmași ai bănățenilor veniți aici, care își păstrează încă graiul lor (desigur împestrițat cu numeroase elemente din graiurile olteneste).

În ceea ce privește faptele de limbă pe care le consideră ca fiind infiltrate din Țara Hațegului în Oltenia precizăm următorul fapt : acestea nu sînt proprii numai graiului din Țara Hațegului, ci au o arie de răspîndire mult mai mare, care cuprinde și regiunea cercetată de Gr. Brîncuș.

Tot cazuri izolate trebuie considerați și acei urmași ai unor coloniști aduși din Muntenia în Ținutul Vrancei sau acei lăutari țigani care i-au servit lui Ion Diaconu drept „subiecte”, despre care vorbește acad.

¹ În elaborarea studiului citat, acad. Iorgu Iordan se bazează în primul rînd, pe lucrările lui Ion Diaconu, *Folklor din Rîmniceu Sărat*, Focșani, 1933 și 1934 și *Ținutul Vrancei I*, București, 1930. Informatorii de la care Ion Diaconu și-a adunat textele publicate în aceste două lucrări au fost — după cum ne spune acad. Iorgu Iordan — mai ales țigani lăutari.

² Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 102.

Iorgu Iordan și în seama cărora pune acele particularități din subdialectul muntean înregistrate în graiul vrincean.

Pentru a susține că graiul vorbit într-o regiune oarecare aparține unui subdialect sau altuia sau că el reprezintă un grai de tranziție între două sau mai multe subdialecte sau graiuri, trebuie să avem în vedere nu astfel de cazuri izolate, ci în primul rând, felul cum liniile de izoglosă ale diferitelor fenomene lingvistice, caracteristice subdialectelor sau graiurilor învecinate, se întretaie, formînd în regiunea respectivă, acele „zone de trecere” de la un subdialect la altul.

★

În cele ce urmează vom analiza cîteva particularități lingvistice caracteristice graiului vrincean, raportîndu-le la situația din graiurile învecinate, în primul rînd la cea din subdialectele moldovean și muntean.

Precizăm că din Ținutul Vrancei au fost anchetate pentru ALR I două localități : Cîmpurile-de-Jos, raionul Panciu, regiunea Galați, punctul cartografic 592, și Nistorești, Ogoară, raionul Focșani, regiunea Galați, punctul cartografic 594, ambele făcînd parte din fostul județ Putna.

Graiul vrincean merge cu subdialectul moldovean în următoarele privințe :

1) pronunțarea ca *ș, z* a africatelor *č, ġ* ; *șas, șară, faș, sînze, plînze, zînzie*, pentru *čas, čară, fač, sînje, ġinġie* ;

2) prefacerea în *z* a vechiului *ġ* urmat de *o* sau de *u*, din elementele de origine latină : *zug, zoi, zos, zoc* ;

3) rostirea cuvintelor *pîne, mine, cîne*, fără anticiparea elementului palatal (mai vechile *pînje, minje, cînje* au ajuns la forma *pîjne, mîne, cijne* în subdialectul muntean) ;

4) prefacerea în *e (e)* a lui *a* accentuat, precedat de *i* (iod) în anumite forme gramaticale sau în anumite cuvinte : *încuiet (încuiet), tăiet (tăiet), s-o spăriiet (spăriiet), băiet, (băiet)* etc ¹.

Redarea prin *ș, z* a africatelor *č, ġ* este considerată de acad. Iorgu Iordan ca una din trăsăturile cele mai caracteristice prin care subdialectul moldovean se deosebește de cel muntean. „Totdeauna am avut impresia că un moldovean se deosebește de un muntean, în primul rînd, prin modul cum articulează aceste două sunete”, scrie acad. Iorgu Iordan ². Dar, după cum rezultă din harta nr. 1, rostirea *ș, z* pentru *č, ġ* nu cuprinde numai Moldova, ci și o mare parte din Ardeal (toată partea centrală și de nord a Ardealului), unde întîlnim multe particularități lingvistice care lipsesc cu desăvîrșire în Moldova.

Din domeniul morfologiei amintim doar forma de plural *capuri* (sg. *cap*) înregistrată în ambele puncte anchetate în Ținutul Vrancei. Această formă are o arie mare de răspîndire, cuprinzînd, pe lîngă alte regiuni, întregul subdialect moldovean. Ea lipsește, însă, cu desăvîrșire în subdialectul muntean, pentru care e caracteristică forma *capete* din limba comună ³.

¹ Vezi *Micul Atlas lingvistic român I* (ALRM), vol. I, h. 176 („Diftongul *ia* în încuiat”).

² Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 93.

³ Vezi ALRM I, vol. I, h. 11 („Pluralul *capete* și *capuri*”).

În ceea ce privește lexicul, remarcăm, în graiul vrincean, următorii termeni caracteristici subdialectului moldovean și care nu se întâlnesc în subdialectul muntean: *mai* (în subdialectul muntean: *ficat*)¹, *rărunchi* (în subdialectul muntean: *rînichi*)², și *nigel* (în subdialectul muntean: *neg*)³.

În graiul vrincean au fost înregistrate, însă, multe fenomene lingvistice caracteristice numai dialectului muntean, lipsind cu totul sau aproape cu totul din cel moldovean. Graiul vrincean merge deci cu subdialectul muntean în următoarele privințe:

1) rostirea *mustață*, cu grupul consonantic *st* dur. Pronunțarea dură a lui *st* în *mustață* a fost înregistrată și în alte șapte puncte din sudul Moldovei, precum și în sudul Ardealului. Restul subdialectului moldovean cunoaște rostirea *musteață* (cu grupul *st* palatalizat)⁴;

2) așa-zisa iotacizare a verbelor cu tema terminată într-o consoană dentală: *simț, să simță, auz, să auză, văz, să văză* etc. Formele iotacizate ale verbelor constituie un semn deosebitor al subdialectului muntean față de cel moldovean și de alte graiuri dacoromâne, în care nu se întâlnesc niciodată aceste forme (vezi harta 1). În legătură cu formele iotacizate ale verbelor, acad. Iorgu Iordan ne spune următoarele: „După cum se vede, iotacizarea este un fenomen foarte răspândit în Putna, și nu numai la granița cu Muntenia, ci pretutindeni. Dată fiind această răspândire, nu cred că poate fi vorba de o influență a vorbirii muntenesti, ci de păstrarea unei vechi stări de lucruri, dacă admitem, cum nici nu-i posibil altminterea, că, din punct de vedere strict fonetic, „normale”, deci originare, sînt formele cu *z, ț*, pe cînd cele cu *d* și *t* s-au ivit ulterior, prin analogie”⁵;

3) rostirea diezată⁶ a labialelor *b, m* înaintea lui *a*: *meargă, beată, albeață* (în dialectul moldovean: *margă, bată, albață*) (vezi harta 1). Pronunțarea diezată a lui *b, m* în cuvintele citate are o arie de răspîndire care depășește subdialectul muntean, dar în cel moldovean, cu excepția cîtorva puncte din sud, ea lipsește;

4) rostirea *a* a auxiliarului la pers. a III-a sg. a perfectului compus: *a fost, a văzut, a mers* etc., față de rostirea *o fost, o văzut* etc., din graiurile din Moldova și din celelalte graiuri dacoromâne (vezi harta 1);

5) în sfîrșit o ultimă particularitate fonetică, înregistrată în graiul vrincean și caracteristică subdialectului muntean, este rostirea *bolnăv* deci cu accentul pe ultima silabă, față de rostirea *bólnav*, cu accentul pe prima silabă din majoritatea localităților anchetate în subdialectul moldovean⁷.

¹ Vezi *ibid.*, vol. I, h. 69.

² Vezi *ibid.*, vol. I, h. 71.

³ Vezi *ibid.*, vol. I, h. 77.

⁴ Vezi *ibid.*, vol. I, h. 39.

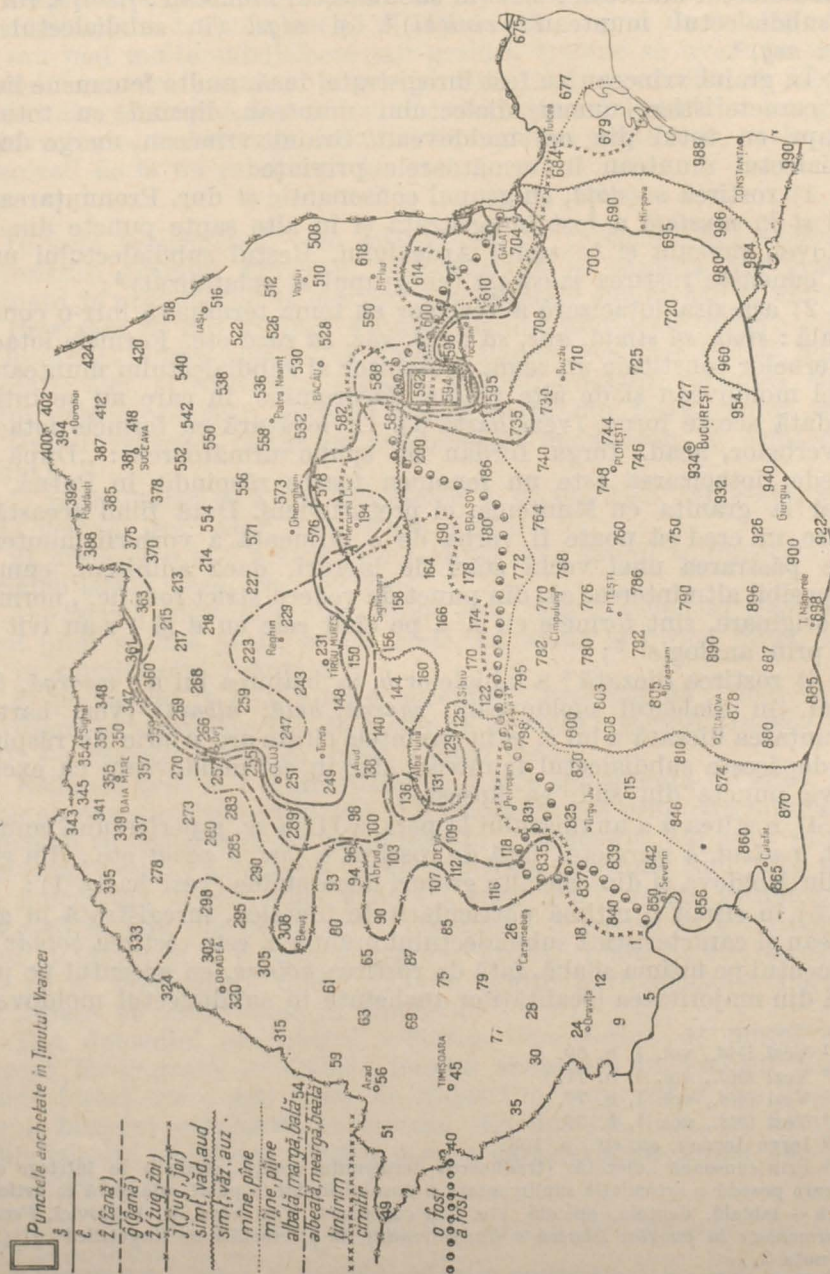
⁵ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 108.

⁶ Prin consoană „diezată” (traducerea termenului englez „sharp”) se înțelege o consoană care posedă o articulație suplimentară a dosului limbii la palat, adăugată la articulația specifică — labială, dentală, apicală etc. — a consoanel. Vezi acad. E. Petrovici, *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii române*, în „Cercetări de lingvistică” II (1957), p. 98, nota 2.

⁷ Vezi ALRM I, vol. I, h. 190.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)

Punctele anchetate în *Timutul Vrancei*

În privința lexicului, remarcăm, în graiul vrîncean, următorii termeni caracteristici numai subdialectului muntean: *cocoasă* (în subdialectul moldovean: *gîrb*, *greabăn* și *ghibă*)¹, *burtă* (în subdialectul moldovean: *pîntece*)² și *bojoci* (în subdialectul moldovean: *plămîni*)³.

Există unele fenomene lingvistice a căror linie de izoglosă împarte Ținutul Vrancei în două: în punctul 592, deci în partea de nord a Vrancei, avem înregistrată forma caracteristică subdialectului moldovean, iar în punctul 594, partea de sud a Vrancei, forma caracteristică subdialectului muntean. Iată câteva fenomene de acest fel:

1) Persoana I-sg. ind. prez. de la verbele *a înghiți* și *a ține* e diferită în cele două puncte anchetate în Ținutul Vrancei. În punctul 592 s-au înregistrat formele *înghit* și *ții* din subdialectul moldovean, iar în punctul 594 formele *înghiț* și *țiu* din subdialectul muntean⁴.

2) pentru *tifos* s-a înregistrat, în punctul 592, forma *lungoare*, ca în majoritatea punctelor din Moldova, iar în 594 *lingoare*, ca în Muntenia și sudul Ardealului⁵.

Și în ce privește răspîndirea unor cuvinte, Ținutul Vrancei se împarte în două. Astfel pentru *cimitir* s-a răspuns în punctul 592 *țintirim*, termen caracteristic graiurilor din Moldova, iar în punctul 594 *cimitir*, caracteristic subdialectului muntean (vezi harta alăturată nr. 1). Pentru *jeg* s-a înregistrat, în punctul 592, *rapăn* la fel ca în întreaga Moldova și *jeg* în punctul 594, la fel ca în subdialectul muntean⁶.

Caracteristice sînt, pentru problema discutată, ariile de răspîndire ale cuvintelor *varză* și *zeamă de varză* (vezi harta 2). Ultimul termen e propriu subdialectului muntean, fiind înregistrat numai în Muntenia, Dobrogea, Oltenia, în cinci puncte (159, 180, 186, 200 și 584) din sud-estul Ardealului și într-un punct din partea de sud-vest a Ardealului (punctul 831). În graiul vrîncean s-a răspuns cu *moare*, deci cu termenul caracteristic subdialectului moldovean. Dar celălalt termen, *varză*, are o arie de răspîndire mai mare. În afară de subdialectul muntean, aria lui *varză* acoperă și partea de sud a Moldovei, inclusiv Ținutul Vrancei, și aproape tot sudul Ardealului. Ne-am fi așteptat ca izoglosele celor două cuvinte, atît de legate între ele, să se suprapună. Totuși cele două arii mai mici (cuprinzînd, una sudul Moldovei — cu Ținutul Vrancei și alta sudul Ardealului) întrebunțează pentru o noțiune termenul caracteristic subdialectului moldovean (*moare*), iar pentru cealaltă noțiune termenul din subdialectul muntean (*varză*).

Întîlnim apoi unele particularități lingvistice, caracteristice graiului vrîncean, a căror arie de răspîndire acoperă întreagă Moldova, o parte

¹ Vezi ALRM I, vol. I, h. 58.

² Vezi *ibid.*, vol. I, h. 60.

³ Vezi *ibid.*, vol. I, h. 60.

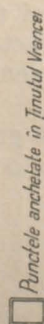
⁴ Vezi *ibid.*, vol. I, 126 („Eu înghit”) și h. 143 („Eu țin”).

⁵ Vezi *ibid.*, vol. I, h. 166.

⁶ Vezi *ibid.*, vol. I, h. 184.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)

Punctele anchetate în Ținutul Vrancei

Varză

Țară de varză

Are în care p. în poziție finală sau

urnate de od sau de (lat. I, slav. I)

f. g. d.

Ana în care grupul de din cuvântul

postesc se pronunță te (le)

Ana în care f. urnat de od

sau de (lat. I, slav. I)

Anile în care v. în con-

dițiile arătate la 54

f. y

Anile în care se

rostesc con-

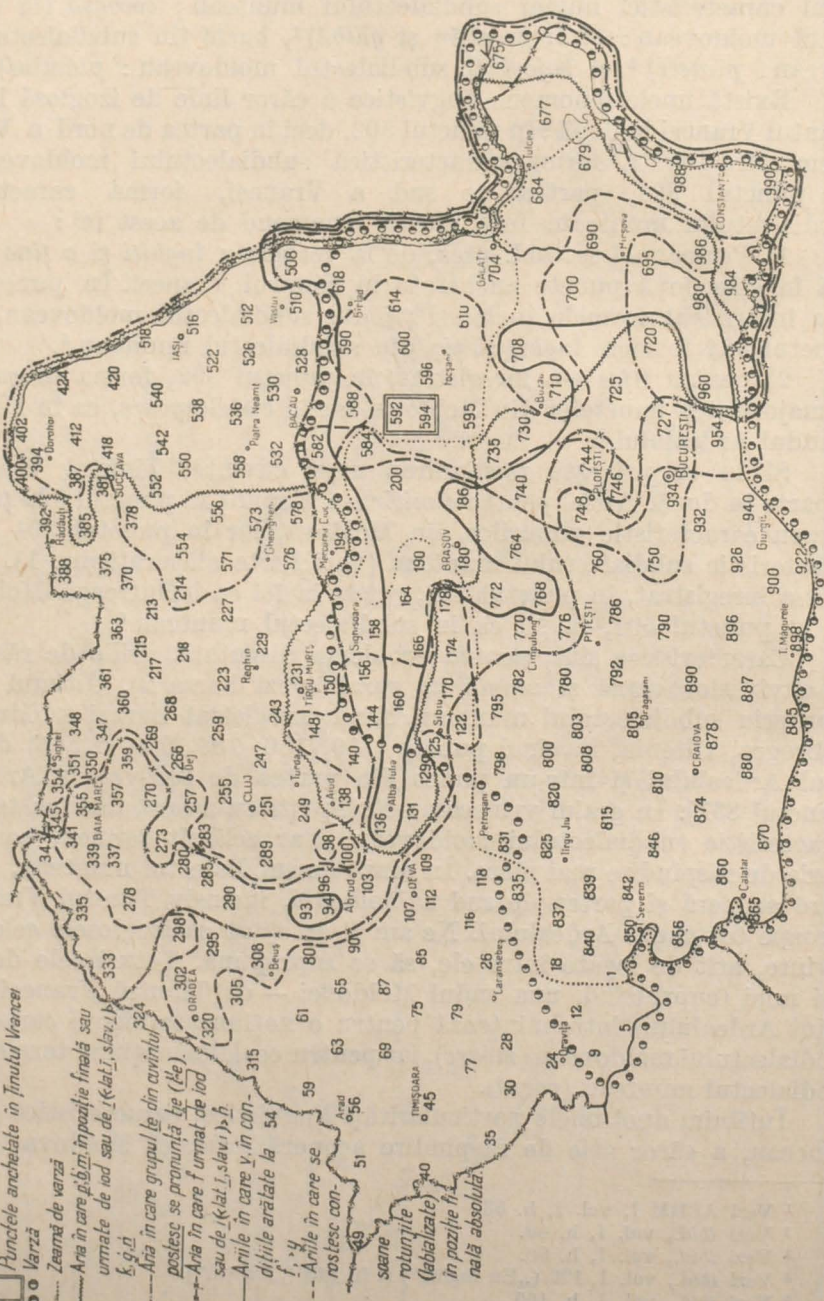
soane

rotunjit

(labializate)

in poziție fi-

nala absolută

din Muntenia (îndeosebi partea de est a Munteniei), precum și partea de sud-est a Ardealului. Iată câteva :

1) Transformarea în palatale a labialelor *p'*, *b'*, *m'*, în poziție finală sau urmate de iod sau de *i* (< lat. *i*, slav. *i*) : *luk*, *kișor*, (*kičor*), *kele*, *alg*, *oğală*, *poñ*, *ñere*, pentru *lupi*, *piele*, *picior*, *albi*, *obială*, *pomi*, *miere* (vezi harta 2) ;

2) apariția unui element de tranziție de timbru *i* între consoanele dentale *t*, *d*, *n* (în realitate / *t' d' n'* /, adică *t*, *d*, *n*, diezați) și vocala *e* următoare, ceea ce denotă că timbrul propriu al consoanei este mai ridicat decât cel al vocalei : *dșes* (*d'ses*), *puțem*, (*put'em*), *postșesc* etc., pentru *des*, *putem*, *postesc* etc. (vezi harta 2). (Această particularitate a fost înregistrată, în sudul Ardealului, doar în câteva puncte).

Unele fenomene înregistrate în cele două puncte din Ținutul Vrancei sînt caracteristice graiurilor din partea de sud a Moldovei, celor din estul Munteniei, precum și graiurilor din sud-estul Ardealului, cu care de altfel se învecinează. Amintim în acest sens transformarea în *h*, *y* (fricative palatale, prima surdă, a doua sonoră) a labialelor *f*, *v*, urmate de iod sau de *i* : *her*, *kină*, *yer*, *yin* pentru *fier*, *fină*, *vier*, *vin* (vezi harta 2).

3) În sfîrșit, o ultimă particularitate a graiului vrincean, care considerăm că merită să fie amintită, caracteristică atît graiurilor din partea de sud a Moldovei, cît și celor din estul Munteniei, este păstrarea consoanelor rotunjite (labializate) în poziție finală absolută : *stîngač*^u, *cap*^u, *ok*^u, *văd*^u, (*văz*^u) etc. (vezi harta 2).

★

Este evident deci că graiul vrincean posedă multe particularități comune cu subdialectul moldovean. Dar nici fenomenele comune cu subdialectul muntean nu pot fi neglijate. Ele nu sînt nici puține nici neînsemnate. De asemenea ariile de răspîndire ale unor fenomene lingvistice, caracteristice graiului vrincean, acoperă, adeseori, pe lângă subdialectele moldovean și muntean, și partea de sud-est a Ardealului.

Toate acestea ne îndreptățesc să tragem următoarea concluzie. Graiul vrincean nu aparține, în mod hotărît, nici unuia din graiurile amintite, ci este un grai de tranziție între subdialectul moldovean și între cel muntean pe de o parte și între acestea și graiurile din sud-estul Ardealului pe de altă parte. Faptul că în graiul vrincean întîlnim particularități lingvistice caracteristice atît subdialectelor moldovean și muntean, cît și graiurilor din sud-estul Ardealului se explică prin aceea că Ținutul Vrancei este situat tocmai la întîlnirea dintre graiurile amintite. Liniile de izoglosă ale diferitelor fenomene lingvistice, după cum reiese din cele două hărți alăturate, se întretaie, formînd, în regiunea de care ne ocupăm, un adevărat mănunchi. Izoglosele unor fenomene fonetice sau ale unor cuvinte, prezente numai în subdialectul moldovean, coborînd dinspre nord și cuprinzînd și Ținutul Vrancei, se întretaie cu izoglosele altor fenomene caracteristice subdialectului muntean, care înaintînd dinspre sud, includ, la rîndul lor, în ariile pe care le formează, și Ținutul Vrancei. Pe de altă parte, liniile de izoglosă ale diferitelor fenomene, caracteristice subdialectului moldovean, se „întîlnesc” cu cele ale feno-

menelor proprii subdialectului muntean tocmai între cele două puncte anchetate în Vrancea, împărțind, în felul acesta, regiunea în două. În sfârșit, ariile unor fenomene acoperă, fie întreagă Moldova, partea de est a Munteniei, Ținutul Vrancei și sud-estul Ardealului, fie numai partea de sud a Moldovei, inclusiv Ținutul Vrancei, estul Munteniei și sud-estul Ardealului.

În felul acesta trebuie să explicăm asemănările pe care graiul vrâncean le prezintă cu cele trei graiuri (moldovean, muntean și cu cel din sud-estul Ardealului) care îl înconjoară.

Pentru a avea o imagine cât mai clară asupra situației dialectale a limbii romine, e necesar să se aibă în vedere că între diferitele subdialecte, ca unități lingvistice mai mari, există asemenea graiuri de tranziție.

ПЕРЕХОДНЫЕ ГОВОРЫ

В СВЯЗИ С ПОЛОЖЕНИЕМ ГОВОРА ОБЛАСТИ ВРАНЧИ В РАМКАХ ДАКО-РУМЫНСКОГО ДИАЛЕКТА

РЕЗЮМЕ

Проведенные исследования румынских народных говоров показали, что дако-румынский диалект делится на пять наречий: валахское, молдавское, банатское, кришанское и марамурешское. Одновременно обнаружено, что наречия румынского языка нельзя строго разграничить, так как не существует определенных диалектальных границ, а наречия разделяются пучками изоглосс, образующих большие или меньшие переходные зоны между ними. Таким образом пришли к выводу, что между наречиями румынского языка, более крупными лингвистическими единицами, существуют говоры, которые служат переходной ступенью от одного наречия к другому.

В первой части статьи автор рассматривает вопрос переходных говоров. Чтобы утверждать, что говор некоторой области является переходным говором, необходимо иметь в виду, как пересекаются изоглоссы разных языковых явлений, характерные для смежных наречий или говоров образуя в данной области „переходные зоны” от одного наречия к другому.

Во второй части статьи, основываясь на „Атласе румынского языка”, автор анализирует некоторые языковые особенности говора области Вранча, относя их к смежным говорам, в особенности, к валахскому и молдавскому говорам, и пытаясь установить положение этого говора в рамках дако-румынского диалекта.

Он устанавливает, что в некоторых отношениях говор области Вранча приближается к молдавскому наречию, т.е. также обладает некоторыми лингвистическими особенностями, свойственными только этому наречию. Но в других отношениях этот говор принадлежит

только валахскому наречию. Некоторые явления говора области Вранча встречаются в обоих наречиях и в юго-восточной части Трансильвании. Наконец, существуют и явления, чьи изгоlosсы разделяют область Вранча на две: северная часть обладает характерными формами молдавского наречия, а южная — формами, свойственными валахскому наречию.

В связи с этим автор приходит к выводу, что говор области Вранча не принадлежит ни к одному из вышеупомянутых говоров (в отличие от академика Йоргу Йордан, который считает, что этот говор принадлежит молдавскому наречию), а является переходным говором между молдавским и валахским наречиями, с одной стороны, и говорами юго-восточной части Трансильвании, с другой стороны.

PARLERS DE TRANSITION

A PROPOS DE LA POSITION DU PARLER DE LA RÉGION DE VRANCEA
DANS LE CADRE DU DIALECTE DACO-ROUMAIN

RÉSUMÉ

Les recherches portant sur les parlers populaires roumains ont montré que le dialecte daco-roumain se divise en cinq sous-dialectes : valaque, moldave, du Banat, de la Crișana et du Maramureș. On a constaté néanmoins que les sous-dialectes du roumain ne peuvent pas être délimités avec précision parce qu'il n'existe pas entre eux de limites dialectales nettes, mais qu'ils sont séparés par des faisceaux de lignes d'isoglose qui forment des zones de transition, plus vastes ou plus réduites, d'un sous-dialecte à un autre. On a donc abouti à la conclusion qu'entre les sous-dialectes de la langue roumaine — qui sont des unités linguistiques plus grandes — il existe des parlers plus petits qui constituent la transition entre les sous-dialectes.

Dans la première partie de l'article, l'auteur discute en général le problème des parlers de transition. Pour pouvoir soutenir que le parler d'une région quelconque est un parler de transition, il est nécessaire d'envisager la manière dont s'intersectent les lignes d'isoglose des divers phénomènes linguistiques, caractéristiques des sous-dialectes ou aux parlers voisins, pour former, dans la région respective, ces « zones de transition » d'un sous-dialecte à un autre.

Dans la seconde partie de l'article, l'auteur analyse, sur la base de l'*Atlas Linguistique Roumain*, quelques particularités linguistiques caractéristiques du parler de la région de Vrancea, en les rapportant à la situation des parlers voisins, avant tout à celle des sous-dialectes moldave et valaque, et en tentant de déterminer la position de ce parler dans le cadre du daco-roumain.

Il constate qu'à certains égards le parler de Vrancea se rapproche du sous-dialecte moldave, possède certaines particularités linguisti-

ques propres seulement à ce sous-dialecte. A d'autres égards toutefois ce parler se rapproche du sous-dialecte valaque. Certains phénomènes du parler de Vrancea existent tant dans les deux sous-dialectes (moldave et valaque), que dans la partie Sud-Est de la Transylvanie. Il y a enfin des phénomènes dont les lignes d'isoglose divisent la région de Vrancea en deux parties : la partie septentrionale possède des phénomènes propres au sous-dialecte moldave, tandis que la partie méridionale a des formes caractéristiques du sous-dialecte valaque.

En vertu de ces constatations, l'auteur conclut que le parler de Vrancea n'appartient à aucun des trois parlers mentionnés (à l'encontre de l'opinion de l'académicien Iorgu Iordan qui le considérait comme appartenant nettement au sous-dialecte moldave), mais qu'il est un parler de transition entre le sous-dialecte moldave et le sous-dialecte valaque, d'une part, et d'autre part entre ceux-ci et les autres parlers du Sud-Est de la Transylvanie.

DESPRE GENUL SUBSTANTIVELOR ROMÎNEȘTI DE ORIGINE SLAVĂ *

DE

I. PĂTRUȚ

Problema genului substantivelor românești de origine slavă a mai fost parțial discutată de noi în articolul *Despre genul „neutru” în limba română*¹, în care pe lângă substantivele slave neutre, de care ne-am ocupat în mod special, am vorbit, fără a insista, și de unele feminine și masculine de origine slavă.

Am arătat, în articolul amintit, că neutrele slave, în afară de două-trei excepții, au devenit în limba română feminine; „neutrele” românești de origine slavă sînt masculine la origine. Concluzia la care am ajuns este: nu poate fi acceptată părerea, susținută de mulți lingviști, că menținerea și consolidarea neutrului din limba română se datorește unei influențe slave, ci constituirea acestei categorii de substantive — le numim „ambigene” — a început în latina populară și s-a continuat în romanica dunăreano-balcanică și apoi în română².

În cîteva studii recent apărute se susține din nou contribuția slavă la consolidarea sau chiar crearea „neutrului” românesc³. De aceea credem că

* Comunicare prezentată la sesiunea științifică din aprilie 1960 a Universității „Babeș Bolyai” din Cluj.

¹ Publicat în CL, I (1956), p. 29—40, și, în versiune franceză (*Sur le genre „neutre” en roumain*), în *Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIIIe Congrès international des linguistes à Oslo du 5 au 9 août 1957*, Bucarest, Éditions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, 1957, p. 291—301 (prescurtat: *Mélanges Oslo*).

² CL, I, p. 38; id., *Mélanges Oslo*, p. 301.

³ Cf. afirmația acad. E. Petrovici, din SCL, X (1959), p. 339: „Nevoia de a deosebi un gen al lucrurilor se explică prin mediul slav în care s-a dezvoltat limba română și care [mediu slav] posedă și posedă și astăzi un astfel de gen: neutru”.

Acad. Al. Rosetti crede că romîna a reamănat categoria neutrului (moștenită din latină), datorită dezvoltării în comun — factor „balcanic” — cu graiurile bulgare, macedonene și cu albaneza (*Despre genul neutru și genul personal în limba română*, SCL, VIII [1957], p. 407 seq.; id., *Slavoromanica*, O categorii среднего рода и категории личности в румынском языке, „Вопросы славянского языкознания”, вып. 4 [1959], p. 3 seq.; id., *Remarques sur la catégorie du genre en roumain*, în „Studia linguistica”, XIII [1959], nr. 2, p. 133 seq.).

nu e inutil să revenim asupra problemei genului substantivelor românești împrumutate din slavă — și de astă dată le vom avea în vedere pe cele vechi —, urmărind acum mai de aproape genul masculinelor și femininelor slave, pentru a arăta, la sfârșit, concluziile la care am ajuns.

★

Substantivele masculine de origine slavă sînt în limba romînă sau masculine sau ambigene. Se înțelege că toate masculinele slave animate și-au păstrat genul > *prijatelj* > *prieten*, > *byvol* > *bivol*, > *düchori* > *dihor krap* > *crap*, > *magar* > *măgar* etc. Cîteva, din cauza formei (vechi teme în -a-), au intrat în categoria celor cu desinența -ă : > *sluga* > *slugă* (și feminin, din cauza formei), > *vladyka* > *vlădică* (poate mai nou), după care s-a modelat, probabil, > *popă* < sl. > *popŭ* (deci nici el nu prea vechi) ¹.

Nu e surprinzător că unele inanimate masculine slave, de altfel puține — au același gen în limba romînă (> *makŭ* < *mac*, > *snopŭ* > *snop*, > *stŭlpŭ* > *stîlp* etc.), din moment ce avem asemenea substantive de origine latină (> *pom*, > *păr*, > *prun* etc.). Mai greu este să se explice de ce ele și-au păstrat genul în romînă, în timp ce majoritatea masculinelor inanimate slave sînt în romînă ambigene.

Masculinele slave devenite în romînă ambigene (se înțelege, toate inanimate) sînt foarte numeroase : > *biči* > *bici*, > *briči* > *brici*, > *časŭ* > *ceas*, > *čekanŭ* > *ciocan*, > *članŭ* > *ciolan* etc. ². Este evident că ele provin dintr-o formă slavă de singular, căci dacă ar fi fost împrumutate de la plural și-ar fi menținut genul în limba romînă. Într-adevăr avem cîteva masculine de origine slavă care și ca formă ne trimit la un plural slav : > *cŭlči* < *klŭci*, > *colči* < *kolŭci*, > *zimți* < > *zpbŭci* ³. Deci formele de plural > *bice*, > *ceasuri* etc. sînt românești, cu desinențele -e, -uri, de origine latină (cf. > *scaun-e*, > *timp-uri*).

Doar cîteva masculine slave sînt în romînă de genul feminin. Ne sînt cunoscute următoarele : > *vrabiŭ*, bg. > *vrabej* (mai obișnuit > *vrabec*) > rom. > *vrabie*; > *korablŭ* și > *korabŭ* (bg. > *korab*) > > *corabie*. Scr. > *kòrablja* f. (atestat

¹ Deși aceste două cuvinte, > *vlădică* și > *popă*, aparțin, în primul rînd, lexicului limbii bisericești, ele par totuși a nu fi slavonisme, ci împrumuturi mai vechi. Ele există și în meglenoromînă : > *vlădică*, > *popă* (și, o formă poate mai nouă, > *pop*). Th. Capidan crede că ele fac parte din grupul de cuvinte comune acestor două dialecte, împrumutate, după separarea aromînilor, în perioada (plină prin secolele XII-lea sau XIII-lea) cînd meglenoromînii continuau să trăiască în apropierea dacoromînilor (Meglenoromînii, I, București, 1925, p. 64—66, 89—90, cf. 115, 116, 141).

Creдем că este posibil ca romînii, care nu aveau episcopi, să fi împrumutat de la slavi înțîi cuvîntul > *vlădică* și apoi pe > *popă*, care a înlocuit treptat vechiul termen > *preul*, > *preot* — existent și în aromînă (> *preftu*), și în istororomînă (> *prevt*) — < lat. > *pre(s)biter*. Forma > *popă* nu poate fi explicată dintr-un strîbesc regional > *popa*, cum propunea Șt. Pașca (Contribuții la istoria începutului scrisului romînesc, în CL, I [1956], p. 80).

² A se vedea I. Patruț, CL, I (1956), p. 33—34; id., > *Mélanges Oslo*, p. 296.

³ Etimologiile celor două cuvinte din urmă în Dicționarul limbii romîne moderne (Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1958) nu sînt exacte : „bg. > *kolec*, sb. > *kolac*” ; „comp. bg. > *zâbec*, sb. > *zubac*” (s.v.). Evident că formele strîbești n-au nici un rost aici. De asemenea nici forma mai nouă bulgărească > *zâbec*, nu poate explica pe -> *im* - romînesc (din > *zimți*), care provine din sl. p. Formele românești cer un plural slav, fiindcă v. bg. - > *lcl* (sg.) e reprezentat în romînă, cum e de așteptat, prin -> *ef* : cf. v. bg. > *kolŭci* > rom. > *coțef* etc. E și explicabil ca aceste substantive să provină din forme de plural : ele se întrebuițeau mai mult la acest număr ; > *zimț*, > *colț* sg. sînt refăcute după plural. Cf. și > *neamț*, refăcut din > *nemți* < v. bg. > *němci*.

din sec. XV, alături de formele mai vechi *kōrāb* și *kōrabāl̃j* m.)¹ nu ne poate fi de nici un ajutor, cuvîntul românesc fiind, fără îndoială, un împrumut vechi, deci bulgăresc; rom. *pîclă*, explicat în dicționarele noastre din sl. (bulg.) *piklŭ*² (forma actuală bulgărească e *păkl̃* m.), și-a putut schimba genul în romînă, dacă nu cumva provine dintr-o formă bulgărească veche *piklo* n., considerat de N. Gerov ca o variantă a lui *păkl̃*³; *pecete* (cf. bg. *pečat* m., v. bg. [v.sl.] *pečatŭ* m.) e evident un împrumut mai nou⁴. Apare și sub forma *pecet* s.a. (în Ardeal și Banat), care este probabil de origine maghiară (<*pecsét*<sl.).

Femininele slave și-au păstrat genul în limba romînă. Cunoaștem o singură excepție (cu etimologia sigură): *cocoș* m., care, deși nu există în dialectele transdanubiene (arom., megr. *cucót*, *cícót* etc.⁵ <bg. *kokot*; istror. *cocot*⁶ <scr. *kokot*); trebuie să fie totuși vechi în dacoromînă, avînd în vedere răspîndirea lui. El poate fi explicat dintr-un v. bg. *kokoš* f. „găină”⁷. Modificarea sensului — pentru care nu găsim o explicație satisfăcătoare⁸ — a dus, în mod firesc, la schimbarea genului.

Femininele slave teme în -a- sau în -ja- sînt în romînă feminine în -ă sau în -e: *baba*>*babă*, *brazda*>*brazdă*, *kosa*>*coasă* etc.⁹. Încadrarea lor în această grupă este ușor de explicat, avînd în vedere asemănarea între formele slave de nominativ și cele romînești de origine latină (ca *masă*, *casă*)¹⁰. Este posibil, desigur, ca unele dintre aceste substantive, să fi fost luate din formele de acuzativ slav, cum presupune acad. E. Petrovici¹¹, care nu erau nici ele îndepărtate de cele romînești în ce privește desinența, mai ales după ce -o (*brazdo*, *lopato*) s-a denazalizat în bulgară într-un sunet apropiat de ă românesc.

Femininele slave teme în -i- au fost încadrate în grupa femininelor romînești în -e sau, unele, în -ă: *vesti* și *pověsti*>*veste*, *poveste*; *žalŭ*>*jale* (și arom.; megr. *jal'* s.a.), *lěni*>*lene* (arom. *leane*, megr. *leani*), *moll*>*molie*, *napastŭ*, *propastŭ*>*năpastă* (și *năpaste*), *prăpast(i)e*; *osŭ*>*osie*, *skrŭbi*>*scîrbă*; *trŭstŭ*>*trestie*, *čevŭ*>*țevă* (*țeve*) (megr. *țavă*, arom. *țave*), *čistŭ*>*cînstă*.

¹ Rječnik hrv. ili srpsk. jez., s.v.

² Cf. Dicționarul limbii române moderne, s.v.

³ N. Gerov-T. Pančev, Rečnik na bŭlgarski ezik, s.v.

⁴ Cf. rus. *pečal'* f.

⁵ Th. Capidan, Elementul slav în dialectul aromîn, București, 1925, p. 63; ALR I, material nepublicat.

⁶ ALR I, material nepublicat.

⁷ Termenul bulgăresc actual pentru „găină” e *kokoška*.

⁸ Cf. și magh. *kakas* (<sl.) „cocoș”. În Dicționarul limbii române (vol. I, partea a II-a, București, 1940, s.v.) sensul românesc e raportat la limbile ucraineană, cehă și slovacă. În ucraineană însă *kokoš* „cocoș”, atestat, din Gallția și Ucraina Transcarpatică, în dicționarul lui B. D. Hrinčenko (Словарь украинского языка, s.v.) pare a fi împrumutat din romînă, maghiară ori slovacă, cuvîntul obișnuit ucrainean fiind *pivčŭ*. O influență slovacă (*kokoš* „cocoș”) și cu atît mai puțin cehă (dial. *kokeš* „cocoș”) nu poate fi acceptată pentru limba romînă.

⁹ Cf. I. Pătruț, CL, I (1956), p. 31; Id., *Mélanges Oslo*, p. 293. Numărul lor este mare. Iată și cîteva teme în -ja-: *banja*>*baie* (arom., megr. *baňă* f.), *volja*>*voie*, *višnja*>*vișină* (și megr.; arom. *vișnă* și *vișnăd*), *zarja*>*zare*, *kladnja*>*clăie* etc.

¹⁰ Cf. I. Pătruț, *ibid.*

¹¹ E. Petrovici, în „Dacoromania”, X/I (1941), p. 38.

Substantivele acestea au avut în slavă (mai exact, în vechea bulgară) unele forme foarte asemănătoare cu masculinele teme în *-jo-*, atît înaintea dispariției ierilor finali, deci înainte de secolul al X-lea (perioadă în care presupunem că au intrat în limba romînă măcar unele dintre ele — ca *lene*, *osie* —, ierul mic final, favorizînd încadrarea lor printre femininele în *-e*), ca nom. și acuz. sg., cf. *věsti* f. — *graždī* m. „grajd” (adică tocmai la cazurile din care, probabil, au fost împrumutate în limba romînă), nom. pl. *věsti* — *graždī*, cît și după dispariția ierilor finali, deci după secolul al X-lea. Dacă, și unele și altele și-au menținut, aproape toate, genul în limba romînă (căci ambigenele, ca *grajd*, sînt masculine la singular), aceasta se datorește, probabil, și acordului: *věsti dobra* (f.) „veste bună” — *graždī novā* (m.) „grajd nou”. Totodată însă asemănarea formală, la unele cazuri, la aceste două grupe de substantive, ar putea fi cauza schimbării genului, în limba romînă, a unora dintre ele, cum sînt cele amintite (cf. mai sus *corabie* etc.)¹.

Rezultatele la care am ajuns, examinînd genul substantivelor romînești de origine slavă (și, repetăm, le-am avut în vedere aproape numai pe cele vechi, bulgărești), sînt următoarele:

În limba romînă au fost simțite numai două genuri din slavă: femininul și masculinul. Femininele slave, cu cîteva excepții doar, și-au păstrat genul în limba romînă. De asemenea și masculinele, cu deosebirea că unele inanimate au intrat în grupa, care era constituită, a ambigenelor.

Neutrul slav nu a fost tratat ca o categorie gramaticală aparte, ci substantivele neutre slave au devenit în romînă feminine. Acest fapt dovedește că între ambigenele romînești și neutrul slav nu poate fi stabilită nici o legătură.

Substantivele romînești de origine slavă au fost împrumutate, de regulă, din forma de singular — mai ales de nominativ sau, poate, unele nume de lucruri, acuzativ — cum arată ambigenele de origine slavă (cf. mai sus) și încadrate, potrivit asemănării formale și genului (cu excepția neutrelor), în declinările și grupele substantivelor romînești existente, în sistemul morfologic² romînesc. În *glas*, *glasul*, *glasuri*, *glasurile* (cf. *timp*, *timpul*, *timpuri*, *timpurile*, de origine latină) numai tema *glas-* este din

¹ Mai menționăm încă două: lui *boalā* îi corespunde bg. *bol* m., v. bg. *bolī*, cf. v. sl. *boll* m., scr. *bol* m.; lui *lebedā*, bg. *lebed* m. (< *lebedī*).

În legătură cu genul să mai ținem seama că anumite substantive în consoană (cum sînt și cele despre care vorbim) în unele graiuri bulgărești contemporane sînt masculine, în altele feminine. Asemenea exemple am găsit în materialul Atlasului dialectal bulgar (care va începe să apară în curînd), pe care l-am consultat la Institutul de limbă bulgară din Sofia. Nu este exclus ca în graiurile vechi bulgărești să fi existat și femininele *bolī* (cf. rus. *bol' f.*), *lebedī* (cf. rus. *lebed' m.* și *f.*): cf. cele spuse de noi privitor la *blid* și *iezer*, CL, I (1956), p. 32, *Mélanges Oslo*, p. 294. Cît despre *boalā*, ne întrebăm dacă el nu este un postverbal romînesc (din a *boli*), mai ales că are desinența *-ā*, nu *-e* ca aproape toate cele care aveau în slavă un *ī* (b) final.

În sfîrșit ne mai putem gîndi că unele și-au schimbat genul prin analogie cu substantivele mai vechi din aceeași sferă semantică: *vrabie* după *pasăre*; *corabie* după *luntre* etc.

² În declinarea romînească o influență slavă sigură este desinența *o* a vocativului.

slavă¹. Din acest fapt — adăugat la constatarea că neutrele slave au devenit feminine în română — reiese că grupul ambigenelor rominești (așa-numitul neutru) nu s-a putut nici consolida și cu atât mai puțin forma datorită influenței neutrului slav. Se poate cel mult spune că grupul ambigenelor rominești a fost întărit prin influența slavă numai sub raport lexical, așa cum a fost întărit — desigur în proporții diferite — și de influența maghiară (cf. *bîlci*, *hîrdău*, *vălău* etc.), franceză (*birou*, *cadou*, *traseu*) etc.

О РОДЕ РУМЫНСКИХ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ СЛАВЯНСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ

РЕЗЮМЕ

Автор, после того как показал в своей предыдущей статье, что славянские имена существительные среднего рода перешли в румынском языке в женский род², подробно исследует в данной работе вошедшие в румынский язык славянские имена существительные мужского и женского рода.

Славянские одушевленные имена существительные мужского рода сохраняют свой род в румынском языке, неодушевленные же являются в румынском языке или мужского рода или, большинство, обоюдного рода (т.е. мужского рода в единственном числе и женского рода во множественном числе). Последние доказывают, что они были заимствованы из славянской формы единственного числа (вероятно именительного или винительного падежа) и вошли в группу имен существительных латинского происхождения обоюдного рода.

Имена существительных славянского происхождения женского рода вообще сохраняют в румынском языке тот же род.

Славянские имена существительные среднего рода не воспринимались как отдельная категория, но они стали в румынском языке женского рода. Этот факт доказывает, что не существует никакой

¹ În legătură cu această problemă, cf. E. Petrovici, în „Dacoromania” X/I (1941), p. 137.

Se înțelege că substantivele slave nu au intrat în română sub forma temelor vechi (conform cărora le-am categorisit și noi, potrivit uzului), ci au teme consonantice, în conformitate cu structura limbii române, care, de altfel, se potrivea cu a limbii bulgare: *lopăt* (+ rom. *ă*; cf. *lopeți*, cu alternanța *a/e*, *l/ț*), *sil-* (+ rom. *ă*) etc.

Și adjectivele au toate teme consonantice: *bogată* > *bogat*, *veselă* > *vesel*, *golă* > *gol*, *driză* > *driz*, *lakomă* > *lacom*, *ljută*, adv. *ljutě* > *iut-e*, *mădru* > *măndr-u*, *nerodă* > *nărod*, *oblă* > *obl-u*, *prostă* > *prost*, *skopă* > *scump*, *skodă* > *scund*, *slabă* > *slab*, *trăzvă* > *treaz*, *lopă* > *lîmp*, *ulogă* > *olog* etc. Să menționăm că formele lungi ale adjectivei slave (cf. v. sl. și v. bg. *bogatylji*, *veselyji*) nu se reflectă în limba română.

² I. Pătruț, *Sur le genre „neutre” en roumain*, în *Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIIIe Congrès international des linguistes à Oslo du 5 au 9 août 1957*, Bucarest, Editions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, 1957, стр. 291—301; ero же, на румынском языке *Despre genul „neutru” în limba română* (О „среднем” роде в румынском языке), в *Cercetări de lingvistică*, I (1956), стр. 29—40.

связи между румынским обоюдным родом (так называемый средний родом) и славянским средним родом. Следовательно, нельзя говорить, что так называемый румынский средний род укрепился, и тем менее утверждать, что он образовался в качестве грамматической категории под славянским влиянием. По большей мере можно сказать, что группа румынских имен существительных среднего рода укрепилась под славянским влиянием (напомним, что румынские имена существительные среднего рода, заимствованные из славянского, были в этом языке мужского рода) только в лексическом отношении, так же как она укрепилась — конечно, в другой мере — и под венгерским (ср. румынские *bîlci* „ярмарка”, *hîrdău* „кадка”, *văldău* „корыто”) и французским влиянием (ср. румынские *birou* „бюро”, *cadou* „подарок”, *traseu* „трасса”) и т.д.

SUR LE GENRE DES NOMS ROUMAINS D'ORIGINE SLAVE

RÉSUMÉ

Après avoir montré, dans un article précédent, que les noms neutres slaves sont devenus féminins en roumain¹, l'auteur étudie cette fois de plus près les noms slaves masculins et féminins entrés en roumain. Il aboutit aux conclusions et résultats suivants :

Les masculins slaves animés ont maintenus leur genre en roumain ; les inanimés sont masculins en roumain ou, la plupart, ambigènes (c'est-à-dire masculins au singulier, féminins au pluriel). Ces derniers prouvent qu'ils ont été empruntés à une forme slave de singulier (probablement de nominatif ou d'accusatif) et qu'il se sont intégrés dans le groupe des ambigènes d'origine latine.

Les noms féminins d'origine slave ont généralement le même genre en roumain.

Les noms neutres slaves n'ont pas été traités comme une catégorie séparée, mais ils sont devenus féminins en roumain. Ce fait prouve qu'il n'existe aucun rapport entre les ambigènes roumains (le dit neutre) et le neutre slave. On ne peut donc pas soutenir que le neutre roumain s'est consolidé et d'autant moins qu'il s'est formé — comme une catégorie grammaticale — sous l'influence slave. On peut affirmer tout au plus que le groupe des ambigènes roumains a été renforcé sous l'influence slave (rappelez que les ambigènes roumains empruntés au slave sont masculins à l'origine) seulement du point de vue lexical, tout comme il a été renforcé — dans des proportions différentes, assurément — aussi par l'influence hongroise (cf. roum. *bîlci*, *hîrdău*, *văldău* < hongr.), française (cf. roum. *birou*, *cadou*, *traseu* < fr.), etc.

¹ I. Patruț, *Sur le genre « neutre » en roumain*, dans *Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIIIe Congrès international des linguistes à Oslo du 5 au 9 août 1957*, Bucarest, Ed. Acad. R.P.R., 1957, pp. 291 — 301, et la version roumaine (*Despre genul „neutru” în limba română*), dans *« Cercetări de lingvistică »*, I (1956), pp. 29 — 40.

PROBLEME DE FRAZELOGIE ÎN DICȚIONARELE BILINGVE ȘI EXPLICATIVE

DE

N. CORLĂTEANU

(U. R. S. S.)

În orice limbă unitățile lexicale formează un anumit sistem complex. Acest sistem se caracterizează prin diferite tipuri derivate, prin complicate raporturi de sinonimie și omonimie, prin opuneri antonimice, prin legături frazeologice, printr-o anumită grupare stilistică a cuvintelor. Toate aceste corelații lexicale trebuie să fie reflectate în lucrările lexicografice de diferite tipuri. Dicționarul are, mai întâi de toate, un caracter informativ. În dicționare (ortografice, bilingve, explicative, frazeologice etc.) cititorul caută să afle dacă în limba sa maternă sau într-o altă limbă se întrebuințează sau nu un cuvânt cu o anumită funcție, cu un anumit sens, cu o valoare stilistică anumită. Dicționarul trebuie să răspundă în mod cât mai precis la întrebarea pusă de cel ce îl consultă. Dacă, spre exemplu, vrem să știm ce expresie rusă trebuie folosită ca echivalent al expresiei *a întoarce o vizită*, dicționarul bilingv ne va răspunde „нанести ответный визит”.

O traducere literală ca „возвратить визит” nu e caracteristică pentru limba rusă. Dimpotrivă, dacă în rusește se obișnuiește a se spune *в его пещу слышалась тресота*, expresia aceasta nu poate fi tradusă cuvânt cu cuvânt (în vorbirea lui se auzea neliniștea), ci trebuie folosită construcția „vorbirea lui trăda neliniște”.

În contexte ca cele citate se pot sesiza diferite nuanțe semantice ale unităților lexicale, se pot clarifica posibilitățile de îmbinare ale unui cuvânt cu altele și în același timp ele vădese mijloacele de îmbogățire a sistemului lexical. Printre sursele principale de completare și perfecționare a sistemului lexical și semantic al unei limbi date, variațiile frazeologice joacă un rol de primă importanță. Acad. L. V. Șcerba a atras atenția asupra faptului că „fiecare cuvânt e atât de polisemantic, atât de dialectic, iar în context e capabil a exprima atâtea valori semantice mereu noi, încât e necesară o adevărată artă pentru a-ți exprima corect și precis gândul,

pentru a nu provoca neînțelegeri”¹. Valoarea expresivă, sensul diferitelor unități lexicale se poate evidenția și preciza anume în construcțiile frazeologice. Se știe doar că tocmai „în schimbarea și regrouparea legăturilor frazeologice a cuvintelor, în formarea de noi contexte constă ceea ce se numește creație lingvistică”². Totuși nu se poate spune că în limbă unitățile lexicale au posibilități nemărginite de a căpăta sensuri și nuanțe semantice noi. Polisemia cuvintelor e în strinsă legătură cu polilexia, adică cu posibilitatea de a exprima același conținut prin unități lexicale diferite. Evoluția lexicală se și bazează pe această contradicție dintre polisemie și polilexie³. Raporturile acestea lexicale trebuie să fie reflectate și în dicționare.

În afară de aceasta, dicționarele trebuie să contribuie la formarea așa-numitului simț al limbii. „În ce constă simțul limbii? Bineînțeles nu în posibilitățile de aflare nemijlocită a adevărului, ci în măiestria de a crea contexte noi, sesizând cu multă subtilitate sensul lor, în posibilitatea de a distinge contextele posibile de cele neadecvate”⁴. Conformându-se acestui scop, dicționarul bilingv trebuie să conțină frazeologia mai des întrebuințată într-o limbă cu corespondentele frazeologice din altă limbă. Lexicograful trebuie să includă în dicționar construcții de tipul: *подышать воздухом* cu sensul de „a se plimba”, întrucât în alte limbi nu-i va corespunde o traducere literală, textuală: „a respira aer”, ci o traducere adecvată, dar mai îndepărtată: „a lua aer”. Astfel de construcții, ce conțin cuvinte care în anumite contexte se deosebesc după semantica lor de sensul de bază și care se întîlnesc doar în anumite expresii, trebuie să fie incluse în dicționarele bilingve, întrucât și ele vor contribui la formarea simțului limbii. Astfel stînd lucrurile, un dicționar va fi considerat mai valoros și mai complet atunci cînd va dispune de o frazeologie mai bogată și mai bine selectată.

Cînd ne ocupăm cu tratarea lexicografică în dicționarele bilingve și explicative a frazeologismelor e necesară o precizare a termenilor și noțiunilor cu care vom opera.

În primul rînd, trebuie să fie definită însăși noțiunea de expresie frazeologică. După aceasta se impune o clasificare a frazeologismelor.

În al doilea rînd, lexicograful trebuie să știe ce expresii frazeologice se pot și trebuie să fie incluse în dicționar.

În sfîrșit, trebuie să fie precizat locul unde se introduc frazeologismele în dicționar, pentru ca cel care îl consultă să le poată găsi repede în caz de necesitate.

¹ Л. Щерба, *Предисловие ко второму изданию*, „Русско-французский словарь” под ред. акад. Л. В. Щерба, изд. 4, Москва, 1955, стр. 4.

² В. В. Виноградов, *Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины*, Труды юбилейной научной сессии ЛГУ, серия филол. наук, Ленинград, 1946 г., стр. 64.

³ Cf. V. Blánar, *K základným otazkam lexicologie*, Zborník Filozofickej Fakulty Univerzity Komenského, Roč. IX, číslo 64—71, Bratislava, 1958, p. 11.

⁴ Л. В. Щерба, *Преподавание иностранных языков в средней школе*. Общие вопросы методики, АПН, Москва, 1947, стр. 74.

Frazeologia ca ramură aparține lingvisticii a fost concepută doar în vremurile noastre.

Unii lingviști consideră că expresiile frazeologice s-ar prezenta ca niște îmbinări speciale de cuvinte, izolate în sistemul general al limbii. Părerea aceasta a fost susținută de mai mulți lingviști de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Avem în vedere aici teoria izolării, elaborată de către lingvistul englez H. Sweet¹, adoptată și de reprezentanții școlii neogramatice din Germania, în special de K. Brugmann² și H. Paul³, precum și de lingvistul american W. L. Graff⁴.

Conform acestei teorii există în limbă îmbinări ale căror conținut nu se prezintă ca o însumare semantică a componentelor. În această ordine de idei pot fi citate expresii ca *vite albe*, *arme albe*, *vin alb*, *rasă albă*, *cărbune alb* (cu sensul de „energie captabilă a căderilor de apă”). Apare uneori și expresia *aur alb*⁵ (cu sensul de „bumbac” sau și de „energie captabilă a căderilor de apă”) și *aur negru* („cărbune de piatră” sau, mai rar, „țigăi”). În primele patru expresii numai cuvintele determinate își păstrează valoarea lor semantică (*vite*, *arme*, *vin*, *rasă*), pe când determinativele își pierd valoarea semantică directă: „culoarea zăpezii, a laptelui”. Prin termenul *vite albe* se pot numi vaci și boi nu numai de culoare albă ci și de alte culori. Cât privește expresiile de tipul *cărbune alb*, *aur alb* în asemenea situații nici cuvintele determinate, nici determinativele lor nu-și păstrează sensul lor obișnuit, întrucât nu este vorba, de fapt, nici de cărbune sau de aur, nici despre culoarea albă. În felul acesta e evident că valoarea semantică a expresiilor frazeologice citate mai sus, nu corespunde unei însumări semantice a elementelor componente. Astfel de îmbinări „izolate” se opun celor „sintactice”. În acest sens, expresia *vite albe* fiind „izolată” sau „lexicală” se opune îmbinărilor sintactice de tipul *pînză albă*, *hîrtie albă* etc., în care atât cuvîntul determinat cît și determinativul își păstrează sensul, în așa fel încît semantica îmbinării în întregime ea se prezintă ca o sumă a elementelor ei componente (*pînză* + *albă*).

Lingvistul elvețian Ch. Bally⁶ consideră că ar fi cazul să distingem, în primul rînd, două categorii de expresii frazeologice diametral opuse: expresii frazeologice care nu pot fi descompuse (*unités indecomposables*) și grupe tranzitorii (*groupements passagers*). Între aceste categorii de bază se află o serie întreagă de varietăți frazeologice, care se disting prin diferite grade de contopire semantică⁷.

¹ H. Sweet, *A New English Grammar, Logical and Historical*, Part I, Oxford, 1900.

² K. Brugmann, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*, Strassburg, 1901.

³ H. Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, Halle, 1909; Г. Пауль, *Принципы истории языка, русск. перев.* Москва, 1960 г.

⁴ W. L. Graff, *Language and Languages*, New York-London, 1932.

⁵ D. ex. la Г. Георгиев, *Аурул негру*, ын, „Октомври”, Nr. 1, 1953.

⁶ Ch. Bally, *Traité de stylistique française*, 2 ed. Heidelberg, 1921, p. 66—92.

⁷ Privitor la clasificarea unităților frazeologice după Ch. Bally vezi articolul lui Б. А. Ларин, *Очерки по фразеологии*, Ученые Записки ЛГУ, Nr. 198, серия филол. наук, вып. 24, Ленинград, 1956, p. 205 și urm.

Problemele frazeologiei au fost tratate pe larg în lucrările acad. V. V. Vinogradov¹. Distincția dintre îmbinările libere și cele frazeologice, precum și clasificarea acestora din urmă au fost stabilite de acad. V. V. Vinogradov pe baza raporturilor dintre semantica expresiilor frazeologice considerate în întregimea lor și sensurile elementelor componente. Ținând seamă de acest criteriu de bază, acad. V. V. Vinogradov distinge trei tipuri principale de expresii frazeologice :

a) expresiile idiomatice sau idiome (фразеологические сращения = contopiri frazeologice);

b) unități frazeologice (фразеологические единства);

c) îmbinări frazeologice (фразеологические сочетания).

1. Expresia idiomatică² se prezintă ca o unitate frazeologică ce corespunde din punct de vedere semantic și funcțional unui anumit cuvânt. Deși istoricește legătura dintre elementele componente e evidentă, totuși structura lexicală și gramaticală a expresiei idiomatice în întregimea ei nu e motivată din punctul de vedere al limbii contemporane, adică al sistemului de raporturi lingvistice vii, în vigoare în perioada actuală. Lipsa de motivare din structura expresiilor idiomatice se explică uneori prin faptul că ele se prezintă ca niște resturi ale unor tipuri învechite, arhaice, de îmbinări lexice, care au fost productive în trecut, dar astăzi și-au pierdut acest caracter. Astfel, de ex., se prezintă expresia rusă *буть баклуши* „a trîndăvi, a tăia frunze la cîini”. La început această expresie avea sens propriu : „a face un lucru cu totul simplu : a despica un lemn în mai multe părți, numite în rusește баклуши, pentru a face din ele diferite obiecte, de ex. linguri de lemn”³.

În alte cazuri idiomele se prezintă doar ca niște fragmente ale unor îmbinări de cuvinte. Cf. rus. *стрелянный* (sau *старый*) *воробей* cu sensul de : „om cu experiență pe care greu îl amăgești”. În formă completă această expresie apare astfel : *стрелянного* (sau *старого*) *воробья на мякине не проведешь* cu sensul de : „vulpea bătrînă nu cade în cursă”.

Unele expresii idiomatice au în componența lor cuvinte care în limba contemporană se folosesc doar în cuprinsul unei anumite expresii frazeologice. Ca exemplu poate fi citată aici expresia rusă : *внести свою лепту*, în componența căreia se află numirea unei mici monede folosite în Grecia (lepton)⁴. Acestei expresii rusești îi corespunde în romînește : „a-și da obolul”, „a-și depune obolul”, în centrul căreia se află substantivul

¹ В. В. Виноградов, *Современный русский язык*, Москва, 1938 г.; Idem, *О формах слова*, ИАН СССР, ОЛЯ, том III, 1944 г., вып. 1; Idem, *Об основных типах фразеологических единиц в русском языке*, Сборник „А. А. Шахматов”, Из-во АН СССР, Москва, 1947 г.; Idem, *Русский язык*, Москва-Ленинград, 1947 г.; Idem, *Основные типы лексических значений слова*, „Вопросы языкознания”, № 5, 1953 г.; Idem, *Вопросы изучения словосочетаний*, „Вопросы языкознания”, № 3, 1954 г.

² Fl. Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română* (București), 1958, p. 32 și urm.) le numește locuțiuni. În „Dicționarul rus-român” (Русско-рум. словарь), vol. I, București, 1959, p. 169 se dă echivalentul идиоматическое выражение — expresie idiomatică.

³ *Взгл. Толковый словарь русского языка* под ред. проф. Д. Н. Ушакова, том I, Москва, 1935, кол. 79.

⁴ *Толковый словарь*... под ред. проф. Д. Н. Ушакова, том II, 1938 г., кол. 47

obol (din grec. *obolós*), tot o numire de monedă măruntă la greci (1/16 dintr-o drahmă).

Ținând seama de faptul că expresiile idiomatice se pot explica istoricește și nu prin structura lor lexicală și gramaticală, e evidentă dependența lor de condițiile de dezvoltare istorică a societății respective și a limbii în general.

Astfel expresia : *a-și arăta arama, a-și da arama pe față* nu e motivată azi din punct de vedere semantic și lexical. În trecut însă, pînă chiar prin secolul XIX, cînd banii se făceau din aramă și se acopereau cu un strat subțire de aur sau de argint, formarea acestei expresii era motivată pe deplin din punct de vedere lexical și semantic, întrucît exista un obiect real cu numirea respectivă¹. În această perioadă însă, expresia frazeologică dată nu se prezenta ca o expresie idiomatică. În limba contemporană, întrucît obiectul real, pomenit mai sus, a dispărut, expresia nu mai este motivată din punct de vedere lexical și semantic și în felul acesta a devenit idiomatică. În același timp, expresia aceasta are sens figurat și nu se referă la bani, ci la oameni.

Ca expresii idiomatice trebuie să fie considerate și astfel de frazeologisme care chiar în momentul formării lor sau al introducerii lor în circulație literară nu mai erau înțelese de majoritatea vorbitorilor. S-ar putea aminti aici expresia : *a fi în cheji buni (răi)* „a fi bine (rău) dispus”, format pe baza substantivului *chez, cheji* (chezi) (forma nepalatalizată *piază, pieze*) din lat. *pes, pedis* „picior”. Expresia aceasta apare la Gr. Ureche, D. Cantemir, I. Creangă precum și la alți scriitori.

2. Spre deosebire de expresiile idiomatice, unitățile frazeologice sînt determinate prin caracterul motivat al semnificației lor din punctul de vedere al limbii contemporane. Unitățile frazeologice apar ca niște expresii, transformate pe baza unei deplasări semantice. Deși forma internă, adică sensul inițial, e aproape uitat, totuși el se poate restabili destul de ușor². Cf. rus. *держать камень за пазухой (против кого-л.)* „a-i purta cuiva simbetele”; *последняя спица в колеснице* „a fi a cincea roată la car” etc.

Ca unități frazeologice sînt considerate :

a) comparațiile, metaforele devenite expresii standard. E vorba de așa-numitele clișee verbale de tipul : „lung ca o zi de post” (cf. fr. „long comme un jour sans pain”); „a trăi ca găina la moară, a trăi ca peștele în apă” (cf. „se sentir (être) comme un poisson dans l'eau”); rus. *жить как рыба в воде* etc.

b) cuvintele înaripate³. Lingvistul sovietic S. I. Ojegov a arătat că prin acest termen trebuie să înțelegem diferite expresii luate din opere

¹ În rusește se spune *реалия*.

² B. B. Виноградов, *Основные понятия* ... стр. 57.

³ Expresia e împrumutată din operele lui Homer (vezi K. A. Левковская, *Лексикология немецкого языка*, M. 1956, p. 224) și a căpătat o largă răspîndire în diferite limbi (cf. rus. крылатые слова; bulg. крилати думи; ucr. крилаті слова; engl. winged words; germ. geflügelte Worte; ung. szállóige) mai ales după publicarea cărții lui G. Büchmann,

literare sau din documente istorice, care au căpătat în vorbirea curentă un sens generalizator¹. V. I. Lenin sublinia faptul că în limbă „găsim uneori cuvinte înaripate care, cu o precizie uimitoare, exprimă esența unor fenomene destul de complexe².”

Întrucît e vorba de expresii luate din izvoare comune (literare, istorice etc.) cuvintele înaripate au, de regulă, caracter internațional, fiind calchiate în diferite limbi. Cf. *a trece Rubiconul*; rus. „перейти Рубикон”; fr. „passer (sau franchir) Rubicon”; sp. „pasar el Rubicon”; germ. „den Rubicon überschreiten”; engl. „to pass the Rubicon, to cross the Rubicon” etc.

c) Proverbele și zicătorile. Acestea prezintă și ele deseori caracter internațional. Astfel pe baza unui proverb, întâlnit la fabulistul antic Esop, s-au format expresii corespunzătoare în diferite limbi. Cf. *cu o rîndunică nu se face primăvară*; fr. „une hirondelle ne fait pas le printemps”; sp. „una golondrina no hace verano”; rus. „одна ласточка весны не делает”; germ. „eine Schwalbe macht noch keinen Sommer”; eng. “One Swallow does not make a Summer”.

3. Ca o trăsătură specifică îmbinărilor frazeologice trebuie considerată limitarea posibilităților de combinare a elementelor lor componente. Acestea nu se pot îmbina cu orice cuvînt, ci numai cu un cerc restrîns de unități lexicale³. Astfel, sfera de îmbinare a adjectivului rus *мрескучный* se limitează la substantive ca: *мороз, фразы, пещи*; iar a adjectivului *căprui* doar la substantivul *ochi*. E vorba, în asemenea situații, despre frazeologisme lexicale.

Lingvistul ceh O. Mann propune introducerea unor precizări în clasificarea unităților frazeologice a acad. V. V. Vinogradov. El arată că în componența expresiilor idiomatice se află nu numai cuvinte, neîntrebuințate în îmbinări libere, ci și forme morfologice azi învechite. Astfel, în l. rusă este expresia: *нпумча во языцех* de origine veche slavă, întrebuințată cu scop umoristic în limbajul curent. Sensul acestei expresii este „a intra în gura lumii, a fi un lucru despre care vorbește toată lumea”. Notăm în expresia dată forma arhaică de locativ plural *языцех*. Dacă în expresia aceasta am introduce forma actuală de locativ, *языках*, atunci ar dispărea caracterul idiomatice al expresiei.

Între expresii idiomatice, lingvistul ceh plasează și îmbinările izolate de cuvinte, de tipul: *mărul lui Adam, pe de rost* etc.

Frazeologismele din a doua categorie (pe care V. V. Vinogradov le numește unități frazeologice) O. Mann le definește ca îmbinări figurative. La baza lor se află întrebuințarea cu sens figurat, metaforic a îm-

Geflügelte Worte, 1864 (cf. și ultima ediție a acestei cărți: G. Büchmann, *Geflügelte Worte und Zitatenschatz, verbesserte Neuauflage*, Stuttgart, 1950).

¹ С. И. Ожегов, *О структуре фразеологии (в связи с проектом фразеологического словаря русского языка)*, „Лексикографический сборник”, вып. II, 1957 г., стр. 31; cf. Н. С. Ашукин, М. Г. Ашукина, *Крылатые слова*, Москва, 1955 г.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 20, p. 280.

³ W. Blümel (*Einführung in die Syntax*, Heidelberg, 1914, s. 9) vorbește despre „notwendige und freie Beziehungen”.

nării de cuvinte. Cf. *a stinge focul cu paie, înarmat pînă în dinți* (sau *din cap pînă în picioare*) etc.

În sfîrșit lingvistul ceh vorbește de reuniri de cuvinte (slovné spojení) ceea ce corespunde îmbinărilor frazeologice de la V. V. Vinogradov¹.

Problema clasificării expresiilor frazeologice ocupă un loc însemnat și în cartea lingvistului spaniol J. Casares, care a fost tradusă de curînd și în l. rusă², precum și la cercetătoarea romîncă Florica Dimitrescu³.

Există o anumită deosebire între expresiile frazeologice pe de o parte, și îmbinările libere de cuvinte și cuvintele propriu-zise, pe de altă parte. Se diferențiază între ele și expresiile frazeologice.

Se pune întrebarea prin ce se deosebesc, dar, expresiile frazeologice de îmbinările libere sau tradiționale? Lexicograful trebuie să fie familiarizat cu diferențierea arătată, deoarece de rezolvarea acestei probleme va depinde hotărîrea lui de a include sau nu cutare sau cutare expresie în dicționar.

Profesorul A. I. Smirnițki a subliniat îndeosebi faptul că expresiile frazeologice, întocmai ca și cuvintele, se disting prin două trăsături caracteristice: ele dispun de integritate semantică și se află în limbă ca niște unități gata de a fi folosite⁴. Din punct de vedere gramatical, expresiile frazeologice pot fi supuse la diferite varieri, de ex. verbul se poate schimba după persoane sau după timpuri. Cf. *a nimerit* (*am nimerit, nimerise*) ca *Ieremia cu oiștea în gard*.

Totuși, după cum subliniază just A. I. Smirnițki, această „schimbare are loc nu în planul introducerii în vorbire a fiecărei din ele în parte, ci în planul introducerii globale a expresiilor”⁵. Caracterul monolit și stabilitatea structurală constituie trăsături comune pentru expresiile frazeologice și pentru cuvinte. Ca și acestea, frazeologismele pot să îndeplinească diferite funcții sintactice, adică pot să fie întrebuințate ca părți de propoziție sau pot exprima în anumite situații conținutul unor propoziții întregi. Cu toate acestea, expresiile frazeologice nu dispun de o a treia trăsătură, specifică numai pentru cuvinte în calitatea lor de unități lexicale. E vorba de ceea ce se numește integritate gramaticală (цельно оформленность). „Expresiile frazeologice se prezintă ca niște reuniri de cuvinte și nu de morfeme”⁶.

Cît privește îmbinările libere sau tradiționale, ele nu se caracterizează nici prin integritate gramaticală și nici prin integritate semantică sau caracter idiomatic. Elementele componente ale îmbinărilor libere se pot

¹ Vezi O. C. Ахманова, *Очерки по общей и русской лексикологии*, Москва, 1957 г., стр. 187—188.

² J. Casares, *Introducción a la lexicografía moderna*, Madrid, 1950; X. Casares, *Введение в современную лексикографию*, русск. перев., Москва, 1958.

³ Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, Editura Academiei R.P.R., 1958.

⁴ A. И. Смирницкий, *Лексикология английского языка*, Москва, 1956 г., стр. 208.

⁵ Idem, *ibidem*, p. 208.

⁶ O. C. Ахманова, *Очерки* ... стр. 168.

combina în mod liber cu orice cuvinte, cu singura condiție ca această combinație să nu contrazică legătura logică dintre faptele sau fenomenele din realitatea înconjurătoare. În afară de aceasta, la îmbinările libere sensul global se deduce dintr-o însumare a semanticii componentelor. Cf. *a lua un creion, a cînta frumos, hîrtie albă* etc.

Astfel de îmbinări libere nu se includ, de obicei, în dicționare, fie bilingve, fie explicative, întrucît ele nu prezintă nimic specific și caracteristic pentru fondul frazeologic al limbii respective și nu prezintă nici un fel de dificultăți pentru redarea lor în altă limbă ¹. Se poate menționa aici faptul că în anumite cazuri distincția dintre expresiile frazeologice și îmbinările libere se poate face și prin intermediul unor instrumente gramaticale, de ex. prin articolul definit sau prin cel adjectival. Astfel se poate face deosebirea dintre îmbinarea liberă *casă mare*, cu sensul de „o clădire oarecare, mare după dimensiunile sale” și *casa (cea) mare* „camera cea mai frumoasă a unei case țărănești, destinată oaspeților”. Cf. *casă albă* „o casă oarecare, albă la culoare”; *Casa Albă* „reședința președintelui Statelor Unite ale Americii” (cf. rus. Белый Дом, fr. Maison Blanche).

În astfel de situații, substantivul determinat prin articolul hotărît sau și prin cel adjectival e cuprins într-o expresie frazeologică, într-o îmbinare stabilă de cuvinte care, considerată în întregimea ei, numește nemijlocit și în mod complex un anumit obiect din realitatea înconjurătoare.

Se pot stabili anumite diferențe și între diferite expresii frazeologice. Expresiile idiomatice se deosebesc de celelalte expresii frazeologice mai ales prin caracterul lor metaforic, prin nuanța lor stilistică specifică, printr-un anumit fel sau modalitate de redare a unui anumit conținut. Atunci cînd recurge la o expresie idiomatică, vorbitorul își dă perfect de bine seama că el se abate de la stilul obișnuit, stilul neutru. În felul acesta subiectul vorbitor tinde să-și înfrumusețeze limba, să o facă mai expresivă ². Întrucît expresiile idiomatice se caracterizează prin anumite nuanțe semantice foarte subtile, ele prezintă deseori dificultăți în ceea ce privește înțelegerea și întrebuițarea lor nu numai într-o limbă străină, ci chiar și în limba maternă. Iată de ce dicționarele trebuie, în mod obligator, să le includă în cuprinsul lor. În dicționarul explicativ cititorul caută și trebuie să găsească lămurirea, tălmăcirea expresiei idiomatice, sensul ei, precum și date precise în privința întrebuițării ei. Aceasta se face cu ajutorul citatelor împrumutate din izvoare cu autoritate.

Dicționarul bilingv va da indicii în ceea ce privește sensul și folosirea expresiei frazeologice în ambele limbi. Sarcina autorului de dicționare bilingve e ușurată în cazul cînd e vorba de un fond de frazeologisme comun unor limbi care au fost într-un contact strîns în decursul veacurilor, chiar dacă aceste limbi nu sînt înrudite. În asemenea situații va fi vorba de diferite calchieri. Cf. *biruința lui Pyrrhus*; fr. „la victoire à la

¹ În Bulgaria, însă, se lucrează acum la un „dicționar de îmbinări libere”. Vezi „Ruský jazyk”, Praha, Roc. XI, Listopad, 1960, p. 144.

² „Expresia idiomatică este concretă, adeseori polisemantică individuală, aparține numai unei anumite limbi, uneori e lipsită de logică, în schimb este expresivă” — A. A. Реформатский, *Введение в языкознание*, Москва, 1955 г., стр. 95.

Pyrhus", sp. „victoria Pirrica"; rus. „Пиррова победа", germ. „Pyrrhussieg"; engl. „Pyrrhic victory" etc.

Proverbele și zicătorile pot aparține și ele acestui fond frazeologic internațional, cf. *corb la corb nu (-și) scoate ochii*; rus. „ворон ворону глаз не выклюет"; germ. „Eine Krähe hackt der anderen die Augen nicht aus".

Expresiile frazeologice sînt identice, mai ales în cazul cînd au un izvor comun, cf. *a arunca mîrgăritare înaintea porcilor*: rus. „метать бисер перед свиньями"; germ. „Perlen vor die Säue werfen".

În alte cazuri, imaginea care stă la baza expresiei frazeologice este identică, deși nu corespunde exact cuvintelor din diferite limbi, cf. *cine s-a fript cu ciorbă suflă și-n iaurt*; rus. „обжержшись на молоке, дуешь и на воду"; ceh. „Kdo se opal'il na ka e dmuchne i na syrovatku."

În sfîrșit, imaginile care stau la baza expresiilor frazeologice pot fi cu totul diferite în limbi diferite:

- cf. *copilul cu multe moașe rămîne cu buricul netăiat*;
- fr. „la barque qui a plusieurs pilotes court droit au naufrage";
- rus. „у семи нянек дитя без глазу";
- bulg. „много баби хилаво дете";
- pol. „gdzie wiele nianek, tam dziecko garbate";
- germ. „viele Köche verderben den Brei";
- engl. „too many cooks spoil the broth".

Lexicograful trebuie să țină seama de caracterele specifice ale expresiilor frazeologice din diferite limbi și e obligat să le trateze în consecință.

★

Frazeologia ocupă un loc însemnat în dicționarele actuale bilingve sau diferențiale ca și în dicționarele explicative. Există și dicționare frazeologice speciale¹. Fiecare dicționar tratează problemele de frazeologie în conformitate cu scopul urmărit.

¹ *Англо-русский фразеологический словарь* составил А. В. Кунин, ГИС, Москва, 1955 г.; Л. Э. Бинович, *Немецко-русский фразеологический словарь*, ГИС, Москва, 1956 г.; Я. И. Рецкер, *Французско-русский фразеологический словарь*, ГИС, Москва (sub tipar); Кутю Панчев, *Диференциален фразеологичен русско-български речник*, София, 1955; Н. П. Рублев, Ким Пхиль хван, *Словарь русской фразеологии*, Пхеньян, 1955 г.; Жана Николава-Гълъбова, *Константин Гълъбов Немско-български фразеологичен речник*, София, 1958. Recenzie la acest dicționar vezi în „Zeitschrift für Slavistik", Band V, Heft 1, 1960, p. 154—159; Selection of German Idioms by Myra Taker, London, 1900; B. Marlan, *Dicționar de citate și locuțiuni străine: latinești, grecești, franceze, germane, italiene și englezești*, ed. III, București, 1917; *Recueil de locutions françaises* par A. G. Billaut de au, Paris, 1903; *Macmillan's Selections of French Idioms by Plan and Rogel*, London, 1922; M. Rat, *Dictionnaires des locutions françaises*, Paris, Larousse, 1957; H. Keniston, *Spanish idiom list*, New York, 1929; *A new Spanish-English and English-Spanish Idiom Phrase-Book* by G.R. Macdonald; *Spanish Idioms* by Becker and Mora, 1886; R. Caballero, A. Herrero Mayor, *Diccionario de modismos*, Madrid, 1898; ed. nov. Buenos Aires, 1947; *A Desk-Book of Idioms and Idiomatic Phrases* by Vizetelly and de Bekker, 1925; I v. Brown, *Chosen Words*, London, 1955; Ch. Funk, *Heavens to Betsy and other curious sayings*, New York, 1955; V. H. Collins, *A Book of English Idioms*, London, 1955; V. H. Collins, *A Second Book of English Idioms*, London, 1958; D. K. In, *Dictionary of American Proverbs*, New York, 1955; Хиоки Сенти, *Фразеологический словарь японского языка*, Токио, 1955.

Sarcina principală care se pune în fața dicționarului explicativ, constă în lămurirea, în explicarea acelor unități lexicale (cuvinte sau expresii) care din diferite motive nu sînt pe deplin înțelese de vorbitorii unei limbi date. Prin urmare, dicționarele explicative își pun drept scop final însușirea bogăției lexicale și frazeologice proprii limbii respective.

Autorul unui dicționar explicativ trebuie să acorde o atenție deosebită sistematizării materialului lexical. Acesta va consta mai ales în diferențierea sensurilor principale ale cuvîntului de bază din fruntea articolului de dicționar. La fiecare din aceste sensuri principale autorul dicționarului va repartiza materialul ilustrativ corespunzător, împrumutat din izvoare cu autoritate. Ceea ce nu se poate încadra după valorile semantice ale cuvîntului de bază, va fi lăsat la sfîrșitul articolului de dicționar. Aici se va explica sensul și nuanțele stilistice ale fiecărei întorsături frazeologice.

Alt scop urmărește dicționarul bilingv. El trebuie să servească pentru înțelegerea diferitelor texte, scrise într-o limbă străină¹. De aceea autorul acestui tip de dicționar va trebui să aleagă cele mai răspîndite dintre construcțiile formate cu un anumit cuvînt de bază. Apoi el trebuie să controleze posibilitățile de redare a unui anumit conținut cu mijloacele lingvistice ale altei limbi. Controlul acesta se înfăptuiește avînd în vedere fiecare sens al cuvîntului de bază. Dacă traducerea literală, cuvînt cu cuvînt, a unei construcții duce la un text neobișnuit, neacceptabil pentru altă limbă — uneori chiar la un absurd² — atunci e cazul să se facă traducerea nu pe elemente componente, ci avînd în vedere sensul global al construcției, adică trebuie să fie ales ceea ce se numește un echivalent lexical. Expresiile frazeologice și în special cele idiomatice se redau în limbi diferite de cele mai multe ori prin echivalente și nu printr-o traducere literală.

Din scopurile principale pe care și le pun dicționarele amintite reiese că trebuie să fie rezolvată și problema tratării frazeologice în dicționare, care în prezent preocupă tot mai mult pe lingviști³.

În trecut, însă, problemele de frazeologie în dicționarele explicative ale limbii ruse nu-și găseau rezolvarea nici în privința volumului, nici a corespondenței, nici a structurii frazeologice⁴. Pînă la dicționarul tezaur al acad. A. A. Șahmatov⁵, expresiile frazeologice ocupau un loc destul de modest. Frazeologia apărea doar atunci cînd era vorba despre explicarea vreunui termen ce se cerea lămurit. În dicționarele explicative rusești mai

¹ Cf. Л. В. Щерба, *Обит о общей теории лексикографии*, ИАН СССР, ОЛЯ, 1940 г., Nr. 3, стр. 112.

² Cf. a cădea pe cîmpul de luptă, rus. пасть на поле битвы care, traduse literal, cuvînt cu cuvînt, în l. engleză duc la expresii absurde „bite the dust”, adică „a mușca praful”. Pentru a evita astfel de traduceri, N. V. Gogol scria că „uneori e necesară o îndepărtare voită de cuvintele originalului, pentru a fi mai aproape de el”.

³ Cf. С. И. Ожегов, *О структуре фразеологии* ...; precum și articolele autorilor cehoslovaci V. Lapařova, V. Vidovićova, M. Mukal din *Lexikografien sbornik*, Bratislava, 1953.

⁴ С. И. Ожегов, *О структуре* ... стр. 32.

⁵ *Словарь русского языка, составленный Вторым отделением Императорской Академии наук* (вып. А—Д, под ред. Я. К. Грота, 1891—1895 гг.; вып. Е—З, под ред. А. А. Шахматова, 1903—1907 гг.). Din 1897 și pînă în 1937 *Dicționarul academic al limbii ruse* s-a editat la Leningrad, fiind redactat de A. A. Șahmatov sau de elevii lui.

noi, spre exemplu, în dicționarul Academiei „Словарь современного русского литературного языка” în 15 volume (neterminat pînă în prezent), se dă o frazeologie bogată. Într-un alt dicționar explicativ rus, apărut înainte („Толковый словарь русского языка”) sub redacția prof. D. N. Ușakov se mărește cu mult volumul frazeologiei, adică al „expresiilor unitare mai răspindite, formate pe temeiul unui cuvînt, care e folosit cu un sens ce-l deosebește de sensurile lui de bază și se întîlnește doar într-o anumită expresie”.

În „Instrucțiunile” pentru alcătuirea dicționarului „Словарь русского языка”¹ (din care au ieșit toate 4 volume : vol. I — 1957 ; vol. II — 1958 ; vol. III — 1959, vol. IV — 1961) frazeologiei îi este rezervat un capitol special, în care se analizează pe larg categoriile și locul frazeologismelor în dicționar. Se indică aici că în dicționar se includ expresiile idiomatice și unitățile frazeologice, iar îmbinările libere apar doar în calitate de material ilustrativ la explicarea diferitelor sensuri ale cuvintelor. Se includ, de asemenea, proverbele și zicătorile, cuvintele „înaripate”, termeni complecși.

O astfel de tratare a frazeologiei a fost, în general, aprobată de specialiști².

Tratarea frazeologiei în dicționare pune mai multe probleme. Una dintre aceste probleme este și determinarea categoriilor de frazeologisme ce trebuie incluse în dicționare. În acest scop se cere a ne îndrepta atenția spre particularitățile semantice și structurale ale expresiilor frazeologice, precum și spre diferențierea dintre diferitele categorii de frazeologisme.

În afară de aceasta, vom avea în vedere trăsăturile specifice ale fiecărui tip de dicționar. În cel explicativ determinarea frazeologismelor se face în limitele unei singure limbi. În dicționarul bilingv vom ține seama de locul frazeologismelor în corelația dintre cele două limbi, pentru că nu tot ce are caracter idiomatîc într-o limbă se prezintă ca atare în altă limbă.

Un dicționar bilingv de dimensiuni mijlocii (120—140 coli editoriale) ca și un dicționar explicativ trebuie să includă expresiile idiomatice, unitățile și îmbinările frazeologice, care au o răspîndire mai largă la scriitorii contemporani mai de seamă. Pentru majoritatea popoarelor e vorba aici de scriitorii din secolele XIX-XX. În afară de aceasta, un dicționar al limbii contemporane nu se poate lipsi de anumite frazeologisme din limbajul vorbit, din lucrările periodice (mai ales frazeologia politică). Se impune de asemenea includerea în dicționar și a unor expresii oarecum învechite, totuși cu o oarecare circulație în limba contemporană.

Ținînd seama de scopul pe care-l urmărește, dicționarul bilingv trebuie să includă mai ales acele expresii frazeologice care diferențiază o limbă de alta. Pornind de la lucrurile cele mai elementare, se pot pomeni

¹ Инструкция для составления „Словарь современного русского литературного языка (в трех томах), 1953 г.

² Vezl, d.p. С. И. Ожегов, *art. cit.*, p. 34.

aici cazurile când într-o limbă avem o expresie frazeologică stabilă, pe când în altă limbă îi corespunde un singur cuvânt. De ex. rus. *винные ягоды* — smochine; *аптекарский магазин* — drogherie; *английская болезнь* — rahi-tism etc.

Un loc însemnat în dicționarele bilingve trebuie să fie rezervat expresiilor stabile, tradiționale, de largă circulație, dar diferite de la o limbă la alta (*встретить новый год* — „a face revelionul”; *ва урта* (la sfârșitul unui text tipărit) — rus : „продолжение следует”; ucr. „далі буде” ș.a.m.d....).

Se va acorda o atenție specială cazurilor când o limbă dispune de o expresie frazeologică, în timp ce în altă limbă acesteia îi corespunde o imbinare liberă. Astfel, verbul *a încrunta* este limitat în întrebuințarea lui frazeologică, întrucît în calitate de complement direct se poate întrebuința doar substantivul *sprîncenele*. În componența corespondentului rusesc *сдвинуть брови* verbul, de fapt, nu mai e limitat în întrebuințarea sa, întrucît se poate spune „сдвинуть столы, шкафы” „a apropia mesele, dulapurile”, *сдвинуть с места* „a urni”, *сдвинуть шапку набе-хрен* „, a da căciula pe o ureche”.

E necesară uneori includerea în dicționarele bilingve și a unor expresii învechite de tipul rus. : *большой свет* nu numai din cauză că le întâlnim deseori în operele scriitorilor clasici și contemporani, ci și datorită faptului că ele se traduc printr-un singur cuvînt (*protipendadă*) care corespunde întocmai sensului și valorii stilistice a construcției rusești.

Nu se recomandă includerea în dicționarele de largă circulație a termenilor și a frazeologiei tehnice speciale (*ocroma* — termen din silvi-cultură; *octaedrit*, *sperylit*, *tachilit* ș.a. din mineralogie etc.), a termino-logiei dialectale (*a făcăi* „a se slei”, *fachiol* „stofă” ș.a.), a expresiilor vulgare etc.

În afară de aceasta nu are rost introducerea în dicționare a frazeo-logiei libere¹, care nu duce la precizarea valorii semantice a cuvîntului de bază.

Cf. *меня восхитила красота местности* „frumusețea regiunii m-a vrăjit” (Русско-рум. словарь, 1959); *автобиографический роман* — „roman autobiografic” ș.a.).

O problemă lexicografică foarte importantă la tratarea frazeologiei în dicționare este determinarea locului unde trebuie să fie inclusă cutare sau cutare expresie frazeologică.

Dacă prin semantica sa expresia frazeologică nu poate fi legată de nici unul dintre sensurile cuvîntului de bază, atunci ea e trecută la sfîrșitul articolului lexical, după ce se explică toate nuanțele semantice ale acestui cuvînt. În lexicografia sovietică s-a mai stabilit și faptul că expresiile frazeologice nu se dau pe lingă instrumentele gramaticale, în afară de cazurile când trebuie explicată funcția gramaticală și rolul semantic al acestui instrument gramatical și mai ales atunci când unui instrument gramatical dintr-o limbă îi corespunde în alta diferite cuvinte, ce redau

¹ Contra introducerii în dicționare a unor construcții ocazionale se exprimă și J. Cassa-res. Vezi „Вопросы языкознания”, Nr. 3, 1953, p. 152.

valori semantice diferite (d. ex. *de mîine* — с завтрашнего дня; *de bucurie* — от радости; *de vînzare* — для продажи etc.).

În lexicografia sovietică, în dicționarele bilingve, explicative și frazeologice, nu e practică în general includerea frazeologismelor la primul cuvînt cu valoare de sine stătătoare, întrucît aceasta poate duce la o denaturare a valorii semantice a expresiei frazeologice. În anumite condiții însă se dă la primul cuvînt cu valoare de sine stătătoare¹. În felul acesta va fi dată expresia frazeologică în primul rînd atunci cînd primul cuvînt va concentra în sine valoarea semantică a expresiei în întregimea ei. De ex. rus.: *белый свет* „lumea albă, lumea largă”, *очертя голову* „nebunește”.

În afară de acestea, frazeologismele se includ la primul cuvînt în cazul unei topice fixe și cînd expresia frazeologică se caracterizează printr-o contopire lexicală completă a elementelor ei componente. De ex. *calea-valea* (cf. bulg. *горядоля*).

Se pare că e recomandabilă includerea frazeologismelor la primul cuvînt cu valoare de sine stătătoare și atunci cînd e vorba de unități lexice neobișnuite, arhaice, de o circulație mai redusă. De fapt aici e evidentă și o importanță practică. Cînd cititorul se va izbi de un cuvînt sau de o formă neobișnuită, el se va adresa îndată dicționarului, căutînd-o anume la acest cuvînt sau formă. Așa încît proverbul rus.: *всяк кулик свое болото хвалит* căruia îi corespunde: „tot țiganul își laudă ciocanul” e mai bine să fie dat la primul cuvînt, la forma scurtă a pronumelui determinativ rus (всяк), care e o formă învechită (așa face „Словарь русского языка”, t. I, 1957 și „Русско-рум. слов.”, 1959), decît să fie inclus pe lingă substantivul *кулик* (cum se face în *Русско-рум. слов.*, 1954).

În afară de cazuri ca cele indicate mai sus, în lexicografia sovietică locul frazeologismelor se determină prin așa-numita *constantă* sau *dominantă* a expresiei frazeologice, adică prin cuvintele care poartă „încărcătura” semantică principală², care poartă un caracter mai stabil în componența expresiei și nu pot fi înlocuite printr-un element lexical cu valoare sinonimică. Astfel, în expresia: *a-și linge degetele* ca element constant trebuie să fie considerat verbul *linga* și nu substantivul *degetele*, care poate varia, întrucît se poate spune: *a-și linge degetele, buzele*. Pentru a scoate în evidență constanta e nevoie a fi determinat cuvîntul principal, dominant din punct de vedere semantic și deosebit de elementele secundare ale expresiei. În calitate de element constant trebuie să fie considerat cuvîntul care preface, de fapt, o îmbinare liberă într-o expresie frazeologică. Comp. „a-și lua inima în dinți, a se muia la inimă, a-și călca pe inimă” etc.

Scotînd în evidență această constantă, lexicografii va include expresia frazeologică în consecință. Trebuie respinsă practica includerii frazeologismelor de atîtea ori, cite cuvinte cu valoare de sine stătătoare

¹ Aceasta e recomandată din motive practice de unii autori de dicționare școlare. Vezi В. И. Перебийнос, Е. С. Блидус, А. В. Чумак, *К вопросу о словаре учебного типа*, „Лексикографический сборник”, вып. II, Москва 1957, стр. 117.

² În lexicografia americană se observă același principiu. Thorndike Barnhart, *Comprehensive Desk Dictionary* (edited by Clarence L. Barnhart, vol. I—II, New York, 1957) vorbește în asemenea cazuri de cele mai importante cuvinte (most important word).

are acea expresie. Astfel, expresia rusă *обчинка выделки не стоит* e inclusă în „Русско-рум. слов.” 1959, de trei ori, adică la cele două substantive și la verb. Pe lângă aceasta se mai dau și corespondente diferite. La tratarea cuvintelor *выделка* și *стоять* se dă traducerea „nu face daraua cît ocaua”, iar la *обчинка* „nu face fața cît face ața”, „mai mare daraua decît ocaua”. De fapt, ca element constant în asemenea situație trebuie să fie considerat cuvîntul *обчинка* și la el trebuie dată expresia citată. La celelalte cuvinte se poate recurge la sistemul trimiterilor.

Nu se poate afirma că drept element constant în orice împrejurări va fi cuvîntul dominant din punct de vedere gramatical. Iată de ce rolul de constantă îl poate juca nu numai un verb sau un substantiv, ci și un adjectiv sau altă parte de vorbire, dacă ele sînt purtătoarele sarcinii semantice principale a unei anumite expresii. Astfel, în expresiile *легирующая сталь*, *артезианский колодец*, *исландский шпат* etc. rolul de cuvînt dominant din punct de vedere gramatical îl joacă substantivul, pe cînd ca element constant trebuie să fie considerat adjectivul, pentru că el preface expresia aceasta într-un frazeologism terminologic.

În limba rusă rolul dominant al adjectivelor e evident mai ales atunci cînd e vorba de adjective formate din substantive proprii. De ex. *Антоннов огонь* (după fr. „feu d'Antoine”) cu sensul de „cangrenă”.

Rol dominant într-o expresie frazeologică poate să-l joace în rusește și un participiu, de ex. *заколдованный круг*, „cerc vicios” ș.a.

Prin urmare, asemenea expresii frazeologice trebuie să-și găsească locul pe lângă aceste cuvinte, care împlinesc un rol dominant (adjectiv, participiu etc.).

În legătură cu nașterea unor sensuri figurate, în procesul îmbinării unui cuvînt, de ex. a unui verb cu un alt cuvînt, verbul își poate pierde — total sau numai în parte — sensurile sale lexicale sau materiale. Astfel verbul *a da* are în expresia liberă *a da un măr* sensul propriu „a înmîna, a oferi”. Îmbinîndu-se cu anumite substantive cu sens abstract (sfat, comandă ș.a.) acest verb își pierde, de fapt, sensul său lexical sau material, prefăcîndu-se într-un verb cu valoare de semiauxiliar. Rolul dominant al substantivului se vădește aici și prin faptul că se pot forma verbe a căror rădăcină e comună cu cea a substantivului: *a da un sfat* — *a sfătui*, *a da o comandă* — *a comanda* etc. Prin urmare, astfel de expresii (*a da un sfat*, *a da o comandă* ș.a.) vor fi incluse în dicționar nu la primul cuvînt cu valoare de sine stătătoare, adică la verbul *a da*, ci la substantivul respectiv (sfat, comandă etc.). În astfel de condiții, în măsura în care cuvîntul își pierde sensul lexical de bază, sporindu-și valoarea sa gramaticală, el se prefacă, din ce în ce mai mult într-un indiciu formal, gramatical¹.

Există anumite deosebiri în tratarea expresiilor frazeologice în dicționarele bilingve față de cele explicative. În dicționarul bilingv valoarea semantică a expresiei frazeologice se vădește în traducerea corespunzătoare din altă limbă. Cît privește dicționarul explicativ, aici, în afară de

¹ Cf. P. Guiraud, *La grammaire*, Paris, 1958, p. 44.

interpretarea expresiei frazeologice mai e nevoie și de context, de un anturaj verbal din care să se vadă limpede sensul expresiei și viabilitatea ei. Explicația aceasta e necesară, mai ales, în privința expresiilor idiomatice, deoarece ele sînt nemotivate din punct de vedere semantic și lexical (uneori și gramatical) în limba contemporană. În afară de aceasta, contextul se cere și din motivul că fără el expresia frazeologică poate duce la echivoc. Astfel expresia *banul — pasăre cu aripi* se pretează la două interpretări semantice :

a) „banul are aripi și poate zbura din mîna stăpînului”;

b) „banul poate da aripi stăpînului”.

Expresiile frazeologice se disting nu numai prin polisemia lor, ci și prin faptul că pot fi utilizate în diferite stiluri. Astfel expresia *a bate pasul pe loc* se poate folosi :

a) ca termen militar cu sensul „a păși pe loc”;

b) ca expresie literară cu sens figurat „a nu realiza nici un progres într-o acțiune”.

Ambele sensuri sînt destul de larg răspîndite în limba contemporană și dicționarele sînt obligate să reflecte această situație.

Mai e evident și faptul că dicționarele trebuie să însoțească expresiile frazeologice cu diferite mențiuni indicatoare ale stilului în care se întrebuintează expresia. Prin urmare, cînd autorul unui dicționar bilingv alege echivalente pentru traducerea unei expresii în altă limbă, acest echivalent trebuie să fie nu numai din punct de vedere semantic, ci și stilistic. Îmi permit să fac aici o observație la adresa lucrării „Русско-румынский словарь” 1959. Expresiei rusești *распнуть глотку* i se dă echivalentul „cu o falcă în cer și cu alta în pămînt”. „Словарь русского языка” (том III, Москва, 1959, p. 878) explică expresia rusă astfel „начать кричать громко, во все горло” și drept ilustrare a acestui sens se citează un fragment dintr-o povestire a lui M. Gorki : „Ты чего орешь? Ночью в городе пожар был, три дома сгорело, люди в слезах, а ты распустил глотку. E evident că *распнул глотку* e sinonim cu *орешь* și că e vorba de o expresie grosolană din limbajul vorbit.

În l. romină expresia *cu o falcă în cer și cu una în pămînt* nu are nici sensul, nici valoarea stilistică a expresiei rusești. Mai întîi de toate expresia are la bază o anumită imagine din genul literar al basmelor și fabulelor. În povești întîlnim deseori balauri, scorpia și alte personaje de basm, care, urmărindu-și victima, scăpată din robia lor aleargă „c-o falcă-n cer și cu alta (sau una) în pămînt”, ca să înghită tot ce le iese în cale și mai ales fugarii. Cf. „Scorpia, cu o falcă-n cer și cu alta în pămînt și vîrsînd flăcări se apropia ca vîntul de jute”¹.

Mai tîrziu expresia a căpătat în limbajul vorbit sensul „aprins de mînie, foarte furios”. Cf. „Atunci dracul pornește cu o falcă-n ceriu și cu una pe pămînt, și într-o clipă și ajunge la pusnicul Dănilă”².

¹ P. Ispirescu, *Legende sau Basmele Romnilor*, București, 1892, p. 6.

² Scrierile lui Ioan Creangă, vol. I, *Povești*, 1890, p. 58.

Expresia s-a întrebuințat apoi în general atunci când a fost vorba de năvăliri ale dușmanilor.

În sfârșit expresia citată e întrebuințată în sens figurat referitor la oameni, avînd înțelesul „supărat foc, aprins de minie”. De ex.: „Că și dumneata, zău, vii c-o falcă-n cer și cu alta în pămînt”¹.

În nici unul din cazurile de mai sus nuanța de grosolanie nu apare. În felul acesta expresia *cu o falcă-n cer și cu alta-n pămînt* ca echivalent al expresiei rusești *pacnymumъ зломкы* este evident nepotrivită. Cf. în l. franceză: quand on parle de loup, on voit sa queue — cu nuanță de expresie grosolană — față de quand on parle de soleil, on voit ses rayons; quand on parle de la rose, on voit les boutons — cu o nuanță de tandrețe. Deși sinonime, expresiile citate diferă din punct de vedere stilistic.

Vreau să subliniez că în asemenea cazuri e vorba de norme stilistice „care nu sînt mai puțin importante, decît oricare alte norme literare și care, de fapt, depind și mai puțin de bunul plac al scriitorului, dacă acesta vrea să fie înțeles bine”².

O chestiune importantă la tratarea lexicografică a frazeologiei în dicționarele de diferite tipuri este problema raporturilor sinonimice dintre diferite expresii frazeologice. Ca și în cazul sinonimiei lexicale, frazeologismele care se apropie din punct de vedere semantic prezintă diferite nuanțe semantice și stilistice. Au avut perfectă dreptate autorii lucrării *Русско-румынский словарь*, 1959 cînd în calitate de echivalent al expresiei ruse *быть скрагой* au dat nu numai construcția neutră din punct de vedere stilistic „a fi zgîrcit”, ci și expresia „a avea nouă băieri la pungă”, folosită în limbajul vorbit, în stilul familiar și care corespunde foarte bine, din punct de vedere semantic și stilistic expresiei ruse.

Dacă însă expresia frazeologică dintr-o limbă corespunde exact unui frazeologism din altă limbă, e de prisos a mai da și construcții sinonimice, care ar interpreta sensul frazeologismului. Expresia rusă *волк в овечьей шкуре* e explicată astfel „о лицемере, человеке, прикрывающем свои дурные намерения, действия маской добродетели”³. DLRC (vol. II, 1956, p. 797) explică proverbul *lup îmbrăcat în piele de oaie* (sau *lup în pielea oii*) astfel „se spune despre un om șiret, rău, care se prefacă că e bun și cu vorbe mieroase caută să-și ajungă scopul”.

Cred, însă, că *Русско-румынский словарь*, 1959, în mod nepotrivit a adăugat la echivalentul exact citat mai sus și explicația „om fățarnic”, care pe de o parte, e de prisos, iar pe de alta nu redă nuanțele semantice și stilistice ale expresiei ruse.

Nu numai în dicționarele frazeologice speciale, ci și în cele bilingve și explicative frazeologia pune multe probleme complicate, de rezolvarea cărora depinde în mare măsură succesul lucrărilor lexicografice. Autorul

¹ L. Rebreanu, *Ion* (București), 1955, p. 55.

² Л. В. Щерба, *Опыт общей теории лексикографии*... стр. 97.

³ *Словарь русского языка*, том I, М. 1957, стр. 263.

unui dicționar trebuie să fie bine orientat în privința problemelor teoretice ale frazeologiei pentru că deși în dicționare se tratează cuvintele, totuși „cuvintul ca unitate lingvistică reală apare cu tot caracterul său multilateral doar în anturajul frazeologic”¹.

În legătură cu caracterul complex pe care-l prezintă problemele de frazeologie, ele trebuie să se găsească în centrul atenției muncii lexicografice și trebuie să fie supuse la discuții largi. În lucrarea de față am putut să ating doar unele dintre problemele legate de tratarea lexicografică a frazeologiei. Sper că specialiștii mă vor completa și vor expune diferite păreri îndreptate spre îmbunătățirea tratării chestiunilor de frazeologie în dicționare.

ВОПРОСЫ ФРАЗЕОЛОГИИ В ДВУЯЗЫЧНЫХ И ТОЛКОВЫХ СЛОВАРЯХ

РЕЗЮМЕ

Автор показывает, что лексические единицы в любом языке образуют сложную систему, характеризующую различными типами словообразования, сложными отношениями синонимии и омонимии определенной стилистической группировкой слов и т.п. Эти лексические соотношения должны отражаться и поясняться в лексикографических трудах. Словарь считается более ценным и полным, если содержит более богатую и лучше подобранную фразеологию.

Вопросы фразеологии обстоятельно разработаны в трудах акад. В. В. Виноградова, который различает три главных типа фразеологических выражений:

- а) фразеологические сращения или идиоматические выражения
- б) фразеологические единства;
- в) фразеологические сочетания.

Идиоматическое выражение является фразеологической единицей, соответствующей с семантической точки зрения и функционально одному определенному слову. Структура идиоматических выражений не объясняется с точки зрения современного языка, хотя исторически связь между составными элементами очевидна (например, русское выражение *бить баклуши* а tăia frunze la ciini). Иногда идиомы представляют собой лишь отрывки некоторых словосочетаний (ср. русское *стрелянный* или *старый воробей* vulpea bătrână nu cade în cursă), а иной раз в их состав входят слова, употребляющиеся в современном языке лишь в составе какого-то фразеологического выражения (ср. русское *внести свою лепту* а-și da obolul).

Фразеологические единства являются выражениями, преобразованными на основе семантического передвижения (*последняя спица*

¹ V. V. Vinogradov, Основные понятия... стр. 451.

в колеснице а fi а cîncea goată la sag). Их семантика объясняется с точки зрения современного языка. Фразеологическими единствами считаются сравнения, метафоры, ставшие стандартными выражениями, крылатые слова (выражения, взятые из литературных произведений или исторических документов, которые в разговорной речи приобрели обобщающий смысл: например, а trece Rubiconul „перейти Рубикон”), пословицы и поговорки (например, cu o rîndunică nu se face primăvară).

У фразеологических сочетаний ограничена возможность сочетания составных частей, которые могут сочетаться только с узким кругом лексических единиц.

Между фразеологическими выражениями, свободными сочетаниями слов и словами существуют определенные различия. Можно установить различия и между отдельными фразеологическими выражениями. Как подчеркивает проф. А. И. Смирницкий, фразеологические выражения обладают семантической цельностью и они существуют как готовые единицы в языке. Но они лишены так называемой грамматической цельноформленности, являющейся характерной чертой только слов в качестве лексических единиц.

Свободные сочетания не характеризуются ни грамматической, ни семантической цельностью или идиоматическим характером. Обычно они не входят в словари.

Идиоматические выражения отличаются от остальных фразеологических выражений главным образом своим метафорическим характером, своим специфическим стилистическим оттенком. Лексикограф должен учитывать эти различия, специфические характеры фразеологических выражений.

При трактовке фразеологии в словарях возникает ряд вопросов, среди которых и вопрос определения категорий фразеологизмов, подлежащих включению в словарь, учитывая семантические и структурные особенности фразеологических выражений и расхождения между различными категориями фразеологизмов. Одновременно необходимо учитывать специфические черты каждого типа словаря.

Главная задача толкового словаря состоит в объяснении тех лексических единиц, которые не совсем понятны говорящим на соответствующем языке, а двуязычный словарь должен помогать пониманию различных текстов, написанных на иностранном языке.

Важным вопросом является определение места, куда нужно включить то или иное выражение. Вообще, в советской лексикографии фразеологизмы трактуются со словами, несущими главную семантическую „нагрузку”.

Другим важным вопросом при трактовке фразеологии в различного типа словарях является вопрос синонимических отношений между различными фразеологическими выражениями.

В словарях фразеология подымает сложные вопросы, от разрешения которых зависит в значительной мере успех лексикографических работ.

PROBLÈMES DE PHRASÉOLOGIE DANS LES DICTIONNAIRES BILINGUES ET EXPLICATIFS

RÉSUMÉ

L'auteur montre que les unités lexicales de toute langue forment un système complexe caractérisé par différents types de dérivation, par des rapports compliqués de synonymie et d'homonymie, par un certain groupement stylistique des mots, etc. Ces corrélations lexicales doivent être reflétées et expliquées dans les divers travaux lexicographiques. Un dictionnaire sera d'autant plus complet qu'il comprendra une phraséologie plus riche et mieux sélectionnée.

Les problèmes de la phraséologie ont été traités en détail dans les travaux de l'académicien V. V. Vinogradov, qui distingue trois principaux types d'expressions phraséologiques :

- a) expressions idiomatiques ou idiomes ;
- b) unités phraséologiques ;
- c) combinaisons phraséologiques.

L'expression idiomatique est une unité phraséologique qui correspond du point de vue sémantique et fonctionnel à un certain mot. La structure des expressions idiomatiques n'est pas motivée du point de vue de la langue contemporaine, bien que, historiquement, le rapport entre les éléments composants est évident (par ex. l'expression russe *бить баклуши* « bayer aux corneilles »). Certains idiomes se présentent seulement comme des fragments de combinaisons de mots (cf. russe *стрелянный* (ou *старый воробей*) « le vieux renard ne se prend pas au piège »), ou bien ils ont dans leur composition des mots qui dans la langue contemporaine ne sont employés que dans certaines expressions phraséologiques (cf. russe *внести свою лепту* « donner son obole »).

Les unités phraséologiques se présentent comme des expressions transformées sur la base d'un déplacement sémantique (*последняя спица в колеснице* « être la cinquième roue au char »). Leur sémantique est motivée du point de vue de la langue contemporaine. Comme des unités phraséologiques sont considérées les comparaisons, les métaphores, devenues des expressions standard ; les mots inspirés, les expressions puisées aux œuvres littéraires ou aux documents historiques, qui dans le langage courant ont acquis un sens généralisateur (par ex. franchir le Rubicon) ; les proverbes et dictons (par ex. une hirondelle ne fait pas le printemps).

Les combinaisons phraséologiques ont une possibilité limitée d'unir les éléments composants, qui ne peuvent se combiner qu'avec un certain nombre d'unités lexicales.

Entre les expressions phraséologiques et les combinaisons libres de mots et les mots proprement dits il existe une certaine différence. D'ailleurs on peut établir des différences aussi entre diverses expressions phraséologiques. Ainsi que l'a souligné le professeur A. I. Smirnitzki, les expressions phraséologiques disposent d'intégrité sémantique et existent dans la langue comme des unités prêtes à être utilisées. Elles ne disposent toute-

fois pas de ce qui s'appelle intégrité grammaticale, caractère spécifique des mots en leur qualité d'unités lexicales.

Les combinaisons littéraires ou traditionnelles ne se caractérisent ni par l'intégrité grammaticale ni par l'intégrité sémantique ou le caractère idiomatique. Ordinairement elles ne sont pas incluses dans les dictionnaires.

Les expressions idiomatiques se distinguent des autres expressions phraséologiques surtout par leur caractère métaphorique, par leur nuance stylistique spécifique. Le lexicographe doit tenir compte de ces différenciations, des caractères spécifiques des expressions phraséologiques.

Dans la lexicographie, la phraséologie soulève de nombreux problèmes. Entre autres se signale la détermination des catégories de phraséologismes qui doivent être incluses dans un dictionnaire, en tenant compte des particularités sémantiques et de structure des expressions phraséologiques et de la différenciation entre les diverses catégories de phraséologismes. On aura également en vue les traits spécifiques de chaque type de dictionnaire.

La tâche principale du dictionnaire explicatif consiste à expliquer les unités lexicales qui ne sont pas entièrement comprises par les sujets parlants de la langue respective, tandis que le dictionnaire bilingue doit aider à la compréhension des différents textes écrits dans une langue étrangère.

Un problème important est la détermination de la place où doit être incluse une expression ou une autre. En général, dans la lexicographie soviétique les phraséologismes sont traités sous les mots qui portent la « charge » sémantique principale.

Un autre problème, également important est celui des rapports synonymiques entre les différentes expressions phraséologiques.

Dans les dictionnaires de différents types la phraséologie pose des problèmes compliqués de la résolution desquels dépend — en une large mesure — le succès des travaux lexicographiques.

ASPECTE ALE LEXICULUI GRAIULUI DIN VALEA SEBEȘULUI

DE

LIDIA SFIRLEA

Regiunea de care ne ocupăm se întinde pe vreo 30 km de-a lungul Văii Sebeșului, de la Sebeș până la Șugag, cuprinzând 10 localități (cf. harta alăturată)¹, dintre care trei mai îndepărtate de riu au căi de comunicație reduse.

Relieful muntos al Văii Sebeșului i-a obligat pe oameni să practice alternativ îndeletniciri diverse ca: oieritul, plutăritul, agricultura etc., iar consecința acestei multilateralități este o cunoaștere superficială a terminologiilor corespunzătoare diferitelor îndeletniciri. Din fiecare domeniu și-au însușit numai termenii absolut necesari. Așa se explică faptul că obținem răspunsuri prompte atunci când e vorba de obiecte mai mult sau mai puțin răspândite, dar întâmpinăm numeroase ezitări și oscilații când ne referim la piesele mărunte ale unui instrument sau la procese de muncă mai speciale. E firesc de asemenea să întâlnim în același sat un om care se pricepe bine la agricultură sau la plutărit, dar nu știe mai nimic despre creșterea oilor, și altul care cunoaște procesul de prelucrare a lînii și a laptelui, dar ignorează noțiunile și termenii legați de plutărit.

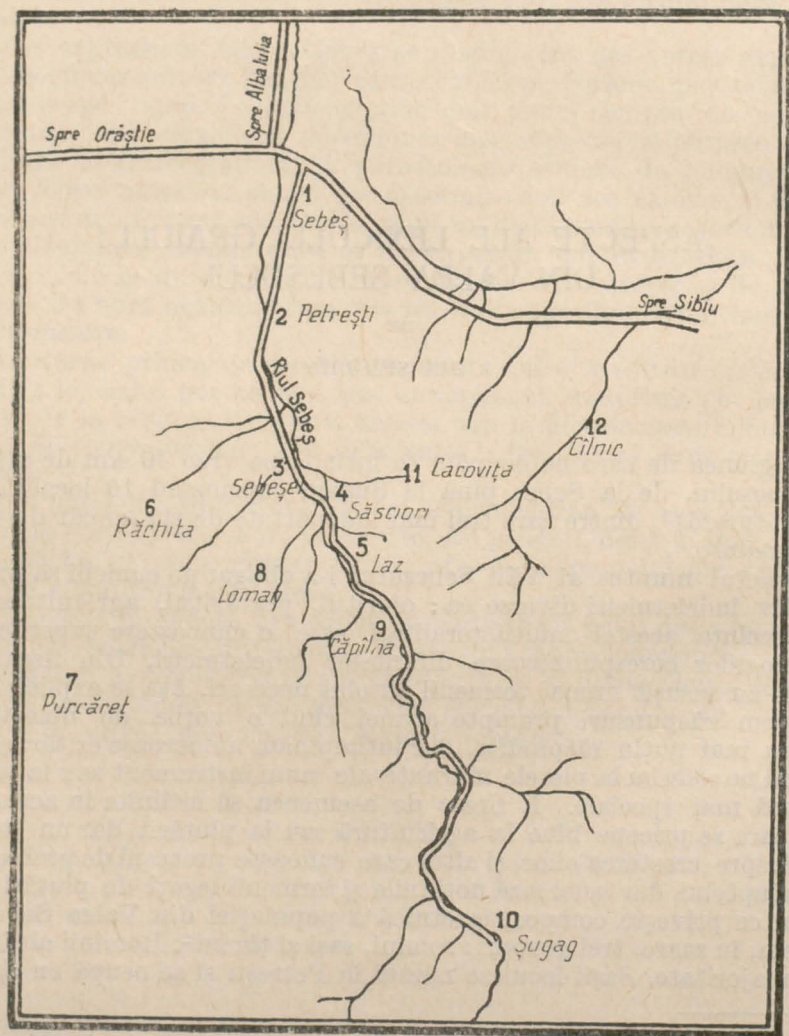
În ce privește compoziția etnică a populației din Valea Sebeșului, distingem, în mare, trei grupuri: români, sași și țigani². Românii alcătuiesc marea majoritate. Sașii locuiesc numai în Petrești și se ocupă cu agricul-

---

¹ Materialul lingvistic care stă la baza prezentului studiu a fost cules de echipa de dialectologi a Institutului de lingvistică din Cluj, în cursul anilor 1949–1959. Siglele localităților anchetate sînt următoarele: S = Sebeș, P = Petrești, Sl = Sebeșel, Sc = Săsciori, L = Laz, R = Răchita, Pc = Purcăreț, Lm = Loman, Cp = Căplna, Șg = Șugag. S-au cercetat încă două comune învecinate: Cv = Cacovița, C = Cîlnic. Am utilizat de asemenea, pentru comparație: ALR 1/131 = *Atlasul lingvistic Romln*, ancheta I, punctul 131 (Răhău) și ALR II/130 = *Atlasul Lingvistic Romln*, ancheta II, punctul 130 (Polana Sibului).

² Nu am luat în considerare aici Sebeșul, care, ca orice oraș, cuprinde locuitori de diferite naționalități.

tura. Țigani se găsesc în Petrești, Răchita, Loman și Căpîlna și se ocupă cu confecționarea coșurilor și a lingurilor, mai rar sînt cărămidari. În afară de aceste grupuri, sînt în regiune și cîteva familii de italieni, aduși mai

de mult pentru exploatarea lemnului, și vreo 2—3 familii maghiare, funcționari sau mecanici, veniți de curînd.

În trecut, datorită condițiilor social-politice nefavorabile, situația culturală în regiunea Văii Sebeșului lăsa de dorit. Lipsa școlilor, a presei, lipsa căilor și a mijloacelor de transport au constituit tot atîtea piedici în calea tendințelor localnicilor de a se împărtăși din bunurile culturale.

Procesul de culturalizare a început abia după Eliberare, după 1944, când distanțele au fost învinse și toate căile spre cultură au fost deschise maselor.

În funcție de condițiile mai sus schițate, vocabularul graiului a primit o fizionomie proprie, din care desprindem aici câteva aspecte mai importante.

★

Observăm, în primul rînd, că graiul posedă un bogat material lexical, deosebit de cel al limbii literare și de cel al altor graiuri românești. Cuvintele ilustrează în egală măsură diversele aspecte ale activității oamenilor. O repartizare a lor pe domenii de activitate ar fi inutilă, deoarece, cum am arătat mai sus, nu există o preponderență a unui domeniu asupra altuia. S-ar putea semna cel mult faptul că termenii regionali referitori la pădure și la creșterea oilor se înregistrează mai mult în satele de sus (Căpîlna, Răchita, Loman, Șugag), iar cei referitori la agricultură apar mai adesea în satele de jos (Sebeșel, Săsciori, Laz).

1) Întîlnim cuvinte și sensuri vechi, populare, ca : *a duplecă* Cv I¹ (și *înduplică* P V) „a tivi pinza”, *gôliste* „lumiș, poiană” Sc I, III, L I, Lm III, *gôrnic* „pădurar” Sl X, Lm III, VI, Șg II, *judet* „judecător” L VI, Cp VII, Cv III, *a se legă* „a afirma cu hotărîre” Șg VI, *lûme* „lumină” (în expr. *lumea ochiului* „pupilă”) S V, L V, Lm III, Cv III, ALR I/131. Ele sînt, în bună măsură, rezultatul poziției geografice a regiunii, care a determinat o relativă izolare a graiului.

2) Întîlnim apoi cuvinte regionale răspîndite pe un teritoriu mai întins decît cel al Văii Sebeșului, cum sînt : *bătúcă* (var. *bătîcă*, *bîtcă*) „pipotă, rînză la păsări” S VI, P VII, R I, Pc VI, Cv I, *blîd* „farfurie” S VI, Sc II, IV, L IV, Pc IV, Lm III, IX, Șg VI, Cv I, *colêse* „mămăligă” L VI², *cucurúz* „porumb” S II, V, VI, Sl III, Sc I, III, L I, R I, Pc VI, Lm III, IX, Cp III, Șg II, Cv II, ALR I/131, *dog* „cîrpător” S V, VI, P I, Sl III, Sc II, IV, L II, R I, Pc IV, Lm IX, Cp II, Cv I, ALR I/131, *fiolăre* (var. *feolăre* *fielăre*) „bulfeu” S I, V, P IV, Sl I, III, Sc I, III, R I, Pc VI, Lm II, IX, Cv II, *hîrbéică* (var. *hîrbécă*, *hîrbécă*, *iribécă*) „cratiță, oală” S I, V, P I, X, XI, Sl I, Sc II, IV, L II, IV, R I, Pc IV, Lm III, IX, Cp II, Șg VI, Cv I, ALR II/130, *limburús* „omușor” S*, VII, Sl II, Sc V, L V, R I, Lm V, IX, Cp VI, Șg VI, Cv III, ALR I/131, *óblu* „drept” Sc I, R I, III, Lm III, Cp III, Șg II, *pîtă* „piine” S VI, P X, Lm III, Cp III, *proconîță* „pătură, pled”, P I, L VI, Cv I, *progădie* „cimitir” S V, VIII, P XI, Sl II, Sc V, L V, R I, Lm III, V, IX, Cp VI, Șg VI, Cv III etc.

3) Un interes lingvistic deosebit îl prezintă însă materialul inedit, adică seria de regionalisme neatestatate pînă în prezent de dicționarele și glosarele românești, sau atestate izolat, fără a se preciza etimologia. Nu-

¹ Cifra romană după sigla localității indică numărul de ordine al informatorului. Informatorii ocazionali au fost notați prin asterisc.

² Atestarea lui *colêse* la un singur informator nu indică o lipsă de frecvență a cuvîntului în regiune, ci faptul că a fost înregistrat întîmplător, în afara chestionarului. În aceeași situație se află *pîtă* (cu 4 atestări) și multe din cuvintele și sensurile specifice Văii Sebeșului.

mărul acestor cuvinte este impresionant, iar determinarea provenienței lor rămîne, în cele mai multe cazuri, o problemă nu ușor de rezolvat. Amintim aici pe : *boștit* „acru” (în expr. *lapte boștit*) Pc VI, cf. *boștină* „rămășiță obținută din fagurul fiert sau din strugurii tescuiți” (DA, CADE, Scr.)¹; *botuș* „sacul, coșul pernei” S IV², cf. *botoș* (Scr.), *botiș* (DA); *a bumni* „a tencui” Cv III < *bujni* (?); *capigă* „roată de plug, rotilă” Cp III; *a se celi* (despre frunze) „a se vesteji” P XII, Sl III, Sc VII, L VIII, R I, Cp VIII, Șg II³ și *celit* „vestejit” R II; *cotubășcă* „cotețul găinilor” S V; *dolóbă* „lemn scobit pentru împiedecatul carului” P*, R I, „masă rotundă pe care se taie dovleac și buruieni pentru porci” Sl III < *lodbă* (?)⁴; *dreamb* (var. *zdreamb*) „ramură de copac”⁵ Sl III, Sc VII, L VIII, R II, Cp VIII, Șg V; *a drusăi* „a înturna ogorul cu puțin timp înainte de semănat” Sl III, Sc I, L VIII, Cp VIII; *ferfelită* „mizgă de copac” L I, Cv II < *ferfeniță* (?); *goamnă* „mușuroi, cuib de porumb”, Șg II, cf. *gîlmă*; *hișcău* (var. *hașcău*, *hăjgău*) „mătură de nuiele cu care se amestecă în zăr cînd se face urda” Pc I, Lm IV, VII, Cp III, VIII, Șg II, cf. *hașcă* „copac uscat și scorburos” (DA, CADE, Scr.); *nărcă* „cătuse cu care se leagă tinjeala de proțap” R II: *plinicădr* „cotețul găinilor” Sc III, cf. *plimnicer* „o încăpere în șură unde se țin uneltele de gospodărie” (Al. Viciu, *op. cit.*, p. 126)⁶; *sparîncă* „crucea carului” Cv II, „fier balot pentru legat ciubere” Sl III; *tibică* „butoiaș în care se cară apă sau vin, se păstrează murături, brînză etc.” P XII, Sl III, Sc IV, VII, L IV, VIII, R II, Cp VIII, Șg VI, cf. *tebeică* (CADE, Scr.); *tîrchilă* „cal slab și rău îngrijit” Cp II, cf. *tîrcav* „chirchit, mărunț, nerăsărit” și *tîrpi* „a răbda, a îndura” (CADE, Scr.); *voz* (var. *roj*) „cadă mare în care se pun fructele la fermentat” Sl III, Sc VII, L VIII R I, Pc I⁷.

¹ DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, partea I, A—B, București, 1913, F—I, București, 1934, partea II, C, București, 1940; CADE = Candrea I.A. și Gh. Adamescu, *Dicționarul Enciclopedic „Cartea Românească”*, București, [1931]. Scr. = Scriban A., *Dicționarul limbii românești*, Iași, [1939].

² Cuvîntul e înregistrat de ALR I, în materialul necartografiat, la chestiunea 5957, în punctele 2 și 105. Forme apropiate se înregistrează în punctele 27, 36, 47, 76. Putem presupune deci că termenul a fost adus din Banat, mai ales că locuitorii din Valea Sebeșului au păstrat multă vreme contactul cu această parte a țării.

³ Înregistrat de DA (com. Vale, rn. Sibiu, reg. Brașov) cu etimologia presupusă din slrb. *čuliti* ca și *a ciuli*. R. Todoran, în *Mic glosar dialectal*, Cluj, 1949, îl înregistrează în Hațeg și îl apropie de *oceli*, fără a preciza însă etimologia.

⁴ Cf. *doloabă* „scîndură” (Viciu, Al., *Glosar de cuvinte dialectale*, în *Analele Academiei Române*, Mem. Secț. Lit., Tom XXIX, 1907, p. 98).

⁵ Pl. (z)*drenghi* (cu palatalizarea lui -b), de unde probabil, np. *Zdrenghea* atestat în Valea Sebeșului.

⁶ Cf. și *pleamniță* „fînărie” < bulg. *pleavnița* „hambar pentru paie” (Pascu, G., *Sufixe românești*, București, 1916, p. 84).

⁷ Cuvîntul e înregistrat cu același sens în glosarul lui M. Gregorian din revista „Grai și suflet”, VII, București, 1937, p. 193. Al. Viciu (*op. cit.*, p. 147), dă pronunțarea *voz* pentru Clopotiva, Grădște și Tara Hațegului și *voj* pentru Cetea-Alud. Cuvîntul apare de asemenea în „Revista Critică-Literară”, III, Iași, 1895, p. 173. Pentru etimologie, credem că ne putem sprijini pe „Dacoromania”, II, Cluj, 1922, p. 553, unde Th. Capidan atestă la aromîni pe *voză* cu sensul de „stîlcă”, provenind din albanezul *voze*.

4) Observăm că multe din exemplele mai sus citate se bazează pe derivație (*boștit, hîșcău, plinicar, tîrchilă* etc.). Într-adevăr, graiul din Valea Sebeșului uzează din plin de acest mijloc de îmbogățire a vocabularului.

Derivatele cu prefixe sînt mai puține. Semnalăm totuși două specifice pentru Valea Sebeșului: *a dezbrîná* (despre pînă) „a (se) destrăma” SI VI, VII, Sc V, L IV, V, Pc I, Lm II, VIII, Cp I, IV, VII, Șg III, IV, V < *dez-* + *brîne* (pl. lui *brîu*) și *a îmbrîná* „a tivi pînza” L IV < *în-* + *brîne*.

Dintre derivatele cu sufixe, cele mai importante pentru grai par a fi substantivele derivate cu sufixe instrumentale sau *nomina agentis* (-ar, -or, -tor), care adesea rezolvă în grai problema terminologiei tehnice: *blidár* „poliță pentru vase” Șg VI < *blid*; *brînzár* „instrument cu care se frămîntă cașul” SI VIII, ALR II/130 < *brînză*; *cesár* „ceasornicar” RI < *ceas*; *cornorár* „poliță pentru vase” Sc IV < *cornuri* (pl); *cortorár* „țigan lăieț” P X, Sc II, IV, L II, RI, Lm*, IX, Cp III, VI, Șg III, Cv I, ALR II/130 < *cort*; *găinár* „cotet de găini” SI III, RI < *găină*; *gîtar* „grebănarul hamului” SI I < *gît*; *mînător* „pogonici” RI, Șg II < *a mîna*; *pînzár* „șesător” P V, Sc II, L II < *pînză*; *spoitór* „bidinea” SI I, V, VI, P I, X, SI X, Sc II, IV, L II, RI, Pc I, Lm III, Cp II, Șg VI, Cv I, ALR II/130 < *a spoi*; *stînjîndr* „muncitor la pădure” RI, P I < *stînjîn*; *văruiťór* „bidinea” RI < *a vărui* etc.¹

Întîlnim cazuri originale de derivare a verbelor de la substantive sau adjective: *a canorî* „a năpîrli” R*, I, II < *canură*; *a mazărá* „a bate smîntîna să se aleagă untul” Lm* < *mazăre*; *a plăviťá* (var. *pleviťá*) „a da în pîrg, a se coace (se spune de obicei despre griu)” SI III, RI < *plăviť* „blond”; *a tăciuná* „a muri, a putrezi (se spune de obicei despre un vițel lepădat)” RI < *tăciune* și, invers, de derivare a substantivelor de la verbe; *a fiťáľá* Cp II, *a fiťáťurá* Lm IX, *a fiťiș* Sc IV „așchie” < *a fiťa*; *rásuceďá* P II, V, Sc IV, Cp I, Șg III, Cv I sau *rásucitcáre* L II, IV, Pc I, Lm II, VIII „drugă” < *rásuci*; *fiťáit* „grămadă de frunze foarte uscate care se fărîmîțează cînd le iei în mînă” Cp VIII < *a fiťá*; *văľui* accentuat și *văľui*) RI, Lm VIII, Cp IV, VII sau *văľuișe* L V „bucată de pînă cu care se învește piciorul peste obiele” < *a învăľui* etc.²

Un loc deosebit îl ocupă derivatele de la onomatopee. Înregistrăm aici cîteva substantive specifice regiunii: *prúie* „turturićă” P VII, RI, Pc VI, Lm IX < onomat. *pru* (pronunțat diferit: *prü*, *ptru* *ptrü* etc.) care imită cîntecul turturelei; *tencăneáťá* „clopot mare care atîrnă la gîtul vițelilor” Cp VIII < onomat. *tenc* care imită sunetul clopotului și care probabil a dat naștere întii unui verb **a tencăni*, apoi substantivului prin suf. -*eaťá*; *tutuláu* „sticľă de lampă” RI < onomat. *tu*, *tu*, prin

¹ Majoritatea acestor derivate sînt răspîndite pe un teritoriu mai mult sau mai puțin întins în vestul țării.

² Nicî unul din derivatele acestea nu figurează în dicționare sau în glosare cu forma și sensul înregistrat de noi. E drept că *văľui* cu sensul de „obiele” e înregistrat de glosarul lui D. Șandru și F. Brînzeu (la studiul *Printre ciobanii din Jina*), în „Grai și Suflet”, VI, București, 1934, p. 246. Sub forma *văľueďá* și tot cu sensul de „obeaľă” apare la Șt. Pașca, *Glosar dialectal*, în *Analele Academiei Romîne*, Mem. Sect. Lit. Seria III, Tom IV, Mem. 3, p. 59.

suf. -*ălău* (> *ulău* prin asimilare)¹ și foarte numeroase verbe: (cocoșul) *cucurigă* P VII < *cucurigu*; (curcanul) *clocotește* Sc III < *clo, clo*, sau *gulguțește* S V < *gul, gul*; (porumbelul) *górdie* S I < *gor, gor*; (calul) *huhurează* Sc I < *i hu hu*. Aceeași onomatopee poate da mai multe feluri de derivate și aceeași noțiune poate fi exprimată prin derivate de la onomatopee diferite, după cum vorbitorii percep sunetele emise sau după preferința lor de a forma derivate. Astfel, grohăitul porcului e redat prin verbele *a grohoti* S I, V, S I I, III, L I, Lm II, ALR II/130, *a grofoț* Cp II, *a gromni* Pc VI și chiar *a cioncâni* Cv II (prin confuzie cu onomatopeea care imită strigătul corbului). Piuitul puilor, pronunțat în regiune cu palatalizare (*k'iu*) a dat naștere la forme verbale ca *a chiuti* S VI, L I, Lm VIII, *a chicui* S V, *a pui* S I V, iar sfiriitul fusului e redat prin *a sfirăi* S IV, P I, V, S I VI, Sc II, IV, L II, IV, R*, Pc I, Lm II, VIII, Cp I, Cv I, *a zbirii* S VI, *a zbirni* Șg III, ALR II/130, *a zurui* P XI și *a pîrăi* R I.

Obişnuința de a deriva, precum și numărul mare de sufixe au creat variante lexicale exagerat de multe pentru una și aceeași noțiune, variate uneori suspecte, lăsând impresia de creații „ad-hoc”. Ilustrativ este cazul derivatelor cu sufixe motionale. De pildă, masculul bibilicii, numit mai adesea *bibilic* S V, P VII, L IV, Pc VI, Lm IX, mai are și sinonime ca *bibiloi* L IV, Cp I, *bibilón* Lm VIII², *bibițoi* ALR II/130; masculul vrăbiei e numit *vrăbiói* P I, VII, Sc I, L IV, Pc VI, dar și *vrăbiéte* S V și *vrăbiór* S I I, R I; pentru masculul giștei rivalizează derivatele *giscán* S I, VI, P I, VII, XI, L I, IV, Cp I, Șg III, Cv I, *giscói* S V, S I IV, Sc I, III, L I, Pc VI, Cp VI, ALR I/131, mai rar *gístác* P VII, S I I, R I, Lm II, IX și *gínsác* P VIII. Femela măgarului e numită *măgăreată* P IV, S I III, L I, Lm II, Cp II, Cv II, *măgăriță* S V, VI, P XI, S I I, Sc I, III, R I, Lm IX, Șg II, ALR I/131 și, rar, *măgărúse* S I, iar pentru femela catirului s-au înregistrat *catîră* Pc VI, Lm II, *catîrcă* S VI, *catîrească* Cv II și *catîriță* R II, ALR II/130.

5) Pe lângă cuvinte, graiul din Valea Sebeșului posedă și un număr important de sensuri regionale care vădesc de multe ori asociații ingenioase: *a adăuga* (despre cai) „a șchiopăta” S I III; *a aiepta* „a repara” R I, „a face curățenie, a deretica” Cp III; *arendaș* (var. *arîndaș*) „ciobanul cu cele mai multe oi în stînă”, L I, Pc I, Lm IV, VII; *birjă* „clopot mic la vite” Sc III; *brîncei* (pl) „rădăcina porumbului” Sc I, III, Cv II; *căciulă* S I III, Sc I, III sau *comănac* S*, V „snopul de deasupra clăii”; *căpățină* „căpeteală”, S I III, L I, Pc VI; *cercel* „bărbia cocoșului” R I; *cîn* „bățul care se pune între firele urzelii ca să nu se încilcească” S I VI, R I, Lm II, VIII, ALR II/130; *a cîrliga* „a doborî un copac” Cv II; *foaie* „covor sau țesătură de pus pe perete” S I III, Sc IV, R I, Lm I, IV, Cv I; *frunză* „panglică la pă-

¹ Cf. și *tutuz* „bucium”, în glosarul lui T. Papahagi din „Grai și Suflet”, II, fasc. I, București, 1925, p. 87, de care termenul nostru s-ar putea apropia prin forma obiectului pe care îl denumește.

² Forma *bibilón* trebuie să se fi născut sub influența graiului bănățean, care, după cum se știe, pronunță sufixul -oi ca -oñ. Informatorul din Valea Sebeșului, neavînd pe *n* mulat în sistemul său fonetic, l-a prefăcut în *n* dur.

lăriile de paie și la cele nemțești" R I; *fufeară* „foaia uscată a porumbului, pănușe" Lm III; *guler* „bărbia cocoșului" L IV; *mîță* „jugul joagărului" Cp III¹; *moară* „pipotă, rinză" Sl I, L IV, Pc VI, Lm II, Șg III; *modîrlău* „cal moale, leneș" Pc VI; *pahar* „cuiul de la capătul osiei carului" Cp II; *pod* „coșul pernei" S VI; *pui* „mănunchi de grîu secerat" S II, V, P X, Sc III, R I, Lm III, Cv II; *pulbere* „spuză" Sc IV; *scoartă* „smintina care se alege pe laptele fierț" Lm II; *a smoli* „a smintini laptele" Șg III; *stavilă* „căpătiul patului" S V, VI, Sl III, VI, Sc II, V, L VII, Pc I; *stăpîn* „ciobanul cu cele mai multe oi în stînă" Sc III, Cv II, ALR II/130; *tîpsie* „farfurie" Sc IV, L II, R I, Cv I; *trup* „trunchiul copacului" P II, Sc I, L I, R II, Lm VI, Cp III, ALR I/131; *a tuna* „a intra" S I, Pc VI, Șg I, ALR II/130; *urs* „jugul joagărului" Cp III; *val* „caier de lînă care iese din mașină" P III, Cv I etc.

Ca mai toate graiurile ardelenesti, graiul din Valea Sebeșului a suferit două mari influențe: maghiară și germană. Ele s-au exercitat concomitent, paralel și sînt atît de strîns legate încît uneori nu le putem deosebi. Nu putem adică preciza în fiecare caz dacă avem de-a face cu o influență germană sau cu una maghiară. În situația aceasta se află de pildă, *lavór* „lighean" S I, P I, X, Sc IV, L II, R I, Lm III, Șg VI, cf. magh. *lavor*, sâs. *Lavor* id.; *máltăr* „tencuială" Cp III, cf. magh. *malter*, germ. *Malter* id.; *repălât* (var. *repălit*) „reparat" P II, Pc VI, cf. magh. *reperált*, germ. *repariert* id.; *vántoră* (var. *vántoră*) „cununa casei" S V, P I, Sc II, IV, L II, R I, Pc III, Cp III, Șg III, V, Cv I, ALR II/130, cf. magh. *vántrúd*, sâs. *Wantrud* id. etc.

1) Sînt sigur de proveniență maghiară cuvintele: *arșeu* (var. *harséu*, *hîrșeu*) „hîrlet" S I, II, V, VI, P IV, X, Sl III, Sc III, L I, Pc VI, Lm IX, Șg II < magh. *ásó*; *bădic* „tuci" Lm III < magh. *bádog*; *bărc* „codru, pădure" L VI, < magh. *berek*; *bitâng* (var. *bitânc*) „bastard" S V, VII, P XI, Sl II, Sc V, R I, Lm V, IX, Cp VI, Șg VI, Cv III < magh. *bitang*; *boághe* „clăie mică de fîn, căpiță" S II, V, Sl II, VI, Pc VI < magh. *boglya*; *bolînd* „prost, scrîntit la cap" Cv III < magh. *bolond*; *chêfe* „perie" S I, V, VI, P X, Sc II, IV, L II, R I, Pc I, IV, Lm III, IX, Cp II, Șg VI, Cv I, ALR II/130 < magh. *kefe*; *chîndeu* „prosop, ștergar" S IV, P XI, Sl VI, L II, IV, Lm II, VIII, Cv I, ALR II/130 < magh. *kendő*; *chișchîndu* „broboadă" P I < magh. *keszkenő*; *cigă* „macara" S V, VI, P I, X, Sc II, IV, L II, R I, Lm III, Cp II < magh. *csiga*; *cingătău* (var. *cingatáu*) „clopot la vite" Sl III, Sc I, III, VII < magh. *csengetyű*; *a ciufului* „a batjocori" Șg I < magh. *csufolni*; *cîncéu* „cană de apă" P I, Sl III, Sc II, Lm III, Șg VI, Cv I < magh. *kancsó*; *cociș* „vizitiu" S I, V, P IV, VII, Sl IV, Sc I, III, L I, R I, Pc VI, Cp II, Cv II < magh. *kocsis*; *cómndă* „bucătărie" S V, Sc II, IV, L II, IV, R I, Pc I, Lm I, Cp II, Șg VI, Cv I, ALR I/131 < magh. *konyha*; *dăplău* (var. *daplău*, *diplău*) „hăț, dîrlog" S *, I, V, P IV, Sl *, I, IV, R I, Pc VI, Șg. III <

¹ Acest sens este atestat în Maramureș, de unde trebuie să fi venit o dată cu muncitorii forestieri în Valea Sebeșului (cf. ALR II, materialul necartografiat ch. 6447, p. 260, 353, 386).

magh. *gyeplő*; *dărăb* „bucată” P II, R II, Pc I, Lm VII, Cp III < magh. *darab*; *fedéu* „capac” S I, V, VI, P I, X, Sl III, Sc II, IV, L II, Pc I, IV, Lm III, IX, Cp II, Șg VI, Cv I < magh. *fedő*; *feleáză* „mătură cu care se mătură aria” Pc VI < magh. *felező*; *felehárt* (var. *felihárt*, *filiárt*, *filihárt*) „crucea carului” S I, V, P IV, Sl III, Cp II, Șg II, ALR II/130 < magh. *felherc*; *ferchetéu* (var. *ferghetéu*, *fertechéu*) „partea dinainte a carului care stă pe podul osiei” S I, V, P IV, Sl I, III, Sc I, III, L I, R I, Pc VI, Lm II, Cp II, Șg II, Cv II < magh. *fergetyő*; *hărdăzău* „funie cu care se leagă calul sau finul” P IV, Sc V, Cv III, ALR I/131 < magh. *hordozó*; *a se hului* (var. *hurlui*) „a se ruina” S VI, P I, X, R I, Pc I, Lm IX, Șg VI < magh. *hullani*; *jölj* „pînă fină” Sc II, Lm II, Șg III < magh. *gyoles*; *mănoș* (var. *mălăș*, *măloș*, *mănăș*, *mănuș*) „arătător la ceas” S I, V, VI, P I, Sl III, Sc II, IV, L II, IV, R I, Pc I, IV, Lm I, IX, Cp II, Cv II < magh. *máncs*; *pleu* „tinichea” S II, V, VI, P X, Sl V, Sc II, IV, L II, R I, Cv I, ALR II/130 < magh. *pléh*; *plivás* „creion” R II < magh. *abljász*; *tolcér* „pilnie” S I, V, P I, X, Sl X, Sc II, IV, L II, R I, Pc IV, Lm III, IX, Cp II, Șg VI, Cv I, ALR I/131 < magh. *tölcsér*; *vălău* „troacă în care se dă de mîncare la porci” S I, V, VI, P IV, X, XI, Sl I, III, Sc I, III, L I, R I, Pc VI, Lm I, II, IX, Cp II, Șg II, Cv II, „lemn scobit pentru împiedecat carul” Sl III, Sc VII < magh. *valyu* etc.

Majoritatea acestor termeni sînt cunoscuți și răspîndiți pe un teritoriu mai întins în Ardeal. Am ținut totuși să-i semnalăm pentru graiul de care ne ocupăm, deoarece, prin numărul lor mare, prin frecvența lor și prin varietatea domeniilor cărora le aparțin, ilustrează cum s-a exercitat influența maghiară în această regiune de munte unde nu există și probabil nu a existat niciodată o populație maghiară stabilă¹. De fapt, unele cuvinte sînt înregistrate cu mențiuni din partea informatorilor. Patru informatori (R I, Pc I, IV, Cp II) îl dau pe *chefe* învechit, iar L VI îl dă pe *hajmă* („ceapă”) specific pentru vorbirea bătrînilor. Pentru termenul general de *vite*, Sc I precizează că „numai mărginenii spun *marhăi*”, iar R I admite termenul maghiar numai în expresia *prost ca o marhă*.

Prin urmare, vorbitorii sînt conștienți de caracterul regional al unora din acești termeni și încearcă să-i înlocuiască. Alături de *chefe* apare foarte adesea *périe* S V, P I, Sl X, Sc II, IV, L II, R I, Pc I, Lm IX, Cp II, Șg VI, Cv I, ALR II/130. Alături de *chindéu* apar *ștergăr* S IV, VI, P I, V, XI, Sl VI, Sc II, IV, L II, IV, R I, Pc I, Lm II, Cp I, Șg III, Cv I și *prosóp* S VI, P I, III, Sl VI, Cv I. *Cociș* începe să fie concurat

¹ Avem motive să presupunem că majoritatea acestor cuvinte au intrat în Valea Sebeșului din alte graiuri românești cu care populația de aici venea în contact (Valea Jiului, Munții Apuseni etc.) Argumente în sprijinul acestei ipoteze ne oferă fonetica. De pildă, dacă cuvîntul *dăplău* ar proveni direct din ungurește, ar avea o formă mai apropiată de pronunțarea maghiară (*geaplău* sau *geplău*, cu *g* ca în *gheață*, *ghem*). Cum însă el a fost luat de la vorbitorii romîni care palatalizau dentalele, *g* inițial a fost interpretat de locuitorii Văii Sebeșului ca un *d* palatalizat și, în consecință, a primit timbrul considerat de ei corect: La fel trebuie să se fi întîmplat cu *tebelu* „vas în care se ține brînză” R II < magh. *csobolyó* „găleată, hîrdău”. ALR II, în materialul necartografiat, la ch. 3917 („fedeleș”) înregistrează pe *ciubeleu* p. 53, 310, *ciubuleu* p. 64, 316, *ciubaldu* p. 334. Presupunînd că sebeșenii au luat cuvîntul de la bănățeni, el trebuie să fi interpretat pe *t* inițial ca provenind din *t*, deci au pronunțat cuvîntul cu *t*.

de *birjâr* S VI, P IV, VII, Sl I, *cómnă* de *bucdătărie* S VI, P I, X, Sl III, Sc IV, L IV, R I, Pc I, Lm IX, Cp II, Șg VI, Cv I, ALR I/131 etc. Rămîne totuși un număr mare de împrumuturi utilizate în mod exclusiv, adică lipsite de concurența unor sinonime literare.

Înregistrăm și cîteva cuvinte de origine maghiară care în Valea Sebeșului au alt sens decît cel cunoscut în alte graiuri: *corói* „porumbel” S I, P VII, L IV, „masculul turturelei” S VI < magh. *karoly* „uli”; *háitoșe* „partea dinainte a săniei, bour” Cv II < magh. *hajtás* „împingere, minare” (înrudit cu *haită*); *hăgău* „creangă uscată, vreasc,” Sc I, III, R I, Lm VI, Cp III, Șg II < magh. *hago* „drum de munte, povîrniș”; *hăizăș* (var. *heizăș*) pe lîngă sensul de „acoperiș de casă” S VI, Lm IX, are și pe cel de „schelă, alasă” P X, Sc IV, R I < magh. *hajzás* „acoperiș”; *libă* „pui de rată” S III, L I, IV < magh. *liba* „gîscă”.

Prin limba maghiară se explică sensul sau forma unor cuvinte de altă proveniență. De pildă, *a se hurdui* a primit sensul de „a se dărîma, a se ruina” Șg VI, după ce a fost apropiat de *hului* < magh. *hullani* (care are în grai, cum am văzut, și o variantă *hurlui*).

E vădit că limba maghiară a jucat un rol important în vocabularul graiului din Valea Sebeșului. Deși mai mult pe căi indirecte, i-a furnizat termeni necesari în diferite domenii de viață și activitate. O dată însă cu sfîrșitul stăpînirii austro-ungare, vorbitorii romîni s-au îndreptat spre formele limbii literare materne.

2) Față de maghiară, limba germană a exercitat o influență mult mai redusă. Cuvintele de origine germană sînt relativ puține și nu cuprind toate sferele vieții sociale. Ele se referă în special la familie și la gospodărie. Influența s-a extins direct, prin conviețuirea îndelungată a sașilor cu romîni, de aceea, pentru a stabili etimologia termenilor, trebuie să recurgem uneori la forme ale dialectului săsesc. Iată cîteva dintre termenii de origine germană pătrunși în graiul romînilor: *brudărie* (var. *bliodărie*, *blodărie*, *blodorie*, *bludărie*, *brodărie*, *brotir*) „rolă, cuptor la soba de gătit” S V, P I, X, Sl III, Sc II, IV, L II, IV, R I, Pc I, Lm I, IX, Cp II, Șg VI, Cv I < săs. *Brotrir*¹; *căfăr* „căprior la acoperișul casei” S II, VI, P I, Sl V, Sc II, IV, L II, R I, Pc III, Lm II, IX, Cp III, Șg III, Cv I < săs. *Kafər*; *căstăn* „dulap” S V, Sc IV, Lm IX, Cv I, ALR II/130 < germ. *Kasten*; *cóbărră* (var. *cóbăr cōbor*) „coviltir” S II, V, P IV, Sl III, Sc I, L I, R I, Pc VI, Lm IX, Cp II, Șg II, Cv II < săs. *Kobər*; *crămpăn* „topor mare” S II, V, VI, P IV, Sl III, Sc I, III, L I, R I, Lm IX, Cp II, Șg II, Cv II < germ. *Krampe*; *fărbă* „vopsea” Cv I < germ. *Farbe*; *fășănc* „timpul de la crăciun pînă la începutul postului paștilor” R I < germ. *Fasching*; *foșvăld* (var. *fojvăld*, *fojváltär*, *foșváltär*) „pădurar” Sl III, L VIII, Lm VI, Șg II, V < săs. *Forstwart*; *gang* „prid-

¹ Cuvîntul a fost înregistrat de noi la un informator sas P XIV sub forma *brō^utrir*.

ALR II, în materialul necartografiat, la ch. 3883 înregistrează formele de *brō^uatrăjăr* p. 143 și *brē^utrir* p. 245.

vor" S II, V, P I, Sc II, IV < germ. *Gang*; *rigăl* „bucata de fier care închide ușa" S II, VI < germ. *Riegel*; *ștedămp* „par, stîlp de susținere la gard" R I, Pc I, Lm *, Cp III < germ. *Stampf*; *ștedănd* „vas în care se păstrează laptele sau brînză" R II, Șg III < germ. *Ständer*; *ștecuit* „hărâcitul viei" R I < germ. *Stecken* „băt, baston" sau *stecken* „a înfige, a implinti, a planta"; *tépihi* (pronunț. *tépih*) „preș, covor" R I < germ. *Teppich*; *țâigăr* „arătător la ceas" Șg VI < germ. *Zeiger*¹.

Și termenii de origine germană, ca și cei maghiari, încep să-și piardă actualitatea. Unii vorbitori îi simt învechiți. De exemplu, la *castăn* și la *fosvâlă* se precizează că acești termeni se întrebunțau în trecut sau că sînt specifici pentru vorbirea bătrînilor. De fapt, în locul lor apar, cu o mare frecvență, corespondentele literare: *dulap* S I, V, P I, Sl III, Sc II, IV, R I, Pc I, Lm I, IX, Cp II, Șg VI, Cv I, ALR II/130, *pădurar* S III, VII, P II, Sl X, Sc I, III, R II, Pc I, Lm III, Cp III, Șg II, Cv II, ALR II/130.

3) Pe lingă bagajul de cuvinte rezultat din cele două influențe, graiul din Valea Sebeșului a asimilat recent, și într-un timp destul de scurt, o cantitate considerabilă de împrumuturi din limbi străine. E vorba de acea terminologie eterogenă a exploataării lemnului, necesară unui grup restrîns de vorbitori.

Prin intermediul specialiștilor de diferite naționalități, au pătruns în grai cuvinte de origine germană²: *bau* „semnal dat pentru oprirea buștenilor" < germ. *hebe auf* (imperativul lui *aufheben*); *cânta* „trunchi sprijinit fix la mijloc și cu capătul gros întors la vale" < germ. *Kante*; *clûpă* „instrument cu care se măsoară grosimea trunchiurilor" < germ. *Kluppe*; *fludăr* „locul unde ies buștenii din lac" < germ. *Fluder*; *forvasăr* „cantitate de apă căreia i se dă drumul pe ștempăl pentru a ridica buștenii" < germ. *Vorwasser*; *găleândră* „perete de scinduri pe marginea canalului, pe care ies lemnele din tău în rîu" < germ. *Geländer* „parmalic, ghizd"; *ișlós* „lemnul care leagă partea din față cu cea din dos a cășitei", cf. germ. *einschliessen*; *plăncă* „jilip sec pe care se adună lemnele de pe o gropană" < germ. *Planke*; *poștrohólț* „lemnul pe care se pun urșii și pe aceștia granării" < germ. *Pfosten* „scindură groasă" + *Holz* „lemn"; *șlăr* „un fel de cuțit cu coadă lungă cu care se cojesc buștenii în timpul cît mai au mizgă în ei (mai-august)", cf. *schälen* „a curăți de coajă, a coji"; *șlăis* „baraj făcut pentru a ridica puțin apa și a o abate la mori" < germ. *Schleuse* „stăvilă"; *șpiț* „virful ascuțit al țapinei" < germ. *Spitze*; *ștém-păl* „ușa prin care se dă drumul unei cantități de apă care ia buștenii așezați în zănoagă" < germ. *Stempel* „ștampilă, pecete"; *vécșăl* „fiecare din jilipurile mici, suplimentare, care aduc apă în plus la jilipul mare" < germ. *Wechsel* etc.

¹ Toți acești termeni circulă de asemenea pe un teritoriu mai întins decît cel al Văii Sebeșului și probabil unii dintre ei s-au răspîndit prin comerț sau prin vestiții meșteri sași. Remarcăm doar pe *fojvâlăr* și *ștecuit*, care nu au fost înregistrați pînă acum de dicționare și glosare.

² Toți termenii legați de plutărit au fost înregistrați de un singur anchetator la doi informatori (Mihu Ion din Laz și un informator ocazional din Oașa Mare). În stabilirea etimologiilor ne-am servit uneori de studii, bogat în referințe, al lui V. Arvinte, *Terminologia exploataării lemnului și a plutăritului*, în „Studii și cercetări științifice", Iași, VIII (1957), fasc. I, p. 1—175.

Apoi, termeni de origine italiană, care exprimă mai ales semnale și comenzi: *gárga* (var. *cárga*) „semnal prin care se anunță că jilipul a fost reparat și se poate da drumul la alte lemne” < it. *caricare* „a încărcă”; *malarină* „topor cu gura lată pentru tăiatul crengilor” < it. *manalina* „toporaș, bărdiță”; *ména, ména* „comandă pentru a da drumul la lemne pe jilipul sec” < it. *menare* „a mîna, a face să meargă”; *sapín* „țapín” < it. *zappa*; *a tapá* „a cresta copacul cu toporul spre locul unde vrei să-l culci” < it. *tappo* „lovitură”; *tíra* „comandă ca toți muncitorii să tragă bușteanul în lungul lui cu țapinele, într-o mișcare continuă” < it. *tirare* „a trage”; *várda* „semnal prin care se anunță că se dă drumul la lemne și deci, toți oamenii să se ferească de jilip” < it. *guarda* (imperativul lui *guardare*, pronunțat *várda* în dialectul venețian); *vólta* „comandă pentru a învîrți lemnul” < it. *voltare* „a rostogoli” etc.

Se înregistrează, mai rar, termeni de origine maghiară: *cetérnd* „uluc pe care se dă drumul la bușteni” < magh. *csatorna*; *chirúld* „lemn tăiat, curățit de crengi și de coajă, însă necurmat” < magh. *külü* „șteamp, piuș”; *jilíp* „uluc” < magh. *zsilip*; *páler* „cel care conduce un grup de 50–60 de lucrători” < magh. *paller* „maestru lucrător” — și de origine franceză: *balón* „fiecare din cei patru stilpi, cu o grosime de 10–12 cm care se bat în pămînt pentru a sprijini jilipul sec” < fr. *bdillon* „proțap”; *manipulánt* „conducător al unui grup de muncitori forestieri” < fr. *manipulant*; *parchét* „porțiunea de teren pe care se taie pădurea” < fr. *parquet*; *pilót* „lemn gros de stejar care se bate la capătul din față al căștelor cînd se face șlais” < fr. *pilotis*. Aceștia din urmă au pătruns probabil prin limba literară, ei aparținînd terminologiei tehnice mai generale.

În sfîrșit, sînt atestați termeni care provin din diferite limbi slave (slovenă-croată, ucraineană): *corován* „lemn curățit de crengi și necojit”, cf. sl. *kora* „scoartă”, ucr. *koravyj* „aspru, tare, cu scoartă”; *drécea* (enunțat de trei ori) „semnal prin care se anunță o pauză pentru masă sau sfîrșitul lucrului seara” < *drecelú* („a descurca lemnele, a le așeza în ordine” < cr. *drešavati* „a dezlega, a desface”; *húzár* „partea groasă a bușteanului” < ucr. *huzer*; *opúst* „baraj” < ucr. *opust*; *palúgá* „coada țapinei” < sîrb. - cr. *poluga* „drug, manivelă” etc.

Proveniența termenilor e adesea greu de stabilit. Nu putem ști, bunăoară, dacă un termen ca *hăc* „cîrlig cu coadă lungă cu care se trag buștenii la mal” vine direct din germ. *Hacken* sau prin intermediul unei limbi slave (ruteana și polona au *hak*); dacă *méta* „hotar pînă unde se întinde parchetul” vine din it. *meta* „sfîrșit” sau din magh. *kimetázni* „a însemna linia de hotar” etc.

În ansamblul ei, terminologia exploatării lemnului alcătuiește un fel de vocabular suplimentar, utilizat de un grup restrîns de oameni angajați la lucrările forestiere, dar foarte puțin cunoscut de restul populației.

Un aspect nou și interesant a primit graiul din Valea Sebeșului în urma contactului cu limba literară. Dacă acest contact s-a realizat în trecut cu greutate și mai mult întîmplător, astăzi se efectuează simplu și

sistematic, încadrându-se în procesul de culturalizare a maselor inițiat și condus de guvernul democrat-popular. Prin urmare, influența limbii literare trebuie privită nu numai ca un fenomen lingvistic, ci și ca unul politico-cultural de actualitate.

Rezultatele influenței limbii literare asupra lexicului din Valea Sebeșului sînt două : îmbogățirea vocabularului cu noi termeni, corespunzători unor noțiuni noi sau vechi, și crearea condițiilor de unificare cu limba întregului popor, prin impunerea formelor general răspindite.

1) Între cuvintele care au îmbogățit vocabularul graiului, o atenție deosebită trebuie acordată neologismelor legate de actuala organizare economică, politică și socială și de progresul tehnicii moderne : *avion* S VII, P I, Sl IX, Sc V, L V, Lm V, Șg VII, *batoză* S II, V, VI, P VI, XI, Sl II, III, VI, VII, Sc III, V, L I, VI, VII, R I, Pc VI, Lm III, V, IX, Cp III, VII, Șg II, Cv II, V, C XI, XII, *bicicletă* S V, VII, P I, Sl IX, Sc V, L V, R I, Lm V, IX, Șg VII, *colhoz* S V, VII, P I, Sl IX, Sc I, R I, Lm V, Șg VII, *constituție* P I, Sl IX, Sc V, R I, Lm V, Șg VII, *deputat* S VII, P I, Sl IX, Sc V, L V, R I, Lm V, Șg VII, *dispensar* S V, VII, P I, Sl IX, Sc V, L V, R I, Lm V, IX, Șg VII, *militian* S VII, P I, Sl IX, Sc V, L V, R I, Lm V, Șg VII, *motocicletă* S V, P I, Sl IX, Sc V, L V, R I, Lm V, IX, Șg VII, *președinte* (al gospodăriei agricole colective) S V, VII, P I, Sc V, L V, R I, Lm V, IX, Șg VII, *revoluție*, *tractor*, *tractorist* S VII, P I, Sl IX, Sc V, L V, R I, Lm V, Șg VII, *transport* P I, Sl IX, Sc V, L V, R I, Șg VII, *tren* S VII, P I, Sl IX, Sc V, L V, R I, Lm V, Șg VII, *uzină* S V, VII, Sl IX, Sc V, L V, Lm V, IX, Șg VIII etc.¹

Mai greu se familiarizează vorbitorii cu termeni generali sau abstracți de felul lui : *electrificare*, R I, Lm V, *literatură* S *, P I, Sc V, Șg VII, *mecanizare* R I, Lm V, Șg VII, *nivel (de trai)* S V, R I, Lm V, *a produce* R I, Lm V, *proprietate* S V, Sl IX, R I, Lm V, *randament* Sc V, R I, Lm V, *vigilență* Sc V, R I, Lm V etc., pe care încă nu-i pot înțelege bine².

De fapt, foarte multe din neologisme, anchetate direct sau indirect, poartă mențiunea „recent” sau „în vorbirea tinerilor” sau „am auzit, dar nu știu ce înseamnă” sau „nu se obișnuiește la noi, asta nu-i vorbă țărănească” etc., ceea ce dovedește că vorbitorii au conștiința noutății acestor termeni, îi simt ca neobișnuiți. Mult mai autentic ni se pare materialul neologic cules întimplător, în afara chestionarului, presărat în fraze explicative sau în digresiuni, cînd informatorul nu se străduia să-și amintească un anumit termen, ci îl întrebuița în mod firesc, degajat. S-au înregistrat în felul acesta : *anunț* s.n. Lm VIII, *apendicită* R I, *calitate* P III, *cravată* R II, *dormitor* L II, *etate* L V, *exact* adv. R I, *(lucru) faptic* „întimplat” R I, *în general* loc. adv. Sc III, *model* s.n. L II,

¹ Firește, unele neologisme au fost cunoscute, sporadic, și în trecut. Dar abia în zilele noastre locuitorii Văii Sebeșului au ajuns să pătrundă înțelesul lor concret. Abia acum li s-a oferit tuturor posibilitatea să călătorească cu *bicicleta* sau cu *trenul*, să beneficieze de *dispensare*, să fie aleși *deputați* etc.

² Termenii ca *agrotehnie*, *zootehnie* nu au putut fi obținuți niciodată în cursul anchetelor noastre.

motiv s.n. Cp I, *posibil* adv. R I, *a stagna* R I, *vizită* R II. E interesant și contextul în care apar astfel de neologisme: Sl II spune despre un om beat-mort că e *la ultimul grad de beție*; R II explică inexistența termenului *torcătoare*: *la noi toate torc^a*; *la noi căre nu todr^ă niž n-ăre ce sta-n sat^a*; *i făc^{em} pașaport^a*; iar Sc IV, dînd termenul *ogîlindă* adaugă: **ogîlindă, să ne făc^{em} tu^aal^ătele*.

Cînd nu mai e vorba de a exprima o noțiune nouă, ci de a înlocui un termen vechi cu unul nou pentru aceeași noțiune cunoscută, lucrurile merg mai încet. Termenii regionali sau populari, înrădăcinați în conștiința maselor, rezistă alături de cei literari, cu care formează dublete: *drumar* S II, V, VI, P IV, Sl III, Sc I, III, L I, R I, Pc VI, Lm III, IX, Cp II, Cv II, ALR I/131 — *cantonier* L I, Cp II, Șg II; *fierbințeli* (sau *fierbințeață*) S VII, P XI, Sc V, L V, R I, Lm III, Șg VI, Cv III, ALR I/131 — *temperatură* S V, Lm V, IX; *a se hului* S VI, P I, X, R I, Pc I, Lm *, IX — *a se ruina* S II, Sc II, IV, Cv I; *leacuri* S *, P XI, Sl II, Sc V, L V, R I, Lm III, V, IX, Cp VI, Șg VI, Cv III, ALR I/131 — *medicamente* S V, VII, R I, Șg VI, în care întotdeauna termenul regional are preponderență.

2) Dacă în concurență cu neologismele, cuvintele regionale se mențin ferm pe poziție, situația se schimbă cînd e vorba de corespondente literare obișnuite. Dublete de felul lui *castăn* S V, Sc IV, Lm IX, Cv I, ALR II/130 — *dulap* S I, V, P I, Sl III, Sc II, IV, L II, IV, R I, Pc I, Lm I, IX, Cp II, Șg VI, Cv I, ALR II/130; *comnă* S V, Sc II, IV, L II, IV, R I, Pc I, Lm I, Cp II, Șg VI, Cv I, ALR I/131 — *bucătărie* S VI, P I, X, Sl III, Sc IV, L IV, R I, Pc I, Lm IX, Cp II, Șg VI, Cv I; *cucuruz* S V, P VI, XI, Sl II, VI, VII, Sc V, L V, VI, VII, R I, Lm V, IX, Cp IV, VII, Șg IV, V, Cv III, IV, V, C XI, XII — *porumb* S V, VII, P XI, Sl II, Sc VI, Lm III, IX, Cv IV; *hîrbeică* S I, V, P I, X, Sc II, IV, L II, IV, R I, Pc IV, Lm III, IX, Cp III, Șg VI, Cv I, ALR II/130 — *cratiță* S VI, Sl III, Sc IV, L IV, R I, Pc IV, Lm IX, Cp II; *ploată* (var. *plată*, *plată*, *platom*, *platon*, *ploatîn*) „sobă de bucătărie” S II, V, Sc II, IV, Pc I, Lm I, Cp VI, Șg VI — *sobă* S V, VI, P I, X, Sl III, Sc II, IV, L II, R I, Lm IX, Cp II, Șg VI, Cv I, ALR II/130 etc., dovedesc că vorbitorii adoptă din ce în ce mai mult forme ale limbii întregului popor.

Dubletele cer — mai curînd sau mai tîrziu — o rezolvare. Dintre două dubletele unul va deveni, în mod necesar, inutil și va dispărea¹, pe cînd celălalt își va mări frecvența și răspîndirea. Sîntem îndreptățiți să presupunem că sinonimele literare se vor generaliza, chiar dacă azi se întîlnesc sporadic. În primul rînd, pentru că ele sînt susținute de generația tînă, a cărei vorbire prezintă aspectul de mîine al graiului. În al doilea rînd, pentru că Valea Sebeșului a încetat de a fi o regiune izolată, s-a încadrat în ritmul vieții sociale de azi. Participînd activ la făurirea noului mod de existență, locuitorii sînt obligați să-și modifice vocabularul nu în conformitate cu realități ale trecutului, ci în funcție de cerințele lexicului general al limbii romîne contemporane.

¹ Dacă nu cumva și-a specializat sensul. De pildă, Informatorul Pc IV distinge *cratița* de *hîrbeică* prin materialul din care e făcută: *cratița* e „de pleu”, iar *hîrbeica* „de tuci”.

În conștiința vorbitorilor din Valea Sebeșului s-a format convingerea că termenii limbii literare aparțin exprimării frumoase¹. De aici, utilizarea lor rară, numai în anumite situații, dar și respectul față de aceste cuvinte. Deși în general adaptează cuvintele literare la sistemul fonetic și morfologic specific graiului, vorbitorii nu-și permit să le modifice prea mult. Mai ales în pronunțarea neologismelor se constată multă prudență. De exemplu, legea pronunțării dure a consoanelor *s*, *z*, *ț* se aplică adesea neologismelor : *benzîndă*, R II, se *obsarră* Lm IX, *organizație* P I, Sc V, R I, Lm V, *producție* R I, Șg VI, *acționar* R I, Lm V, sau *acțonar* Șg II etc. De obicei însă forma corespunzătoare sistemului literar s-a impus și este mai frecventă decît cea corespunzătoare graiului : *constituție* P I, Sl IX, R I, Șg VII, față de *constituție* Sc V, Lm V ; *impozit* S V, R I, Lm V, Șg VII față de *impozît* Sl IX ; *milițian* S VII, P I, Sl IX, Sc V, L V, R I, Șg VII față de *milițian* Lm V. Deci, prin intermediul neologismelor (care nici nu pot fi perfect adaptate la sistemul fonetic vechi), graiul din Valea Sebeșului progresează, vorbitorii lui învățînd să pronunțe și cuvintele vechi după sistemul nou al limbii literare.

Pe măsură ce orizontul intelectual al oamenilor se lărgeste, pe măsură ce obiectele și noțiunile noi intră în preocupările lor zilnice, denumirile literare nu mai sînt simțite „străine” sau „nobile”. Astăzi vorbitorii s-au familiarizat cu termenul *radio*², mîine vor cunoaște noțiunea de *televizor* și, după un timp, se vor obișnui cu ea etc. Procesul de suprimare a diferențelor față de limba întregului popor se petrece zi de zi, sub ochii noștri, tot mai intens.

Cercetarea noastră, deși sumară și incompletă, oferă totuși posibilitatea unor concluzii de ordin general.

1. Graiul din Valea Sebeșului posedă un material lexical bogat și foarte variat, care merită să fie urmărit și pe linia sinonimiei și a polisemiei.

a) Sinonimia prezintă adesea mai multă varietate decît în limba literară. În timp ce limba literară are de obicei un singur termen pentru o noțiune, graiul, pe lângă termenul literar, are cuvinte vechi cu sens identic sau similar, împrumută corespondente din limbile minorităților naționale apropiate, împrumută neologisme cu sens apropiat din limba literară sau își formează singur sinonime. Astfel lui *pădurar* din limba literară îi corespund perfect în grai, *gornic*, *jutar*, *foșvald*, *brigadir* și *pădurar*; lui *tencuială* — *văcălaș*, *maltăr* și *tincuială*; lui *bulz* (de mămăligă) — *bucată*, *bulz*, *cocoloș* (sau *corcoloș*), *dărab*, *popoi*, *zdrob* etc. Indiferent de proveniență și răspindire, acești termeni reprezintă pentru grai o bogăție.

b) Polisemia indică de asemenea o deosebită forță expresivă. Faptul că termenul *cal*, pe lângă sensul de bază, posedă trei sensuri legate de industria casnică („fiecare din lemnele care țin vatalele la războiul de țesut”,

¹ Șg VI e de părere că *bucătărie* se zice „mal pe domnește”, iar Pc VI, după ce dă regionalismul *cucuruz* adaugă : *mai mult porumb pe cărté* (adică *porumb* e termenul obișnuit în limba literară a cărților). Despre neologisme ni se spune adesea că „nu sînt vorbe țărănești”.

² În satele electrificate (Petrești, Sebeșel, Săsciori, Laz) foarte multe familii au aparate de radio.

„talpă a războiului de țesut”, „fir de urzeală care nu are loc în spată”), faptul că un cuvânt ca *much* are sensul de „tiv” în expresia *a da peste much*, faptul că regionalismul *ujog* „cîrpă de șters cenușa din cuptorul de piine” devine termen de comparație pentru ceva murdar, toate acestea dovedesc pe de o parte rezistența cuvintelor, pe de altă parte ingeniozitatea vorbitorilor în utilizarea lor.

2. Se manifestă o oarecare rezervă față de împrumuturile din limbi străine, fie că acestea sînt vechi și nu mai corespund stadiului de evoluție lexicală (e cazul cuvintelor de origine maghiară și germană), fie că sînt prea noi și insuficient cunoscute (anumite neologisme), fie că au un conținut prea special (termenii referitori la exploatarea lemnului).

3. Lupta dintre elementele lexicale vechi — ale graiului — și cele noi — ale limbii literare — e în plină desfășurare și creează neconținut premise pentru vărsarea graiului în limba întregului popor.

ФОРМЫ ЛЕКСИКИ ИЗ ДОЛИНЫ СЕБЕША

РЕЗЮМЕ

Настоящий труд основан на богатом материале, собранном в долине Себеша клужскими диалектологами в течение последних десяти лет.

В коротком введении автор дает обзор социально-экономического и культурного положения области, так как в значительной мере им объясняются различные формы лексики этого говора. Потом он переходит к рассмотрению лексических элементов, придающих говору своеобразие, богатство и выразительность. Речь идет о старых словах и значениях, местных терминах, производных, семантических изменениях и разных стилистических оборотах, доказывающих силу выразительности говорящих. Дальше показывается, каким образом разные иностранные языки повлияли на лексику говора. Венгерский и немецкий языки, параллельно и одновременно оказывавшие долгое влияние, оставили значительные следы во всех областях жизни и деятельности. Эти следы начинают постепенно исчезать путем усиливающегося контакта говорящих на литературном языке. Зато результаты более позднего влияния различных иностранных языков (немецкого, венгерского, итальянского, французского, украинского и т.д.), отмеченные только в области сплавки леса, остаются в силе, хотя терминология, возникшая вследствие этих влияний, незнакома большинству жителей этого района.

Последняя глава настоящей работы посвящена влиянию литературного языка на лексику долины Себеша и указывает на два очень важных следствия: обогащение лексики новыми терминами и создание условий унификации языка всего народа.

ASPECTS DU LEXIQUE DU PARLER DE LA VALLÉE DU SEBEȘ

RÉSUMÉ

Le présent travail se base sur un matériel très riche recueilli dans la Vallée du Sebeș par les dialectologues de Cluj, au cours de ces dix dernières années.

Dans une brève introduction, l'auteur présente la situation sociale et économique de la région, situation qui explique la plupart des aspects lexicaux du parler envisagé. On expose ensuite les éléments lexicaux qui confèrent à ce parler son originalité, sa richesse et son expressivité. Il s'agit de mots et de sens anciens, de termes régionaux, de dérivés, de modifications sémantiques et de diverses figures de style qui témoignent de la plasticité du langage des sujets parlants. L'auteur étudie aussi la manière dont les différentes langues étrangères ont influencé le lexique de ce parler. Les langues hongroise et allemande, dont l'influence s'est exercée parallèlement durant une longue période de temps, ont laissé d'importantes traces dans tous les domaines de vie et d'activité. Encore est-il que ces traces commencent à disparaître en raison du contact de plus en plus étroit qui s'établit entre les sujets parlants et la langue littéraire. En revanche, les résultats de l'influence plus récente des diverses langues étrangères (l'allemand, le hongrois, l'italien, le français, l'ukrainien, etc.), enregistrés exclusivement dans le domaine du flottage en trains, conserve son actualité, bien que la terminologie apparue sous ces influences ne soit pas connue par la majorité des habitants de la région. Le dernier chapitre de l'étude s'occupe de l'influence de la langue littéraire sur le lexique de la Vallée du Sebeș et en indique deux conséquences importantes, à savoir : l'enrichissement du vocabulaire par des termes nouveaux et la création des conditions d'unification avec la langue du peuple entier.

NEOLOGISMELE ÎN „ȚIGANIADA” LUI I. BUDAI-DELEANU

DE

LUIZA și MIRCEA SECHE

Cititorul de astăzi al *Țiganiadei* lui Budai-Deleanu nu întâmpină dificultăți deosebite la lectura poemului. Ceea ce constată însă el cu ușurință, sub raport lexical, este o diversitate de elemente cu totul extraordinară : pe un fond de cuvinte de bază, care este cel al limbii române comune actuale, scriitorul a folosit, în proporții aproximativ egale, elemente regionale, populare, arhaice și neologice, la care pot fi adăugate numeroase creații personale. În acest mozaic lexical, preferința scriitorului merge totuși în primul rînd spre elementul regional-popular. Preferința aceasta derivă desigur și din necesitatea de a prezenta, cu mijloace lingvistice adecvate, pe eroii poemului ; cu cîteva excepții, *Țiganiada* e populată de oameni simpli, în esență de niște țărani. Așa se și explică afirmația poetului, care își avertizează cititorii că „în voroava sa deobște sã ține pretutindene de chipul vorbei de obște și întrebuițează cuvinte obștite între țărani” (165)¹. Arhaismele, pe de-o parte, și neologismele, pe de alta, se subsumează, ca elemente lexicale secundare, în acest mozaic, față de dominantă lexicală popular-regională a operei.

Prezența arhaismelor în poem se justifică — măcar în numeroase cazuri — printr-o evidentă intenție stilistică. Eroii sînt, cum am spus, oameni simpli în general, dar, istoricește, ei aparțin unei epoci foarte îndepărtate, sînt contemporanii lui Țepeș Vodă. Budai-Deleanu este cel dintîi poet român care folosește arhaismul în scopul realizării a ceea ce se cheamă „culoare locală”. Într-un pasaj unde vorbește Vlad Țepeș și unde personajul, în consecință, este pus să se exprime arhaic, scriitorul precizează : „Trebuie a ști că aici grăiește Vlad Vodă și pecum gindea el și după socoteala deobște de atunci ; iar mai sus au grăit poeticul” (98). Prin urmare, vrea să spună poetul : eu arhaizez aici modul de exprimare al eroului meu, făcîndu-l să vorbească limba epocii sale ; întrucît mă despart de acest erou

¹ Citatele și exemplele vor trimite la I. Budai-Deleanu, *Țiganiada*, ediție îngrijită de J. Byck, ESPLA (1953), 443 p.

mai multe veacuri, felul meu de a vorbi este diferit de al lui, este felul de a vorbi al epocii mele.

Mai surprinzătoare ar putea să pară folosirea în poem a unui număr destul de mare de neologisme, majoritatea cu totul moderne¹. Aceste cuvinte tulbură autenticitatea lingvistică a plasării în timp a acțiunii; în schimb — ele realizează un deziderat stilistic de mare importanță: acela al individualizării vorbirii personajelor. Printre eroii poemului se remarcă și cîțiva oameni instruiți, „învățați la carte”, după expresia lui Budai. Potrivit promisiunii poetului, care făgăduiește să-și chibzuiască „voroava ca să fie cuviincioasă persoanei care vorbește” (165), apare justificată (și într-un fel necesară) exprimarea neologică a eroilor intelectuali. „Florescu — serie Budai despre unul dintre acești eroi — nu vorbește așa deobște... ci cu un stil mai ales și rădăcat”, personajul fiind „un om bine născut și cu bune învățături” (149). Există, din acest punct de vedere, o deosebire netă între modul de exprimare al personalităților „politice” din poem (mai ales în momentele, solemne, cînd acestea fac „sobor Să hotărască ce stăpinie Ar fi bună pentru țigănie”, 331) și modul de exprimare al celorlalți eroi. Aceștia din urmă apelează aproape exclusiv la elementele lexicale populare și regionale, pe cînd ceilalți eroi se remarcă mai cu seamă prin exprimarea neologică. De altfel, se poate face cu ușurință constatarea că *neologismele nu sînt folosite în egală proporție pe toată întinderea poemului*; ele sînt masate în primul rînd către sfîrșitul lui, și anume în cîntecele al X-lea și al XI-lea. Cîntecele respective dezbat problema formei ideale de organizare a statului, prin urmare *majoritatea neologismelor fac parte din domeniul politic-social*.

Surprinde în mod deosebit folosirea unor *neologisme cu totul „moderne” pentru începutul secolului al XIX-lea* — mai ales din domeniul politic — și nu pare de loc imposibilă presupunerea, în limita posibilităților verificată, că o bună parte din ele au fost introduse în limba romînă chiar de Budai-Deleanu; bineînțeles, influența scriitorului asupra limbii epocii sale a fost nulă, poemul nepublicîndu-se, în prima lui versiune, decît la 1875—1877. În orice caz, confruntarea neologismelor din poem cu izvoarele lexicale cele mai complete² arată că nu pot fi găsite atestări anterioare (uneori nici imediat posteriore) lui Budai-Deleanu pentru multe dintre aceste cuvinte noi.

Surprinde și *forma în care au fost adaptate neologismele* de către Budai-Deleanu, mai ales dacā ținem seamă de epoca la care s-au introdus împrumuturile; relativ puține dintre aceste forme au ieșit din limbă, înlăturate de alte variante.

În ceea ce privește originea neologismelor folosite de poet, se poate spune că, *marea lor majoritate sînt romanice*: neologismele latinești, franțuzești și italiene sînt de circa 4 ori mai numeroase decît toate celelalte cuvinte la un loc. Faptul este ușor explicabil dacā ne gîndim că Budai a avut o pregătire filologică romanică, stînd sub alte sfere de cultură decît

¹ În tot cursul lucrării de față vom studia neologismele folosite de Budai-Deleanu numai în accepțiunea mai restrictivă, aceea de cuvinte noi *împrumutate* (și de derivate ale cuvintelor noi *împrumutate*).

² În primul rînd cu materialul lexical care a stat la baza dicționarelor Academiei.

scriitorii contemporani lui din cele două Principate, provinciile în care influența greacă, și apoi cea rusă, concureau în mod serios influențele occidentale directe. De altfel, ca adept al Școlii latiniste, Budai n-a scăpat nici el de unele exagerări ale curentului, și câteva latinisme ale Școlii nu lipsesc din poem.

O oarecare dificultate ne întâmpină atunci când încercăm să precizăm originea unor neologisme, mai ales romanice. Dificultatea este cauzată de numeroasele note din subsolul poemului în care scriitorul, glosind și etimologizând neologisme, ne indică alte filiere decât cele acceptate în general de dicționare. Astfel — *mușă* (la Budai-Deleanu *mușă*), considerat de izvoarele lexicografice românești neologism romanice, este, din punctul de vedere al poetului, cuvânt nou împrumutat direct din limba greacă (: „*Mușă* : acest cuvânt este elinesc” — 71); *predestina* (la Budai-Deleanu *predestina*), *proprietate* și *experiență* (la Budai *speriență*) — considerate îndeobște neologisme de origine franceză — vin, pentru Budai-Deleanu, din filieră latină (: „*predestinat* este cuvânt lătesc și poetul, neavînd asemenea cuvînt ... *au împrumutat de la lătenie*” — 345; „*proprietate* este cuvînt strămoșesc” — 352; „*speriența* ... precum zice *latinii* ...” — 360). Asemenea indicații ne pot duce la concluzia, măcar în general justă, că problema filierei împrumuturilor lexicale trebuie pusă în raport cu fiecare scriitor în parte, neputînd fi rezolvată numai cu dicționarele etimologice. În cazul de față însă constatăm și numeroase erori : deși scriitorul a fost un bun etimolog, el indică unele filiere greșite, adică imposibile. *Anarhie* și *democrație*, de exemplu, considerate de scriitor împrumuturi din limba greacă, nu există ca atare în această limbă, fiind, în realitate, cuvinte formate pe teren francez din elemente grecești. Asemenea erori ne determină să fim deosebit de circumspecți în operația de repartizare pe origini a cuvintelor noi și să nu acceptăm întotdeauna soluțiile propuse de Budai.

Am înglobat mai jos într-o singură categorie neologismele romanice (greutatea cea mai mare fiind stabilirea distincției dintre cuvintele noi introduse în limba română din franceză și latină), dar am indicat, la fiecare cuvînt în parte, filiera lui posibilă. În categorii aparte vor intra neologismele cu alte origini.

1. Neologismele pe origini

a) *romanice* : *absolut*, -ă *adj.* (<lat.; 352, 382); *abate* s.m. (<lat.; 68); *alegorie* (<fr., lat.; 68, 97); *adiectivă* s.f. (filieră latină, spre deosebire de *adjectiv*, prin fr.; 130); *amor* (<it., lat.; 130, 132); *anagramă* (<fr. < gr.; 67); *anarhie* (<fr. < gr.; 151, 346); *antiaristocrat* s.m. (<fr.; 395); *aristocrat* *adj.* (<fr. < gr.; 349); *aristocrație* (<fr. < gr.; 344, 345, 349); *armonie* (<fr., lat.; 131); *arterie* s.f. (<fr., poate și prin intermediul limbii ruse; 261); *autocrat* s.m. (<fr. < gr.; 361); *autor* (<fr., lat.; 63); *autoritate* (<fr., lat.; 346, 381); *avangardă* (<fr.; 195); *bravo* ! (<it.; 134); *cabinet* (<fr.; 228); *căpitan* (<it.; 65); *ciclop* (<fr., lat., poate și prin filieră greacă; 142); *climă* (<lat. < gr., poate și prin filieră germană; 377); *coloană* (<fr.; 255); *consul* (<lat., fr.; 341); *cooartă*

s.f. (= cohortă, < lat.; 255); *critec*, -ă adj. (= critic, < fr., lat.; 61); *critică* s.f. (< fr.; 67); *cronică* s.f. (< lat.; 256, 383); *delegat* (< fr., lat.; 338); *democratec*, -ă (< fr. < gr.; 344, 347); *democrație* (< fr. < gr.; 341, 348, 349); *deputație* (< fr.; 374); *derivat* s.n. (< fr., lat.; 149); *desarma* (< fr.; 246, 415; poate și formație rominească < *des-* + *arma*); *desputa* (< fr., lat.; 149, 359); *dictător* (< lat.; 341); *dictatură* (< lat., fr.; 382); *dogmă* (< lat.; 149, 370); *egoist* (< fr.; 363); *elegant* s.m. (< fr., lat.; 353); *emisfer* s.n. (< fr., poate lat.; 230); *epocă* (< fr. < gr.; 345); *eroe*, *erou* (< fr., lat., poate și prin filieră greacă; 239, 369); *eroic*, -ă (< fr., lat.; 69, 101); *fanatism* (< fr.; 232); *filologhic*, -ă (< fr.; 61; cu fonetism grecesc); *filosof* (< fr.; 73; poate și prin filieră greacă); *filosofic*, -ă (< fr.; 61); *filosofie* (< fr., poate și prin filieră greacă; 331); *formă* (< fr., lat.; 377); *fundămint* (< lat.; 380); *furii* s.f. pl. (< fr., lat.; 414); *gardă* (< fr.; 153, 160); *himeră* (< lat., poate și prin filieră greacă; 335); *idră* (= hidră, < fr., lat.; 347); *imn* (pl. *imni*, < fr., lat.; 101); *inima* (= a îmbărbăta, < lat.; 236); *interesant*, -ă adj. (< *interesa* < fr.; 154); *intrigă* (< fr.; 169, 228; și varianta *întrigă*, 260); *întrigant* (< fr.; 342, 357); *invalid* (< fr., lat.; 66); *istoric* s.m. (< lat.; 317); *istorie* (< lat.; 244); *lămpadă* (= torță, < lat.; 258); *luced*, -ă (= luminos, strălucitor, < lat.; 125); *mahometan*, -ă adj. (< fr.; 76); *manuscript* (< lat.; 293); *manuscris* (< it.; poate și prin filieră franceză; 140); *materie* (< lat.; 383); *metru* (< lat.; 101); *millă* (= unitate de măsură, < lat.; poate și prin filieră poloneză; 103, 192; și varianta *mil*, s.n., 192); *ministru* (< fr., lat.; 223, 355); *minut* (< lat., fr.; 327); *modă* (< fr.; 336); *monarhic*, -ă (< fr.; 339, 385); *monolog* (< fr. < gr.; 217); *moral* s.n. (= morală, < fr.; 332); *musică* (< lat., fr.; 143, 258); *musulman*, -ă adj. (< fr.; 295); *natură* (< fr., lat.; 132); *noblu*, *noablu* adj., s.m. și f. (< fr.; 362, 363); *număros*, -oasă (< lat.; 204); *onor* (< lat.; 169); *orator* (< fr., lat.; 74); *pair* (< fr.; 355); *palat* (< it., spre deosebire de *palat*, prin filieră ngr. sau lat.; 333, 350); *paradă* (< fr.; 88); *patrie* (< fr., lat.; 153, 169, 360); *patron* (< fr., lat.; 73, 335); *pergamenă* s.f. (< lat.; 67, 293; și *pergamina*, 97; spre deosebire de *pergament*, prin filieră germană); *periferie* (< fr.; 144); *persoană* (< fr.; 158, 165, 382); *plural* (< lat.; 113); *poem* (< fr.; 68, 75, 101); *poesie* (< fr.; 222); *poet* (< fr., lat.; 208); *poetică* s.f. (< fr.; 71); *politic* s.m. (= om politic, < fr. < gr.; 382); *pompă* (< fr., lat.; 160); *practecă* s.f. (< fr., lat.; poate și prin filieră germană; 357); *pragmatec*, -ă (< fr. < gr.; 347); *predestina* (< fr.; 345); *preferenție* (= preferință, < lat., spre deosebire de *preferință*, din franceză; 382); *primar*, -ă adj. (< fr.; 342); *princip* (< it., lat.; 154, 202, 359); *privat*, -ă (< fr., lat.; 300); *product* (< lat.; poate și prin filieră germană; 68); *proiect* (pl. *proiecturi*, < fr., lat.; 368); *pronunțiație* (= pronunțare, < lat.; 362); *proprietate* (= însușire, < fr., lat.; 352); *propriu*, -ie (< fr., lat.; 352); *proverbie* s.f. (< lat., it., spre deosebire de *proverb*, prin filieră franceză; 118, 234); *rangă* s.f. (< fr.; 242); *rapace* (< fr., lat.; 343); *răpăusa* (= repauză, < lat.; 294); *răviuc* s.f. (= trecere în revistă, < fr.; 88); *răvoluție* (< fr., poate și prin filieră rusă; 339); *rebelie* (< *rebel* sau lat.; 196); *republican* s.m., adj. (< fr.; 382); *republică* (< fr., lat.; 343, 376); *ritorică* s.f. (< fr., poate și prin filieră greacă; 63); *ritmă* (pl. *rîtme* și *ritme*, = rimă,

< fr., lat.; 101); *sală* (< fr.; 143); *sateră* (< fr., lat.; 220); *sănat* (< fr., lat.; 341, 382); *scola* (< lat.; 333); *scriptor* (= scriitor, < lat.; 116, 155, 299); *sferă*, *sfia* (< fr., lat.; 238); *silabă* (< fr., lat.; 101); *speriență* (= experiență, < lat.; 359); *stat* (= țară, < fr., lat.; 152); *stil* (< fr., lat.; 149); *strofă* (< fr., lat.; 121, 150); *substantivă* s.f. (< fr., lat.; 119, 120); *suprăstăciune* (= superstiție; probabil formă latinizantă, < lat. *superstitio*; 232); *teorie* (< fr., lat.; 357); *themă* (< fr., lat.; 378); *titulă* (= titlu, < lat.; 75, 91); *trăcsări* (= tresări, < fr.; 262); *triumf* (< lat.; 206, 252, 369); *triumfa* (< lat.; 299); *triumfător*, -oare adj. (< lat.; 259); *tron* (< fr.; 350); *vot* (< fr. < engl.; 384);

b) *grecești*: *bătălie* (poate și prin filieră it.; 196); *energhie* (spre deosebire de *energie*, prin filieră romanică; 346); *epitalámion* (= epitalam; 68; scris și *epithalamion*, 305); *epíteton* (= epitet; 214); *fălangă* („Să nu-mi puie musa supt fălangă”, 242); *gramatec*, -ă adj. (poate și prin filieră latină; 61), *haos* (73); *horiu* (= cor; poate și prin filieră latină; 95); *metahirisi* (= a întrebuința; a se folosi de ceva; 74, 354); *mîthologhie* (125, 319; spre deosebire de *mitologie*, romanic); *musă* (71, 125, 129, 233); *ostracă* s.f. (342); *poemation* (= poem; 106); *protimisire* (= întîietate, privilegiu; 348); *scopos* (= scop; 123, 145); mai pot fi amintite aici și o serie de neologisme derivate, după model grecesc, cu sufixul verbal -*isi*, precum: *critisi* (= a critica; 74); *despotisi* (= a conduce ca un despot; 349); *moralisi* (= a moraliza; 268; și *moralisire*, 270); *organisi* (= a organiza; 381); *personisi* (= a personifica; 74);

c) *slave*: *comissie* (< rus. < fr.; 384); *incvizitie* (< rus. < fr.; 372); *orighinal* adj., s.n. (< rus., spre deosebire de *original*, romanic; 68, 135, 139, 234); *privileghie* s.f. (< rus., spre deosebire de *privilegiu*, prin filieră romanică; 362); *relighie* (< rus., spre deosebire de *religie*, romanic; 325); *șoțietate* (< rus., spre deosebire de *societate*; 339, 345); *țerămonie* (< pol. sau rus, spre deosebire de *ceremonie*, romanic; 208); *volentîriu* (= voluntar, < rus.; 65)¹;

d) *neologismele de alte origini* sînt cu totul întîmplătoare în poem: *açent* (< germ., față de *accent*, romanic; 106); *marș* (< germ.; 96); *mețenat* (< germ.; 73); *răgămînt* (< germ.; 342); *lord* (< engl., poate și prin filieră franceză; 355).

2. Neologismele pe domenii

a) *politic - social*; *absolut* („Monarh absolut”, 352); *anarhie*; *anti-aristocrat*; *aristocrat*; *aristocrație*; *autocrat*; *autoritate* („autoritatea privată”, 381; și *avtoritate*, 381); *cabinet* („locul unde se face sfatul de taină la curțile domnești sau împărătești”, 228); *comissie*; *consul*; *delegat*; *democratec* („democrateca cetate”, 344; „legi democratece”, 347); *democrație*; *deputație*; *a despotisi* („încep... a despotisi pe alții”, 349); *despoție*; *dictător*; *dictatură*; *formă* („Formele de domnii cunoscute”, 377); *incvi-*

¹ Majoritatea neologismelor de origine slavă din poem sînt, în ultimă analiză, cuvinte romanece intrate în limbă prin filieră rusă.

ziție; *intrigă* („Intrigele sint acum făcute Toema să piarză turcii războiul”, 228); *intrigant*; *lord*; *ministru* (pl. *ministri*); *monarhic* („stăpînia monarhică”, 339); *noblu* (pl. *nobli*, f. sg. *noablă* = nobil); *organisi* (= a organiza: „organiză va fi cetatea”, 381); *ostracă* (= scoică pe care, la vechii atenieni, se vota scoaterea din viața publică a cuiva); *pair* („lorzi și pairi”, 355); *patrie* („războaie pentru patrie”, 169); *patriții* (= patricieni; „nobiles, adecă cei aleși din neam, la carii să număra patriții...”, 362); *politic* (= politician: „acum văd că au fost mare politic”, 382); *pompă* („Petrece pe solul cu tută Cinstirea și pompa lui căzută”, 160); *prîncip*; *privileghie*; *rangă*; *răvoluție*; *rebelie*; *republican* (subst., 382; adj.: „așezămîntul republican”, 382); *republică*; *sănat*; *soțietate*; *stat* (pl. *staturi*); *tron*; *țerămonie*; *vot*.

Uneori neologismele cu conținut politic-social sint concentrate într-un adevărat aflux, ca în versurile următoare :

„Adecă puseră să nu fie
Stăpînia lor nici *monarhică*,
Nici orice feliu de *aristocrație*,
Dar nici cu totul *democrațecă* :
Ci *demo-aristo-monarhicească*
Să fie...” (385).

Afluxul merge, în penultimul vers, pînă la creația personală¹.

Din cele 47 de neologisme enumerate mai sus — 39 se găsesc atestate în cîntecele al X-lea și al XI-lea, iar 35 sint folosite *numai* în cele două cîntece, dovadă clară a concentrării lor pe o porțiune de numai cîteva zeci de pagini.

b) *istorie*: *cronică*; *epocă* („epoca... întîi a neamului omenesc”, 345); *eroic*; *croe*, *erou* („cu oastea sa... să-ș facă nume de eroe”, 369; „eroii cei cu vîrtute rară”, 239); *istoric* s. m.; *istorie* („Aceasta să află și la istorie”, 244); *mahometan*, -ă adj.; *musulman* s. m.

c) *armată*: *artelerie*; *avangardă*; *bătălie*; *căpitan*; *coloană*; *cooartă* (= cohortă); *a desarma*; *fălangă*; *gardă* („Deci luîndu-și garda sa înarmată”, 160); *invalid*; *lămpadă* (= torță: „Descoperind lămpadele aprinse Înaintară în șireaguri strîine”, 258); *paradă*; *răgămînt* (pl. *răgăminte* = regiment); *răviue* („Vlad vodă... au vrut să facă, precum să zice, *răviue*, adecă cercetare de oștile țigănești”, 88); *volentîriu* (= voluntar);

d) *filologie*: *acțent*; *adiectivă*; *alegorie*; *anagramă*; *autoriu*; *ciclop* (scris și *chiclop*, 142); *derivat* („derivate de la acest cuvînt”, 149); *epitalamion*; *epiteton*; *filologhie*; *furii* („și ca nește furii nemiloase...”, 414); *gramatec* („însemnări și luări amînte... gramatece”, 61); *idră* (= hidră); *îmn* (pl. *îmni*; „îmni... precum să pot vedea la Omer”, 101); *manuscript* (și *manuscrit*); *metru* („metrul lătinesc” [în versificație], 101); *mețenat* (= mecenat, mecena: „poeticul nostru, lipsă avînd doară de patroni și mețenați...”, 73); *mîthologhie*; *monolog*; *musă*; *orator* („osăbește poe-

¹ Cf. *Studii și cercetări lingvistice*, 1954, nr. 1—2, p. 39, unde J. Byck semnalează, în secolul al XVIII-lea, o formație asemănătoare: *aristo-dimocraticească*.

ticul... de orator”, 74); *original* (s. n. : 135, 139, 234; adj. : „izvoditură noao și originală românească”, 68); *ortografie*; *pergamenă* (= pergamament, document : „pergamena de la Zănoaga”, 293); *personisi* („poeticul... au metahirisit (trebuințat) obiceiul elinilor ș-a latinilor, care personisesc patimile”, 74); *plural* („numărul... plural”, 113); *poem* (și *poemation*); *poesie*; *poet*; *poetică* s. f.; *pronunțatie* („pronunțatia limbii noastre”, 362); *proverbie*; *retorică* s. f.; *ritmă* (=rimă); *sateră*; *scola*; *scriptor*; *silabă*; *stil* („vorbește... cu un stil mai ales”, 149); *strofă*; *substantivă*;

e) *filozofie* : *dogmă*; *fanatism*; *filosof*; *filosofic*; *filosofie*; *haos* („este un loc... Cărui zice filosofii haos”, 73); *moral* („începe cîntecul cu un moral”, 332); *moralisi* (= moraliza : „poetul iar moralisește”, 268; și *moralisire*, 270); *pragmatec*; *speriență*; *teorie* (scris și *theorie*, 357);

f) *geografie* : *climă*; *emisfer* („să zice emisfer jumătatea sferii sau a pămîntului”, 230); *mîllă* (și varianta *mîl* s. n., 192); *sferă* (și *sfiară* : „Sfiară sau mai bine sferă este o figură rătăundă, prin care se închipuiaște lumea sau și pămîntul”, 230);

g) *muzică* : *horiu*; *marș* („orhestra... Cînta marș”, 96); *musică*; *orhestră*;

h) *diverse* : *abate* („un abate Casti”, 68); *amor*, *armonie* (= înțelegere); *bravo!*; *critică*; *critisi* (= a critica); *desputa* (= a dezbate); *egoist*; *elegant* subst. („Nice să cunosc pe dinafară De pe porturi, precum elegantii”, 353); *energhie*; *fundămînt*; *himeră* (= închipuire, nălucire); *inimă* (= a îmbărbăta); *înteressant*; *luced* (= luminos, strălucitor); *materie* (= subiect, conținut); *metahirisi* (= a întrebuița, a se folosi de ceva); *minut*; *modă* („așa fu până acu modă”, 336); *natură*; *număros* („oaste așa număroasă”, 204); *onor* („neavînd... onor și slavă”, 169); *palat*; *patron* z = protector, ocrotitor); *periferie*; *persoană*; *practecă* („practeca de toate cilele”, 357); *predestina*; *preferenție* (= preferință); *primar* (= de gradul (el mai înalt : „dregătorii primare”, 342); *privat* („ura lui Mahomet privată”, 300); *product*; *proiect*; *proprietate* (= însușire); *propriu*; *protimisire* (= întîietate, precădere); *răpace* (= rapace); *răpăusa* (= repauza, a se odihni); *relighie*; *sală*; *scopos* (= scop); *suprăstăciune* (= superstiție); *themă* („Acum vine Janalău la thema sa”, 378); *titulă* (= titlu : „un poem supt titula Raiul pierdut”, 75); *trăcsări* (= tresări : „păru că pămîntul trăcsare”, 262); *triumf*; *triumfa*; *triumfător*.

Din această enumerare se vede clar că termenii noi din domeniul *politic-social* (la care pot fi adăugați și aceia, înrudiți, din domeniul istoric și militar) ocupă, din punct de vedere numeric, locul întîi în poem.

Urmează imediat neologismele din domeniul *filologic* — reflex al preocupărilor scriitorului.

3. Neologismele din punctul de vedere al viabilității

Am afirmat și mai sus că neologismele din poemul lui I. Budai-Deleanu surprind prin forma, în general corectă, în care au fost adaptate — fapt care dovedește, din partea scriitorului, un deosebit simț al limbii.

Bineînțeles — această afirmație trebuie raportată la momentul în care a avut loc împrumutul; e vorba de o epocă plină de nesiguranță, de greutate, inerente începuturilor. Nenumărate încercări, mai mult neizbutite, au dus la un adevărat parazitism de variante neologice; o luptă neîncetată, de-a lungul mai multor decenii, a avut loc între aceste dublete lexicale, până la victoria și, eventual, la stabilirea unei forme. Această luptă transpare încă din opera lui Budai: apar aici dublete lexicale ca *crou-eroe* (239, respectiv 369), *intrigă-întrigă* (228, respectiv 260), *millă-mil* (103, respectiv 192), *sferă-sfiară* (230), care arată oscilațiile în adaptarea formei cuvintului nou; simple variații de grafie ca *teorie-theorie* (357), vădind influența limbii din care s-a făcut împrumutul; în sfârșit, dublete lexical-eneologice care vin din filiere deosebite: *autoritate* (romanic; 381) - *avtoritate* (< rus.; 381), *manuscript* (< lat.; 293) - *manuscrit* (< it., poate fr.; 140), *poem* (< fr.; 68, 75, 101) - *poemation* (< gr.; 106). Oscilațiile sînt totuși puțin numeroase — și meritele scriitorului în alegerea formei potrivite sînt incontestabile. Din cei 70 de termeni neologici care aparțin domeniului *politic-social, istoric* și *militar*, enumerați mai sus, două treimi au rămas pînă astăzi în forma pe care a folosit-o Budai-Deleanu. N-am înglobat în aceste două treimi o serie de neologisme care au rămas în limbă ca variante lexicale regionale (*democratec, răvoluție, rebelie, sănăt*) — și care măresc de fapt pînă la trei pătrimi numărul formelor neologice viabile din textul lui Budai-Deleanu.

În afară de aceste constatări mai trebuie făcută și aceea că unele neologisme sau variante lexicale neologice folosite de Budai-Deleanu și ieșite din limbă pînă la noi, au circulat, totuși, mult după epoca scriitorului ardelean: e destul să amintim aici pe *deputație* (apare la BĂLCESCU, O. II 266), *noblu* (apare la KOGĂLNICEANU, S. 4), *politic* (subst. — apare la GHICA, A. 606, 689), *soțietate*.

Dimpotrivă, pentru alte neologisme sau variante lexicale neologice nu pot fi găsite — cu rare excepții — atestări posterioare lui Budai. În această situație se găsesc latinisme ale Școlii ardeleni ca *lămpadă*, variante lexicale pătrunse prin filieră rusă ca *incvizitie, privilegie, jerdămonie*, neologisme formate după model (și cu sufix) grecesc ca *despotisi, organisi*, neologisme imperfect adaptate după limba franceză ca *răviue, rangă* etc.

Cam aceeași proporție de forme neologice viabile se constată și la termenii din domeniul *filozofic, geografic, muzical*, precum și la termenii grupați sub rubrica *diverse*: din 68 de elemente lexicale neologice, cîte sînt enumerate în aceste categorii, un număr de circa 44 pot fi considerate viabile. Au ieșit din limbă o serie de cuvinte grecești sau formate după model (și cu sufix) grecesc: *critisi, metahirisi, moralisi, protimisire, scopos*, o serie de variante lexicale latinizante ca *fundămint, preferenție supărăstăciune, titulă* — sau pătrunse prin filieră rusă, ca *relighie*.

O situație specială o au termenii neologici care aparțin domeniului *filologiei*; circa jumătate din cele 43 de neologisme enumerate de noi la acest paragraf nu mai circulă astăzi în limbă în forma în care apar ele la Budai. Multe au avut o circulație cu totul efemeră; este vorba în primul rînd de variante lexicale venite prin filieră greacă (*epitalamion, epiteton, poemation* etc.) și latină (*adiectivă, pergamenă, pronunțiație, proverbie*;

unele variante sînt ale Școlii ardelenе, precum *scola, scriptor*). Explicația acestei situații speciale pentru termenii neologici din domeniul filologiei nu este ușoară; cert este că terminologia literară și gramaticală era cu totul neformată la începutul secolului al XIX-lea și că, atîta cîtă exista, se afla, fie sub influența limbii grecești (dacă nu era pur și simplu grecească), fie, mai ales în Ardeal, sub aceea a curentului latinist.

Pe de altă parte se constată — cel puțin în măsura în care rezultatele cercetărilor de pînă astăzi o permit — că I. Budai-Deleanu a introdus în limba romînă, pentru înțîia oară, o serie întregă de neologisme. Verificînd cu materialul lexical care a stat la baza dicționarului Academiei, precum și cu acela publicat de J. Byck în studiul „Vocabularul științific și tehnic în limba romînă din secolul al XVIII-lea”¹, nu am găsit atestări anterioare lui Budai pentru următoarele neologisme²: *abate* s. m.; *absolut* adj. (în materialele cercetate apare abia la MAIORESCU, D. I 58, EMINESCU, N. 31, PONI, F. 7); *acțent* (atestări — în forma *accent* — începînd abia de la NEGRUZZI, S. I 347, S. II 14, ALECSANDRI, P. II 161; în forma *acent*, apare încă la IEN. VĂCĂRESCU, alături de sinonimul *orie*); *alegorie* (în forma *aligorie*, pătrunsă prin filieră neogreacă, are atestări anterioare, cf. MINEIUL (1776), 5 pr.; prin filieră romanică apare însă numai la M. KOGĂLNICEANU, cf. DACIA LIT. V 36); *amor* (folosit de CONACHI, P. 88, 226, ALEXANDRESCU, M. 38; la GORJAN, H. II 159 apare în forma *amur*, probabil prin filieră franceză); *anagramă* (atestat la MAIORESCU, L. 99, în varianta ieșită din limbă *anagram*); *anarhie* (apare la MAIORESCU, D. I 55); *aristocrat* s. m. (atestat abia la ALEXANDRESCU, M. 262, NEGRUZZI, S. I 99); *aristocrație* (la NEGRUZZI, S. I 272, MAIORESCU, D. II 144); *autocrat* s. m. (la MAIORESCU, D. II 54); *autor* (în varianta învechită *avtor* e atestat și la CANTEMIR, HR. 62; în forma *autor* primele atestări sînt însă din 1817, cf. URICARIUL, IV 307, și din 1833, cf. COD. ȚIV. — glosarul); *autoritate* (tot atestări ulterioare: din 1817, cf. URICARIUL, IV 300, și din 1832, ib. X 371); *avangardă* (apare — în forma învechită *avangardie* — la BELDIMAN, O. 75; în varianta *avantgardă* — abia la MAIORESCU, CR. II 379); *cabinet* (atestat la GOLESCU, Î. 27; apare și la Ienăchiță Văcărescu, dar în varianta efemeră *gabinet*, cf. ODOBESCU, S. I 282, 284); *căpitan* (în sensul modern de „ofițer superior locotenentului și inferior maiorului”, așa cum îl folosește Budai, cuvîntul nu are atestări anterioare; cf. GOLESCU, Î. 59, DRĂGHICI, R. 5, NEGRUZZI, S. II 75); *ciclop* (cea mai veche atestare e posterioară lui BUDAI; cf. BELDIMAN, N. P. I 44, dar și aceasta în forma *chiclop*, prin filieră greacă, deși Beldiman traduce cartea — în 1820 — din franceză); *cooartă* (=cohortă; atestat abia la 1857, cf. ARISTIA, PLUT.); *critică* (atestat la PANN, E. IV 132; apare și în Dicționarul lui STAMATI, ediția din 1852); *delegat* s.m. (apare la I. IONESCU, M. 192); *democratec* adj. (la MAIO-

¹ Studiul și cercetări lingvistice, 1954, nr. 1–2, p. 31–43.

² Întrucît materialul care a servit ca bază de confruntare nu oglindește totuși în mod exhaustiv lexicul limbii romîne (și deci apariția și dispariția exactă a unui cuvînt), se poate ca unele dintre neologismele enumerate să fi existat în limba romînă și înaintea lui Budai-Deleanu.

RESCU, D. I 210); *democrație* (în forma învechită *dimocrație* apare încă la HERODOT, 325 și CANTEMIR, IST. 30, dar în cea modernă numai în texte posterioare, cf. CALENDARIU (1814), 95); *deputație* (la BĂLCESCU, O. II 266); *derivat* s.n. (cea mai apropiată atestare apare la STAMATI); *desarma* (la VALIAN, 36 și MAIORESCU, CR. I 302; abstractul verbal *desarmare* și la STAMATI, D.); *dictator*; *dictatură*; *egoist* (la MARCOVICI, C. 25); *elegant* s.m. (cf. CAT. MAN. I 3688, 165, o atestare din 1842); *emisfer* (la ALEXANDRESCU, M. 141, în aceeași formă; e atestat încă din 1795, la AMFILOHIE, dar în varianta *emisfero*, prin filieră italiană); *epocă*; *eroic*; *fanatism* (atestări abia de la mijlocul secolului al XIX-lea: NEGRUZZI, S. I 255, HASDEU, I. C. IX); *furie* (în sensul „minie” are o atestare anterioară, din I. VĂCĂRESCU, IST. 256; e însă fără atestări anterioare în sensul mitologic din textul lui Budai: „Și ca nește furii nemiloase, Luindu-și copii de picioare...”); *filologhic* (avem atestări la ODOBESCU, S. II 321, 325, în forma modernă *filologic*); *gardă* (atestări abia la MAIORESCU, D. III 146 și CR. II 173; numai pentru varianta prin filieră rusă *gardie* avem atestări vechi, cf. N. COSTIN, LET. II 69); *himeră* (în sensul propriu, mitologic, „monstru...” are atestări îndepărtate, cf. CANTEMIR, IST. 93; în sensul de față, „închipuire, nălucire”, numai atestări posterioare lui Budai, cf. MARCOVICI, C. 79); *idră* (= hidră; cea mai veche atestare e la ȚICHINDEAL, F. 135); *imn* (cele mai vechi atestări sînt de la jumătatea secolului al XIX-lea: ALEXANDRESCU, M. 261, RUSSO, S. 12); *incviziiție* (= inchiziție); *interesat* (apare la GOLESCU, Î. 38, DIONISIE, C. 213, BELDIMAN, O. 44, toți scriitori posteriori lui BUDAI; cît despre verb — el circulă în această epocă fie după model german — *interessieren* — cf. *înterisirui*, ȚICHINDEAL, F. 183, fie după model sau cu sufix neogrec, cf. *interisarisi*, GOLESCU, Î. 70, *interisi*, IORGA, S. N. 168, într-un document din 1821); *intrigă* (cel mai vechi izvor e IORDACHE GOLESCU, la ZANNE, P. VIII 49); *întrigant* (același IORDACHE GOLESCU, la ZANNE, P. VIII 49), *invalid* (apare la CONACHI, P. 226, dar în forma literară *invalid*); *manuscript* (la GOLESCU, Î. 116 și URICARIUL, VII (1828), 174); *metru* (pl. *metruri*; apare, cu aceeași formă de plural, la MAIORESCU, CR. I 312, MACEDONSKI, O. IV 98); *modă* (la ȚICHINDEAL, cf. DDRF, PISCUPESCU, O. 154); *monarhic* (CONACHI, P. 298, POLIZU; în varianta *monarhicesc*, la CANTEMIR, HR., cf. J. BYCK, *op. cit.*, 39); *monolog* (apare abia la NEGRUZZI, S. I 61, GHEREA, ST. CR. II 161); *număros* (la MARCOVICI, C. 133); *pair* (la BĂLCESCU, cf. ODOBESCU, S. I 445); *paradă* (este în LB); *periferie* (abia la MAIORESCU, D. I 136); *persoană* (la GOLESCU, Î. 28, BARAC, T. 46, NEGRUZZI, S. I 91); *plural* (la NEGRUZZI, S. II 46); *poem* (apare — în forma *poemă* — la MARCOVICI, C. 4, ALEXANDRESCU, M. 27); *pragmatic*; *preferenție* (apare, în forma modernă *preferință*, la RUSSO, S. 151); *product* (la NEGRUZZI, S. II 37, STAMATI, D.); *proiect* (pl. *proiecturi*; la NEGRUZZI, S. I 304); *pronunțiație* (la RUSSO, S. 81); *proprietate* (la ȚICHINDEAL, F. 29); *propriu* (atestat abia la ODOBESCU, S. III 76 și MAIORESCU, CR. I 75); *proverbie* (la HASDEU, I. C. X); *răpace* (apare — în forma *rapace* — abia la MACEDONSKI, O. II

203; în forma *răpace*, la TDRG); *răvoluție*; *republică* (în formele *publică* și *răspublică* apare încă de la MIRON COSTIN și D. CANTEMIR, iar forma *răpublică* la AMFILOHIE, cf. J. Byck, *op. cit.*, 39); *republican* (la URICARIUL, IV 281, NEGRUZZI, S. I 327); *sală* (la ȚICHIN-DEAL, F. 94; în varianta *șală* apare și în secolul al XVIII-lea, cf. J. Byck, *op. cit.*, 39); *sateră* (e atestat la MUMULEANU, GCR. II 247, în varianta modernă *satiră*); *sferă* (la DONICI, F. II 15, CONACHI, P. 259); *stil* (la RUSSO, S. 44, ALEXANDRESCU, M. 209); *themă* (abia la MAIORESCU, CR. II 17); *triumfa*; *triumfător* (la GORJAN, H. IV 51, MARCOVICI, C. 113); *vot* (la ALEXANDRESCU, M. 170, NEGRUZZI, S. I 223).

Chiar dacă numai o parte din aceste neologisme vor fi fost folosite pentru întâia dată de Budai-Deleanu și încă meritele sale sînt deosebit de mari. Din nefericire — contribuția scriitorului ardelean la îmbogățirea lexicului romînesc a fost fără consecințe, rămînînd izolată în paginile manuscrisului, necunoscută contemporanilor săi.

Se poate afirma că, în general, același neologism nu revine de multe ori în textul poemului, că deci numărul de frecvență al neologismelor e destul de redus¹. Scriitorul nu preferă totuși (și nici n-are adesea cum să prefere!) termenii vechi sau regionali pentru denumirea noțiunilor noi; de aceea și găsim extrem de puține cazuri de sinonimie între neologisme și cuvinte regionale, populare sau învechite (*amor* — *libov*, *poet* — *poetic subst.*).

În schimb — scriitorul folosește tot felul de glosări pentru explicarea termenilor noi; el este conștient de greutatea pe care cititorul o va întîmpina în înțelegerea acestor cuvinte. De aceea, numărul de glosări la neologisme întrece cu mult pe acela folosit la cuvintele regionale și învechite luate împreună, iar, pe de altă parte, ele sînt și mult mai întinse, mai explicite, ocupînd uneori rînduri întregi. Glosările numai prin sinonim sînt cu totul incidentale (*energhie*, 346, *epithalamion*, 305); în schimb, cele prin perifrază sînt foarte numeroase (*absolut*, 352, *aristocrație*, 349, *autoritate*, 381, *avangardă*, 196, *deputație*, 375, *fanatism*, 232, *haos*, 73, *inimă*, 236, *lord*, 356, *orchestră*, 96, *poet*, 68, *practecă*, 357, *predestina*, 345, *răviue*, 88, *sferă*, 230, *teorie*, 357 etc.). Se întîmplă chiar ca scriitorul să explice de mai multe ori prin perifrază același neologism; astfel — *democrație* (341, 349) și *republică* (344, 352) sînt glosate de cîte două ori.

În sfîrșit — scriitorul explică adesea neologismele atît prin perifrază cît și prin sinonim (*anarhie*, 348, *cabinet*, 228, *delegat*, 338, *gardă*, 153, *muşă*, 71, *noblu*, 362, *organisi*, 381, *pair*, 356, *proprietate*, 352, *spe-riență*, 360, *suprăstăciune*, 232).

Pregătirea lingvistică îl determină pe Budai-Deleanu să adauge uneori la aceste explicații și indicații etimologice, după cum am văzut și mai sus (de altfel, unul dintre eroii subsolurilor sale se numește Filologos).

¹ Excepție o fac Cîntecetele al X-lea și al XI-lea, care însă nu reprezintă nici a șasea parte din poem.

Pe de altă parte, din subsolurile acestea care încearcă să explice termenii noi mai reiese și efortul, uneori clar exprimat, al scriitorului, de a găsi cuvântul potrivit pentru noțiunea nouă precum și greutatea de a-l găsi, într-o epocă de experiențe lingvistice sărace.

„Predestinat — afirmă scriitorul într-unul din aceste subsoluri — este cuvânt lătesc și poetul, neavînd asemenea cuvînt romînesc ca să-și tîlmăcească gîndul său au împrumutat” (345; cf. pentru situații similare și 352, 362).

Cît de perimat ar fi arătat textul lui Budai-Deleanu dacă scriitorul n-ar fi apelat la neologism, ne-o arată perifrazele și sinonimele subsolurilor, care încearcă să tîlmăcească cuvintele noi cu posibilitățile lexicale ale limbii romîne de pînă atunci; în loc de *anarhie* am fi avut acele vagi „sinonime” *nestăpînie* sau *nerînduială* (348); pentru *avangardă*, perifraza „*strața de nainte*” (196); „*hotărît despre mulțime și solitoriu*” în loc de *delegat* (338); „*rîvna neadevăratei credinții*” în loc de *fanatism* (232); „*păzitoare*” pentru *gardă* (153); „*cei aleși din neam*” pentru *nobli* (362); „*în aiava pusă la lucrare*” pentru *practecă* (357); „*însușire sau alsăuire*” în loc de *proprietate* (352); „*îspitirea de toate zilele*” în loc de *sperință* (360), „*prîvința minții cuvîntoare*” pentru *teorie* (357) etc. etc.

Există unele fapte care ne determină să credem că masarea neologismelor către sfîrșitul poemului nu se datorește numai conținutului specific al acestei porțiuni din lucrare, adică existenței unor eroi de carte care discută probleme înalte de stat. Se întîmplă, anume, fenomenul interesant că textul lui Budai se „dezarhaizează” și se „dezregionalizează” pe măsură ce merge spre final. Acest fenomen pare a fi rezultatul schimbării, în timp, a atitudinii scriitorului față de limbă și dovedește, în ultimă analiză, că redactarea și definitivarea *Țiganiadei* a durat ani îndelungați, timp în care expresia scriitorului a evoluat. Aspectul amintit se poate exemplifica cu ușurință printr-un exemplu care ni se pare edificator.

Cine deschide primele zeci de pagini ale *Țiganiadei* e surprins de deasa repetare a substantivului învechit *poetic*, cu sensul de „poet” (71, 73, 74, 75, 81, 82, 85, 86, 89, 93, 95, 98, 99, 100, 101, 107)¹; pe această porțiune, *poetic* este aproape formă exclusivă; sinonimul modern *poet* apare cu totul incidental (77, 91). Pe o nouă porțiune a textului, scriitorul începe să-și schimbe preferința: *poetic* și *poet* încep să apară cam de același număr de ori; semnificativ e faptul că cele două sinonime coexistă pe aceeași pagină și uneori în aceeași frază, pe această nouă porțiune:

„*Poeticul* chiamă pe Apollon întru ajutoriu... făcînd după obiceiul *poefilor* lătesești” (95).

„Bine zice *poeticul* că au fost iscusit cîntăreț, ba încă și *poet*” (133).

Cînd scriitorul e obligat să repete noțiunea de mai multe ori la rînd intervine un element nou, stilistic: simetria alternării celor două sinonime:

¹ Cuvîntul apare încă la D. Cantemir, cf. *Dicționarul enciclopedic ilustrat* „Cartea romînească” al lui I.-A. Candrea.

„Dionis este la *poezii* elinești un zieu ce au aflat vița vinului... *Poeticul* chiamă pe preoții lui Dionis... Aici se vede că și *poeticul* nostru au fost iubitoriu de vin... Cine știe ce păhare au înțales *poetul*... După dreapta măsură care au înțales-o *poeticul*, ar fi după măsura noastră de astăzi o ocă și jumătate...” (135; cf. aceeași situație la p. 125).

Deși simetria alternării nu este cu totul perfectă — ea arată intenția conștientă a scriitorului de a scăpa textul de uniformitate prin sinonimie (dar și câștigul de teren al lui *poet* — deoarece pe primele pagini ale poemului scriitorul nu ocolește această uniformitate și nu-și face nici un scrupul în privința ei; cf. p. 74, 81, 89 etc. unde *poetic* este folosit exclusiv, de două sau de trei ori, în același subsol).

Cu cât înaintăm în lectura textului — *poetic* pierde terenul în favoarea sinonimului *poet*. Ajungem astfel ca pe ultimele zeci de pagini raportul de frecvență între cele două sinonime să fie exact invers decât acela de la începutul poemului; mai mult decât atita — pe ultimele 50 de pagini ale textului *poet* triumfă definitiv (cf. p. 425, 422, 417, 416, 415, 413, 411, 409, 405, 404, 403 etc.), iar *poetic* nu mai este folosit nici măcar o singură dată¹. Această constatare particulară se poate extinde la una mai generală: aceea că scriitorul și-a modernizat limba textului pe parcurs, în timp, fapt demonstrabil și cu alte exemple².

Se poate afirma, în concluzie, că meritele lui Budai-Deleanu în introducerea neologismelor în limba română sînt excepționale. Din păcate, nefiind cunoscută la timpul ei, opera literară a scriitorului ardelean n-a putut exercita nici o influență asupra dezvoltării lexicului limbii române literare din prima jumătate a veacului al XIX-lea.

LISTA ABREVIERILOR

adj.	= adjectiv
ALECSANDRI, P.	= Vasile Alecsandri, <i>Opere complete. Poezii</i> . București, 1875 ș.u.
ALEXANDRESCU, M.	= Gr. M. Alexandrescu, <i>Meditații, elegii, epistole, satire și fabule</i> . București, 1863.
ARISTIA, PLUT.	= Aristia, <i>Plutarhu...</i> București, 1858.
BARAC, T.	= I. Bărac, <i>Toată viața, istețiile și faptele minunatului Tilu Buhoglindă...</i> Brașov, 1840.
BĂLCESCU, O.	= N. Bălcescu, <i>Opere</i> . [București], 1953 ș.u.
BELDIMAN, N. P.	= Al. Beldiman, <i>Istoria lui Numa Pompiliu...</i> 1820.
BELDIMAN, O.	= Al. Beldiman, <i>Tragedia lui Orest</i> . Buda, 1820.
CALENDARIU (1814)	= <i>Calendaru ce slujește pre 100 de ani...</i> 1814.

¹ *Poet* apare ca formă exclusivă și în *Prolog* — care desigur că a fost compus după redactarea întregului poem.

² Modernizarea textului s-a făcut nu numai (și nu atât) prin înlocuirea unor termeni arhaici (și regionali) cu termeni neologici, ci și prin preferarea cuvintelor din limba comună celor arhaici (și regionali).

- CANTEMIR, HR. = *Principele Dimitrie Cantemir, Hronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor*. București, 1901.
- CANTEMIR, IST. = *Operele principelui Demetriu Cantemiru, Istoria ieroglifică*. București, 1883.
- CAT. MAN. = *Catalogul manuscrisurilor românești*. București, 1907–1913.
- COD. ȚIV. = *Codica civilă sau politică a Principatului Moldovii*. Eși, 1833.
- CONACHI, P. = *Logofătul Costachi Konaki, Poezii*. Ediția a II-a. Iași, [1887]
- DACIA LIT. = *Dacia literară*. Sub redacția lui M. Kogălniceanu. Ed. a II-a. Iași, 1859.
- DDRF. = *Frédéric Damé, Nouveau Dictionnaire roumain-français*. București, 1903.
- DIONISIE, C. = *Dionisie Eclesiarculu, Chronografulu Tîerei rumanesci, de la 1764 pînă la 1815*, în A. Papiu Ilarian, *Tesauru de monumente istorice...*, II. 1863.
- DONICI, F. = A. Donici, *Fabule*, I–II. Iași, 1842.
- DRĂGHICI, R. = *Sardarul Vasile Drăghici, Robinson Crusoe...* Eși, 1835.
- EMINESCU, N. = Mihail Eminescu, *Nuvele*. Iași, Șaraga, f.a.
- engl. = limba engleză
- fr. = limba franceză
- GCR. I–II = M. Gaster, *Creslomatie română*. Lelpzig-București, 1891.
- GHEREA, ST. CR. II = I. Gherea, *Studii critice*, vol. al II-lea. București, [1923]
- GHICA, A. = Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*. București, 1889.
- GOLESCU, I. = Constantin (Dinicu) Golescu, *Însemnare a călătoriei mele...* București, 1910.
- GORJAN, H. = I. Gherasim Gorjan, *Halima, sau Povestiri mitologicești arăbești...*, I–IV. 1815–1838.
- gr. = limba greacă
- HASDEU, I.C. = B. P. Hasdeu, *Istoria critică a romanilor*, I. București, 1875.
- HERODOT = *Herodot* (1645). Traducere românească... de N. Iorga. Valenii-de-Munte, 1909.
- I. IONESCU, M. = Ion Ionescu, *Agricoltura română din județul Mehedinți*. București, 1868.
- IORGA, S. N. = N. Iorga, *Scrisori de negustori*. București, 1925.
- it. = limba italiană
- KOGĂLNICEANU, S. = M. Kogălniceanu, *Scrisori* (1834–1849). București, 1913.
- lat. = limba latină
- LB = *Lesicon romanescu-latinescu-ungurescu-nemșescu...* Buda, 1825.
- LET. = M. Kogălniceanu, *Cronicele României sau Letopiseșele Moldovei și Valahiei*, I–III. București, 1872–1874.
- MACEDONSKI, O. = Alexandru Macedonski, *Opere*, I–IV. București, 1939–1946.
- MAIORESCU, CR. = Titu Maiorescu, *Critice*, I–III. București, 1892–1893.
- MAIORESCU, D. = Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare...*, I–IV. București, 1866–1904.
- MAIORESCU, L. = Titu Maiorescu, *Logica*. Ediția a V-a. București, 1898.
- MARCOVICI, C. = Serdarul Simeon Marcovici, *Culegere din cele mai frumoase nopți ale lui Yung*. București, 1835.
- MINEIUL (1776) = Chir Chesarie, episcopul Rîmnicului, *Mineiul*, 1776.
- NEGRUZZI, S. = Constantin Negruzzi, *Scrierile lui...*, I–III. București, 1872–1873.
- ngr. = limba neogreacă.
- ODOBESCU, S. = A.I. Odobescu, *Scrieri literare și istorice*, I–III. București, 1887.
- PANN, E. = Anton Pann, *Noul Erolotcrit*, I–V. Sibiu, 1837.
- PISCUPESCU, O. = Șt. V. Piscupescu, *Oglinda sănătății și a frumuseții omenești...* București, 1829.
- pl. = plural.
- POLIZU = G.A. Polizu, *Vocabular româno-german*. Brașov, 1857.
- PONI, F. = Petru Poni, *Elemente de fizică*, Edițiunea VII-a. Iași, 1897.
- rus. = limba rusă.
- RUSSO, S. = Alecu Russo, *Scrieri*. București, 1908.
- sg. = singular.

s.f.	= substantiv feminin.
s.m.	= substantiv masculin.
s.n.	= substantiv neutru.
STAMATI	= Pah. Teodor Stamati, <i>Vocabulariu de limba germană și română...</i> Iași, 1852.
STAMATI, D.	= Pah. T. Stamati, <i>Dicionărașu românescu de cuvinte tehnice...</i> Iași, 1851,
subst.	= substantiv.
TDRG.	= Dr. H. Tiktin, <i>Rumänisch-deutsches Wörterbuch...</i> București, 1903–1924.
ȚICHINDEAL, F.	= D. Țichindeal, <i>Filozoficești și politicești prin fabule moralnice învâțători</i> . Buda, 1814.
URICARIUL	= Theodor Codrescu, <i>Uricariul, sau colecțiune de diferite acle...</i> I–XXV. Iași, 1871–1895.
VALIAN	= I. A. Vallan, <i>Vocabular purtăreț rumânescu-franțozescu și franțozescu-rumânescu</i> . București, 1839.
I. VĂCĂRESCU, IST.	= Ianache Văcărescu, <i>Istoria a preputernicilor împărași otomani</i> , în A. Papiu Ilarian, <i>Tesauru de monumente istorice...</i> , II, 1863.
IANCU VĂCĂRESCU, P.	= I. Văcărescu, <i>Colecție din poeziile d-lui...</i> București, 1848.

НЕОЛОГИЗМЫ В ПОЭМЕ И. БУДАЙ-ДЕЛЯНУ „ЦЫГАНИАДА”

РЕЗЮМЕ

Во введении к статье авторы подчеркивают стилистическую роль неологизмов в поэме И. Будай-Деляну. Заимствования принадлежат, в первую очередь, к политико-социальной области и группируются в главах X-ой и XI-ой, в которых обсуждаются идеальные формы образования государства и в которых действующие лица, участвующие в прениях, являются „людьми образованными”.

Особо выявляется присутствие в поэме некоторых неологизмов совсем новых для начала XIX столетия, а также и форма, в которой были заимствованы эти неологизмы, идентичная в большинстве случаев современной.

Наконец, предварительно устанавливается, что главный источник, использованный поэтом для лексических заимствований, является романтическим.

Производится группировка неологизмов из „Цыганиады” по происхождению и по областям.

Устанавливается в той мере, в которой дает возможность сделать это настоящая стадия исследований, что И. Будай-Деляну ввел впервые в румынский язык многочисленные лексические заимствования. Сопоставляя самые полные лексикографические источники с аналогичным материалом вышеуказанной поэмы, авторы не нашли в предшествующих Будай-Деляну источниках таких неологизмов, как *abate* (аббат), *absolut* (абсолютный, абсолютно), *anagramă* (анаграмма), *anarhie* (анархия), *aristocrat* (аристократ), *autocrat* (самодержец), *ciclop* (циклон), *critică* (критика), *delegat* (делегат), *democratic* (демократический), *dictator* (диктатор), *gardă* (гвардия, охрана), *imn* (гимн) и т.д.

Сопоставлением неологизмов поэмы с многочисленными замечками текста, в которых автор объясняет при помощи традиционных средств румынского языка заимствованные термины, выявляется революционное новаторство румынского литературного языка, осуществленное И. Будаи-Деляну.

В заключение показывается интересное явление „дезархаизации” языка „Цыганиады” по мере приближения к концу поэмы. Это доказывает, что поэма была написана в течение более длительного периода, и в это время писатель изменил в значительной мере свои языковые средства.

Опубликованная спустя шестьдесят лет после ее сочинения „Цыганиада”, к сожалению, не оказала никакого влияния на развитие румынского литературного языка.

LES NÉOLOGISMES DANS LA «ȚIGANIADA» DE I. BUDAI-DELEANU

RÉSUMÉ

Dans la partie introductive de l'article, les auteurs soulignent la fonction stylistique des néologismes dans le poème de I. Budai-Deleanu. Les emprunts récents appartiennent en premier lieu au domaine politique et social et sont groupés surtout dans les Chants X et XI où est débattue la question de la forme idéale d'organisation d'Etat et où les héros qui participent aux discussions sont des «hommes instruits».

Un trait particulier du poème est la présence de certains néologismes tout à fait modernes pour le début du XIXe siècle, ainsi que la forme sous laquelle ces néologismes ont été adoptés, qui souvent est identique à celle de nos jours.

Les auteurs font état d'une constatation générale préliminaire, à savoir que la source utilisée par le poète pour l'emprunt lexical a été la source romane.

Puis ils groupent les néologismes de la *Țiganiada* suivant le critère des origines et des domaines.

Ils constatent — dans la mesure où le stade actuel des recherches le permet — que nombre d'emprunts lexicaux ont été introduits pour la première fois en roumain par I. Budai-Deleanu. Ayant procédé à une confrontation entre les sources lexicographiques les plus complètes et les néologismes du poème, les auteurs n'ont pas trouvé d'attestations antérieures à Budai-Deleanu pour des néologismes tels que : *abate* (s.m.), *absolut*, *amor*, *anagramă*, *anarhie*, *aristocrat*, *autocrat*, *ciclop*, *critică*, *delegat*, *democratec*, *dictator*, *egoist*, *gardă*, *îmn*, etc.

Ayant comparé les néologismes du poème avec les nombreuses gloses correspondantes qui figurent dans les notes du texte, où l'auteur explique, en se servant des moyens du roumain traditionnel, les termes

empruntés récemment, les auteurs relèvent la modernisation littéralement révolutionnaire de la langue roumaine par Budai-Deleanu.

Dans la conclusion de l'article, les auteurs démontrent le phénomène intéressant de la « désarchaïsation » de la langue de la *Țiganiada* à mesure que le poème avance vers sa fin. Ce phénomène montre que le poème a été rédigé au cours d'une période de longue durée, pendant laquelle l'auteur a changé pour une grande part ses moyens d'expression.

Publiée quelque 60 ans après sa composition, la *Țiganiada* n'a malheureusement pas exercé d'influence sur le développement du roumain littéraire.

CU PRIVIRE LA PARTICIPIU ÎN ANUMITE FUNCȚII SINTACTICE

DE

RITA CHIRICUȚĂ-MARINOVICI

*Gramatica limbii române*¹ nu tratează funcțiile participiului într-un capitol aparte. Ele sînt menționate în diferitele capitole ale sintaxei părților propoziției, fără să se arate în ce condiții îndeplinește participiul o funcție sau alta. Articolul de față pune în primul rînd problema conținutului semantic al participiului în anumite funcții sintactice. Vom prezenta participiul ca parte componentă a timpurilor compuse ale activului, ca nume predicativ, în funcție de complement circumstanțial de relație, în construcțiile participiale echivalente cu o propoziție circumstanțială de mod condițională, cu o propoziție circumstanțială cauzală, cu o propoziție circumstanțială temporală.

Sub raportul conținutului lor semantic, majoritatea participiilor pot intra în alcătuirea timpurilor compuse ale diazei active, indiferent de faptul că verbul respectiv exprimă o modificare, o atitudine, o acțiune de raportare etc. : *a vopsit gardul* ; *l-a lăudat* ; *i-a împăcat* ; *a sosit* etc. Excepție fac unele participii cu sens figurat care nu pot intra în timpurile compuse cu acest sens, ca de ex. : *îndesat* (cu sensul de „mic și gras” despre persoane), *plouat* (cu sensul de „descurajat, abătut”) etc., aceste participii confundîndu-se cu adjectivele. Există o serie de participii însă cu caracter pur verbal care nu pot fi întrebuințate decît ca parte componentă a timpurilor compuse ale activului, cum sînt de pildă participiile unor verbe intransitive și reflexive dinamice care exprimă o stare, ca de ex. : *a agoniza*, *a suferi*, *a lenevi* etc. Aceste participii cu caracter pur verbal nu pot înde-

¹ Ed. Acad. R.P.R., 1954, vol. II. În legătură cu funcțiile participiului amintim lucrările și studiile : *Limba română contemporană*, Ed. Ministerului Învățămîntului, 1956, de acad. prof. Iorgu Iordan ; *Das Participium Perfekti Passivi und seine Anwendung im Rumänischen* de Arnold Pancratz, în „Balkan - Archiv”, an II (1925), p. 71—149 ; *La syntaxe du participe passé dans la langue littéraire roumaine* de Gyula Herczeg, în „Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapesta, 1952, t. II, fasc. 1—2, p. 211—223.

plini funcțiile de atribut, de diferite complement circumstanțiale, și nu pot intra în construcțiile participiale. Funcțiile respective sînt îndeplinite de participiile care nu sînt străine nici de valoarea nominală, nici de cea verbală, indiferent că predomină cea nominală, ca în cazul part. : *adormit*, *căsdătorit*, sau cea verbală, ca în cazul lui : *ajuns*, *coborît* etc.

După cum se știe, participiile în funcție de nume predicative sînt confundate uneori cu participiile din diateza pasivă și invers. Astfel în ex. : *mîncarea a fost sărată* participiul *sărat* poate exprima atît calitatea (mîncarea a fost „cu sare”) cît și acțiunea prin care s-a realizat calitatea respectivă (mîncării „i s-a adăugat sare”), în primul caz avînd rol de nume predicativ, în al doilea, de parte componentă din diateza pasivă. O serie de participii pot avea ambele aceste funcții, după ideea pe care vrem să o exprimăm. Pe baza analizei mai multor verbe sub raport semantic, am ajuns la concluzia că atunci cînd participiile lor exprimă o însușire fără să se simtă acțiunea, alături de verbul, „a fi” vor avea numai rol de nume predicativ : *e amărît*, *e cătrănit* etc. Cînd prin sensul lor ele au valoare verbală, ca de ex. participiile care exprimă rezultatul unei acțiuni de raportare personală, locală etc., alături de verbul „a fi” vor avea numai funcția de parte componentă a formelor diatezei pasive : *bolnavii sînt vizitați zilnic*. O serie de participii nu se folosesc nici ca nume predicativ, nici în formele diatezei pasive, ca de pildă participiile unor verbe intransitive sau reflexive dinamice care exprimă o acțiune continuă fără un rezultat independent de săvîrșirea acțiunii respective : *dormit*, *alergat*, *zbătut* etc.

În funcția de complement circumstanțial de relație nu pot intra decît participiile cu valoare nominală exprimînd o însușire : *de supărat era supărat*.

Cu privire la participiile în funcție de complement circumstanțial de mod, cu toate că această funcție poate fi îndeplinită de participii, indiferent de valoarea lor nominală sau verbală, totuși constatăm că există o diferență între complementul circumstanțial de mod exprimat printr-un participiu cu valoare nominală și între cel exprimat printr-un participiu cu valoare verbală și anume : Participiile cu valoare nominală în funcție de complement circumstanțial de mod exprimă starea subiectului în momentul săvîrșirii acțiunii (ca în ex. : *vorbește răstit* ; *rămîne întristat*). Participiile cu valoare verbală arată în ce constă acțiunea exprimată de verbul pe care îl complinesc modal (ca participiul „cîntat” față de verbul „s-a născut” din ex. : *unii susțin că poezia s-a născut cîntată*), arată starea constatată prin verbul complinit (ca în ex. : *se văzu ajuns la destinație*, part. „ajuns” exprimînd starea constatată prin verbul „se văzu”), sau condiția în care se săvîrșește acea acțiune (ca în ex. : *creșcu adoptat de unchiul său* ; *lucrează asistat de alții*).

Construcțiile participiale cauzale sînt echivalente cu o propoziție cauzală. Fiînd echivalente cu o propoziție, participiile din aceste construcții ar trebui să fie considerate ca avînd valoare verbală. Totuși, între participiile cu această funcție pot exista diferențe datorită sensului pe

care îl exprimă și anume: Participiile care exprimă o însușire pot fi comparate cu numele predicativ (ca part. „călătorit” din ex.: *om călătorit*, *cunoștea locuri multe* = *deoarece era om călătorit*, *cunoștea locuri multe*). Participiile cu valoare verbală care exprimă rezultatul unor acțiuni pot fi comparate cu participiile din conjugarea pasivă (ca part. „spălat” din ex.: *hainele spălate*, *scăpă de o grijă* = *deoarece hainele au fost spălate*, ... *deoarece a spălat hainele*...).

În majoritatea cazurilor, în construcția participială echivalentă cu o propoziție temporală, participiile au, prin sensul lor, valoare verbală. În această construcție întâlnim de cele mai multe ori participii care exprimă rezultatul unei acțiuni de deplasare, de raportare etc., ca în ex.: *ajuns acasă*, *se apucă de lucru*. Participiile cu valoare nominală nu pot intra într-o construcție echivalentă cu o propoziție circumstanțială temporală, deoarece aceste participii, prin sensul lor, se leagă de verbul pe care îl complinesc cu valoare cauzală sau modală, ca în ex.: *înveselit*, *începu să rîdă*. În anumite condiții însă pot intra și participiile cu valoare nominală în construcții echivalente cu o propoziție circumstanțială temporală și anume atunci cînd determină un alt element din propoziție decît subiectul, și cînd acțiunea subiectului nu e legată de însușirea exprimată de acel participiu, ca în ex.: *o dată frații împăcați* (= *după ce frații s-au împăcat*), *tatăl luă drumul spre casă*, exemplul rămînînd totuși discutabil sub raportul funcției participiului. În asemenea construcții, condiția ca acțiunea predicatului să nu fie legată sub raport semantic de starea, de însușirea exprimată de participiu se impune chiar și în cazul participiilor cu sens activ ale unor verbe intransitive, cum ar fi: *ajuns*, *plecat*, *sosit*, *venit* etc. Astfel dacă construcția participială din ex.: *ajuns la destinație*, *se apucă de treabă* are valoare echivalentă cu o propoziție circumstanțială temporală, construcția participială din ex.: *ajuns la destinație răsuflă ușurat*, poate avea și funcția de propoziție circumstanțială cauzală.

Am văzut deci că participiile cu caracter pur verbal, ca de pildă participiile verbelor intransitive care exprimă constatarea unei stări (*a consta*, *a depinde*) sau desfășurarea unei stări (*a agoniza*, *a lenevi*) nu pot avea altă funcție decît de parte componentă a timpurilor compuse ale activului. În schimb, participiile cu caracter pur nominal, cum sînt participiile cu sens figurat (*constipat*, *plouat*), nu pot intra cu acest sens în alcătuirea timpurilor compuse ale activului. Funcțiile de nume predicativ, de complement circumstanțial de relație, construcția participială echivalentă cu o propoziție circumstanțială de mod condițională, cu o propoziție circumstanțială cauzală, cu o propoziție circumstanțială temporală pot fi îndeplinite de participiile la care predomină valoarea nominală (ca de ex.: *argintat*, *împrietenit*) sau valoarea verbală (ca de ex.: *ajuns*, *coborît*), niciodată însă de participiile cu caracter pur verbal (ca de ex.: *a depinde*). Din aceste cîteva observații în legătură cu condițiile în care participiile pot îndeplini o funcție sau alta, ne dăm seama de importanța pe care o are sensul lor în această privință.

О ПРИЧАСТИИ В ОПРЕДЕЛЕННЫХ СИНТАКСИЧЕСКИХ РОЛЯХ

РЕЗЮМЕ

Из условий, которым должны удовлетворять причастия в определенной синтаксической роли, вытекает значение их смысла в этом отношении.

Причастия с чисто глагольным характером, как, например, переходные причастия, выражающие состояния (*a consta* — состоять, *a depinde* — зависеть) или развитие состояний (*a agoniza* — агонизировать, *a lenevi* — лениться) не могут иметь другой роли, кроме составной части сложных времен действительного залога глагола. Зато причастия с чисто именным значением, как, например, причастия с переносным смыслом (*constipat* — страдающий запором, *plouat* — промокший под дождем), не могут входить с этим смыслом в состав сложных времен действительного залога глагола. Именной частью сказуемого, обстоятельства отношения, причастного оборота, эквивалентного придаточному условному предложению образа действия, придаточному предложению причины, придаточному предложению времени, могут быть причастия, в которых преобладает именной характер (например, *argintat* — посеребрённый, *împrietenit* — подружившийся) или глагольный характер (например: *ajuns* — прибывший, достигший, *coborît* — спущенный), но никогда не могут быть причастия с чисто глагольным характером (например: *a depinde* — зависеть). Из этих нескольких замечаний в связи с условиями, при которых причастия могут играть ту или иную роль, вытекает значение их смысла в этом отношении.

À PROPOS DU PARTICIPE DANS CERTAINES FONCTIONS SYNTAXIQUES

RÉSUMÉ

Des conditions que doivent remplir les participes dans une certaine fonction résulte l'importance que revêt leur sens à cet égard.

Les participes à caractère purement verbal, tels que les participes intransitifs qui expriment la constatation d'un état (*consister*, *dépendre*) ou le développement d'un état (*agoniser*, *paresser*) ne peuvent remplir d'autre fonction que celle de partie composante des temps composés de la voix active. Par contre, les participes à caractère purement nominal, tels que les participes à sens figuré (*fâché*) ne peuvent pas participer avec ce sens dans la formation des temps composés de la voix active. Les fonc-

tions d'attribut du sujet, de complément circonstanciel de relation, la proposition participe équivalant à une proposition circonstancielle de manière conditionnelle, à une proposition circonstancielle causale ou à une proposition circonstancielle temporelle peuvent être remplies par les participes où prédomine la valeur nominale (par exemple : *argenté*) ou la valeur verbale (par exemple : *arrivé, descendu*), mais jamais par les participes à caractère purement verbal (tels que par exemple : *dépendre*). De ces quelques remarques portant sur les conditions dans lesquelles les participes peuvent remplir une certaine fonction, on peut se rendre compte de l'importance que revêt le sens à cet égard.

CÎTEVA NUME TOPICE DIN COMUNA CAVNIC ȘI DIN JUR, BAZATE PE TERMENI MINIERI

DE

M. HOMORODEAN

Considerăm că este necesar ca, înainte de a trece la tratarea subiectului propriu-zis, să prezentăm pe scurt istoricul mineritului, modul de formare a terminologiei miniere românești și raportul acesteia față de lexicul general al graiului locuitorilor români din această localitate¹.

Comuna Căvnic sau Capnic. magh. *Kapnikbánya* (MOLD.-TOGAN), situată la est de orașul Baia Mare, la poalele Munților Gutinului, face

¹ Materialul lexical — format din termeni minieri și nume topice — pe care se bazează acest articol, a fost adunat în cursul unei anchete efectuate în decembrie 1957, în comuna Căvnic, în vederea culegerii de material comparativ pentru redactarea Monografiei graiurilor din Valea Jiului, lucrare colectivă, înscrisă în planul de muncă al celor două institute de lingvistică din București și Cluj.

Termenii minieri au fost obținuți de la informatorii: Ardeleanu Ion, în vîrstă de 57 de ani, Butuza Ion, de 61 de ani, Moldovan Silvestru, de 63 de ani, mineri, și Soldischi Ion, de 66 de ani, miner pensionar; toți sînt originari din Căvnic.

Numele topice au fost culese de la Marcu Găvrilă, de 50 de ani, pădurar, originar de asemenea din Căvnic.

Pentru istoricul mineritului din regiunea Bala Mare și, implicit, din comuna Căvnic, s-au utilizat, deosebi, lucrările: Ioan Marin, *Istoricul minelor metalice din România, în Congresul Asociației inginerilor și tehnicienilor din industria minieră*, 27—30 iunie 1931. *Contribuțiuni la istoricul industriei miniere în România, mine metalice, gaze naturale, cărbuni*, București, 1931, p. 4—18; Radu V. Merușiu, *Regiunea minieră Baia Mare — Baia Sprie — Căvnic*. Extras din *Lucrările Institutului de geografie*, vol. VI (1936); Rotman, D., *Bogățiile miniere ale Transilvaniei*, în „*Viața Românească*”, an. XII (1920), nr. 1, p. 108—123; Teglás Gábor, *A nagybányai kerületi bányagörénétébből* [Din istoria mineritului districtului Bala Mare], Budapeșt, 1897.

Alte lucrări folosite și abreviațiile lor: CADE = I.-A. Candrea — Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Carlea Românească”*, București, 1931; DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, tom. I —, București, 1913—1948; DLRM = Academia Republicii Populare Române, Institutul de lingvistică din București, *Dicționarul limbii române moderne*, București, Editura Academiei R.P.R., 1958; MOLD.-TOGAN = Silvestru Moldovan și Nicolae Togan, *Dicționarul numirilor de localități cu populațiune română din Transilvania, Banat, Cri-*

parte din cunoscuta regiune minieră a Băii Mari, cuprinsă între această comună și localitățile Baia Sprie, Baia Mare și Băița.

Cu toate că exploatarea miniere metalifere din această regiune au avut ca obiect extragerea unor metale nobile ca aurul și argintul, ele au o vechime mai mică decît, de pildă, cele din Munții Apuseni. Referindu-ne, în mod special, la mineritul din cuprinsul localității Cavnic, observăm că, fiind practicat încă din evul mediu, el este cu deosebire cunoscut de la începutul secolului al XVIII-lea. Minele plumbo-argintifere de aici au fost în sec. al XVIII-lea, în posesia statului și în cea a unor mici societăți. În decursul secolului al XIX-lea ele cunosc o exploatare mai intensă, chiar decît cea a minelor de pe teritoriul orașului Baia Mare. De atunci încoace, aceste mine au pierdut însă mereu din importanță, ajungîndu-se astfel, în perioada dintre cele două războaie mondiale, chiar la închiderea lor, parțială sau totală.

În tot acest timp, metodele de extracție au fost puțin perfecționate; același lucru se poate spune despre instalațiile de zdrobire, selectare și topire a minereului. Astfel, de exemplu, încă acum 20—30 de ani mai erau folosite șteampurile primitive pentru pisarea acestui minereu.

În anii regimului de democrație populară s-au deschis însă noi exploatare și s-a modernizat procesul de producție atît cel de extracție, cît și cel de prelucrare¹.

Referindu-ne la conducerea tehnică a întreprinderilor miniere, observăm că pînă la primul război mondial, în regiunea Băii Mari, ca și în alte regiuni miniere ale Transilvaniei, această conducere era constituită din specialiști, aduși de statul austro-ungar sau de societăți, din Austria și Germania.

În perioada dintre cele două războaie mondiale se mărește numărul tehnicienilor romîni, parte din ei veniți de peste Carpați, mulți dintre ei fiind formați la școli de specialitate din Germania sau Franța.

În anii regimului de democrație populară, numărul inginerilor și al tehnicienilor formați la școlile din țară și din U.R.S.S. crește necontenit. O bună parte din aceștia sînt recrutați din rîndurile muncitorilor.

Muncitorimea din Cavnic era alcătuită, pînă la cel de-al doilea război mondial, mai ales din romîni și maghiari, localnici sau veniți din localitățile vecine.

În ultimii ani, însă, ca urmare a amplexării nemaiîntîlnite pe care au luat-o exploatarea, este tot mai mare numărul muncitorilor care vin aici din toate regiunile țării.

Trebuie să remarcăm faptul că atît populația comunei Cavnic, cît și a celorlalte localități miniere din regiunea Băii Mari, a fost într-o largă măsură atrasă de ocupația mineritului, această regiune împreună cu cea a

șana și Maramurăș, ed. 4, II-a, Sibiu, 1919; PAPAHAĞI, M. = Tache Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, în *Academia Romînă, Din viața poporului romîn*, XXXIII, București, 1925; POPA, M.R.M. = Popa Ilie, *Mineritul de aur din Roșia Montană*. Extras din *Analele minelor din Romînia* (1936); SZINNYEI, M. Tsz. = Szinnyei József, *Magyar Tájszótár*, vol. I (1893), vol. II (1897—1901), Budapest.

¹ Amintim, în acest sens, numai flotația — dintre cele mai moderne — construită în anii trecuți.

Munților Apuseni constituind, pînă într-un trecut apropiat, cele mai importante centre de unde regiunea Văii Jiului își recruta cadrele de mineri.

Întreagă această evoluție a mineritului din Căvnic a imprimat trăsături specifice terminologiei miniere românești din această localitate. Formele diferite de organizare socială a mineritului apărute de-a lungul vremii și diversitatea sub raport național a tehnicienilor și muncitorilor au determinat un caracter eterogen nuanțat al terminologiei, aceasta fiind formată atît din termeni împrumutați din terminologii miniere străine (maghiară, germană, franceză), cît și din termeni creați pe terenul limbii romine.

Ritmul, în general lent, de perfecționare a procesului de producție, accelerat abia în zilele noastre, ca și caracterul de masă destul de nuanțat al ocupației mineritului în rîndurile locuitorilor, a provocat un ritm mai lent de primenire a termenilor, o parte din termenii mai vechi opunînd încă o apreciabilă rezistență față de tendințele inovatoare.

Termenii cei mai susceptibili înlocuirii lor sînt cei care se referă la unelte și mașini; spre deosebire de aceștia, cei care fac parte din nomenclatura gradelor de muncitori și tehnicieni și, mai ales, cei referitori la mine-reu sînt mult mai refractari inovațiilor.

Termenii de proveniență maghiară și germană — care au înlocuit o parte a termenilor românești mai vechi — au încă o largă întrebuințare. Se observă, totuși, că, la rîndul lor, ei încep să fie pe alocuri dublați sau chiar înlocuiți cu alte împrumuturi mai noi din terminologii miniere străine — cu deosebire din terminologia franceză — sau cu termeni recent creați pe terenul limbii romine¹.

Toate aceste fapte au contribuit la fixarea unei poziții mai puțin izolate a terminologiei miniere în graiul localnicilor. Așa fiind, această terminologie a avut posibilități relativ mari de a îmbogăți lexicul comun al acestui grai și chiar a onomasticii și în special a toponimiei, fapt care ne interesează în mod deosebit în cele de față. Desigur, nu poate fi însă vorba de o îmbogățire substanțială a acestei toponimii din partea terminologiei miniere respective. Așa după cum se va observa mai jos, în această regiune numărul numelor topice bazate pe termeni minieri este, poate, mai mic decît ne-am aștepta. El este, totuși, destul de mare în raport cu posibili-

¹ Pentru a sugera măcar, componența și stratificarea terminologiei din localitatea Căvnic, înșirăm cîteva exemple: 1) împrumuturi din terminologii miniere străine, în ordinea relativă a vechimii lor; a) din maghiară: *samlău*, „lucrător înșărcinat cu păstrarea evidenței explozivului” (< *számoló*); *secherș* = *vagonetar* (< *szekeres*); *vighiazău* = *samlău* (< *vigyzó*); b) din germană: *hocrnán* = *maestru minier* (< *Huttman*); *ort*, „loc de muncă” (< *Ort*); *șit*, „opt ore de muncă” (< *Schicht*); c) din franceză: *abataj* (< *abatage*); *bandaj*, „lemne crăpate, scînduri puse în spatele stîlpilor și grinzilor unei armăturii, pentru susținerea pereților și tavanului unei escavații” (< *bandage*); *eclisă*, „placă de metal care leagă între ele capetele șinelor de cale ferată” (< *éclisse*); 2) creații (vechi și noi) pe terenul limbii romine: *bătălău*, „muncitor care plasa minereul cu ciocanul” (< *bat* + *-ălău*); *dtrg*, „unealtă cu care se scoalea praful din găuri”; *maestru minier* = *hocrnán* (după fr. *maitre* — *mineur*); *schimb* = *șit*; *supraveghetor* = *samlău*, *vighiazău*; *vagonetar* = *secherș* (< *vagonet* + *-ar*); *vătrăr*, „muncitor care ramblează” (< *vațră*, „partea de jos, podcaua galeriei” + *-ar*).

tățile reduse de îmbogățire a toponimiei din partea terminologiei miniere, în general¹.

Termenii care au mai multe șanse de a depăși cadrul terminologiei miniere, îmbogățind astfel lexicul comun și onomastica, sînt dintre cei mai vechi și se referă la noțiuni de bază ale mineritului, la părți mai importante, de la suprafață, ale minei sau ale instalațiilor de prelucrare a minereului și la minereu (mai ales în stare de aflorimente).

Numele pe care le vom discuta aici le vom expune în ordine alfabetică.

Nu amintim decît în treacăt numele *Băile Gutirii*, care designează un loc cu mine vechi, azi părăsite, în împrejurimile Căvnicului. Numele de acest fel, general cunoscute, numeroase nu numai în regiunea în care se încadrează Căvnicul, ci și în alte părți ale țării, unde mineritul a avut o mare vechime și dezvoltare, au fost deja explicate².

În continuare vom vorbi despre numele unui loc care este în afara hotarului comunei Căvnic, dar care poate fi explicat printr-un termen minier înregistrat în această localitate.

Băiuț, magh. *Oláhláposbánya* (MOLD.-TOGAN), comună și sat în rn. Lăpuș, reg. Maramureș.

Pentru a explica acest nume, nu putem porni direct de la binecunoscutul termen de genul feminin, *baie*. În graiul localnicilor, pentru designarea noțiunii de „mină”, alături de termenul *baie*, este frecvent întrebuințat termenul de genul neutru, *băi* [băi⁴], cu pl. *băiuri*. (Cf., de pildă, și: *gura băiului* „gura minei”; *loc de băiuri* „loc cu exploatare minieră”). La baza numelui discutat aici stă, așadar, diminutivul *băiuț*, care trebuie să însemneze „mină mică” (< *băi* + suf. -uț). Termenul *băi* credem că poate fi explicat ca fiind o formă de sg. refăcută după pl. *băiuri*, al femininului *baie*.

Este posibil ca, în același timp, în crearea neutrului *băi* să fi avut un oarecare rol și existența sinonimului parțial, de același gen, *știol*, pl. *știoluri* „galerie” (la PAPAHAĞI, M. 234 : „gaura prin care te bagi în mină”) (< germ. *Stollen*, cf. CADE).

¹ Pentru o reliefare cît mai pregnantă a trăsăturilor particulare ale terminologiei miniere din localitatea Căvnic, ar fi fost necesară, desigur, o comparare detaliată a acestei terminologii cu terminologiile miniere din alte regiuni ale Transilvaniei, îndeosebi cu cele din Munții Apuseni și Valea Jiului. Ne mărginim aici să observăm că, în funcție de particularitățile dezvoltării mineritului în regiunile Baia Mare, Munții Apuseni și Valea Jiului, terminologia minieră din Căvnic ocupă o poziție medie, între cea a Văii Jiului și cea a Munților Apuseni, în ceea ce privește ritmul de înnoire și, implicit, în raportul ei față de lexicul comun al limbii. Ea prezintă, astfel, un ritm de înnoire mai lent decît terminologia din Valea Jiului și relativ mai rapid decît cea din Munții Apuseni. În același timp, gradul de izolare în graiul regiunii a acestei terminologii este mai mic decît cel al terminologiei din Valea Jiului și relativ mai mare decît cel al terminologiei din Munții Apuseni. De aceea și capacitatea ei de îmbogățire a lexicului comun este mai mare decît cea a terminologiei din Valea Jiului și relativ mai mică decît cea din Munții Apuseni. (Asupra raportului existent din acest punct de vedere, între terminologiile miniere din Munții Apuseni și Valea Jiului, vezi articolul nostru *Contribuții la studiul terminologiei miniere românești*. În „Cercetări de lingvistică” II (1957), p. 192–208).

² Cf. Iorgu Iordan, *Nume de locuri românești în Republica Populară Română*, vol. I, București, 1952, p. 33, 74, 75. Față de cele menționate în această lucrare, notăm însă, că în explicarea unora dintre numele de tipul *Baia* din cuprinsul Transilvaniei — și, deci, și a regiunii Baia Mare — trebuie să se aibă în vedere posibilitatea unei proveniențe diferite; cu deosebire ele se pot datora fie populației românești, fie celei maghiare.

Remarcăm, în sfârșit, faptul că fenomenul descris mai sus nu este cu totul izolat, el întâlnindu-se, bunăoară, și în Valea Jiului. În această regiune găsim nume ca *Bănul de Jos* și *Bănul de Sus* (părți ale localității Jiet), care, de asemenea, trebuie explicate printr-o formă de neutru, *băń*, pl. *băńuri*, refăcută după pl. *băńuri*, al lui *bańe* „mină”.

Probe(le), (loc cu) pădure; *Valea Probelor*, curs de apă. În materialul de termeni minieri cules pe teren n-a fost înregistrat decât termenul *próboléghini* (sg. și pl.) [*próbolégini*] „supraveghetor(i) la șteampuri”. După însăși indicația informatorului, la baza acestui cuvânt stă compusul maghiar *próbalégény*. Luat izolat, magh. *legény* are semnificații ca: „tinăr, adolescent; ordonanță (a unui ofițer); calfă” etc. Cu această ultimă semnificație, acest termen este frecvent întâlnit în compuse, unde termenul alăturat lui indică funcția sau domeniul în care s-a calificat (sau în care urmează să se califice pe deplin) lucrătorul respectiv (cf., de pildă, *bányász-legény* „mineur en second”).

În cazul nostru, domeniul specializării îl indică cuvântul *próba*, care, ca și romînescul *probă*, pe lângă sensul general de „încercare, verificare”, are printre altele, și sensul special din domeniul tehnicii de „acțiune, procedeu prin care se urmărește să se constate calitățile unui oarecare produs”. Ca termen minier, acest cuvânt trebuie să fi însemnat deci „acțiunea, procedeul întreprins pentru a stabili proporția în care se găsesc diferitele metale într-o anumită cantitate de minereu” iar, apoi, prin extensiune, și „locul din apropierea șteampurilor unde se execută această încercare a minereului”¹.

Termenul maghiar împrumutat de minierii romîni a putut fi încetățenit ușor în graiul acestora, prin apropierea lui de termenul comun *probă*. Ca termen minier romînesc, a constituit apoi punctul de plecare în crearea numelui topic de mai sus.

Părăul Șteampului și *Valea Șteampurilor*, cursuri de ape; *Tăul Șteampului*, loc în hotar; cf. și diminutivul *La Șteampuc*, numele unei pășuni.

Numele se bazează pe cunoscutul termen minier *șteamp* (< germ. *Stampfe* DLRM), designînd instalația de sfărîmat minereu, azi învechită, care avea ca elemente principale mai multe *săgeți* (stîlpi de lemn sau de oțel) care pisau minereul într-o piuă; acești stîlpi erau puși în mișcare de către grindeiul unei roți asemănătoare cu roata morii și care, la rîndul ei, era acționată de o cădere de apă. De altfel, prin această ultimă specificare se explică și de ce numele discutate aici se referă în primul rînd la cursuri de apă.

În continuare ne vom ocupa de cîteva nume topice, care, într-o anumită măsură depășesc cadrul strict al subiectului nostru, așa cum el a fost dezvoltat pînă acum: nume de locuri date de populația romînească din comuna Căvnic după elemente ale terminologiei miniere romînești. Este

¹ În Munții Apuseni, conținutul în aur al minereului este verificat cu ajutorul uneltei numite *șăitróg* sau *cercător*. Această operație se repetă de mai multe ori, pînă ce minereul „nu mai cercă aur” (cf. POPA, M.R.M. 8).

vorba de nume topice care pot avea la bază și termeni (românești) din afara terminologiei miniere sau care ar putea să fie date de către populații de altă naționalitate (după termeni din terminologiile miniere respective).

Amintim în primul rînd, numele :

Cotrânța sau *Valea Cotrânța*, curs de apă, pășune și pădure ; *Piciorul Cotrânții*, loc cu vechi mine, azi părăsite.

În Munții Apuseni, întîlnim termenul *cotroanță* cu sensul de „minereu bogat în aur ; vină de aur”¹.

Cuvîntul are însă, o răspîndire teritorială mai mare, căci DA îl atestă, dimpreună cu varianta *cotrionță*, prin fostele județe Covurlui, Romanati și Neamț, definindu-l însă, vag, ca : „o piatră” ; „cruh” [*cruh* = piatră neagră lucie] și fără să-i arate originea.

Admițînd că termenul minier *cotroanță* (*cotranță*) ar fi cunoscut și în graiul minerilor romîni din Căvnic, numele arătat aici ar putea fi considerat, într-adevăr, ca fiind bazat pe un element al terminologiei miniere.

În același timp însă, forma acestui nume ne îndeamnă să ne gîndim și la o altă explicație, tot așa de plauzibilă. El ar putea avea la bază și o poreclă (sau un nume de persoană întemeiat pe o astfel de poreclă), care și-ar avea ca punct de plecare apelativul *cotreanță* (*cotranță*) „strai vechi și destrămat, (s)treanță ; (cămașă sau altă haină ruptă sau prea mult purtată, zdreanță, fleandură, rinză, petic, buleandă” ... ; „om molatic” ; „femeie desfrînată” (cf. DA), explicat de acest dicționar ca provenind din magh. *koironcz* „cîrpă zdreanță”, pe cît se pare o variantă a lui *katrinca*, care la rîndul său e împrumutat din rom. *catrință*. În favoarea unei astfel de explicații a numelui *Cotrânța* pledează și existența în graiul populației maghiare din Căvnic a apelativului *koiranc* „foszlányos köteny” (SZINNYEI, M. Tsz.). Implicit, acest fapt arată că numele în cauză a putut să fie dat și de către populația maghiară și să fie, apoi, preluat și de populația romînească a Căvnicului.

În încheiere, ne vom ocupa de numele :

Ierștiol [*Ierșt'ol*], parte a comunei Căvnic, și

Pirăul Cucuștiolului [*Cucușt'ólului*], curs de apă.

După toate probabilitățile, aceste nume se bazează, în ultima analiză, pe numele vechi ale unor mine.

Judecînd după elementele componente, dar, mai ales, după sistemul de compunere, numele acestor mine au trebuit să fie date de către vechea conducere tehnică a minelor, de dinainte de primul război mondial, conducere care, după cum am arătat, era alcătuită în bună parte din austrieci și germani.

¹ Cu această accepție, termenul *cotroanță* este atestat într-o interesantă tipăritură găsită de B.P. Hasdeu prin 1867 în Munții Apuseni și reproducă de acesta în „Columna lui Traian”, VIII (Serie nouă), 1878, t. II, p. 184—187. Această broșură, scrisă după ortografia maghiară, este intitulată *Versu Kotranci, in sztihuri dîketuit de Petru Furdai, dēla Abrudfalva, la Anul 1818, 18 zilē, December*. Precizăm că în această producție folclorică, *cotroanță* nu e întrebuintă numai ca nume propriu al unei vine bogate în aur — așa cum în mod greșit a înțeles B.P. Hasdeu — ci și ca termen minier, cu accepția mai sus amintită. Două citate din această poezie sînt elocvente : „*Si bejás káré lukre Inki dō bánt binē in punge Si Hontári [=vagonetarii] kind szkot inke Kité o kotrancze in brinke*”. *Sztémpericzá kit de re Toáté kunosz kotranczá Si o vindé pé lá vecsini Pé gálbini kit dé puczini*”.

La baza primului nume topic stă germ. *Erzstollen* „galerie (mină) de minereu” (< *Erz* + *Stollen*). Din germ. *Erzstollen* s-a ajuns, mai întâi, prin *e- > ie-*, la forma *Ierștiol, și, apoi, prin disimilare, la forma actuală *Ierștiol*¹.

Pentru forma românească a celui de-al doilea element al numelui, cf. termenul minier românesc, frecvent în Căvnic, *știol* „galerie” (< germ. *Stollen*; cf. CADE)².

Primul element al celui de-al doilea nume n-a putut fi identificat. Acest nume se datorește, desigur, populației românești.

Este adevărat că numele topice discutate aici prezintă o mai mică importanță, intrucît fac parte, în general, din toponimia minoră. Ele prezintă, totuși, interes, deoarece demonstrează modul și măsura în care ocupația mineritului, prin intermediul terminologiei respective, se reflectă în toponimia unei regiuni.

НЕКОТОРЫЕ МЕСТНЫЕ НАЗВАНИЯ В СЕЛЕ КАВНИК И ЕГО РАЙОНАХ, ОСНОВАННЫЕ НА РУДНИКОВЫХ ТЕРМИНАХ

РЕЗЮМЕ

Автор исходит из того соображения, что вообще рудниковая терминология, благодаря ее более изолированному положению в областных говорах, способствует в меньшей мере обогащению этих говоров в отношении лексики и наименований.

Все-таки, по сравнению с другими рудниковыми областями страны (например, долина реки Жиу), рудниковая терминология в районе села Кавник (область Марамуреш) обогатила более существенно тоponимию района. Это является результатом более выраженного массового характера и значительной древности добычи руды в этой части страны (здесь она добывалась еще в средних веках).

Рудниковые термины, проникшие в тоponимию у района села Кавник, являются очень древними и относятся к основным понятиям, связанным с добычей руды, к более важным частям (на поверхности земли) рудника или к оборудованию для обработки руды и к самой руде.

Изученные названия, основанные на таких терминах, следующие: *Băiuț* (венгерское *Oláhlápcsbánya*), название села в районе Лăпуш, область Марамуреш: от *băi* [*băi'*] „рудник, шахта” плюс уменьшительный суффикс - *uț*;

¹ Форма cu -/ - păstrat o avem în Valea Ierșii, magh. *Erczpaták*, cătun în comuna Bălșoara, rn. Turda; aici însă, după cum se observă, numele romînesc poate avea la bază corespondentul său maghiar.

² Acest termen minier romînesc de origine germană a pătruns și el, la rândul lui, în toponimia din jurul Căvnicului: *Știolul*, munte (Borșa) (PAPAHAĞI, M. 208; cf. 234).

Probe(le) Valea Probelor, название реки: ср. венгерское *próba*, румынское *probă*, „проба, проверка (содержания металла в руде)”; **Părăul Șteampului** и **Valea Șteampurilor**, названия речек; **Tăul Șteampului**; **La Șteampuc**, название пастбища: *șteamp* „оборудование для раздробления руды” (< немецк. *Stampfe*);

Cotranța (Valea Cotranța), название реки, **Piciorul Cotrănții**, название местности древними заброшенными рудниками: *cotroanță* „руда с большим содержанием золота, золотая жила”, но название может основываться и на имени лица (прозвище) *cotreanță (cotranță)* „тряпка, безвольный человек, развратная женщина”, ср. и венгерское местное *kotrancz* „тряпка, ветошка”;

Ierștiol, название части села Кавник (< немецк. *Erzstollen* „рудничная штольня”;

Pirăul Cucuștiolului, название речки, для второй части названия ср. *știol* „штольня” (< немецк. *Stollen*).

QUELQUES NOMS TOPIQUES DE LA COMMUNE DE CAVNIC ET DE SES ENVIRONS, FONDÉS SUR DES TERMES MINIERES

RÉSUMÉ

L'auteur part de la constatation que la terminologie minière, en raison de la position plus isolée qu'elle occupe dans les parlers régionaux, contribue généralement assez peu à l'enrichissement du lexique et de l'onomatistique de ces parlers.

Toujours est-il que par rapport à d'autres régions minières du pays (par exemple la Vallée du Jiu), la terminologie minière des environs de la localité Căvnic (département de Baia Mare) a enrichi d'une manière beaucoup plus substantielle la toponymie de la région. Ce fait est dû au caractère de masse plus nuancé et à l'ancienneté de l'exploitation minière dans cette contrée (à Căvnic elle est pratiquée depuis le moyen âge).

On remarque que les termes miniers qui ont pénétré dans la toponymie des environs de Căvnic sont des plus anciens et se réfèrent à la notion fondamentale de l'exploitation minière, à des parties plus importantes de la mine ou des installations de traitement du minerai et au minerai (à l'état d'affleurements).

Voici les noms topiques basés sur de tels termes, qui ont été étudiés :

Băiúț (hongr. *Oláhláposbánya*), commune et village dans le district de Lăpuș, région de Maramureș: d'après *băi* [*băi*'] « mine » + suff. dimin.-*uț*;

Próbe(le); **Valea Probelor**, cours d'eau: cf. hongr. *próba*, roum. *probă* « épreuve, vérification (de la teneur en métaux d'un minerai) »;

Părăul Șteămpului et *Valea Șteampurilor*, cours d'eau ; *Tăul Șteampului* ; *La Ștempuc*, pâturage : *șteamp* « installation pour le broyage du minerai » (< all. *Stampfe*) ;

Cotrânța (*Valea Cotrânța*), cours d'eau ; *Piciorul Cotrânții*, endroit où se trouvent d'anciennes mines, abandonnées aujourd'hui : *cotroanță* « minerai riche en or ; filon d'or » ; le nom topique peut néanmoins provenir d'un nom de personne (un sobriquet), d'après *cotreanță* (cotrânță) « loque, homme mollasse, femme dépravée » ; cf. aussi hongr. dial. *kotroncz* « loque, chiffon » ;

Ierștiol, partie de la commune de Căvnic (< all. *Erzstollen* « galerie (mine) de minerai ») ;

Părăul Cucuștiolului, cours d'eau : pour la seconde partie du déterminant, cf. *știol* « galerie » (< all. *Stollen*).

DERIVAREA CU SUFIXE A NUMELOR DE FAMILIE DIN VALEA JIULUI

DE

AL. CRISTUREANU

Materialul documentar al acestui articol cuprinde numele de familie din cîteva localități din Valea Jiului, pornind de la datele culese în anchetele efectuate, între anii 1953 — 1957 de cercetătorii Institutului de lingvistică din Cluj, pentru elaborarea monografiei graiurilor din regiunea amintită. Localitățile respective sînt: Aninoasa (A), Bănița (Bn), Bărbăteni (B), Cîmpa (C), Cîmpu lui Neag (CN), Dealu Babii (DB), Dîlja Mare (DM), Iseroni (Is), Jieț (J), Livezeni (Lv), Paroșeni (P), Petrila (Pl) și Uricani (Urn). Materialul documentar cuprinde date din diferiți ani, dintr-o perioadă de aproximativ un secol, începînd cu anul 1852¹.

În cercetarea noastră vom ține seama, dacă un nume s-a format prin derivare cu unul sau două sufixe, de sensul pe care trebuie să-l fi imprimat sufixele, inițial, numelor de familie în componența cărora intrau, de frecvența și originea sufixelor, încercînd uneori să stabilim relativa lor vechime.

Menționăm că de îndată ce diferite substantive sau adjective au devenit nume de familie și acestea din urmă au început să fie utilizate transmițîndu-se urmașilor, ele și-au pierdut valorile imprimate inițial de sufixe. Tot așa se întîmplă și cu acele nume create prin derivare de la alte nume sau prenume. Stabilitatea numelor de familie în epoca contemporană face ca derivarea lor să aparțină aproape exclusiv trecutului².

---

¹ Materialul este cules din registrele de stare civilă, din registrele agricole și prin informatori, pe baza unui chestionar.

² Ca procedee de individualizare prin denumiri ale unor indivizi, care poartă multe nume de familie identice sau chiar nume și prenume identice și fac parte din același nucleu social, se apelează la diferite supranume, prenume noi pentru urmași, formule familiare cu caracter dezmițdător născute din prenume etc.

Numele studiate de noi sînt formate cu următoarele sufixe¹ :

— **a**, avînd funcție moțională, derivă de la nume masculine, nume feminine, de tipul *Costina*, *Martina*, *Rûsa*, *Trița* etc. Numele *Călina*, *Marica*, *Sînziana* și altele socotim că sînt formate prin transformarea unui prenume feminin în nume de familie, fără să aibă loc o derivare. Tot așa *Gázda*, *Moăsa*, *Mûta*, *Nătînga* și *Strája*, provin de la substantive și adjective substantivate articulate.

— **ái**, prin derivare de la *ciul* (despre animale, „cu urechile mici ; fără o ureche”), a dat numele *Ciuldî* (Bn) — ca și *băl* > *bălai* — fiind, desigur, la origine, o poreclă.

— **án** este foarte răspîdit. În *Cocolán*, *Flețán*, *Glăván*, *Lăbán*, *Modorán* etc., sensul care avea întîietate pare a fi fost cel augmentativ cu o nuanță peiorativă.

În *Florán*, *Șerbán*, *Todorán* și altele derivarea cu acest sufix poate indica, în aceiași măsură, și descendența.

Însă în numele de tipul *Crișán*, *Hațegán*, *Inocán*, *Mureșán*, *Someșán* etc., sufixul ce apare nu mai este cel amintit mai sus ci o variantă a lui *-ean*, indicînd ca și acela tot apartenența sau originea locală. Nu e de mirare că apare astfel *Timișán*, alături de *Timișeán* (B, CN) și *Merișorán* (P) alături de *Merișoreán* (B, CN, P). Unele nume derivate cu *-an* care arată originea locală ar putea proveni nu numai de la nume de localități, ci și de la nume topice, de ex. *Hortopán*, *Luncán*.

— **ár** în *Bobár*, *Căldărár* indica un nume de profesie, fiind la origine, poate, un supranume. În *Ploștînár* și *Poienár* același sufix indica originea locală iar în *Georginár* (Lv) descendența.

— **ăș** imprima inițial numelor un sens diminutival, de ex. *Ungurăș*.

— **ău**, după cum se pare, avea o valoare augmentativă cu nuanță depreciativă : *Brînzău* (scris *Brînzeu*) și *Pîțigău*. La origine aceste nume par să fi fost supranume.

— **ea**, sufix foarte productiv, este atestat în *Ciúrea*, *Códrea*, *Gîrbea*, *Grécea*, *Jitea* (cu hiperurbanismul *Gîtea*), *Scórțea*, *Simédrea*, *Spórea* etc. Acest sufix de origine slavă, care indica inițial prin derivare, o formă dezmiertătoare și abia cu timpul a început să indice descendența, se găsește și în nume gata formate preluate de romîni de la slavi, de ex. *Bálea*, *Bórcea*, *Cóstea*, *Tódea*, *Údrea* și altele. Din astfel de nume romîni au izolat sufixul *-ea* care ulterior a intrat și în derivarea numelor cu radicale de alte origini.

— **cán** indică apartenența sau originea locală, apărînd în numele *Ardeleán*, *Brădeán*, *Cîmpeán*, *Codreán*, *Ponoreán*, *Răscoleán* și altele.

— **căsú** deriva nume de familie care, inițial, desemnau cu ajutorul acestui sufix soția cuiva. Astfel actualele nume *Buneásă*, *Dăneásă*, *Oneásă*, *Voineásă* trebuie să fi indicat soția lui *Bunea*, *Dan*, *Onea* și *Voinea*.

— **éi** care apare în nume ca *Beléi*, *Berîndéi*, *Corbéi*, *Scoréi* ; — **éte** din *Adaméte*, *Miléte* și **-ét** din *Brăněț* au imprimat acestor nume pe care le derivau un sens diminutival.

¹ Ca lucrări de bază pentru problema studiată am utilizat G. Pascu, *Sufixe românești*, București, 1916 ; St. Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Ollului*, București, 1936 și *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., București, 1959.

— *eș* — accentuat sau neaccentuat — apare în *Banês* sau *Bănês*, *Lâteș* și *Mâteș*. Exemplele, fiind insuficiente și fiecare părint a avea la origine diferite sensuri, nu le comentăm.

— *êsc* arată apartenența sau descendența familială formind numeroase nume ca *Albêsc*, *Florêsc*, *Petrêsc*, *Rusêsc*, *Tănăsêsc* și altele.

— *îc* din *Petric* ; *îci* din *Drăghici*, *Priptici* etc. și *-îș* din *Oprîș* se pare că imprimau numelor, la origine, o nuanță hipocoristică.

— *îță* din *Brebeniță* ar putea fi un derivat de la *breben* = salcîm, prin analogie cu alte nume de plante ca : „lămiiță, măsălarită, steliță” sau prin schimb de sufixe de la „brebenel”.

— *oănê*, apare în *Berboán'e* (formă stilicită din *Barboane* sau *Bărboane*) și *Marioán'e*, indicînd, la origine, pentru primul exemplu soția lui *Barbu*, iar în al doilea s-ar putea să fi avut, printr-o derivare de la numele *Maria*, și un sens augmentativ.

— *ôc* dădea un sens augmentativ numelor derivate : *Cîrstôc*.

— *ôi* deriva nume care primeau un sens augmentativ de ex. *Lascói*, *Pantilói*, *Petrói*, *Rădói*, *Rujói*, *Stanciói*, *Ștefói*, *Totói*. E posibil ca acest sufix să fie însă o adaptare a variantei sale dialectale păstrată în această regiune și acum. În perioada analizată *-ôn'*, care designează colectivitatea familială apare doar în numele de familie *Albón'*(Bn) și *Dărôn'* (J, Pl) și în numele derivate cu sufixe compuse, ca prim component. Numele *Albón'* (Bn) apare alături de *Albu* (Bn, DB, Is, P).

— *oș* din *Falôș*, *Scormôș* se pare că definesc o calitate.

— *ûca* și *ûcu* din *Rădûca*, *Rădûcu*, ca și *-uș* din *Mărcuș* și *-ûț* ; *-ûța* din *Fodorûț*, *Mihûț*, *Marinûț*, *Stoicûța* confereau numelui, la început, un sens diminutival.

Deoarece multe nume de familie le-am primit gata derivate din alte limbi nu insistăm asupra lor. Așa sînt *Bálea*, *Bórcea*, *Cóstea*, *Tódea*, *Ūdrea* etc. sau *Brătîlă*, *Mihătîlă*, *Vintîlă* etc., ori cele de tipul *Cocôtă*, *Dobrotă*, *Dragotă* și altele derivate în același fel, preluate chiar în forma aceasta din slavă. Numele *Cășotă* pare a fi de la *caș* + sufixul *-otă*, deci provenind printr-o derivare pe teren românesc.

Fediúc și *Stanciúc* au fost preluate gata formate probabil din ucraineană, unde sînt foarte frecvente derivatele cu sufixul *-iúc*.

Din maghiară a fost preluată seria de nume *Leórinți*, *Mézei*, *Mógoși*, *Pátachi*, *Silaghi* și altele, numele *Lúcaci*, precum și cele de tipul *Lascáu*, *Lasláu*, *Văgáu*.

Tot în legătură cu derivarea cu un singur sufix a numelor de familie din Valea Jiului se mai impun unele observații. În numele *Lăsát* (Bn) avem de fapt un participiu devenit supranume și apoi nume.

Sufixul *-în* din *Bátin*, *Costîn*, *Rusalîn* a intrat, foarte probabil, în circulație o dată cu nume de tipul acesta și a supraviețuit doar prin ele.

Sufixul *-șa* din *Lupșa* a încetat de mult să mai fie productiv,

Trecînd la derivarea cu mai multe sufixe a numelor (în materialul documentar nu există decît nume derivate cu unul sau două sufixe), vom indica sufixele, valoarea pe care o imprimau ele numelor și exemplele de nume formate prin derivare cu două sufixe.

Deoarece asupra celor mai multe dintre sufixele ce vor fi date mai jos am insistat anterior, vom face o prezentare mai sumară.

Din categoria aceasta fac parte: -ai, + -ăc, *Baraiác*; -an + -ése confundat uneori cu -on' + -ése, *Bălănesc*, *Drăgănesc*, *Florănesc*; -ală + -eân, primul sufix avînd în diferite cuvinte romînești un sens augmentativ cu o nuanță depreciativă, iar al doilea sufix a fost discutat anterior, *Băbăleân* - ală + ie sau -ală + -ig(u) ca variantă, *Dădălic*, *Dădăligu*; -ean + -ița, *Muntenița*; in + -ése (cu -in discutat mai sus la *Costin*, *Rusalîn*) apare în numele *Mălinesc*, *Oprințescu*; -iț + -ése, inițial sufix fiind o variantă masculină a lui -ița. *Andrițesc*, *Oprățesc*; olea- + -ân, în care sufixul ce apare în acest exemplu prima dată are un caracter individualizator calificativ; *Cocolân*; -ole + -ête, *Roșcolête*; oî + -ése, discutat mai sus și care adesea se confundă cu -an + -ése, *Păvălon'esc*, *Pirvon'esc*; -uș + -ca în care ultimul sufix conferă numelui sensul de a indica soția cuiva, de ex. *Pătrúșca*, ceea ce a însemnat la origine soția lui *Pătruș*; -ul + -ése reprezintă combinația de sufixe care s-a dovedit, în exemplele care le posedăm în material, cea mai productivă și în care apare articolul -ul obișnuit în vechile nume romînești și în cazurile de mai jos combinat cu sufixul patronimic discutat anterior: *Enulêsc*, *Drăgulêsc*, *Ianulêsc*, *Ienulêsc*, *Lupulêsc*, *Maniulêsc* sau *Mănulêsc*, *Mițulêsc* și *Pîrfulêsc*.

Oprindu-ne cu cercetarea asupra sufixelor compuse am observat că dialectul -on' apare printre componente pe primul loc, iar ca sufix simplu, deci unic, numai în *Albón'* (Bn) și *Dăron'* (J,Pl) ceea ce dovedește vechimea lui. În schimb -esc apare printre componente doar pe locul ultim, prin urmare este mai recent. -Eân sau -iân apare, din acest punct de vedere, ca fiind mai vechi decît -esc și mai nou decît -ón'. -Ōi este mai nou deoarece, comparat cu -ón', apare doar ca sufix simplu și acest fapt pare a ne confirma presupunerea că în timpurile mai apropiate s-au generalizat nume formate cu varianta cunoscută acceptată ca formă literară în locul variantei dialectale.

Cele mai frecvente sufixe simple, înșirate în ordine descrescîndă sînt: -an; -escu, -ea, -ean, -a; -oi și -ar. -An, provenit din vechea slavă, apare în 60 de nume atestate de 268 ori (dintre aceste 60 de nume, în 42 sufixul respectiv se pare că indica, inițial, originea locală iar în restul numelor numele primea prin derivare un sens augmentativ sau altele). -Escu, provenit din latină, indică descendența familială, derivînd, în materialul cercetat, 47 de nume atestate de 162 ori. -Ea (scris și ia), provenit din slavă se găsește în 37 nume, atestate de 209 ori, dar 15 din cele 37 nume formate cu sufixul acesta au intrat gata derivate din slavă. Acest fapt mai micșorează din importanța capacității de derivare cu acest sufix dacă ne orientăm după numele din materialul cercetat. -Ean (-ian), provenit din slavă, și care arată apartenența sau originea locală, e prezent în 31 de nume atestate de 144 ori.

O frecvență relativ ridicată este înregistrată și de sufixele -a în 15 nume atestate de 85 ori: -oi, la origine latino-balcanic, în 9 nume atestate de 19 ori și -ar (*ár(i) u*) din latină care apare în 7 nume atestate de 34 ori.

Dintre sufixele compuse recordul în frecvență îl dețin : -ulese care e prezent în 7 nume atestate de 95 ori și -anesc, în 4 nume (ce au variante foarte apropiate de -on'esc), atestate de 44 ori.

Remarcăm și în regiunea cercetată, ca și în alte părți ale Transilvaniei, că o serie de nume apar în scris cu sau fără -u final. Chiar aceleași nume pot apărea cu ambele forme adică : *Din* și *Dinu*, *Popesc* și *Popescu* ș.a.m.d. Apariția numelor de familie cu sau fără -u (final) sînt mai răspindite în ultimele decenii ale veacului trecut, apoi în prima jumătate a secolului nostru aceste nume nu apar aproape de loc sau extrem de rar și, în fine, după 1950, o dată cu introducerea registrelor de evidență agricolă, multe nume de familie reapar cu forme în -u (final) alături de formele fără -u (final).

Analizînd evoluția grafică a acestui fenomen pe decenii, situația se prezintă după datele cercetate astfel : Între 1850—60 apar cu -u (final) 16 nume, între 1861—70 apar 12 nume, între 1871—80 apar 78 de nume și de la 1881—90 apar 32 de nume. De asemenea între 1891—1900 apar 12 nume. În cele cinci decenii ale secolului nostru numărul atestărilor scade brusc. În primul deceniu apar doar 1 nume cu -u final, în al doilea 2, în al treilea 2, în al patrulea 3 și în al cincilea 2. Însă între 1951—1957 apar din cauza amintită mai sus 95 de nume.

Această statistică ne face să admitem ca foarte plauzibilă ipoteza că deși într-o fază mai veche numele au apărut articulate sau cu un -u (final) plenison, datorită oficialităților maghiare, prin administrație, s-au impus formele fără -u (final).

Treptat formele din care s-a eliminat această vocală finală plenisonă au prins și, prin urmare, au început să dispară celelalte.

Dacă pînă în 1950 apar sporadic încă formele cu -u (final), ele sînt prezente în numele cuiva originar din Muntenia sau, mai de aproape, din Oltenia vecină.

După 1950, după introducerea registrelor de evidență agricolă formele cu u final plenison apar tot mai des și în satele mai izolate ale Văii Jiului și concurează destul de serios formele fără -u (final). Formele cu -u (final) sînt introduse și reprimite datorită afluenței de populație din țara veche dar mai ales prin administrație fiind socotite ca forme literare după modelul numelor românești de peste munți.

În uzul limbii vorbite, după răspunsurile la chestionarele de antroponomie ale informatorilor localnici, reiese că numele de care ne ocupăm în acest paragraf sînt pronunțate fără -u (final). Astfel la întrebarea „Care sînt numele familiilor de baștină din comună”? s-a răspuns, printre altele : *Alionesc*, *Crăciunesc* (Bn. cătunul Jigoreasa) ; *Floronesc*, *Ianc*, *Lung*, *Lupulesc*, *Stanculesc*, *Timișan* (B), *Bălănesc* (C) ; *Buzan*, *Cărpinean*, *Hațegan*, *Mihonesc* (D.B) etc., etc.

Dintre toate numele cu care au răspuns informatorii la această întrebare apar cu -u (final) doar *Stancu* (B), *Ștanciu* (D. M) și *Danciu* (P.). Doar informatorul de la Jieț a răspuns la aceeași întrebare cu numele *Stanc*. La B. apare atestat *Stanc* de trei ori iar *Stancu* de două ori în registru agricol.

Ștanci e atestat tot cam de atîtea ori ca și *Ștanciu* în actele de la Cimpa.

După origine, dintre cele 23 de sufixe simple care derivă numele cercetate, sînt de origine latină 7, latino-balcanică 3, slavă 10, din latină sau slavă 1, din sîrbă sau maghiară 1 și din maghiară 1.

În numele derivate cu sufixe compuse am întîlnit 17 sufixe ocupînd 28 de locuri. Dintre toate aceste sufixe componente, 9 se află deja printre cele analizate mai sus la sufixele simple, apărînd în combinație cu alte componente în 18 locuri¹. Noile sufixe apărute în derivarea compusă sînt în număr de 8 (incluzînd și pe *-ul*) și apar de 10 ori în componente. Dintre cele 8 sufixe noi față de cele de la derivarea simplă, sînt de origine latină 1 (adică *-ul*), latino-balcanică 2, latino-balcanică ori slavă 1 și slavă 4.

Nu întîlnim în derivarea cu sufixe compuse a numelor mai mult de două componente. Analizînd componentele după origine, observăm că se situează în șirul primelor sufixe care au derivat respectivele nume 2 sufixe de origine latină (dintre care unul este de fapt articolul *-ul*), 4 latino-balcanice (repetîndu-se *-on'*) și 6 sufixe de origine slavă (repetîndu-se de două ori *-al* (ă) și *-ol* (ea)).

Pe locul al doilea, adică în șirul sufixelor mai noi care derivă același nume, apar 2 sufixe din latină (dintre acestea *-esc* intră de 6 ori în componente), 1 latino-balcanic, 1 latino-balcanic sau slav și 5 din slavă.

Ca și în multe cuvinte romînești întîlnim adesea un nume de origine slavă derivat cu un sufix latin, de ex.: *Dăneasă*, *Todesc* sau situația inversă în *Cașotă*, *Vinerean* ori un nume latin derivat cu un sufix din maghiară, de ex.: *Brînzău*, *Pîțigău*.

Vechimea unor nume existente în materialul nostru documentar se poate constata și grupîndu-le alături pe cele ce provin din același radical, într-un cuib semantic sau familie de nume. Astfel existența unor grupe de nume în care alături de *Albu* apare *Albea*, *Albesc(u)* și *Albon'*; *Brădean* apare alături de *Brădesc(u)*; *Avram* alături de *Avramesc(u)* și pe lângă *Radu* se află și *Rădoi*, *Răduca*, *Răducu* ș.a.m.d. poate constitui un indiciu pentru încetățenirea de mult timp a respectivului nume în regiunea cercetată.

Dintre numele de origine slavă e sigur că *Banciu*, *Băncilă*, *Dobrotă*, *Vladislav* au fost preluate de romîni gata derivate, iar în cazurile *Oprișesc(u)*, *Mihuș*, *Mihon'esc* etc., derivarea a fost făcută numai pe teren romînesc.

Fiind substantive, provenite la rîndul lor din alte substantive și adjective, decernîndu-se persoanelor de sex diferit, numele au, după cum am văzut mai sus, o derivare cu sufixe moționale.

Moționea cristalizată în nume de familie², designînd soția cuiva sau chiar un adjectiv la genul feminin devenit nume, este indicată prin *-a* în *Costina*, *Muta*, *Nătînga*, prin *-ca* în *Pătrușca*, *-easă* în *Buneasă*, *Oneasă* etc., *-ița* în *Muntenița* și prin *-oan'e* în *Bărboan'e*.

¹ — An se repetă de două ori, sînd în componente o dată pe primul loc și a doua oară pe ultimul. Tot așa *-on'* și *-can*. Sufixul *-esc* apare o dată pe primul loc și pe al doilea de șase ori.

² La C.N. apar cu *-esca*, *Maniulesca* și *Todesca* în 1857 și 1858, atestate în registre ca nume ale unor⁴ emei, dar nu mai apar ca nume de familie.

Actualmente și în graiul local apar ca sufixe moționale pentru feminin tot cele de mai sus. Dar făcînd o statistică a răspunsurilor la chestionar la întrebarea cum e denumită soția cuiva am observat că, în ordine descrescîndă, sînt frecvente *-oaie* sau *-oan'e*, *-easca*, *-easa*, *-eana* și apoi celelalte.

Unul din cele mai frecvente sufixe prin care se denumește colectivitatea familială cu graiul local este *-on'* cristalizat în nume de familie apare azi în afară de cazurile *Albon'* (Pn) și *Dăron'* (J, Pl), numai în compuse ca prim component.

Ca sufix ce designează colectivitatea familială în Valea Jiului *-ești* (*-ăști*) apare legat nu numai de numele derivate în *-escu* de ex. *Lupulescu* > *Lupulești* (B) ci și de alte cazuri ca: *Burdea* > *Burdești* (C); *Măgar* > *Măgărești* (C); *Dru* > *Druiești* (C); *Simion* > *Simionești* (D P); *Vreja* > *Vrăjești* (Lv). Astfel *-ești* în designarea colectivității familiale se situează în frecvență imediat după *-on'*.

Designînd colectivitatea familială mai apar și sufixele *-eni* ca un plural de la numele derivate cu *-ean*, de ex. în *Carpineni* (DB, P), *Odăpeni* (C, S, Lv) și *-i*, ca semn al pluralului, de ex.: *Bărăiac* > *Bărăieci* (U); *Leorinț* > *Leorinți* (P); *Rujoi* > *Rujoi* (D B).

Din cercetarea făcută se desprind următoarele observații:

1. Valea Jiului se află într-o zonă în care în derivarea cu sufixe a numelor de familie se întrepătrund diferite influențe. Astfel derivarea numelor cu *-esc* răspîdită mai ales în sud (Muntenia, Oltenia) concurează cu cea în *-ean* răspîdită în nord (Moldova și Transilvania). Sufixul *-oi*, des întîlnit în sud, depășește în frecvență varianta sa dialectală *-on'* caracteristică Banatului și părților sudice ale regiunii Hunedoarei. Probabil că, uneori *-oi* reprezintă o înlocuire a dialectalului *-on'*. Pe *-on'* îl întîlnim mai mult ca prim component între sufixele compuse și stă pe primul loc între sufixele care acum designează, în graiul local, colectivitatea familială. Cele mai productive sufixe în derivarea numelor de familie sînt în ordinea descrescîndă a frecvenței: *-an*, *-esc(u)*, *-ea* sau *-ia*, *-eanu* (sau *-ian(u)*) precum și *-a*, *-oi* și *-ar* (sau *-ar(iu)*).

2. Cercetarea noastră confirmă din nou existența unui specific al derivării numelor prin prezența unor sufixe ca: *-ea*, *-eso*, *-on'* și în derivarea compusă a celor care au ca ultim sufix *-esc*.

Sufixe moționale analizate și cele care derivă nume de la toponime cu *-ean*, precum și prezența unor sufixe diminutive sau augmentative confirmă puterea de a îmbogăți domeniul numelor prin derivare. Multe sufixe sînt comune altor cuvinte și numelor și ele și-au făcut loc în antroponimie datorită supranumelor devenite nume de familie.

3. Influența slavă, puternică în domeniul antroponimiei, se face simțită și în derivare, dar sufixele onomastice latine împreună cu cele latino-balcanice, deși sînt ceva mai puțin numeroase, dovedesc și ele aproape aceeași capacitate ca și sufixele slave în derivarea numelor. Influența maghiară în domeniul derivării numelor de familie, spre deosebire de împrumuturile de nume de familie și în special de prenume în regiunea respectivă, se reduce doar la sufixul *-du* care derivă două nume.

4. Caracterul patriarhal păstoresc al acestei regiuni înainte de industrializarea ei din secolul trecut, precum și relieful accidentat, aveau

ca consecință pe plan social gruparea locuitorilor pe nuclee de familii, care uneori cuprindeau cătune sau părți întinse dintr-un sat. De ex. la Bănița există părți ale localității numite *Corbion'* și *Jiton'* după familiile *Corbei* și *Jitea*; *Birăon'* și *Tirici* la Cimpa, după numele *Birău*, *Burdea* și *Tiric*; *Hamzon'*, *Mănolești*, *Stăncion'*, *Todești* etc. la Cîmpu lui Neag ș.a.m.d.

Stabilitatea și într-o oarecare măsură vechimea numelor diverselor familii așezate în această regiune ar putea fi deduse și din existența unor nume derivate din același radical. Mai sus am amintit: *Albu*, *Albea*, *Albesc*, *Albon'* și altele.

5. Numele derivate cu *-an*, *-aș*, *-ean*, *-ici* și *-oi* apar în vorbire față *-u* (final) plenison, ca și în alte părți ale Transilvaniei. Formele cu *-u* (final) tind să se generalizeze în prezent prin influența limbii literare mai ales prin aspectul ei oficial-administrativ dar și datorită aflului de populație din multe părți în urma dezvoltării economice rapide a regiunii, precum și datorită legăturilor strânse cu populația din Oltenia vecină.

În ultimele decenii ale secolului trecut, înainte de a se renunța la *-u* (final) datorită influenței oficialităților maghiare, se mai află destule nume terminate cu această vocală plenisonă, fapt mărturisit și prin apariția ei în grafia numelor.

6. Faptul că în vorbire, în moțiune, este foarte frecventă varianta *-oan'e*, concuroasă prea puțin de *-oaiē* și că în denumirea colectivității familiale este foarte productiv *-on'* și relativ puțin răspândit *-oi*, ne demonstrează accentuata tendință actuală a variantelor regionale ale acestor sufixe de a persista în domeniul motiunii și al denumirii colectivității familiale, trecând din domeniul derivării numelor de familie (cazul *-on'*), în care au fost mai productive în trecut. Tendința aceasta este de fapt identică cu aceea a abandonării formelor regionale, fiind preferate formele consacrate ca literare.

7. Unul din cele mai obișnuite mijloace pentru îmbogățirea tezaurului de nume este derivarea cu sufixe. Cu toate particularitățile enumerate, în general, în Valea Jiului, aflăm în derivarea numelor de familie sufixe general răspândite în numele de familie dacoromâne. Multe concluzii rezultate din cercetare ar putea fi aplicabile deci și unor regiuni învecinate sau chiar îndepărtate.

ОБРАЗОВАНИЕ ФАМИЛИЙ ПРИ ПОМОЩИ СУФФИКСОВ В ДОЛИНЕ РЕКИ ЖИУ

РЕЗЮМЕ

Статья содержит в себе фамилии из долины реки Жиу, в Трансильвании, собранные во время исследований в 1953—1957 гг. Исследуемые фамилии относятся к столетнему периоду, заканчивающемуся данными исследованиями.

Суффиксы, при помощи которых образовались фамилии, даны в алфавитном порядке, с примерами, а иногда и с разъяснениями. Составные суффиксы даются в статье отдельно.

Долина реки Жиу находится в области, в которой образование фамилий при помощи суффикса *-esc*, характерное, в особенности, для южных районов Румынии, переплетается с образованием при помощи суффикса *-ean*, более распространенным в северных районах.

Суффикс *-oi*, часто встречаемый на севере, встречается чаще в его диалектальной разновидности *-oă*, характерной для юго-восточной части страны. Суффикс *-on'*, являющийся первой частью составных суффиксов, в этой области в настоящее время укаывает на семейную коллективность.

Самыми продуктивными суффиксами образования фамилий в вышеуказанной области, в порядке их убывающей частоты, являются: *-an*, *-esc(u)*, *-ea* или *-ia*, *-ean(u)* или *-ian*, также как и *-a*, *-oi* и *-ar* или *-ar(iu)*.

С этимологической точки зрения влияние славянских суффиксов сильно, но и суффиксы латинского происхождения вместе с суффиксами латино-балканского происхождения (хотя их меньше) обнаруживают в образовании фамилий почти такую же продуктивность, как и славянские суффиксы.

Устойчивость и, в определенной мере, давность различных фамилий семейств, живущих в этой области, можно было бы установить при помощи существования некоторых фамилий, происходящих от одной и той же основы, типа *Albu*, *Albea*, *Albesc*, *Albon'* или существования названий местностей, происходящих от фамилий, в состав которых входят суффиксы *-on'*, *-ești* и другие.

Фамилии, образованные при помощи суффиксов *-on*, *-as*, *-ean*, *-ici* и *-oi*, как и в других районах Трансильвании, встречаются в устной речи без конечного полновзвучного *-u*.

Под влиянием литературного языка, особенно в его официальном, административном виде, и благодаря приливу населения из других районов страны в эту горнопромышленную область, в настоящее время формы с конечным *-u* проявляют стремление обобщаться. В последние десятилетия прошлого века, до отказа от конечного *-u*, благодаря влиянию венгерской официальности, как вытекает из графики фамилий имелось еще большое количество фамилий, оканчивающихся на конечное *-u*.

В последние десятилетия исследуемого периода в образовании фамилий очень часто встречается разновидность *-oane*, а в названии коллективности семейств очень продуктивен суффикс *-ci*, что указывает на стремление к устойчивости этих суффиксов в этих областях.

В долине реки Жиу при всех перечисленных особенностях, участвуют в образовании фамилий общераспространенные суффиксы образования дако-румынских фамилий.

LA DÉRIVATION PAR SUFFIXES DES NOMS DE FAMILLE DANS LA VALLÉE DU JIU

RÉSUMÉ

L'article comprend des noms de famille de la Vallée du Jiu (Transylvanie), recueillis au cours des enquêtes effectuées de 1953 à 1957. Les noms enquêtés embrassent la durée d'un siècle, allant jusqu'à la date de la dernière enquête.

Les suffixes à l'aide desquels ont été dérivés les noms de famille sont consignés dans l'ordre alphabétique et sont illustrés d'exemples de noms ou, le cas échéant, de commentaires. Les suffixes composés ayant dérivé des noms de famille sont classés séparément dans l'article.

La Vallée du Jiu est située dans une zone où la dérivation des noms de famille avec le suffixe *-esc*, caractéristique surtout des régions méridionales de la Roumanie, s'interpénètre avec la dérivation en *-ean*, plus répandue dans les régions septentrionales.

Le suffixe *-oi*, fréquent dans le Nord du pays, l'emporte sur sa variante dialectale *-on'*, propre aux régions du Sud-Est. Dans la région respective, le suffixe *-on'*, premier composant parmi les suffixes composés, désigne à présent la collectivité familiale.

Les suffixes les plus productifs dans la dérivation des noms de la région envisagée sont, dans l'ordre décroissant de leur fréquence : *-an*, *-esc(u)*, *-ea* ou *-ia*, *-ean(u)* ou *-ian(u)*, ainsi que *-a*, *-oi* et *-ar* ou *ar(iu)*.

Au point de vue étymologique, l'influence des suffixes slaves est puissante, mais les suffixes onomastiques d'origine latine et ceux d'origine latino-byzantine, quoique moins nombreux, témoignent d'une capacité presque égale dans la dérivation.

La stabilité et, en quelque sorte, l'ancienneté des noms des différentes familles de la région pourraient être déduites de l'existence de certains noms dérivés du même radical, du type de *Albu*, *Albea*, *Albesc*, *Albon'* ou de l'existence de certains toponymes provenus de noms de familles dans la composition desquels se trouvent les suffixes *-on'*, *-ești* et d'autres.

Les noms dérivés avec *-an*, *-aș*, *-ean*, *-ici* et *-oi* apparaissent dans le langage sans *-u* final plein, tout comme dans d'autres parties de la Transylvanie.

Actuellement, les formes en *-u* final tendent à se généraliser sous l'influence de la langue littéraire, en particulier par l'aspect officiel administratif de celle-ci et en raison de l'afflux de la population venant d'autres contrées du pays dans cette région minière. Au cours des dernières décades du siècle dernier, avant que l'on eût renoncé à *-u* final, existaient encore — sous l'influence des autorités hongroises —

pas mal de noms terminés en *-u* final, fait qui résulte de la graphie des noms.

Dans les dernières décades de la période envisagée, on rencontre très fréquemment la variante *-oañe* dans la motion, tandis que dans la dénomination de la collectivité familiale c'est le suffixe *-oi* qui est très productif, fait qui révèle la tendance de ces suffixes à persister dans ces domaines.

Malgré les particularités signalées, on trouve dans la Vallée du Jiu des suffixes généralement répandus dans les noms de famille daco-roumains.

SUPRANUME CU ROL DE IDENTIFICARE LA MERA

DE
CSÁK LÁSZLÓ

I

Localitatea Mera este aşezată la 14 km de Cluj. Populaţia satului e zilnic în contact cu Clujul, pe piaţa căruia aduce produse lactate. Cu toate acestea influenţa exercitată de oraş e foarte slabă. Ea se manifestă mai ales în îmbrăcămintea bărbaţilor, femeile păstrîndu-şi aproape neschimbată îmbrăcămintea veche, în culori vii. Obiceiurile de altădată, ca de exemplu, împreunarea oilor, pomana mortului, şezătoarea şi altele, se menţin şi azi. Tot ca un obicei vechi putem considera şi sistemul de denominaţie a indivizilor, adică procedeul de identificare a lor.

În satul Mera se practică căsătoria între consăteni din care cauză numărul numelor de familie rămîne neschimbat, nu se îmbogăţeşte cu noi elemente. Chiar şi în cazul căsătoriilor cu persoane din afara satului, de cele mai multe ori sînt aduse femei, care, luînd numele soţului, nu contribuie aproape cu nimic la reînnoirea şi sporirea fondului numelor de familie.

Examinînd supranumele cu rol de identificare, în mod firesc se pune întrebarea : de ce şi cum se nasc ele şi care sînt cauzele pentru care numele oficiale — adică cele formate din două elemente — nu-şi pot îndeplini rolul lor, fiind insuficiente pentru identificare? La Mera, una din aceste cauze este existenţa mai multor familii cu acelaşi nume.

Cele 260 de familii se grupează după numele de familie în modul următor :

Simon	28	familii
Tótszegi	21	„
Horvát	20	„
Varga	16	„
Muszka	14	„
Lőrinc	13	„
Antal	12	„
Bonc	12	„

Sándor	12	familii
Pap	8	„
Hatházi	7	„
Kömös	7	„
Kelemen	6	„
Szabó	6	„
Vonó	6	„
Magyarósi	5	„
Bodor	4	„
Bot	4	„
Kuruc	4	„

Între acestea nu figurează numele care sînt purtate de mai puțin de 4 familii, deoarece ele au un rol foarte mic în formarea supranumelui cu valoare de identificare. După cum se poate ușor observa, 205 familii au numai 19 nume, iar dintre acestea primele 9 nume sînt purtate de 148 familii.

La fel se prezintă lucrurile și în cazul prenumelor : în cadrul celor 260 de familii 67 capi de familie poartă numele de *János* (Ioan), 57 numele de *György* (Gheorghe), 49 numele de *István* (Ștefan) iar 38 numele de *András* (Andrei). După cum vedem, există 4 prenume preferate, fapt care, dacă luăm în considerare și lipsa de varietate a numelor de familie, duce inevitabil la existența mai multor indivizi cu același nume de familie și cu același prenume. Așa de exemplu există azi la Mera 10 indivizi cu numele de *Simon György*, 8 cu acela de *Horvát János*, cu toții capi de familie. Adăugînd la acestea și faptul că la Mera, în majoritatea cazurilor, prenumele se transmite urmașilor, ne putem închipui cît de mare e numărul indivizilor cu același nume de familie și cu același prenume.

Din cauza situației arătate mai sus, numele formate din două elemente, adică din nume de familie și din prenume, nu-și mai pot îndeplini rolul de identificare, își pierd puterea de individualizare.

Pentru a evita confuziile, colectivitatea procedează în trei feluri : a) adaugă un al treilea element la numele format din două elemente; b) înlocuiește pe unul din ele printr-un alt element, sau c) schimbă complet numele oficial.

Deoarece, după cum am văzut, la Mera e foarte mare numărul indivizilor care poartă același nume de familie și același prenume, la același nume de familie, în vederea identificării, se adaugă diferite supranume cu valoare de identificare. Astfel, pentru cele 28 de familii cu numele de *Simon* întîlnim 15 supranume cu valoare de identificare, pentru cele 21 de familii *Tótszegi* 15 supranume, pentru cele 20 de familii *Horvát* 10, pentru cele 14 familii *Muszka* 10, pentru cele 13 familii *Lőrinc* 10, iar pentru cele 12 familii *Sándor* 11 supranume.

II

La elaborarea lucrării de față am avut ca model studiile a doi lingviști maghiari : *Lőrincze Lajos*, *Szempontok és adatok személyneveink újabkori történetéhez* (Contribuții la istoria antroponimiei maghiare con-

temporane), în „Magyar Nyelvjárások”, I., Debrecen, 1951, p. 64—94, și Markó Imre Lehel, *Kiskánizsai ragadványnerek* (Supranume din Kiskánizsa), în „Magyar Nyelvőr”, anul '79, p. 113—124. Aceștia disting în cadrul supranumelor două categorii: A) supranume de proveniență externă și B) de proveniență internă.

A) Supranume de proveniență externă sînt acelea care au ca punct de plecare în formarea lor însușiri (mai ales defecte) fizice sau psihice ale indivizilor, ocupația lor, locul de origine, asemănarea cu alte persoane etc. Tot în această categorie intră numele date la întimplare (citeodată glumețe, fără sens), precum și cele formate prin prescurtarea numelui original sau prin schimbarea aspectului său fonetic.

B) Supranume de proveniență internă sînt acelea care s-au format din numele de botez, de familie sau din supranumele ascendenților.

A) Nume de proveniență externă

1) Nume care exprimă proprietăți fizice

Csonka Piti (*csonka* 'eiun') = Antal István Csonka. Nu are o mină. *Hangya Andris* (*hangya* 'furnică') = Varga András Hangya. A fost numit așa pentru sprinteneala lui asemănătoare cu a furnicii.

Kesej Karika (*kesely* 'bălan') = Bonc András Karika. E numit astfel după culoarea părului.

Négyszemű Andris (*négy* 'patru', *szem* 'ochi') = Simon András Szász. Poartă ochelari și din această cauză a fost numit așa.

2) Nume care exprimă proprietăți psihice

Bánat Pendzsi (*bánat* 'supărare') = Magyarósi Erzsébet. Numele l-a primit din cauza caracterului.

Pukkancs (*pukkatás* 'artașos') = Hörvát János Cutton. Îi sare repede tandăra.

3) Nume care exprimă vîrstă

Kis Cikás (*kis* 'cel mic, mezin') = Kömös András Cikás ifjú.

Vén Cikás (*vén*, 'moșneag') = Kömös András Cikás.

4) Nume care exprimă obiceiuri sau defecte de rostire

Paszarinta = Antal György. Cînd a fost copil, în loc de *palacsinta* ('plăcintă') zicea *paszarinta*.

Részeges Balázs (*részeges* 'bețivan') = Balázs István. Bea foarte mult, de aici și supranumele.

5) Nume care arată ocupația

Bádogos (*bádogos* 'tinichigiu') = Fekete Ferenc Pali.

Burjános János (*burján* 'buruiană' + suf. -os) = Simon István Szász. S-a ocupat cu culegerea plantelor medicinale. Acest supranume mai păstrează o nuanță ironică.

Csarnokos (*csarnok* 'centru de colectare a laptelui' + suf. -os) = Simon János Csarnokos. A lucrat la centrul de colectare a laptelui.

Dobos Gyurka (*dobos* 'toboșar') = Kömös György Gazsi. E toboșarul satului.

Kántor (*kántor* 'cantor') = Antal Márton Kántor. E cantor la biserica reformată.

Kerekes (*kerekes* 'rotar') = Simon György Kerekes. E rotar.

Kocsis Vonó János (*kocsis* 'căruțaș') = Vonó János Kocsis. Pe vremuri transporta laptele cu căruța la Cluj.

6) *Nume date după o întâmplare din viață*

Tyúkász András (*tyúkász* 'găinar') = Sándor András Tyúkász. Se spune că un strămoș de-al lui a furat o găină.

Zsiros Ferkó (*zsiros* 'cel cu untură') = Antal Ferenc. Se spune că a furat untură.

7) *Nume care indică locul unde e situată casa sau indică proveniența din altă localitate* (derivate cu sufixul -i)

Dombi Gyurka (*domb* 'dîmb') = Lőrinc György Dombi. Locuiește pe un dîmb.

Kúti Pista (*kút* 'fîntină') = Antal István Kúti. Locuiește lângă fîntina satului.

Lónaji Kati (*lónai* 'din Lona') = Szabó Katalin. E originară din Lona.

Türei Kisó (*türei* 'din Turea') = Nagy Anna Pap. S-a mutat la Mera din Turea.

Vistaji Pista (*vistai* 'din Viștea') = Tótszegi István Vistai.

8) *Nume dat după altă persoană*

Tócsi Balázs = Balázs István. Numele *Tócsi* i s-a dat după o altă persoană, cu acest nume, care era bețiv.

9) *Nume născute din modificarea numelui de familie*

Bárzu Laci = Bárz László.

Sindra = Sándor András Sindra. *Sindra* reprezintă o anagramă lui *Andris* (deriv. din *András*).

10) *Cazuri în care hipocoristicul are rol de identificare servind ca nume*

Jancsi (deriv. din *János*) = Blága János (e cunoscut în tot satul sub numele de *Jancsi*).

Jóska (deriv. din *József*) = Kovács József (prin *Jóska* se știe că nu poate fi vorba decît de Kovács József).

B) Nume de proveniență internă

1) *Cazuri în care forma alintătoare a prenumelui tatălui a devenit supranume cu rol de identificare*

Jancsi Erzsí = Blága Erzsébet. Tatăl Blága János (*Jancsi* deriv. din *János*).

Jáni = Lőrinc János Jáni. Tatăl Lőrinc János (*Jáni*, deriv. din *János*).

Józsi Gyurka = Varga György Józsi. Tatăl Varga József (*Józsi*, deriv. din *József*).

Marci Pendzsi = Varga Erzsébet. Tatăl Varga Márton Majoros (*Marci*, deriv. din *Márton*).

Minya Kisó = Simon Anna. Tatăl Simon Mihály (*Minya* deriv. din *Mihály*).

Náni = Bot János Náni. Tatăl Bot János. (*Náni*, deriv. din *János*).
Pisti Pista = Hatházi István Pisti. Tatăl Hatházi Istvan (*Pisti* deriv. din *István*).

2. *Supranumele tatălui moștenit ca supranume cu rol de identificare*
Bárdi Gyurka = Hatházi György Bárdi. Tatăl Hatházi György Bárdi.
Dombi Gyurka = Lőrinc György Dombi. Tatăl Lőrinc György Dombi.
Jánká Piti = Varga Istvan Jánká. Tatăl Varga János Jánká. (*Jánká* este hipocoristicul lui *János*). Copiii sînt numiți Jánká Pista, Jánká Erzsí.
Tyúkász Andris = Sándor András Tyúkász. Tatăl Sándor György Tyúkász. Fiica Tyúkász Kisó (*Kisó*, deriv. din *Anna*).

Vistaji Pista = Tótszegi István Vistai. Tatăl Tótszegi István Vistai.

3. *Numele de familie al tatălui servind ca nume cu rol de identificare*
Vonó Kati. Tatăl e Vonó István Szőlősi (Szőlősi este supranumele tatălui care nu mai intră în componența numelui fiicei).

4. *Supranumele soției devenit supranume cu rol de identificare a soțului*
Csutkó = Bodor János Csutkó. Soția Simon Anna Csutkó.

Danda = Muszka András Danda. Soția Jángó Ilona Danda.

Întîlnim astfel de cazuri de obicei, atunci cînd soțul căsătorindu-se, a venit în casa soției.

5. *Numele de familie al soției devenit supranume cu rol de identificare*
Solymos János = Márton János Solymos. Soția Solymos Anna.

6. *Numele de familie al mamei moștenit ca supranume cu rol de identificare*

Bonc Piti = Tótszegi István Bonc. Mama Bonc Erzsébet.

Gál Piti = Antal István Gál. Mama Gál Erzsébet.

Zsiga Kati = Antal Katalin. Mama Zsiga Katalin.

Toți aceștia sînt născuți din căsătorie legitimă. Acest caz se deosebește de cazul copiilor nelegitimi, al căror tată e de multe ori necunoscut și comunitatea respectivă nu ține seamă de el. Astfel copilul moștenește numele mamei.

7. *Supranumele mamei moștenit ca supranume cu rol de identificare.*
Szarka = Tótszegi János Szarka. Mama Szarka Pendzsi = Varga Erzsébet Szarka.

8. *Supranumele soțului devenit supranumele soției*

Tócsi Kati = Kalló Kata. Soțul Tócsi Gyuri = Antal György Tócsi.

Kondor Marika = Kulcsár Mária. Soțul Kondor Feri = Horvát Ferenc Kondor.

Amintim că de obicei, la Mera, femeile și după căsătorie își mențin supranumele purtat înaintea căsătoriei.

III

Examinînd supranumele cu rol de identificare și relația dintre ele și numele oficiale, observăm că la Mera supranumele nu numai că înlocuiesc numele oficiale, ci se folosesc numai de ele, exclusiv, pentru identificare. Adeseori, din această cauză, foarte mulți nici nu cunosc numele oficial al celorlalți consăteni.

Pentru identificare, în denominație se îmbină, în general, supranumele cu rol de identificare cu prenumele, de ex. *Hangya Andris, Tyúkdáz Andris*. Întîlnim cazuri în care doar supranumele servește pentru identificare, de ex. *Osutkó, Danda, Kerekes* etc. Există exemple și de nume formate din trei elemente, de felul lui *Pofás Bodor János*, (supranumele + numele de familie + prenume).

Majoritatea supranumelor intră și ca un al treilea element în numele oficiale, de ex. *Tótszegi István Vistai*. Ordinea acestor nume este: numele de familie + prenumele + supranumele cu rol de identificare. Sînt însă și cazuri cînd în uzul oficial supranumele cu rol de identificare se intercalează între numele de familie și prenume, ca *Simon Minya András*.

În sfîrșit trebuie să remarcăm că la Mera foarte puține supranume mai au caracter accentuat batjocoritor, ironic, pentru că cele mai multe, chiar dacă la origine au fost nume de batjocură, încă în timpul vieții acelor care le purtaseră și-au pierdut acest caracter și s-au transformat în supranume cu rol de identificare.

ОПОЗНАВАТЕЛЬНЫЕ ПРОЗВИЩА В СЕЛЕ МЕРА

РЕЗЮМЕ

В настоящем труде автор исследует те прозвища, которые служат индивидуализации, т.е. опознанию. Автор, исследуя причины появления таких прозвищ, приходит к следующим выводам: эти прозвища возникли вследствие необходимости различать, индивидуализировать людей с идентичными фамилиями и именами. Идентичность фамилий является результатом существования нескольких семейств с одной и той же фамилией и унаследования имен людьми с одной и той же фамилией.

Автор, анализируя прозвища, разделяет их на две большие категории, которые, в свою очередь, делятся на несколько подкатегорий. Таким образом, можно различать: а) прозвища внешнего происхождения, т.е. имеющие в качестве исходной точки их образования фактические, психические признаки, занятие, место рождения и т.п.; б) прозвища внутреннего происхождения, т.е. образованные при помощи имени, фамилии или имени предков.

Наконец, автор показывает соотношение между прозвищем и официальным именем.

SURNOMS À RÔLE D'IDENTIFICATION À MERA

RÉSUMÉ

Dans le présent travail l'auteur s'occupe des surnoms dont la fonction est d'individualiser, c'est-à-dire d'identifier certaines personnes. Ayant analysé les causes qui déterminent l'apparition des surnoms de ce genre,

l'auteur aboutit aux conclusions suivantes : ces surnoms dérivent de la nécessité de distinguer, d'individualiser les personnes qui portent des noms de famille et des prénoms identiques ; l'identité des noms est due à l'existence de plusieurs familles portant le même nom, ainsi qu'au fait que certains individus portant le même nom de famille héritent aussi le même prénom.

L'auteur classe les surnoms en deux grandes catégories qui se divisent à leur tour en plusieurs sous-catégories. Il distingue : *A.* des surnoms de provenance externe, c'est-à-dire ceux dont le point de départ réside dans des qualités physiques, psychiques, l'occupation, le lieu d'origine, etc. ; *B.* des surnoms de provenance interne, dont l'origine est le prénom, le nom de famille ou le surnom des ascendants.

L'auteur signale enfin la corrélation qui existe entre les surnoms à rôle d'identification et le nom officiel.

NOTE DE TOPONIMIE *

DE

G. GIUGLEA și N. ORGHIDAN

1. În legătură cu numele *moroieni*, folosit din ce în ce mai rar pentru *brăneni*, și care e un derivat cu suf. augm. -oi din *maur*¹, am arătat că acesta din urmă e înregistrat de hărți sub formele *Valea Maurului* și *Părâul Maurului* în masivul Retezat, nu departe de Cîmpul lui Neag, iar acum putem preciza că alte două nume de acest fel se află în Munții Vîlcanului, în apropierea aceleiași localități. În Marele Dicționar Geografic, vol. III, s.v. *Gorj* ul, p. 603, există următorul pasaj:

„Hotarul [fostului județ Gorj] se îndreaptă apoi, urmînd creasta Siglăului-Mic [Siglău = Șiglău] și trecînd printr-o stîncă a acestui munte, urmînd coama Siglăului-Mare, ajunge la o piramidă geodesică, de unde coboară de pe vîrfurile Siglăului-Mare în linie dreaptă, pînă la *Cracul - Maurului*²; din vîrfurile Siglăului-Mare pînă în *Cracul-Maurului* linia încă nu este determinată din cauza unor neînțelegeri, astfel că stîlpul este așezat în Valea-de-Pește”.

Pentru mai multă siguranță, ne-am adresat profesorului A. Șara din Uricani, cu rugămintea să se intereseze la fața locului dacă numele acesta e cunoscut populației din regiune. D-sa, împreună cu alți colegi, ne-a răspuns că „în partea de nord-est a muntelui Șiglău Mare, e un munte numit de locuitori *Cracul Maurului* sau *Bordul Maurului*” (*bord* = = bolovan mare).

Rămîne deci stabilit că în toponimia țării noastre s-a păstrat și amintirea maurilor, alături de a atîtor altor popoare care s-au perindat pe aceste meleaguri.

* Completări la studiul nostru, *Branul în lumina toponimiei*, în „Cercetări de lingvistică” IV (1959), p. 127—152.

¹ Vezi G. Giuglea și N. Orghidan, *Branul în lumina toponimiei*, p. 142.

² Acest nume nu e înregistrat de acad. Iorgu Iordan, în lucrarea *Nume de locuri românești în Republica Populară Romîna*, vol. I, p. 219 ș.u., în subcapitolul „Toponime formate de la nume de popoare”. Numele nu putea fi ușor observat, întrucît se găsește numai în pasajul amintit și nu apare ca cuvînt-titlu în dicționarul geografic.

Pentru a evita eventualele nedumeriri în legătură cu explicația noastră privind prezența termenului *maur* în toponimia românească¹, mai precizăm că derivate ale lat. *maurus* sînt cunoscute în toată romanitatea (și în cea din America de Sud). Joan Corominas (*Dicc. crit. etim.*) înfățișează complet și cu toate amănuntele dezvoltarea semantică a termenului sp. *moro*, de la sensul de „maur” la acela de „negru” (adj.). Acesta din urmă e atestat și în derivate ca it. *morello* „negru, brunet”, v. fr., prov. *morel*, fr. m. *moreau*, sp. *morillo* „(cal) negru” — REW 5438. Antagonismul dintre creștini și mauri a dus în spaniolă la sensul de „gentil, pagano, no bautizado” al lui *moro* (Corominas, *op. cit.*, s.v.).

2. Privitor la corespondentele romanice ale lat. *mustela* (*mustella*), adăugăm toponimicul *Domnișoara*, pădure și finat în apropierea orașului Odobești, raionul Focșani (cf. sinonimele romanice citate în studiul nostru, p. 136 : *domnicella* în Portugalia etc.).

Acest nume se găsește în ambianța următoarelor toponimice : *Arva*, pîriu și sat (sat și în reg. Ploiești) : magh. *árva* „orfan, văduv, singuratic” etc.; la CADE : *árvá* „vie așezată pe loc șes, nu pe deal”, deci „vie slabă”; *Broșteni*, sat (toponimic cunoscut și în alte părți) : derivat de la *broască* sau de la n.p. *Broșteanu*; *Boul Roșu*, pășune : calificativ referitor la culoarea părului animalului; *Căpătanu*, sat : formă rezultată din *căpête* „vas de lemn sau de tinichea de o oacă, cu care se ia vamă la moară” (DA, s.v. *căpăț*), prin înlocuirea suf. *-ete* cu *-et* și prin *e > ă* după labială; *Chitulușa*, pîriu și pășune : derivat, cu suf. *-uș*, de la *a (se) pitula*, dial. *a (se) chitula*; *Dealul Morii*, pășune; *Deleanu*, pădure : n.p.; *Fîntîna Rece*, poiană și pășune : calificativ obișnuit pentru unele fîntîni de la munte; *Găinoia* : derivat, cu suf. augm. *-oi (-oăie)*, de la *găină (de munte)*; *Hogea*, pădure, *Rîpa Hogii* : după apelativul *hóge*; *Odobești*, oraș : n.p. *Odobescu*; *Paltinul*, poiană și pășune : *paltin* (copac); *Rediul*, pîriu : *rédiă* „pădure mică și tînră” (DM) — după TDRG (s.v.), din sl. *redy* „subțire”; *Valea Bădei*, pîriu : apelativul *băde*, devenit și n.p.; *Valea Rea*, pîriu și sat; *Vălcăneasa* : n.p., derivat cu suf. *-easa*, de la n.p. *Vălcan*; *Vîrteșcoi*, sat : n.p., derivat de la *vîrtej*, cu suf. *-că + -oi*, cf. *Vîrteșca*, sat în raionul Dej și foarte numeroasele localități numite *Vîrtej(ul)*; *Zgaroiul*, pășune : n.p.; noi cunoaștem *Zgăroiul*, n. p., în Săcele-Brașov, derivat de la *a zgăria*; moșul celui numit astfel era poreclit *Zgărie-brînză*².

¹ Vezi și G. Giuglea și N. Orghidan, *stud. cit.*, p. 142.

² Toate aceste nume ne-au fost comunicate de prof. D. Mazilu, originar din împrejurimile Odobeștilor, care le-a utilizat într-o lucrare prezentată la un seminar al lui O. Densusianu. Numele *Domnișoara* n-a putut fi explicat atunci.

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ DIN CLUJ ÎN ANII 1959 ȘI 1960

Cercetările întreprinse în această perioadă în cadrul Institutului de lingvistică din Cluj urmăresc, ca și până acum, tratarea și rezolvarea unor probleme multiple, din domeniul lexicologiei și lexicografiei, dialectologiei, foneticii etc. Elaborarea unora din aceste probleme, mai vaste, continuă din anii precedenți. O altă serie de probleme vizează, însă, obiective noi, abordate recent.

În cadrul secției de lexicologie și lexicografie, condusă de prof. D. Macrea, s-a trecut, în colaborare cu Institutul de lingvistică din București și cu colectivul de lingvistică din Iași, la elaborarea *Dicționarului general al limbii române*. Bazat pe principii și metode noi de elaborare, pe un material vast de documentare, obținut prin despuieră un număr impresionant de izvoare¹, acest dicționar, istoric și etimologic, va suplini golul lăsat în lexicografia românească de vechiul *Dicționar al Academiei*, incomplet redactat și publicat cu decenii în urmă. În mod incontestabil, editarea *Dicționarului general al limbii române* va aduce o contribuție hotărâtoare în dezvoltarea și aprofundarea studiilor asupra lexicului și gramaticii limbii române. Colectivul din Cluj al acestui dicționar (sub conducerea prof. D. Macrea, V. Breban și R. Todoran) a participat la discuțiile și lucrările de întocmire a normelor de redactare și a bibliografiei. De asemenea, acest colectiv a început redactarea materialului literei O, pregătind, totodată, și o machetă cu un număr de cuvinte — model.

Colectivul *Dicționarului maghiar-român*, condus de prof. B. Kelemen, a încheiat lucrările de completare a fișierului și a executat operațiile preliminare în vederea întocmirii unei machete. Menționăm aici contribuția de seamă pe care Academia de Științe a R. P. Ungare a dat-o la îmbogățirea acestui fișier.

În cadrul Secției de dialectologie, condusă de acad. E. Petrovici, s-a completat materialul necesar volumului al III-lea al *Atlasului lingvistic român* (serie nouă) prin efectuarea de noi anchete în localitățile Ștefănești (raionul Snagov, reg. București), Dîpșa (raionul Bistrița, reg. Cluj) și Bicălat (raionul Huedin, reg. Cluj). În cinstea celui de al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Român, colectivul atlasului a încheiat lucrările acestui volum cu trei luni înainte de termen, predându-l apoi la tipar. În prezent, sînt pe sfîrșite lucrările de definitivare a volumului al IV-lea, care urmează și el a fi trimis la tipar.

¹ Precizăm că materialul documentar a crescut în mod deosebit și prin vîrsarea în el a întregului fișier al *Dicționarului graiurilor limbii române*, a cărui redactare începuse în anii trecuți, la Cluj și Iași.

În vederea elaborării *Atlasului lingvistic român pe regiuni* (în colaborare cu Institutul de lingvistică din București și cu colectivul din Iași) colectivul din Cluj a întocmit chestionarul general al atlasului, cuprinzând circa 2 000 de întrebări. Pentru fixarea rețelei de localități s-au efectuat anchete preliminare, adunându-se material dialectal pe benzi de magnetofon și, parțial, transcrise fonetic, din 21 de localități. În același timp, s-au făcut anchete propriu-zise în șapte localități.

Colectivul *Atlasului lingvistic al graiurilor maghiare din Republica Populară Română*, condus de prof. Attila Szabó T., a continuat adunarea de material dialectal, prin efectuarea de anchete în 30 de localități.

În colaborare cu catedra de limba maghiară de la Universitatea „Babeș-Bolyai” se elaborează *Atlasul lingvistic al graiului ceangău din Moldova*. Sub conducerea prof. Attila Szabó T. și a prof. Gyula Márton, colectivul acestui atlas a efectuat revizia volumelor I și al II-lea și a redactat și revizuit hărțile volumului al III-lea.

Un loc de seamă l-a ocupat și-l ocupă, în cadrul cercetărilor de dialectologie ale institutului nostru, monografiile dialectale. Conform planului, colectivul Institutului de lingvistică din Cluj a elaborat capitolele de onomastică și de toponimie ale *Monografiei graiului din Valea Bistriței*, lucrată în colaborare cu Institutul de lingvistică din București și cu colectivul din Iași. O parte din membrii colectivului de dialectologie (Petru Neiescu, Grigore Rusu, Aurelia Stan și Ionel Stan) a întreprins o anchetă specială la populația meglenoromână stabilită în Dobrogea, culegând material dialectal din mai multe localități.

În domeniul foneticii și fonologiei, sub conducerea acad. E. Petrovici, s-au continuat (prin experiențe de laborator, anchete pe teren etc.) cercetările cu privire la stabilirea caracteristicilor consonantismului și vocalismului limbii române, ca și asupra descrierii și delimitării sistemelor fonologice ale mai multor graiuri românești. Pe baza unor astfel de cercetări, acad. E. Petrovici a redactat un studiu cu privire la tratamentul lui *o* accentuat în elementele slave ale limbii române.

Unele rezultate obținute de cercetători în acest domeniu au fost publicate în revistele de specialitate.

O importanță deosebită prezintă lucrările repartizate institutului nostru de către *Comisia pentru formarea limbii și poporului român*, de pe lângă Academia R.P.R., și anume: *Onomastica Transilvaniei și Toponimia slavă de pe teritoriul țării noastre, pe baza documentelor din secolele al XI-lea — al XVI-lea*. Colectivul acestor teme condus de acad. E. Petrovici, a adunat material onomastic și toponomastic din documentele Hurmuzachi (*Documente privitoare la istoria românilor*), din *Codex diplomaticus Hungariae* (până în sec. al. XV-lea) etc.

Pe lângă lucrările cuprinse în planul tematic al institutului, cercetătorii au elaborat numeroase studii, unele publicate, altele în curs de a fi publicate și au prezentat comunicări în ședințele săptămânale consacrate acestora, precum și în sesiunea științifică organizată de Filiala din Cluj a Academiei R.P.R., în martie 1960. Toate acestea oglindesc preocupările variate pe care le au cercetătorii din Institut, în diferite ramuri ale lingvisticii.

În domeniul foneticii și fonologiei au prezentat comunicări: acad. E. Petrovici, *Coeșistența mai multor sisteme fonologice în graiul unei comune, Forme absolute și forme conjuncte ale cuvintelor în grafia obișnuită și în transcrierea fonetică*¹; conf. I. Pătruț, *Ń semivocalic, Ț consonantic și ă scurt în limba română*², *Cu privire la fonelele consonantice muiale finale în limba română*; P. Neiescu, *O particularitate fonetică arhaică în graiul din sudul Banatului*.

În domeniul foneticii și fonologiei au fost elaborate și studiile și articolele: acad. E. Petrovici, *Phénomènes de synharmonisme dans la phonétique historique de la langue roumaine*,

¹ Publicată în „Fonetica și dialectologie” III, p. 57—62.

² În „Cercetări de lingvistică” IV (1959), p. 43—48.

comme résultat de l'interférence linguistique slavo-roumaine¹, Patrimoine hérité et affinités acquises dans l'évolution phonétique du roumain (A propos de l'inflexion des voyelles roumaines é, ô)², Interpenetrația unei fonologii slave și a unei morfologii latine³, Pe marginea observațiilor lui E. P. Hamp asupra interpretării fonologice a consoanelor românești⁴, Considerații fonologice asupra rimelor „geometrice” și „aproximative” în poezia românească⁵, „Depalatalizarea” consoanelor înainte de e în Muntenia, sud-estul Transilvaniei și în dialectul istroromân⁶; acad. E. Petrovici și P. Nelescu, Un fonem sau două foneme? II. În legătură cu fonemele consonantice bemolate finale în limba română⁷; Gr. Rusu, Schiță a sistemului fonologic al graiului bistrițean⁸, Graiuri de tranziție. În legătură cu poziția graiului vrtnean în cadrul dacoromânei⁹; I. Stan, Timbrul fonologic al consoanelor finale în Codicele Voronețean și Codex Dîmonle¹⁰.

Cercetările din domeniul dialectologiei au fost, de asemenea, prezente în preocupările cercetătorilor din institut. Au fost prezentate comunicările: prof. D. Macrea, Cîteva precizări în problema raporturilor dintre limbă și dialect¹¹, conf. R. Todoran, Cîteva probleme de dialectologie.

De asemenea, au fost elaborate și publicate studiile: conf. R. Todoran, Noi particularități ale subdialectelor dacoromâne¹²; conf. I. Pătruț, Influences slaves et magyares sur les parlers roumains¹³; Murádin László, Prezentarea unor hărți din Atlasul lingvistic maghiar al Văii Arieșului¹⁴, Despre é al lui Csűry din Szamosháti¹⁵.

Preocupările de lexicografie și de lexicologie au fost și ele prezente în Institut. Au fost prezentate comunicările: prof. D. Macrea, Compoziția lexicului limbii române¹⁶, V. Pamfil, Observații pe marginea glosarului Paliei de la Orăștie; M. Homorodean, Cu privire la sinonimia dintre „pisc” și „grui”¹⁷; Pia Gradea, Din preocupările lexicale ale lui T. Cipariu¹⁸.

Tot din domeniul lexicologiei au fost elaborate următoarele studii și articole: acad. E. Petrovici, Prefizul slav meridional pre- în elementele slave ale limbii române¹⁹; conf. R. Todoran, Despre neologismele terminate în -ie²⁰; G. Giuglea și I. Stan, Concordanțe lexicale între graiuri ibero-romanice și românești²¹; V. Breban, Contribuții lexicale²²; V. Stanca, În legătură cu un glosar regional²³; Lidia Sfirlea, Aspecte ale lexicului graiului din Valea Sebeșului²⁴; Csák László,

¹ În „Romanoslavica” (Asociația slavistilor din Republica Populară Română) II, p. 5–37.

² În „Recueil d'études romanes”, publié à l'occasion du IXe Congrès International de linguistique romane à Lisbonne du 31 Mars au 3 Avril, 1959, p. 211–219.

³ În „Cercetări de lingvistică” IV (1959), p. 31–41.

⁴ Ibid., p. 177–188.

⁵ Ibid., p. 197–199.

⁶ Ibid., V (1960), p. 9–22.

⁷ În „Fonetica și dialectologie” II, p. 53–58.

⁸ În „Cercetări de lingvistică” IV (1959), p. 61–73.

⁹ În numărul de față.

¹⁰ În „Cercetări de lingvistică” V (1960), p. 29–37.

¹¹ Ibid., IV (1959), p. 189–195.

¹² În numărul de față; studiul a fost prezentat la Sesiunea științifică jubiliară a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, care a avut loc între 28–30 octombrie, 1960.

¹³ În „Romanoslavica” I (1958), p. 31–43.

¹⁴ În „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények” II (1958), p. 171–191.

¹⁵ Ibid., p. 201–204.

¹⁶ În „Cercetări de lingvistică” V (1960), p. 39–55.

¹⁷ Ibid., IV (1959), p. 105–125.

¹⁸ Ibid., V (1960), p. 67–74.

¹⁹ Publicat în „Studii și cercetări lingvistice” XI (1960), nr. 3, p. 621–624.

²⁰ Publicată în „Studii și cercetări lingvistice”, IV (1959), p. 211–213.

²¹ Ibid., V (1960), p. 57–66.

²² Ibid., p. 99–100.

²³ Ibid., p. 101–102.

²⁴ În numărul de față.

*Cultura și terminologia culturii ardeului la Belfir*¹; *Cultura și terminologia culturii lubeniței și a pepenilor la Belfir*²; Murádin László, *Influența română în lexicul graului maghiar din Valea Arieșului*³; *Cuvinte dialectale din comuna Apașa, Dopca și Crizbav*⁴; conf. R. Todoran, *Material dialectal I. Din însemnările lexicografice ale lui I. Micu Moldovanu*⁵; *Material dialectal II. Graiul din Vlcele (raionul Turda)*⁶; Pla Grădeanu, *O culegere de cuvinte bănățene*⁷; G. F. Claușanu și Lidia Sfirlea, *Glosar de cuvinte regionale din Vlcea*⁸; M. Homorodean, *Glosar dialectal din mai multe regiuni ale Transilvaniei*⁹; Gr. Rusu, *Glosar dialectal din comuna Șieu Măgheruș (raionul Bistrița, regiunea Cluj)*¹⁰.

Cercetătorii din institut au avut unele contribuții și în domeniul gramaticii. Au prezentat comunicări: prof. D. Macrea, *Centenarul ortografiei românești cu litere latine*¹¹; conf. I. Pătruț, *Probleme privitoare la structura morfologică a limbii române (În legătură cu traducerea automată), Structura morfologică a substantivelor și adjectivelor românești*; Rita Chiricuță-Marinovic, *Cu privire la participii în anumite funcții sintactice*¹².

De asemenea, au fost elaborate și studii și articole: conf. I. Pătruț, *Despre genul substantivelor românești de origine slavă*¹³; prof. Szabó T. Attila, *Cu privire la numerele maghiare formate cu adjectivul léli „jumătate”*¹⁴.

Cercetările din domeniul toponimiei și antroponimiei au fost concretizate în comunicările: acad. E. Petrovici, *Toponimice de origine românească în R. P. Bulgaria, Toponimicul românesc Pristop, Toponimice de origine slavă de est pe teritoriul R.P.R.*¹⁵; prof. Szabó T. Attila, *Fuga iobagilor de pe moșiile feudalilor în sec. al XVII—XVIII-lea în Transilvania și importanța acestui fapt pentru cercetările de onomastică*; Al. Cristureanu, *Prenumele din Livadia și Rulul Bârbat Țara Hașegului*¹⁶; *Varianțe regionale și sinonime ale prenumelor românești pe baza anchetelor ALR și a Chestionarului IV al MLR*; Aurelia Stan și Al. Cristureanu, *Porecele din Valea Jiului*; L. Csák, *Supranume cu rol de identificare la Mera*¹⁷.

Pe lângă acestea, au mai fost elaborate studiile și articolele acad. E. Petrovici, *Numele de persoană „Laiotă” în toponimia românească*¹⁸, *Problema românilor „apuseni”. În legătură cu toponimicul Peșter din sud-vestul Serbiei*¹⁹, *Elimologia toponimicului Hordou*²⁰; M. Homorodean, *Cîteva nume topice din comuna Căvnic și din jur (reg. Baia Mare) bazate pe termeni minieri*²¹; Al. Cristureanu, *Derivarea cu sufixe a numelor de familie din Valea Jiului*²².

¹ În „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények” II (1958), p. 157—169.

² *Ibid.*, III (1959), p. 91—98.

³ *Ibid.*, IV (1960), p. 129—134.

⁴ *Ibid.*, p. 158—166.

⁵ În „Materiale și cercetări dialectale” I, p. 9—28.

⁶ *Ibid.*, p. 31—126.

⁷ *Ibid.*, p. 129—141.

⁸ *Ibid.*, p. 221—238.

⁹ *Ibid.*, p. 241—272.

¹⁰ *Ibid.*, p. 275—290.

¹¹ Publicată în „Cercetări de lingvistică” IV (1959), p. 7—29, variantă, sub titlul *Ortografia limbii române. La o sută de ani de la introducerea alfabetului latin*.

¹² În numărul de față.

¹³ În numărul de față.

¹⁴ În „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények” IV (1960), p. 105—119.

¹⁵ În „Romanoslavica” 1958, p. 9—26.

¹⁶ În „Cercetări de lingvistică” IV (1959), p. 159—170.

¹⁷ În numărul de față.

¹⁸ În „Romanoslavica” III, p. 13—20.

¹⁹ În „Studii și cercetări lingvistice” XI (1960), nr. 2, p. 195—199.

²⁰ În „Cercetări de lingvistică” IV (1959), p. 153—157.

²¹ În numărul de față.

²² În numărul de față.

Pe lângă toate acestea, cercetătorii din institut au mai avut preocupări și în domeniul valorificării moștenirii lingvistice, al filologiei și al stilisticii : prof. D. Macrea, *Școala clujeană : Nicolae Drăganu*¹; conf. R. Todoran, *Observații asupra grafiei chirilice a unui manuscris românesc din Transilvania de la începutul secolului al XVIII-lea*², Lidia Sfirlea : *Pronunțarea scenică românească* etc.

Pe lângă membrii institutului, la ședințele săptămânale, au prezentat comunicări și unii colaboratori externi, membri ai corpului didactic universitar. profesori din învățământul mediu etc. Menționăm comunicările : *Contribuții la geografia lingvistică româno-maghiaro-săsească*³, prezentată de conf. Gálffy Mozes; *În legătură cu etimologia cuvintelor românești : „sal”, „bură” (de ploaie), „rfeč” etc.*, *O fosilă toponimică de factură latină vulgară în Ardeal : Rî de Moare*, prezentate de prof. G. Giuglea; *Contribuții la problema bilingvismului*, prezentată de Márton Gyula; *Izvoarele dicționarului lui Körösi-Crișan, Cu privire la activitatea filologică a lui Ștefan Körösi-Crișan*, prezentate de conf. Blédy Géza; *Cu privire la studierea sincronică a sufixelor în limba maghiară*, prezentată de conf. Szabó Zoltán; *O nouă clasificare a părților de vorbire, 180 de ani de la apariția Gramaticii lui Samuil Micu* prezentate de conf. Mircea Zdrengea; *Teorii privilegiate la postpunerea articolului hotărât în limba română*, prezentată de lector Eugen Tănase; *Contribuția lui Damaschin Bojinec la dezvoltarea limbii literare*, prezentată de L. Ghergarlu; *Metaforele în poezia de după Eliberare a lui Ferenc Szemler*, prezentată de I. Nagy Maria.

La Sesiunea științifică a Filialei din Cluj a Academiei R.P.R., din martie 1960, au fost prezentate de către membrii institutului mai multe comunicări, din diverse domenii ale lingvisticii : acad. E. Petrovici, *Tratatul lui o neaccentuat în elementele slave ale limbii române*⁴; conf. I. Pătruț, *Morfologie și fonologie. Despre fonemele consonantice noi ale limbii române*⁵; Gr. Rusu, *Evoluția în limba română a lui iod precedat de labiale și consecințele pe plan fonologic*; I. Stan, *O problemă de fonologie istorică. Evoluția ū > i în limba română*⁶; Al. Cristureanu și Aurelia Stan, *Prenumele locuitorilor din satul Purcărești (Valea Sebeșului) în 1937*⁷.

La această sesiune au mai prezentat comunicări și membrii Secției de științe sociale din Sibiu : B. Capeslus, *Metoda statistică în cercetarea dialectului landlärisch*⁸; Gisela Richter, *Calculi lingvistice din limba română în graiurile săsești*⁹; A. Pancratz, *Contribuția sașilor la învățarea limbii române prin gramatici și dicționare*.

În ședințele unor colective au fost prezentate comunicările : acad. E. Petrovici, *Lupta dintre materialism și idealism în lingvistică de la constituirea ei ca știință*; V. Breban și B. Kelemen, *Problema raportului dintre conținut și formă, aplicată la studiul limbii*; M. Homorodean și V. Stanca, *Necesitate și împlinire în limbă*; Aurelia Stan și I. Stan, *Legătura dintre limbă și realitate*.

În perioada aceasta, dintre publicațiile institutului au apărut : *Cercetări de lingvistică* vol. IV, nr. 1–2 (1959) și vol. V, nr. 1–2 (1960), *Nyelv-és Irodalomtudomány Közlemények*, vol. II (1958), nr. 1–4, vol. III (1959), nr. 1–4 și vol. IV (1960), nr. 1–2. Pe lângă acestea, institutul a mai publicat un volum de *Materiale și cercetări dialectale*, care conține un material deosebit de folositor

¹ În numărul de față.

² Publicat în „Studii și cercetări lingvistice” XI (1960), nr. 3, p. 755–767.

³ În numărul de față.

⁴ În numărul de față.

⁵ În „Cercetări de lingvistică” V (1960), p. 23–27.

⁶ *Ibid.*, IV (1959), p. 49–59.

⁷ *Ibid.*, V (1960), p. 103–110.

⁸ *Ibid.*, p. 131–141.

⁹ Publicată în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, 3 (1960), p. 37–56.

pentru marile lucrări lexicografice, în curs de elaborare. În fază de definitivare se află și vol. a II-lea din această publicație.

Tot sub îngrijirea institutului a apărut și culegerea de *Texte istroromâne* a lui Traian Cantemir.

În acești doi ani, dintre membrii institutului au fost în străinătate : acad. E. Petrovici, care a participat la Colocviul Comisiei internaționale de studii slave de pe lângă Comitetul internațional de științe istorice, ținut la Upsala, precum și la cel de al IX-lea Congres de științe istorice, care a avut loc la Stockholm în 1960. De asemenea, a participat și la Conferința internațională a slavistilor, ținută la Sofia în 1960.

Prof. D. Macrea a participat, în 1959, la Congresul internațional de lingvistică romanică, ținut la Lisabona, prezentând comunicarea *Compoziția lexicală a limbii române și tendințele actuale de dezvoltare*; în 1960 a făcut o vizită de 2 săptămâni în R.D.G., prezentând două comunicări.

Conf. I. Pătruș a făcut o călătorie de studii în R. P. Bulgaria; cu această ocazie a prezentat comunicarea *Despre genul substantivelor românești de origine slavă și despre așa-numitul neutru românesc* la Institutul de limbă bulgară din Sofia.

Petru Neiescu a făcut o călătorie de studii în timp de o lună, pentru specializare în fonetica experimentală, în Republica Socialistă Cehoslovacă.

Institutul nostru a fost vizitat, la rîndul lui, în acești doi ani, de : N. Corlăteanu, director adjunct al Institutului de limbă și literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a U.R.S.S.; Benkő Lorand, prof. la Universitatea din Budapesta și Lörincz Lajos, șef de secție la Institutul de lingvistică din Budapesta, Carlo Tagliavini, prof. la Universitatea din Padova, care a făcut și o expunere în legătură cu *Dezvoltarea și realizările lingvisticii italiene după cel de-al doilea război mondial*, St. Semcinski, prof. de limba română la Universitatea „Șevcenko” din Kiev; I. P. Zalușcikovski, prof. de limba română la Universitatea din Moscova; Werner Blochwitz de la Universitatea din Leipzig, acad. Vladimir Gheorghiev din R. P. Bulgaria, care a ținut o conferință cu subiectul *Etnogeneza popoarelor balcanice*, conf. univ. Ivanovici Balașov, de la Universitatea din Moscova, care a ținut o comunicare despre *Cercelări de literatură română în U.R.S.S.*; I. S. Vasilenko, candidat în științe filologice, cercetător principal la Filiala Moldovenească a Academiei de Științe a U.R.S.S.; D. Ciobanu, colaborator științific și Raisa Suveică, colaborator științific, tot la Filiala Moldovenească a Academiei de Științe a U.R.S.S.; T. A. Marțișevskaia, redactor șef la Editura de stat pentru dicționare naționale și în limbi străine, Moscova.

Pe lângă colaborarea cu unitățile de specialitate din țara noastră, institutul nostru întreține legături științifice cu Institutul de lingvistică al Academiei de Științe a R. P. Ungare, cu Academia Germană de Științe, cu Filiala Moldovenească a Academiei de Științe a U.R.S.S., cu Academia de Științe a Republicii Socialiste Cehoslovace, cu universitățile din țările de democrație populară și cu mai multe institute și universități din alte țări.

Activitatea Institutului de lingvistică din Cluj se caracterizează, în perioada prezentată aici, printr-o tematică bogată și prin numeroase probleme cercetate sau în fază de elaborare.

Aurelia Stan și M. Homorodean

P.Г. ПИОТРОВСКИЙ, Формирование артикля в романских языках, (выбор формы),
Издательство Академии Наук СССР, Москва-Ленинград, 1960.

Ideile enunțate de autor în cartea recenzată au fost ridicate de el, sub o altă formă, în alte lucrări publicate ca: Еше раз о препозитивном употреблении определенного артикля в балкано-романских языках и диалектах, О сравнительной хронологии постпозиции определенного артикля в так называемых балканских языках, Славянские элементы в румынском языке (постпозиция артикля), precum și în disertația de doctorat Формирование артикля в романских языках (vezi bibliografia lucrării recenzate, p. 153).

Încă în Introducere (p. 3—4), pune trei probleme importante și anume:

1. De ce materialul pentru articolul definit romanic a fost pronumele latin *ille* și în parte *ipse*?

2. De ce în Imperiul roman central și apusean s-a înrădăcinat întrebuintarea articolului prepus, iar în România balcanică postpus?

3. Care sînt etapele cronologice de transformare a pronumelui demonstrativ latin în articol?

Aceste trei probleme principale sînt urmărite de autor pe tot parcursul lucrării.

Capitolul I se intitulază „Alegerea formelor morfologice (*ipse homo—ille homo*)” (p. 5—49). De la început autorul menționează că nici adjectivul și nici substantivul nu au putut deveni demonstrative-tip. Unirea lor cu alte nume depinde de situația semantică concretă. Pro-

numele are un sens condiționat, oarecum fără obiect. Din această cauză el se apropie de particule. În continuare se arată că în documentele care reflectă limba, pronumele posesiv joacă rolul de pronume însoțitor, de ex.: *aedificas monumentum meum... statuam meam... in monumentum meum... monumenti mei*. Pronumele posesiv s-a întrebuintat și pentru substantivarea formelor care nu sînt nume. Ex. *videre meum quomodo intellegis? videre meum quid* (p. 6).

În limbile romanice contemporane se observă anumite rezonanțe ale acestui proces. În rom. *mă-sa*, *“mamă-sa sau pe soră-la... o uitasem* (Creangă); sardă: *fradi-lu*, dalmată: *el frutro-si, el luta-su* (p. 6—7).

Limbile română și italiană cer întrebuintarea articolului împreună cu adjectivul posesiv: it. *i miei occhi*, rom. *ochii mei* (p. 7).

În epoca imperială se produc anumite schimbări în pronumele demonstrative latine: prin pierderea nuanței posesive a pronumelor *hic* și *iste*, *ille*; *hic* și *iste* încep să se întrebuinteze la indicarea obiectelor apropiate; *iste* îl înlocuiește treptat pe *hic*; *ille* devine demonstrativ al obiectelor îndepărtate.

După expunerea acestor probleme cu caracter mai general, R. G. Piotrovski trece la analiza separată și detaliată a pronumelor *is*, *idem*, *iste*, *hic*, *ipse-ille*.

Is, după părerea autorului, este cel mai vechi dintre pronumele demonstrative latine.

provenind din temele pronominale i.-e. *i și *eyo, *eya. La autorii arhaici și clasici pronumele *is* se întrebuițea mai des decât alte pronume, avînd funcția anaforică și de a introduce o noțiune sau o gândire nouă. Pronumele *is* se opunea pronomelor *hic*, *iste*, *ille*.

În continuare se arată cauzele care au frînat trecerea pronumelui *is* în articol al substantivului. În primul rînd pentru că *is* în textele mai noi se întrebuițează la introducerea propozițiilor secundare și în al doilea rînd se întrebuițează rar în cazul nominativ. În al treilea rînd, în stilurile diferite are o întrebuițare diferită. Pentru a dovedi acest lucru R. G. Piotrovski a făcut șase grafice din care reiese că în vorbirea orală și în stilul înalt pronumele *is* a început să digreseze. Or, formarea articolului *s-a* produs mai intens în stilurile latinei tirzilor populare vorbite.

Idem avea și funcția pronumelui *is*, de a introduce o noțiune sau o gândire nouă. *Idem* este pronumele care se întrebuițează mai rar. Avînd în vedere că *idem* s-a transformat într-un pronume însoțitor-tip nu a putut deveni articol.

Iste ca și *idem* se întrebuițează rar în textele latine. Fiind întrebuițat în locul formei *hic*, *iste* își întărește poziția în limba vorbită. Textele latine vechi dau numai exemple rare de o întrebuițare slabă demonstrativă (de articol) a lui *iste*. Nu s-a întrebuițat în funcție de însoțitor și îi lipsește complet funcția narativă, fapt care a făcut să nu poată deveni articol.

Hic a fost cel mai întrebuițat pronume. În textele religioase el servește ca mijloc de redare a articolului grecesc. În documentele Evului mediu timpuriu întrebuițarea lui *ille* în funcția lui *hic* devine normă. Întrebuițarea acestui pronume *hic* în epoca tirzie imperială are un caracter frazeologic îngust în limba vorbită. Din cauza slăbirii funcției demonstrative și a trecerii lui în sfera de întrebuițare a lui *is*, *hic* nu a putut deveni articol. În limba română derivatele lui *hic* lipsesc.

Autorul arată că *ipse* se întrebuițează: în locul lui *is*: *scias ipsum ventrem dolere*, în locul lui *hic*: *solemnitas enim ipsius basili-*

cae...; în locul lui *idem*: *idem dicit... ipse adserit*.

La fel și *ille* se întrebuițează în locul lui *is*: *pater ille vester qui est in caelis*, în locul lui *hic*: *ille morbus* etc. (p. 35).

Cu toate că *ipse* a avut toate posibilitățile de transformare în articol, întrebuițarea lui în limbile romanice este foarte restrînsă. În majoritatea limbilor romanice se întrebuițează articolul care provine din *ille*.

Întrebuițarea atributivă a pronumelui demonstrativ a fost izvorul principal de formare a articolului definit. Protoarticolul *ille* s-a întrebuițat în limba vorbită, nu ca *ipse* în cea cărturărească, și din această cauză *ille* a învins.

R. G. Piotrovski, pe baza documentelor cercetate și a dialectelor, a toponimicelor și onomastice, ne dă și o hartă cu punctele de răspîndire a pronumelui *ipse* (p. 40—41). Autorul trage anumite concluzii numai după o minuțioasă analiză a fiecărei regiuni în parte.

Capitolul II tratează „Prepunerea articolului definit în România centrală și apuseană (*ille homo*)” (p. 50—86).

Pronumele adjectival demonstrativ putea fi despărțit de nume, dar se putea și include în componența numelui. Față de substantiv el putea fi și prepus (*ille homo*) și postpus (*homo ille*), ultima formă întîlnindu-se mai rar. Din statistica făcută de autor reiese că procentul cel mai mic de întrebuițare postpusă l-a avut *hic* și *idem*; cel mai mare procent *ipse* și *ille*. *Is* postpus în latina vulgară tirzie se întîlnește numai în cazuri excepționale.

În limbile balcano-romanice opoziția prepuerii și postpuerii pronumelui demonstrativ se păstrează și în prezent: rom. *acest om mi-a spus-o* și *omul acesta mi-a spus-o*. (p. 57—58). În aceste limbi articolul postpus mult timp și-a păstrat independența fonetică și sintactică, pe cînd în limbile din România centrală și apuseană poziția articolului postpus s-a simplificat și s-a slăbit.

În continuare autorul arată că „Articolul se poate lega de sfîrșitul cuvîntului, neformînd o unitate lexico-gramaticală cu substantivul” (p. 70). Cele mai multe cazuri de între-

buințare împreună a articolului cu numele o dă limba spaniolă.

Întrebuințarea prepusă a pronumelui demonstrativ la începutul absolut al propoziției sau sintagmei este echivalentul întrebuințării postpuse sub accent. Iar slăbirea fonetică și sincopată a demonstrativului prepus se transformă în forme de articol. Acest proces s-a produs mai ales la cazurile oblice.

R. G. Piotrovski arată că la început, formele protoarticolului au însoțit numai subiectul narativ tematic. Mai târziu dezvoltarea protoarticolului a ajuns să servească și părțile secundare după funcțiile gramaticale și după sens.

Pronumele însoțitoare ale substantivelor „de ordin secundar” (p. 83), au avut un rol de separare mic și pentru aceasta s-au putut mai ușor transforma în articol.

Formele romanice ale determinativului — spune autorul — apar treptat pe la mijlocul textelor, la începutul lor întrebuințându-se formele latinizate.

În concluzia capitolului II R. G. Piotrovski spune că „stabilirea întrebuințării prepusă sincopată a pronumelor însoțitoare, transformate astfel în articol definit, a fost condiționată de tendințele interioare semantico-fonetice inerente tuturor limbilor romanice” (p. 86).

În capitolul III autorul urmărește „Cronologia formării articolului definit în România centrală și apuseană” (p. 87—96).

Existența articolului definit datează din sec. I—II c.n. Această cronologie este respectată de autor pe etape și pe limbi sau zone ale limbilor respective, iar în cadrul acestora se ocupă și de stilurile existente. În zona limbii franceze dezvoltarea sincopei determinativului postpus, în limba vorbită, datează de la sfârșitul sec. VI. În scrisorile de cancelarie din Franța de nord se observă trecerea determinativului în prepunere la sfârșitul sec. VIII.

În zona ibero-romană sincopa postpusă nu este atestată, cea prepusă apare la sfârșitul sec. X.

În zona apenino-romană această problemă — spune autorul — este mai grea, deoarece

literatura italiană într-o foarte mică măsură reflectă limba vie vorbită, tradiția latină fiind mai intensă decât în alte regiuni. Documentele Italiei de nord din sec. IX arată că peste tot s-a întrebuințat determinativul prepus. În concluzii, R. G. Piotrovski arată că formarea articolului definit conform documentelor studiate din zonele analizate datează din anii 750—866.

În ultimul capitol este tratată „Postpunerea articolului definit în România balcanică (*homo ille*)” (p. 97—142). Întrebuințarea postpusă a articolului definit este una din trăsăturile specifice prin care se deosebesc limbile romanice balcanice de celelalte limbi romanice.

Cercetătorii care s-au ocupat de această problemă sînt împărțiți de autor în două categorii. Unii consideră postpunerea articolului ca influență asupra limbilor balcanice din alte limbi neîrudite, alții socotesc acest fenomen ca născut în limba latină populară din primele veacuri ale erei noastre.

În continuare, autorul arată care sînt părțile comune între română și albaneză, de exemplu: declinarea cu articolul postpus, cuvintele de legătură: rom. *o carte a tovarășului*: alb. *një libër i shokut* rom. *cartea cea bună*: alb. *libri i mirë* etc. (p. 99), pe de o parte, și ceea ce deosebește aceste limbi de bulgară și alte limbi romanice, pe de altă parte. La fel sînt arătate în mod detaliat și pe baza unui bogat material documentar deosebirile dintre română și albaneză, precum și părțile comune dintre română și bulgară. În mod amănunțit se ocupă și de apariția articolului în limba bulgară — *âl*, *-lo*, *-la*. Pe baza materialului analizat R.G. Piotrovski arată că afirmația lui S. Pușcariu despre intensitatea accentului la începutul propoziției în limba română nu corespunde realității și din această cauză el nu a putut dovedi just originea întrebuințării articolului definit postpus în limbile romanice balcanice. Cu toate acestea — spune autorul — cercetările au dus la două rezultate pozitive. Întîi, ele au arătat că în latina populară tîrzie au existat premisele pentru dezvoltarea și întrebuințarea articolului postpus. În al doilea rînd, au demonstrat deosebirile și asemănările

în sensul și în întrebuintărea articolului în Balcani și în celelalte părți ale Romaniei.

Făcînd o analiză a toponimicelor, R. G. Plotrovski ajunge la concluzia că granița crono-logică de formare a articolului postpus romano-balcanic poate fi dusă pînă în secolul XIII și chiar XII. Iar la pag. 134 precizează că articolul postpus a apărut la început în bulgară și în limbile balcano-romane (sec. X—XI) și numai cu trei veacuri mai tîrziu apare și în albaneză. Astfel postpoziția articolului balcano-romanesc iese din schema romană comună de întrebuintare proclitică a particulelor auxiliare.

Vorbînd despre întrebuintărea articolului determinativ postpus în limba romînă, autorul afirmă că acest fapt nu poate fi socotit ca rezultat al influenței substratului balcanic.

R. G. Plotrovski în continuu urmărește și are în vedere și influența slavă asupra limbii romîne.

În încheiere, putem spune că lucrarea recenzată prezintă interes prin problemele ridicate și prin felul cum ele sînt tratate. Însemnătatea ei este și mai mare pentru lingviștii romîni, întrucît ea tratează probleme ale limbii romîne sau strîns legate de limba romînă. Sînt întrebuintate și analizate lucrările multor lingviști romîni, ca: Th. Capidan, N. Drăganu, Al. Graur, S. Pușcariu, Al. Rosetti și alții. Autorul întrebuintează o foarte bogată bibliografie, care atinge 19 pagini.

Traducerea cărții recenzate este de un real folos romanîștilor în general și cercetătorilor limbii romîne în special.

O. Vințeler

RAMÓN MENÉNDEZ PIDAL, *Poema de Yûçuf. Matereales por su estudio*, Colección filológica de la Universidad de Granada, vol. I, 1952, 150 p. + XVII facs.

Studiul pe care-l prezentăm este primul volum din seria lucrărilor de filologie spaniolă și romanică apărute în colecția editată de Universitatea din Granada.

Anunțînd într-o scurtă prefață scopul și profilul științific al acestei colecții, profesorul Manuel Alvar — inițiatorul și conducătorul ei — își exprimă cu acest prilej devotamentul și gratitudinea profundă față de maestrul lingvisticii spaniole, D. Ramón Menéndez Pidal, cel mai indicat a inaugura în mod strălucit publicarea acestor cercetări, deosebit de importante pentru domeniul lingvisticii spaniole și al romanisticii în general.

Ca lămurire introductivă, R. M. Pidal atrage atenția asupra valorii textului de care se ocupă, el reprezentînd cea mai veche operă poetică rămasă din epoca influenței culturale maurice în literatura spaniolă.

Poemul în versuri al lui Yûçuf este scris în limba veche spaniolă, dar cu caractere arabe. Unul dintre cele două manuscrise care se mai păstrează a fost publicat pentru prima dată de romanistul Heinrich Morf în 1883. Manuscrisul studiat de Pidal, deși mai puțin

complet decît al lui Morf, prezintă mai mult interes — prin vechimea lui — și conservă mai bine dialectul aragonez în care a fost scris. Însuși Pidal l-a mai publicat în urmă cu 50 de ani, dar în prezenta ediție a introdus numeroase completări și note făcute pe vechiul exemplar la care a lucrat de-a lungul anilor.

În primele pagini ale studiului, Pidal dă cîteva referințe asupra celor două manuscrise și ne prezintă opiniile specialiștilor în legătură cu datarea lor (p. 9—14). Bazat pe fapte de ordin grafic, lingvistic și istoric, el consideră că manuscrisul A a fost scris în secolul al XIV-lea. Un exemplu de folosire a mijloacelor lingvistice pentru datarea celor două texte este constatarea că labio-dentală *f* în cuvinte de origine latină nu apare în manuscrisul B al poemului, dovedindu-se astfel și pe această cale că e mai recent cu cel puțin două secole ¹.

¹ Alterarea consoanei *f* („palatalizarea” ei) servește într-o anumită măsură și pentru limba romînă drept criteriu cronologic de datare și de localizare a textelor vechi. Vezi D. Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba romînă*, „Dacoromania”, IX, 1938, p. 112 și urm., 157 și urm.

În continuare (p. 15–31), este publicat cu caractere arabe textul manuscrisului A, urmat de note care înlesnesc lectura părților discutabile. Se dă apoi și textul transcris cu litere latine (p. 51–62), precedat de indicații amănunțite asupra modului cum a fost transpus de filologul spaniol în alfabetul latin.

Studiul lingvistic propriu-zis (p. 63–94) este împărțit în subcapitole cuprinzând probleme de fonetică, morfologie, sintaxă și lexic.

Limba în care a fost scris poemul lui Yûçuf a dat naștere la discuții contradictorii. Unii cercetători l-au atribuit dialectului castilian, iar alții celui aragonez. R. M. Pidal dovedește indiscutabil că această nesiguranță derivă, pe de o parte, din faptul că n-au fost studiate suficient particularitățile lingvistice ale textului, iar pe de altă parte, nu fusese publicat manuscrisul A, care, în mod evident, este scris în aragoneză. În ceea ce privește manuscrisul B, acesta fiind mai recent — din secolul al XVI-lea — aragonismele cuprinse în el au fost alterate de dialectul castilian al copistului respectiv. Astfel, alături de forme aragoneze ca *escuitaba*, *cueito*, *dito* (care prezintă evoluția grupurilor latine *-ll-*, *-ct->-it-*) în manuscrisul B sînt mult mai numeroase cazurile cu fonetism castilian: *escuchar*, *mucho*, *fecho*, *ichado*, *echasen*, *lecho*.

Urmează un mic capitol consacrat genezei și transmiterii manuscrisului (p. 95–97), apoi este studiată amplu problema izvoarelor de inspirație folosite de autorul (rămas necunoscut) al poemului (p. 97–120).

E greu să urmărim multiplele relații istorico-literare din lumea și literatura arabă și veche spaniolă, pe care Pidal le analizează amănunțit. El conchide că poemul lui Yûçuf este în întregime arab ca motiv de inspirație și cuprins, și a fost creat pentru uzul arabilor. Ambele manuscrise (A și B) ne duc, după părerea lui, la un original comun, dar despre datarea acestuia nu se poate spune nimic precis.

Subiectul poemului studiat de Pidal este în legătură cu motivele coranului și ale Genezei biblice: Yûçuf este vîndut de frații săi și ajunge în serviciul unui negustor din Egipt. Aici, soția acestuia — numită Zaliŋa — se îndrăgostește de Yûçuf care însă o evită. Grație

înțelepciunii sale, el ajunge apoi la curtea regelui unde i se încredințează mari demnități. După moartea fostului stăpîn al lui Yûçuf, regele îi dă de soție pe Zaliŋa¹.

Pentru orientarea cercetătorului este publicat și fragmentul privitor la viața poetului José (p. 120–142) din cunoscutul corpus spaniol *General Estoria*, avînd evidente conținuturi tematice cu poemul lui Y  çuf.

La sf  rșitul studiului, după indiciile de cuvinte, Pidal a avut grijă să dea în reproducere fotografică întregul manuscris cu caractere arabe al poemului.

În forma actuală, studiul lui Pidal constituie o excelentă ediție critică făcută de un mare lingvist, impresion  nd nu numai prin exactitatea extrem de minuțioasă în tratarea problemelor — prezentate întotdeauna lapidar și sigur — dar și prin informația vastă, at  t în filologia spaniolă, c  t și în cea arabă. Din punct de vedere metodologic, această ediție interesează în mod special pe filologii noștri și prin faptul că poemul spaniol este scris ca și textele rom  nești vechi, într-un alt alfabet dec  t cel latin.

Semn  l  m acum c  teva particularități lingvistice ale textului care ne sugerează unele analogii cu limba rom  n  .

Astfel, fenomenul preiot  rii vocalelor palatale inițiale, remarcat numai în manuscrisul aragonez, este cunoscut și în limba noastră fiind explicat ca datorită influenței slave². Pidal citează formele *yes* (<   s,   s t), *yeras* (<   r a s), *yera* (<   r a t) pe care le putem compara cu rom. *yesle*³ (<   s t), *yera*⁴ (<   r a s), *yera*⁵ (<   r a t) etc.

¹ Remarcăm că motivul acestui poem există și în literatura noastră populară veche. M. Gaster, *Chrestomatie rom  n  *, Leipzig-București, 1891, vol. II, p. 229–231. Prof. Tr. Gherman din Cluj ne-a mai comunicat trei fragmente rimate, cu titlul *Verșu lui Iosif*, transcrise după mss. nr. 129, 140 și 145 ale fostei biblioteci centrale din Blaj, azi în posesia Bibliotecii Academiei R.P.R., F  ilala Cluj.

² Vezi, de exemplu, Al. Rosetti, *Istoria limbii rom  ne*, vol. III, București, 1940, p. 41.

³ Cf. *Atlasul lingvistic rom  n*, partea a II-a, chestiunea 4806.

⁴ *Ibid.*, chestiunea 4808; cf. și *Atlasul lingvistic rom  n*, partea I, chestiunea 2134.

⁵ *Ibid.*

Observăm, de asemenea, diftongarea lui ϵ latin ($< \epsilon$) ca într-o fază mai veche a limbii române: *tiengo* ($< t \acute{e} n e o$), *viengo* ($< v \acute{e} n i o$), față de formele românești *țin* ($< t \acute{e} n e o$) $\rightarrow$ *țineu* $\rightarrow$ *ființă*, *vin* ($< v \acute{e} n i o$) $\rightarrow$ *venio* $\rightarrow$ *viertu* $\rightarrow$ *viință*.

Pentru evitarea hiatului, întâlnim în textul studiat de Pidal apariția consoanei $-v-$: *oviestes* ($< a u d i v i s t i s$), ca și în *Poema del Cid*: *juvizio* (= *juicio*), *azuvar* (= *ajuar*). În manuscrisul B al poemului lui Yúçuf hiatul este înlocuit cu consoana $-g-$: *cadaguna*, sp. (cast.) *cadauna*, *seguza* ($< f i d u c i a$), v. sp. *hucia*. Amintim că există și în daco-română cazuri când același hiat este înlocuit fie cu $-v-$, fie cu $-g-$: *măduvă*, reg. *mădugă*¹ ($< * m e d u \acute{v} a < m \acute{e} d u l l a$); *negură* ($< * n e \acute{u} r a < n \acute{e} b \acute{u} l a$); *piuă*, reg. *pivă*² ($< * p i l l a$), cf. și numele topic *Piga* din Hunedoara; reg. *luva*³ ($< l u \acute{v} a < l \acute{e} v \acute{a} r e$); în textele vechi, alături de *luva* se întâlnesc forme ca *plood*, *dzuva* și o grafie *logat-am* (= luat-am) din textele lui Petru Șchiopul⁴.

Oclusivele surde t și p se păstrează în poemul aragonez ca în italiană și română, chiar în interiorul cuvintului: *pareles*, sp. (cast.) *paredes*; *llopo*, sp. (cast.) *lobo*. În unele părți ale Aragonului aceste consoane se mențin și astăzi: *brocato*, sp. (cast.) *brocado*; *tornato*, sp. (cast.) *tornado*; *gayata*, sp. (cast.) *caayada*; *capeza*, sp. (cast.) *cabeza*; *lupo*, sp. (cast.) *lobo* etc.⁵

În ceea ce privește verbul, Pidal menționează numeroase cazuri în care perfectul se formează din tema prezentului: *diziese*, *plazió*,

andaron, *dase* etc. În limba română există verbe care și-au modificat rădăcina perfectului sub influența formei iotacizate a indicativului prezent: *căzui*, *crezui*, *scăzui*, *șezui*, *văzui* etc.⁶.

Mai arhaică în dialectul aragonez este formarea gerunziului și a participiului din tema perfectului: *uviendo*, *luviendo*, *supiendo*, *diriendo*; *supido*, *quesido*, *luvido*. După cum se știe, participiul românesc se formează de asemenea din tema perfectului⁷. În ceea ce privește gerunziul, tema perfectului s-a impus numai în cazul verbelor iotacizate: *căzînd*, *crezînd*, *scăzînd*, *șezînd*, *văzînd* etc.⁸.

Accentuarea *facitis*, din formele castiliene *fazedes* sau *hazeis*, este foarte răspândită și în limba română: dr. *făcéji*, ar. *flîfîj*, ir. *facéj*⁹.

Dintre termenii studiați de Pidal la capitalul lexical („vocablos”), semnalăm construcția *catar de*, identică și ca sens cu rom. *a căta de*...

De asemenea, în legătură cu trecerea lui $n \rightarrow l$ în cuvinte ca *lonbrar* (pentru *nonbrar*) sau *lonbre* (pentru *nonbre*), amintim formele populare românești din sudul Olteniei și Munteniei, în care întâlnim același fenomen: *lume*¹⁰ (pentru *nume*) și *linge*¹¹ (pentru *ninge*).

Pentru obținerea asonanței, în versurile poemului este foarte des utilizată paragoga: *dadme ag^{va} de fu^{ente} o de rri^{vo} o de mare*, *mi^{enb} rebox lo ke box dixo el kano de mi padre*.

Procedeul este frecvent și în poezia noastră populară, deosebi în cîntece, unde melodia impune un anumit număr de silabe. Cităm la întîmplare numai un exemplu:

Frunză verde și frunzare
*Măi bădiță Ionare...*¹²

⁶ Cf. *Gramatica limbii române* (Academia R.P.R. Institutul de lingvistică din București), vol. I, București, 1954, p. 274.

⁷ *Ibid.*, p. 280.

⁸ Cf. *ibid.*, p. 279.

⁹ Vezi *Atlasul lingvistic român*, partea I, chestiunea 2091.

¹⁰ *Ibid.*, chestiunea 1493.

¹¹ *Atlasul lingvistic român*, partea a II-a, chestiunea 4566.

¹² Jarník-Bîrseanu, *Doine și strigături din Ardeal*, București, 1885, p. 335, cf. 56 și *passim*.

¹ *Atlasul lingvistic român*, partea I, chestiunea 1957.

² *Ibid.*, chestiunea 1727.

³ Această formă este cunoscută mai ales în Banat. Vezi *Atlasul lingvistic român*, partea a II-a, chestiunile 4538 și 4540.

⁴ Vezi O. Densușianu, *Histoire de la langue roumaine*, vol. II, fasc. 1, Paris, 1914, p. 100; cf. și Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. VI, București, 1946, p. 134.

⁵ Păstrarea occlusivei surde intervocalice $-p-$ în aragonezul *caparra* (cast. *cabarra*) atestă vechimea cuvintului românesc *căpușă* și aceeași origine (lat. *capa* $<$ *capĕre*) cu a termenului aragonez. Vezi G. Giuglea, *Concordances linguistiques entre le roumain et les parlers de la zone pyrénéenne*, Cluj, 1937, p. 3–6, 12–15.

Pentru a urmări cu mai mult profit critic metoda preconizată de R. M. Pidal în acest studiu, se impune desigur o aprofundare a problemelor tratate de el. Constatăm și de astă dată că marele lingvist spaniol ne-a dat un adevărat model de cercetare filologică, bogată în fapte și sugestii care atrag interesul cercetătorilor tuturor limbilor romanice.

De aceea n-am putea încheia mai bine aceste rânduri, decât amintind adevărul celor spuse de Manuel Alvar despre profesorul său nonagenar: „*Él, sólo él, debía iniciar una colección española de filología; él, y sólo él, pudo abrir crédito a nuestro trabajo*”.

G. Giuglea și I. Stan

GIOVANNI ALESSIO, *Concordanze lessicali tra i dialetti rumeni e quelli calabresi*.

Estratto dagli „Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia”,

vol. I, Bari, 1954, 53 p.

Concordanțele lexicale studiate de prof. G. Alessio reprezintă fie conservățiunile în romină și calabreză, fie inovații — unele datorită influenței grecești¹. Au fost menționați și termenii a căror evoluție fonetică coincide — întâmplător poate — în cele două domenii, dar acestora autorul nu le-a dat o semnificație lingvistică și istorică deosebită.

În general, lingvistul italian nu a avut în vedere numai faptele lexicale al căror prototip latin e reprezentat exclusiv în romină și calabreză, ci le-a înregistrat și pe acelea care au corespondente și în restul Romaniei. Cercetarea aceasta contribuie astfel la o mai bună cunoaștere a raporturilor dintre limbile romanice în general, și prezintă un interes deosebit pentru limba romină. Deși asemenea concordante au mai fost semnalate², autorul

are meritul important de a le fi grupat pe toate într-un studiu special.

Înainte de a prezenta paralel materialul lexical, G. Alessio relevă o serie de fapte comune dialectelor românești și calabreze din domeniul morfologiei, al foneticii și al sintaxei.

De exemplu, este remarcată prezența sufixului *-ūceus*: cal. *manuzza* — rom. *mi-nuță*; cal. *cavađduzzu* — rom. *căluț*; cal. *Annuzza* — rom. *Anuța*; cal. *Petruzza* — rom. *Petruță*. (Pentru ilustrarea mării frecvențe a acestui sufix în antroponimia românească mai amintim numele masculine foarte uzuale în Transilvania și Banat, unele devenite și nume de familie: *Lăscuț*, *Pătruț*, *Poruț*, *Răduț* etc., și pe cele cunoscute în toate regiunile dacoromâne, cum sînt: *Ionuț*, *Liviuț*, *Dănuț* etc.)

Din morfologia verbală sînt citate formele verbului *esse*: rom. *ești* — cal. *esti* (< *est*); v. rom. *sem*, *sefi* — cal. *simu*, *siti* (< *simus*, *sitis*, în loc de *sumus*, *estis*).

Între caracteristicile fonetice semnalăm fenomenul pierderii elementului labial al consoanelor labiovelare care preced consoanele palatale: rom. *aceră* — cal. *acciulu* (< *aquilla*); rom. (*tn*)*cet* — cal. *citu* (< *qu(i)etus*); (tot

¹ În această privință, vezi și G. Giuglea, *Elemente vechi grecești în limba romină*, în „Dacoromania”, X₂ (1943), p. 404—462; cf. id., *Uralte Schichten und Entwicklungslufen in der Struktur der dakorumänischen Sprache*, Sibiu, 1944, p. 97—107.

² În afară de lucrările citate de G. Alessio, în această problemă, trebuie adăugate următoarele: I.-A. Candrea — O. Densușianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, București, 1907—1914; S. Pușcariu, *Locul limbii române între limbile romanice*, București, 1920 (cf. și traducerea în limba franceză, în „*Études de linguistique roumaine*”, București, 1937); Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. II, ed. II, București, 1943; G. Giuglea, *Coincidențe et concordances*

entre le roumain et d'autres langues romanes, I, în „*Langue et Littérature*”, vol. I/2, 1941; II, în „Dacoromania” X₁ (1941); III, în „*Langue et Littérature*”, vol. II/1—2, 1943; IV, *ibid.*, vol. IV/1—2, 1948.

ai ci trebuie amintiți termenii regionali dacorom. *cel, ceală* „vreme calmă, liniștită”); rom. *stinger* — cal. *sâncinu* (< s a n g u i n e).

Ca note comune sintactico-morfologice sînt menționate formarea timpurilor compuse ale verbelor reflexive cu auxiliarul *avere* în loc de *essere* (rom. *m-am certat* — cal. *m'aju mbrigatu*); înlocuirea infinitivului (rom. *vin să-ți spun* — cal. *vegnu mu ti dicu*; rom. *trebuie să fac* — cal. *ndaju mu fazzu*) și formarea viitorului cu ajutorul verbului *v ð l ē r e (rom. *voi serie* — cal. *vōgghiu mu scriou*).

Între concordanțele lexice mai puțin cunoscute, cuprinse în studiul lui G. Alessio, cităm: rom. (a) *bășica* — cal. *mbisiccatu, mbi-sicchiatu*; rom. *ciutură* — cal. *ciota, ciotula*; rom. *groapă* — cal. *grupa, garroppa* (probabil în ambele domenii element de substrat); rom. (a) *merge* — cal. *dimiertu, demirtē*¹; rom. *nun* — cal. *nunnē*; rom. (a) *oua* — cal. *adovari, arovani*; rom. *pănișchi* — cal. *paniculu*; rom. (a) *răsări* — cal. *risagghiri, risagghiutu, risagghiu*; rom. *reșea* — cal. *rile-țedda*; rom. (a) *se rîde* — cal. *arridrlisi*; rom. (a) *ru(m)pe* — cal. *rūppiri, rūmpere*; rom. *săriță* — cal. *sărica, sāraca* (cf. *sarga*, REW 7848); rom. *soace* — cal. *scōcere, scucire*; rom. *soc* — cal. *savucu, sacubucu*; rom. *soră* (*sorū-mea, -ta, -sa*) — cal. *sōru-ma, -ta, -sa*; v. rom. *spămintă* — cal. *spamentu, spamentagliē*; rom. *sughișă* — cal. *sugliuzzu*; rom. *sul* — cal. *sūgliu, sūgghiu*; rom. *sulă* — cal. *sūglia, sūgghia*; rom. *fest* — cal. *t(i)estu*; rom. „*fine minte*” — cal. „*leni mente*”; rom. „*de-a tumba*” — cal. *tumbara, tummă, cazzica-tūmbula* etc.

Pentru unele dintre faptele citate mai sus există, de asemenea, corespondente și în alte limbi și dialecte romanice.

¹ Sensul cuvîntului romînesc a fost atestat și în inscripțiile latine (cf. C. Daicoviciu, în „Dacoromania”, V (1929), p. 477–478, și mai recent, H. Mîhăescu, *Limba latină în provinciile dundrene ale imperiului roman*, 1960, p. 207, s.v. *immergere*). O problemă, nelămurită încă, pe care o ridică acest termen e faptul că ne-am aștepta să avem, regional, și în dacoromînă forma palatalizată *nerg*, ca în aromînă.

Ne vom referi, în observațiile care urmează, la etimologia cuvintelor romînești și la precizarea unor sensuri și forme ale acestora².

ADIA. — G. Alessio respinge, pe drept cuvînt, etimonul *a d ū l ā r e* pentru formele dr. *adia, adua* (pentru acestea vezi de asemenea și A. Graur, BL* 86) și cal. *adugliare*, dar nici *adoleāre nu poate explica termenul romînesc, printre altele și din cauza sensului îndepărtat (cf. și M. Sala, SCL 312). De altfel, varianta *adua* nu este clar atestată.

² O recenzie atentă asupra studiului lui G. Alessio a publicat Marius Sala, în „Studii și cercetări lingvistice”, VII (1956), nr. 3–4, p. 311–314. Nu vom mai repeta, în cele ce urmează, rectificările și observațiile juste făcute deja de M. Sala.

* În recenzia noastră am folosit îndeosebi următoarele abrevieri:

A. Graur, BL = A. Graur, *Corrections roumaines au REW*, în „Bulletin linguistique”, V (1937), p. 80–124.

ALR I–II = *Atlasul lingvistic romîn*. Partea I, vol. I–II, 1938–1942; partea a II-a, vol. I, 1940.

ALR s n = *Atlasul lingvistic romîn*, serie nouă, vol. I–II, 1956.

Al. Rosetti, Ist. l. rom. = Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, vol. I–IV, VI, 1938–1946.

CADE = I.-A. Candrea — Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Carlea romînească”*, [1926–1931].

CDDE = I. - A. Candrea — O. Densușlanu, *Dicționarul etimologic al limbii romîne. Elementele latine*, 1907–1914.

DA = Academia Romînă. *Dicționarul limbii romîne*, 1913, 1934, 1937, 1940, 1948, 1949,

DM = *Dicționarul limbii romîne moderne*, 1958.

M. Sala, SCL = Marius Sala, Giovanni Alessio, *Concordanze lessicali tra i dialetti rumeni e quelli calabresi* (recenzie), în „Studii și cercetări lingvistice”, VII (1956), nr. 3–4, p. 311–314.

REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, 1935.

TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch* (*Dicționar romîn-german*), 1903, 1911, 1924.

Pentru *adia*, noi (G. G.) am propus următoarea explicație: a d-a n h e l i a r e > **adinel'a* > **adinil'a* > **adinl'a* > *adil'a* > *adi(i)a*; cf. it. *alena*, *alenare*, fr. *haleine*, *haleiner*, prov. *alena*, *alenar*, sp. *aliento*, *eneldo*, port. *alento*¹.

AGRU. — Alături de numele topic cal. *Agrofermano*, menționăm numele topice dacorom. *Valea Agrului* (în rn. Alba) și *Valea Agrilor* (în Ialomița).

ARIPĂ. — Și în limba română există sensul termenului cal. *àlapa* (*àlipa*) „paletta della ruota motrice del mulino” (vezi DA, CADE, cf. și ALR, s.n., vol. I, h. 157).

AROCUT. — Etimologia dată, probabil după G. Pascu, *Dict. étym. macedoroum.*, acestui cuvânt aromîn (< lat. *r o c c a) nu poate fi acceptată. În limba română, *rocă* (termen literar) e neologism, din fr. *roc*. Arom. *arocut* „steil” rămîne neclar. (E posibil să fie de origine turcă — cf. pers. *rokh* > fr. *roc*, *roquer*).

CINGĂ. — Este o variantă fonetică regională a lui *chingă* (cf. *ceie*, pentru *cheie* < *cl a v e m*, în Hunedoara, sudul Crișanei, nord-estul Transilvaniei și nordul Moldovei).

CREIER. — Pentru explicarea termenului românesc, trebuie să presupunem o formă *crebrum (cf. DA, DM), căci nu cunoaștem cazuri în care grupul lat. *cere-* să fi devenit *cre-* în română.

CURCUBEU. — Pentru etimologia acestuia, vezi și REW 2073_a.

FLAUR. — Deși fonetic nu întîmpină nici o dificultate explicarea din *fl a b r u m*, și din punct de vedere semantic s-ar putea admite apropierea făculă cu „souffle, agitation de l'air”, atestarea acestui regionalism este cu totul izolată și nesigură. De altfel termenii denumind instrumente muzicale sînt mai noi în limba română (excepții fac *ceteră*, *fluier*, *viocard*).

FRÎNGHIE. — Nu e necesar să apelăm la contaminarea, propusă de G. Alessio, între *fimbria* și un *fringula, deoarece

etimologia propusă pînă acum e destul de convingătoare pentru termenul românesc: *fimbria* > *frimbria > *frlm(b)ge* > *frlînghie* (în legătură cu ultima evoluție, cf. *bute* > *butie*, *stînge* > *stînghie*, *muke* > *muchie* etc.). De altfel, forma *frlmbie* e destul de larg atestată în dacoromînă. Vezi D. Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba romînă*, în „Dacoromania”, IX (1938), p. 130–131.

GEANĂ. — Lat. *g e n a* ar fi devenit în romînă *gînd (cf. *c e n a* > *cînd*, *p l e n a* > *plînd*), de aceea ar trebui să presupunem o contaminare cu rom. *sprînceană* (cf. și CDDE 726, unde se presupune influența unui *j e n n a). DA consideră că putem pleca de la o formă *g e n n a (aceasta în loc de *g e n a* „obraz, pleopă”, influențată de *p î n n a* (> *peană* > *gand*).

GREȚESCU („griechisch”). — E dat eronat de G. Alessio ca termen vechi românesc. Cu această formă, cuvîntul e cunoscut în dialectul aromîn.

IERNATIC. — Alessio îl explică din lat. *hibernaticus*; e preferabil a-l considera ca derivat din *iarnă* + suf. *-atic* (DA, DM), cf. dacorom. *văratice*, *tomnatic*, arom. *aușatic* „vieillesse”. Cu această valoare, sufixul *-atic* nu mai e productiv astăzi (cf. *Gramatica limbii romîne*, vol. I, 1954, p. 189).

LĂPTAR. — Deși toate dicționarele noastre îl consideră vechi (< lat. *l a c t a r i u s*), credem că e un cuvînt derivat pe teren românesc. Din punctul de vedere al ocupațiilor noastre țărănești, ca și al practicii păstoritului, nu-și avea rostul. În *schlmb*, s-a păstrat în *oi lăptări* „brebis laltières”, expresia fiind cunoscută în Munții Apuseni (arie izolată și conservatoare), față de *mlnzări* din alte regiuni de păstori².

MĂTURĂ. — E încă nelămurită etimologia acestui cuvînt. Lat. *m e t u l a*, dat de Alessio (cf. *m e t u l a < *m e t a* „cône, meule” CDDE 1074, DM), e depărtat ca sens. Ter-

¹ G. Giuglea, *Coincidențe et concordances entre le roumain et les autres langue romanes*, III, p. 39–42.

² Vezi G. Giuglea și G. Ivănescu, *Un cuvînt românesc de origine traco-dacă: dr. mlnzare, mlzără, mr. muldzare*, în „Studii și cercetări lingvistice”, X (1959), nr. 1, p. 105–112.

menul există și în limbile slave (srb., rus., ceh. *mella*) și în albaneză (*njetullë*) cu sensul din română.

MNERU (MIERIU). — În dacoromână sînt atestate numeroase variante ale acestui cuvînt (toate regionale, cf. ALR II, 3402) și derivatele *a (se) mieri* „a (se) învineți”, *mieri(i)ală* „albăstreală, sineală” [= vopsea]. Față de lat. *merus* „curat”, în românește *mieriu* e cunoscut cu sensul de „albastru deschis, azuriu” sau „albastru închis, vînat”. Evoluția semantică a pornit inițial de la sintagma „*cer curat*” adică „*cer senin*”, implicînd deci imaginea de „albastru”, cf. lat. *caeruleus* < *caeluleus* „albastru de culoarea cerului”. Vezi S. Pușcariu, „Dacoromania”, V (1929), p. 406—409.

MUȘCA. — Pentru originea formelor *cal.*, sic. *muzzicari*, nap. *muzzecarë* etc., ca și pentru rom. *mușca*, G. Alessio propune (după REW 5707) contaminarea *morsicare* + *mucceus* (respinsă de A. Graur, *BL* 106). Într-adevăr, *mucceus* ar fi dat în română *muș. De aceea credem că s-a pornit în mod just de la un *muccicare (CADE, DM), pe care noi l-am explicat recent ca apărut prin contaminare, din *morsicare* + **buccicare*¹.

NATURĂ. — E interesant că acest termen e foarte răspîndit în graiurile populare din dacoromână (mai ales sub formele *năturdă* și *nătură*), cu sensul de „temperament, fire” (vezi ALR I, chestiunea 1374). Personal, cunoaștem prima variantă, cu sensul de „forță, vigoare sexuală” (referitor la bărbați), cf. și *cal. natura* „genitali della donna” (G. Alessio, p. 35), *sp. natura* „partes sexuales” (J. Corominas, *Dicc. crit. etim.*, s. v. *nacer*). În limba română, ca și în toate celelalte limbi romanice, termenul este recent (din latina medievală).

NUMĂRA. — În legătură cu formele disimilate din dialectele italiene (*cal. luminata*, sic. *luminata*, vals. *luminaa*, log. *lumenada*),

¹ Vezi G. Giuglea și I. Stan, *Concordanțe lexicale între graiuri ibero-romanice și românești*, în „Cercetări de lingvistică”, V (1960), p. 60—61.

acest fenomen e cunoscut și în aragoneză (*lombrar* = *nombrar*, *lombre* = *nombre*) și în dacoromână (*lume* = *nume*, *linge* = *ninge* etc.)².

PUTEA. — E evidentă strînsa apropiere dintre diversele forme temporale ale verbului *romnesc* și cele *calabreze*, la care trebuie adăugată forma regională dacorom. *poțu*, care însă nu corespunde fonetic cu *cal.*, sic. *pozzu*.

PUȚI. — Alături de toponimicul v. *cal. Putente*, menționăm dacorom. *Pucioasa* (localitate situată lîngă o apă „pucioasă”, adică sulfuroasă).

RAMĂ. — Nu e atestat în dacoromână (cu sensul de „Zweig, Ast”). E vorba, probabil, de *ram*.

RIDICHE. — Observăm că lat. *rādīcula* ar fi devenit în mod normal în limba română *răziche. S-a presupus o formă *radlicla (> *radicla*) (G. Giuglea, „Dacoromania”, IV₂, p. 1554) sau o schimbare a cantității lui *i* (*i* > *ī*) (D. Macrea).

RÎNCHEZA. — În mod normal, lat. *rhonchizāre* ar fi devenit în dacoromână *runceza (apoi *rînceza). De aceea am putea admite o contaminare cu *necheza*, avînd același sens.

RĂRI. — E derivat, cu siguranță, pe teren romînesc, de la *rar* (cf. *lungi, mări, nețezi*, toate derivate de la adjectivele respective), cf. și M. Sala, *SCL*, 313.

RĂU. — Pentru concordanța între dialectele romînești și italiene privitoare la acest termen, putem cita multe alte exemple edificatoare dintr-un text abruzzez din sec. al XIV-lea³: *reu slatu* (= rom. *rea stare*); *lu reu homo* (= rom. *omul rău*); *ree parole* (= rom. *vorbe rele*); *ree lingue* (= rom. *limbi, guri rele*); *rea molie* (= rom. *muiere rea*); *la morte rea et dura* (= rom. *moartea rea*)⁴.

² Vezi Idem, *Ramón Menéndez Pidal, Poema de Yúçuf* (recenzie), în numărul de față al revistei, p. 214.

³ Vezi Camillo Guerrieri-Crocetti, *L'antica poesia abruzzese*, Lanciano, 1914.

⁴ Pentru alte concordanțe lexicale, extrem de interesante, cum sînt, de ex., *abr. quillo de sus* (= rom. *cel de sus* = *Dumnezeu*); *abr. da dentro e da fore* (= rom. *de-*

SĂRCINER. — Din motive de ordin fonetic, lat. *sarcinarius* nu poate explica formele dialectale dacoromâne *sărciner*, *sărcier*, *sărcer* etc., și din aceleași motive acestea nu pot fi derivate de la *sarcină* (cum propune M. Sala, *SCL* 313). Noi le-am explicat irecent, pornind de la *saricinii (< *sarire* „hacken, jäten”) + suf. -*arii*¹.

STÎNJEŢI. — Trebuie eliminate amîndouă explicațiile citate de G. Alessio (*stinginare și *extinguere*), întrucît nu avem nicaieri atestată o formă *stîngenii*. TDRG, CADE și DM îl consideră de origine slavă (< *sŭtęženŭ*).

STRĂIN. — E foarte dificilă și complicată lămurirea acestui cuvînt. Dovadă, între altele, numeroasele încercări făcute pînă acum de cercetători, pe care le respinge — pe bună dreptate — și G. Alessio. Dar *extraius (< *extra* + *-ius*), ca și *extraneum*, date de autor, sînt departe de a convinge, căci formele din limba romînă veche *stri(i)r(u)*, *stri(i)nr(u)*, *stri(i)n(u)* etc. se opun categoric, după părerea noastră. Cf. Al. Rosetti, *Ist. l. rom.*, vol. I, ed. a 3-a, 1960, p. 173.

SURCEL. — Forma romînească larg cunoscută e *surcea*.

ȚÎRȚIU. — Ținînd seama și de alte variante din graiurile dacoromîne: *terfi(i)u*, *tărfti(ă)*, *tărft(ă)* etc., ca și de abr. *terlseñe*, cal. *terzinu*, sic. *terzignu*, sp. dial. *terzón* etc., trebuie să presupunem o bază *tertianus (< *tertioneus?)².

TREMURICI. — Sufixul lat. *-iciu* m ar fi devenit în romînă *-iț* (cf. și cal., pugl. *tremulizzu*, sic. *trimulizzu*, romagn. *tremolizzo*). Cuvîntul e format, desigur, pe teren romînesc (A. Graur, *BL* 115; M. Sala, *SCL* 313), din *tremura* + suf. *-ici* (cf. *zgriburici*, *gldilici*, *izbici*, *linchici* etc.).

UMFLA. — Forma aceasta este relativ nouă, căci în limba romînească veche e cunoscut *infla* (cf. și *imbla*, *imble*). Din acest motiv nu e necesar să presupunem un prototip *unflăre. Rămîn interesante totuși inovațiile paralele între romînă și dialectele italiene: cal. *unchiari*, *uh'h'ari*; sard. *unchiari*, *unciari*, v. sard. *unflare*; abr. *umblă*, *umbră* etc. Pentru rom. *umple*, cf. sard. *umpire*, *umpriri*, prov. *umplir*.

G. Giuglea și I. Stan

H. MIHĂESCU, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman* (Comisia pentru studiul formării limbii și poporulul romîn, III), Editura Academiei R.P.R., București, 1960, 327 p. + 3 h.*

Al treilea volum din seria publicațiilor Comisiei este o lucrare filologică-lingvistică de mari proporții, care se impune prin inte-

resul ei deosebit pentru limba din acest teritoriu, pentru formarea limbii și poporulul romîn din romanitatea balcano-dunăreană și carpa-

nduntru și d-afară); abr. *admarmoriti* (= rom. *înmărmuriți*); abr. *non te pese* (= rom. *nu-ți pese*); abr. *restornati* (= rom. *răsturnați*) etc. etc., vezi G. Giuglea, *Coincidențe, concordances entre le roumain et d'autres langues romanes*, IV, în „Langue et Littérature”, 1948, vol. IV/1-2, p. 47-48.

¹ Vezi G. Giuglea și I. Stan, *Concordanțe lexicale între graiuri ibero-romanice și romînești*, în „Cercetări de lingvistică”, V (1960). Vezi și traducerea acestui studiu în „Revue de linguistique”, București, vol. VI (1961), nr. 1.

² Vezi G. Giuglea, *Concordances linguistiques entre le roumain et les parlers de la zone pyrénéenne*, Cluj, 1937, p. 20.

* Abrevierile bibliografice sînt cele utilizate de autor: ACMIT = *Anuarul Comisiunii monumentelor istorice*, secția pentru Transilvania (Cluj), 1926-1938. — AD = *Analele Dobrogei*, 1920-1938. — AE = *Archaeologiai értesítő* (Budapest). — AISC = *Anuarul Institutului de studii clasice* (Cluj), 1928-1948. — BASD = *Bulletino di archeologia e storia Dalmata* (Vjesnik arch. i hist. Dalm.). — BCH = *Bulletin de correspondance*

tică. Rezultat al unei munci dîrze și perseverente, utilizînd un imens material documentar și bibliografic rîspîndit în variate cărți și publicații, reviste, broșuri, colecții etc. În mai multe limbi europene, lucrarea este o valoroasă realizare a filologiei romîne în ultimele decenii. Autorul dovedește o temeinică pregătire în romanistică și istoria limbii romîne, excelentă și multilaterală orientare în bibliografia filologică-romanistică ale cărei rezultate sînt puse la contribuție în chip exhaustiv, paralel cu utilizarea justă și judicioasă a materialului documentar, în primul rînd literatura romană și cea tîrzie provincială (importantă pentru limbajul popular al oamenilor din provincii) și (cu mici excepții) a documentelor epigrafice din imperiul roman și din provinciile dunărene. Necesitatea de a grupa într-o monografie cunoștințele și informațiile despre limba latină-romană în provinciile dunărene și a le studia sistematic, comparativ, este evidentă la fel ca și utilitatea deosebită a unei asemenea lucrări pentru cunoașterea romanității balcano-carpatică, deci pentru elucidarea etno-genezei romînilor.

În lucrarea lui H. Mihăescu, materia e prezentată sistematic, expusă limpede, considerațiile filologice-lingvistice și istorice sînt interesante și ingenios formulate, totul fiind elaborat potrivit unui plan de ansamblu bine încheiat, orientat după lucrări clasice în

acest domeniu. Sub acest aspect se poate spune că monografia este deplin reușită, cum era de așteptat din partea unui eminent latinist și romanist; înclt nu rămîne aproape nimic de obiectat, relevînd în schimb stilul corect, precizia formulărilor, pregnanța concluziilor, afară de puținele cazuri cînd exemplificarea și demonstrațiile sînt afectate ori făcute neprobabile de exemple nereușite alese sau ireale, cauzate de unele deficiențe ale documentării în bibliografia epigrafică și în materialul epigrafic însuși. Pentru o justă și integrală utilizare a formelor de limbă populară (a „faptelor de limbă” după formula expresivă și favorită a autorului) era necesară cunoașterea directă a tuturor inscripțiilor ieșite la iveală pînă acum, nu numai după publicațiile respective, care (mai ales CIL) sînt adesea defectuoase, cu erori de lectură; dacă autorul nu avea puțința de a controla direct pe piatră inscripțiile ce nu au lectura garantată de specialiști ori de fotografie, putea și trebuia să se adreseze colectivelor și cercetătorilor care se ocupă cu asemenea materiale, să apeleze chiar și la muzeele regionale și raionale din țară care au abundente materiale epigrafice romane. Asemenea postulat nu este un „plum desiderium”, ci o necesitate ce se putea relativ ușor satisface în condițiile de muncă științifică organizate de puterea populară în țara noastră, în primul rînd prin colectivele Academiei R.P.R. Era important a se cunoaște toate textele epigrafice și chiar fragmentele care pot să ofere fapte de limbă populară, avînd în vedere sarcina obiectivă, puținătatea datelor concrete conținute în inscripții, care sînt redactate după șabloane, cu expresii și formule stereotipe, „lapidar” și laconic, potrivit cu destinația, mijloacele și mentalitatea omului antic, cu condițiile sociale și materiale-tehnice în societatea sclavagistă, în care limba maselor de jos ale populației, cu formele ei specifice, rareori ajunge să fie cuprinsă în scris.

Observațiile ce urmează privesc în primul rînd detalii, considerînd că acestea nu sînt lipsite de semnificație, de un rost precis într-o

hellénique (Paris). — BR = *Budapest régiségei* (Budapest). — CGL = *Corpus glossariorum Latinorum*. — CIL = *Corpus inscriptionum Latinarum*. — CL = *Convorbiri literare*. — Dolg. Cluj = *Dolgozatok-Kolozsvár* (Cluj). — GMDS = *Glasnik muzejsk. društva Sloven*. (Ljubljana). — IBAI = *Izvestiia bălg. arch. Instit.* (Sofia). — JÖAI = *Jahreshefte des österr. arch. Instit.* (Wien). — MCA = *Materiale și cercetări arheologice* (București). — Proc. = *Procopios din Caesarea*. — RA = *Revue archéologique* (Paris). — RIR = *Revista istorică romînă* (București). — RP = *Raskopki i proučevanija* (Sofia). — SCIV = *Studii și cercetări de istorie veche* (București). — SCȘ = *Studii și cercetări științifice* (Iași). — VAHD = BASB.

lucrare eminamente filologică, deci importante întrucât din ele se stabilesc fapte și legi în lingvistică și în istorie. Documentarea epigrafică are unele goluri și nepotriviri, mai ales privind teritoriul țării noastre și care, neîndreptate, ar influența negativ asupra lucrării în ansamblul ei. Rectificând unele scăpări, întregind mici lacune ori date, citate și nume imprimate inconsecvent, se va contribui cu mici amănunte la îndreptarea lor, la îmbunătățirea lucrării, al cărui fond și utilitate nu scad prin asemenea mărunțișuri; iar importanța și interesul ei pentru limba și poporul român sînt evidente oricui. Spre a fi utile și mai ușor utilizate de cercetători, observațiile sînt expuse în ordinea paginilor lucrării.

Cu vînt înainte (p. 5—7) explică planul și felul cum se înțelege rezolvarea sarcinii, în baza inscripțiilor și textelor din primele șase veacuri ale erei noastre. La p. 5 „numărul inscripțiilor latinești din provinciile dunărene e de aproximativ 20 300”, dar la p. 44 „de aproape 21 100”, diferența de 800 nu este explicată.

Bibliografia (p. 9—21) este un repertoriu de o bogăție (306 titluri) și varietate impresionantă; dar forma scrierii și felul cum sînt utilizate unele lucrări prilejuiesc cîteva obiecții. În primul rînd, nu toate operele citate sînt folosite just în corpul lucrării ori nu sînt citate consecvent; astfel, monografia arheologică a lui Florescu, *Capidava* (București, 1958), cuprinzînd (p. 74—123) tot materialul epigrafic (49 piese) din această importantă localitate dobrogeană, e menționată cu numele la p. 11, dar apare citată numai de 4 ori (p. 110, 111, 172, 217), în locul ei fiind utilizate publicații anterioare (CIL III, Dacia, Istros, RIR, AD; uneori aceeași inscripție *capidavensă* e citată după două din aceste reviste, la p. 72, 85, 199, 200, 216, 235, 249 după RIR X 167, la p. 77 și 114 AD XVIII 24, iar la p. 175 după AD XVIII 24 = RIR X 167). Marea monografie ungurească *Intercisa* (cu întreg materialul epigrafic din localitatea romană cu același nume de la Dunapentele) se menționează la p. 14, dar în lucrare nu mai e citată (în schimb: CIL III, AE, AH). *Itineraria* e scris și „Iti-

nera” (p. 9, 14, 20), iar abrevierile nu sînt peste tot utilizate economic și consecvent; de ex. AUXENT., PALLAD. RAT., VICTORIN. (p. 10, 17 și 21) sînt repetate și explicate pe larg la p. 45 ș.a. IORDAN utilizat la p. 14 pentru a indica doi autori (unul din sec. VI, altul din sec. XX c.n.); Iordanis, *Rom. și Gel.* e citat cînd direct după aceste opere, cînd după Werner (apud Werner), ori „ed. Mommsen” etc. MACREA (p. 16) e citat la p. 186 cu titlul *Activitatea muzeelor*, 1956, p. 113. PÂRVAN e scris PÎRVAN, deși grafia acestui nume (după convenția arheologilor) nu a urmat regulile noii ortografii și se scrie mereu cu d. RP e menționat la p. 18 numai vol. I (Sofia, 1948), dar în corpul lucrării se citează vol. III la p. 12, 65, 104, 168, 186, 187, 208, 260, ca și vol. IV (1950) la p. 195; RUSSU, *Dej* (p. 18) e citat *Activitatea Muzeelor*, 1956, la p. 129 și 229. Din repertoriul bibliografic lipsesc unele publicații, ca CIL XVI (diplomele militare, 1936 și 1955), ghiduri de muzee (ex. *Führer durch das Staatsmuseum in Zara*, Wien, 1912) ș.a. Inscripțiile din vol. III al CIL sînt citate de obicei de către autor prin singura cifră arabă de ordine (991, 14 306, 14 406 etc.) fără a menționa că e vorba de CIL III; pentru economie de spațiu și de timp soluția, expeditivă, ar fi convenabilă cu condiția să fie lămurit acest „secret” pe care cei mai puțin avertizați nu-l înțeleg și cu care nici autorul însuși nu este consecvent: la p. 158 citează „CIL III 1753”, la p. 185 „CIL III 7960”, p. 188, 214, 237—265, ca și la citarea tabelor cerate din Dacia. Uneori textul inscripțiilor nu e reproduș după criteriile curente în epigrafie și lingvistică, adică punînd între paranteze rotunde literele din cuvinte prescurtate, întregite („dezlegate”) de epigrafist (care nu figurau inițial pe piatră, de ex. *D(is) M(anibus)*), iar în paranteze [ ] cuvintele ori literele ce lipsesc, tocite, rupte etc., dar care erau scrise pe piatră (de ex. [si] *quis su[per volue]rit* etc.; decl nu (*ec)clisia*, p. 61, ci [*ec]clisia*, nu (*depo*)setio, ci [*depo*]setio). Fără asemenea discriminare netă, nu se poate cunoaște forma genulină a textelor epigrafice.

Introducerea (p. 23–56) prezintă cadrul geografic, etnologic, lingvistic al teritoriilor dunărene și premisele romanizării. Relevând rolul romanizator al armatei romane, se menționează alături de legiuni o singură dată (p. 23) formațiile auxiliare (cohortes, ale, numeri); în alte locuri (p. 24, 26, 28, 29, 32), unde era necesar, nu se accentuează numărul mare și importanța acestor formații. În ce privește Dalmația, se spune (p. 24) „romanizarea a progresat repede, dar n-a pătruns adânc pe continent, deoarece comunicațiile din interior erau anevoioase și terenul muntos, iar populațiile locale s-au împotrivit romanizării. Partea de răsărit a Dalmației până la râul Drina a rămas aproape neatinsă de influența Romei”; cu această afirmație nu putem fi de acord: romanizarea teritoriului din interiorul provinciilor a fost uniformă peste tot, atât la vest, cât și la est de Drina. — La provincia Pannonia era necesar să figureze pentru documentare cartea lui A. Graf, *Übersicht der alten Geographie von Pannonien* (Budapest, 1936). — P. 29 „În 159 a fost divizată în Dacia inferior și Dacia superior, iar după 168 a fost din nou împărțită în Dacia Malvensis, D. Apulensis și D. Porolissensis”; datele nu corespund: se știe că în 119 s-a făcut împărțirea în două (Dacia Superior și Dacia Inferior), înainte de a. 133 [nu la 158] în trei districte. — P. 30 „sub Iustinian imperiul de răsărit a ocupat o porțiune de teritoriu din stînga Dunării, în fosta provincie Dacia”. Dar asemenea „reanexare” s-a făcut încă mai înainte cu două veacuri, sub Constantin I (D. Tudor, *Olt. rom.* 3, 1958, partea VII „legăturile romanismului din Oltenia cu sudul Dunării; activitatea lui Constantin c.m. la nord de Dunăre”). — P. 38 „pe timpul lui Attila un sol împărătesc din Constantinopol, Priscus Panites” — în dezacord cu p. 68 „PRISCUS PANITES, frgm. 8, Constantinople, sec. VI”; ambasada romano-bizantină, la care a luat parte și Priscus, la Attila a avut loc în a. 448. — P. 39 „cel dintîi grec ajuns împărat la Constantinople a fost Maurikios (582–602), cu el a început seria împăraților de origine grecească, armeană și isauriană”; dar această „serie” greco-armea-

no-isauriană e întreruptă de Focas (602–610), de obârșie tracică, centuron din trupele Moesiilor. — P. 40 „limba illyră nu se știe bine din ce grup făcea parte”; e cu siguranță de tip satez, strîns înrudită cu traca; înșirarea de populații (nota 2) trebuia făcută după apartenența etnolingvistică: celto-pannoni, illyri, traci, dar în acest tabel nu pot figura „illyri” și „traci” care nu sînt triburi, ci grupe de triburi. — P. 41 „goții împreună cu alte neamuri germanice au pătruns în Dacia și au stăpînit acest teritoriu între a. 238–375”; dar înainte de evacuarea militar-administrativă (a. 271) nu poate fi vorba de stăpînire gotică în provincie. Juste, ponderate sînt considerațiile cu privire la limba populară („vulgară”) latină (p. 46–56), confruntînd toate opiniile celor mai de seamă romaniști. Despre metoda „reconstrucției” latinei vulgare cu ajutorul materialului care lipsește în documentarea antică (literară ori epigrafică), dar e păstrat în limbile romanice (metodă preconizată de Meyer-Lübke; combătută de Ed. Seelmann, la 1890, calificînd-o „Konstruktionslatein” și „Phantasielatein”), autorul afirmă (p. 50): „timpul a arătat că metoda reconstrucției nu putea fi continuată și însuși Meyer-Lübke și-a revizuit afirmația din tinerețe. Numeroasele inscripții descoperite de atunci încoace au îmbogățit mult cunoștințele noastre privitoare la limba comună a Romei”. Totuși, izvoarele literare-epigrafice antice nu conțin și nu vor putea să ilustreze niciodată întreg materialul lexical, pe care-l avea limba romanică în diferitele zone de romanizare, iar reconstrucția de forme și cuvinte rămîne mereu necesară. În cazul limbii române se poate afirma că întreg conținutul ei latin-romanice „ereditar” (anteslav) este de factură romanică, existent în graiul provincialilor din care s-au format mai tîrziu românii; iar în sens mai larg chiar și elementele eterogene, zise „albaneze” și nealbaneze provenite din substratul trac (illyr?) și intrate (asimilate) mai tîrziu în latina balcano-danubiano-carpatică au devenit elemente „romane”, în aceeași măsură ca unele cuvinte de origine celtică (*braca, camisia* etc.), ori germanică (*nastilo, lubrucus*), generalizate pe

cea mai mare parte a „Romaniei”, inclusiv zona carpato-balcanică (*Imbrăca, cămașă; nasture, utureac* etc.). Încît în această privință, autorul împreună cu alți romaniști trebuie să fie mai concesiivi față de metoda „reconstrucției”, care, dacă e menținută în limitele faptelor de limbă verificate și nu se lasă derutată de fan- tezie, nu duce la „Phantesielatein”. „Popula-țiile băștinașe au fost foarte variate și au vor- bit limbi deosebite; învățînd limba latină ele au păstrat în mod neîndoios anumite deprin- deri moștenite, mai ales în pronunțare, ori au folosit cuvinte specifice în legătură cu traiul și ocupația lor” (p. 53); este o formulare prea scurtă și expeditivă a problemei elementului autohton în lexicul românesc, de mare impor- tanță pentru istoria limbii și etnogeneza romî- nilor, iar soluționarea ei nu poate fi neglijată ori minimalizată de romanistică.

După asemenea generalități necesare se trece la studiul materialului de limbă din provinciile dunărene, conform compartimen- telor gramaticii (fonetica, morfologia, sintaxa, lexicul), unde competența autorului filolog și latinist-romanist a dat un tablou amplu și deosebit de instructiv al formelor și elementelor limbii populare din această zonă. Cu toate că e prudent și rezervat în privința valorii gra- maticale a diferitelor grafii din inscripții, a acelor variante de limbă frecvente în vorbirea și scrierea populară de pretutindeni, autorul nu contează în suficientă măsură pe greșeli de lapid (de inciziune, din partea pietrarilor, uneori prea puțin instruiți din punct de vedere al gramaticii), ci mai mult pe o pronunțare realmente populară, vie; la fel cu greșelile de copist (manuscrise, inscripții păstrate numai în manuscris, originalele pierdute), din care au rezultat multe „accidente de limbă” sau cala- mbururi ale unor agramați provinciali ori copişti ignoranți din evul mediu. Era necesar a insista mai mult asupra acestei realități, importante în judecarea faptelor de limbă, ca și mai multă exigență critică față de formele „divergente” ce prezintă unele inscripții și care nu sînt adesea decît erori ale copiştilor ori „epigrafiștilor” improvizati.

Fonetica (p. 57—119), p. 61 (*ecclisia* 9666, (*ecclisiae* 13142, e de fapt [*ecclisia* etc., nu cu semnul abrevierii ( ) ce nu poate figura la început de cuvînt și care e o transcriere in- consecventă cu ( ) în loc de [ ] frecventă în lucrare; VAHD LVI (1952) este LIV (1952). — P. 63 „*vetranus* JÖAI XXVI (1930), B. 68, Stobi, a. 119; SPOMENIK LXXI (1931) 44 Gradsko, sec. II”; este una și aceeași in- scripție publicată de două ori JÖAI XXVI 68 = Spom. LXXI p. 44; Stobi (nume antic) = Gradsko (numele modern slav al satului cu ruinele orașului Stobi). — P. 65 „Tudor, nr. 336, Racovița, Rîmnicul Vlci” e Jidava, r. Cîmpu-Lung Argeș. — P. 68 „alte regiuni: Βούβο, alături, de Βῶβο, la Menand. Prot. frg. 8”; dar comandantul romano-bizantin Βόνυς (*Bounos*) era din Moesia, descendent al moeso-romanului Vitallanus, ca atare forma numelui său poate servi pentru exemplificarea limbii din provinciile dunărene, nu din alte regiuni; la fel *Promoutos* alături de *Promotus* (Priscus), — P. 75 „Bithinum 1321”, de fapt 1324; „12567 Apulum”, de fapt Micla (Veșel). — P. 76 „*Auchariae*” este *Anchariae*. — P. 77 „*eternalis* 12 545” e numele *Aur(elius) (A)eter- nalis*. — P. 93 „Δομεντζιολος la scriitorul Theoph. Simoc., sec. VII”, numele *Domentiolus* apare în sec. VI, la alți scriitori bizantini; *Domentzia* în dinastia moeso-romanului Focas (602—610). — P. 96 „*Herguli-Herculi*, CIL III p. 1 017” e formă greșit citită de un anti- car cu numele Iakossich în inscripția CIL III 1573 a, înregistrat în CIL III p. 1 017 „ad n. 1 573a, Iakossich sic: HEARGVLI. SANC.TO YCHES/AC (etc.)”, în loc de HER- CVLI SANCTO EUTYCHES ACT (etc.) cum au citit alții; încît „varianta” lui Iakossich nu e de luat în considerare, nu poate proba nimic pentru limba din Dacia. — P. 97 numele de localitate Λουτζολο (Proc. *De aed.* IV 4) = *luciolus „Ilcuricii”, la p. 156 este explicat just ca *Luciolo* (*castellum*), soluție indicată de numele propriu destul de frecvent *Luciolus*. — „C transformat în t: *a(vun)lulo* = *av[u]n[c]u- lo* BR VII (1900) 60”, inscripția, publicată în CIL III 15 172 KE IT A/ITVLO pare a fi de citit [*lutilo*, deci nu cu t în loc de c. — P. 101

„*Tsinuae fr(atri)*”, pe piatră e *Tsinnae*. — P. 111 „*Coceius = Cocceius* IBAI XVI 286; SCIV I 1950, 128; CAPIDAVA I 74” e o singură inscripție de la Capidava (publicată de trei ori de Florescu), nu trei exemple de numele „*Cocelus*”. — P. 112 „*s = ss, Dasius 917, Bisius 1266*”, sînt nume illyre, ce se scriau cu unu sau doi *s*, nu dovedesc nimic pentru limba populară latină. — „*Comcesu = Concessus 7677*”, pe piatră este COMCESVS. — P. 114 „*tredece = Τρεδεκετιλιους* Proc. De aed. III 2, 124” ar putea fi în legătură nu cu „13” și cu numele teiului (*tilia*), ci cu numele propriu roman *Caecilius*(?). — P. 115 pentru *-m* final notat uneori în inscripții prin *-n*, trebuie adăugate două exemple din Dacia tilului AE XXXV 1915, p. 45, nr. 6 Potaissa și [c]un *Valeria Vindia* CIL III 1082 Apulum.

Morfologia (p. 121–152), p. 126 „*Sitae = Sitae 8442, SPOMENIK LXXI (1931) 106*” este aceeași inscripție, nu două exemple. — P. 128 „*ut m(ensis) I(unii) decimo Kallendas parentetur* BCH LIV (1930) 376–391, RA XXXVI (1932) nr. 21, Philippi” e inscripție latină cu litere grecești, publicată în BCH, reprodușă în RA (Ann. épigr.). — P. 129 exemple de substantive decl. II cu *-us* în loc de *-er* să se adauge *Gaius Aurelius Alexandrus* CIL III 7532, Tomis. — P. 130 „*Ἀργενταρες = argentarii* Proc. IV 4” corespunde formei lat. *Argentaria* „mine de argint”. BCH LIV 376–391, RA XXXVI nr. 21 este inscripția semnalată supra ad p. 128. — P. 131 „*princeps adsignato = principe 1322, Ampe-lum*”, pe piatră în ligaturi abreviat e *princeps*, cum scrie corect și autorul la p. 154. — P. 132–133 „numeroase nume proprii în *-o, -onis, Baracionis, Batonis, Adnamatonis, Bardonis* etc.; unele din aceste nume erau de origine tracă, illyro-pannonă sau celtă și se declinau probabil cu *-n* și în limba lor de acasă”; de fapt majoritatea acestor nume sînt illyre, celtice, panonice (era necesar a fi separate după originea etnolingvistică, nu după provincii și teritorii unde apar), teme indo-europene în *-n* adaptate la declinarea III latină. „*Vimoni*” p. 132 imprimat greșit pentru *Virnoni*. — P. 137 „comparația prin perifrază se realizează

cu ajutorul particulelor *magis, plus* la comparativ și *bene, super, valde* la superlativ”; singurul exemplu pentru asemenea funcție a lui *super* nu e bine ales: „*super infelix pater 1474*” e *P. Ant(oni)us Super infelix pater* (CIL III p. 1 067, 1 104, 2 335, 2 413). — P. 144 „forme variate ale indicativului perfect de la *ponere* ... deoarece acest cuvînt era foarte des folosit în toate straturile sociale...”, explicația frecvenței lui *ponere* în inscripții (ca „foarte des folosit...”) nu e cea justă, el nu era folosit mai mult decît o cerea funcția lui și nevoile vieții sociale; e frecvent în inscripții din cauză că era un element necesar exprimînd în formule consacrate motivul pentru care epigrafele erau făcute, „puse”, cele votive-religioase, funerare etc. — P. 145 „*posierunt 860, Napoca, între a. 139–161; JÖAI V (1902), B. 98*” este o singură inscripție din Cluj re-luată și ilustrată cu un desen în JÖAI. — P. 149 „*sufflux -anus (-ianus)* — în numele de domenii și sate din provinciile dunărene, Pannonia *civitas Bassianis, Donatianis, [G]ermaniciana[r(um)] 3 228*”; în această inscripție nu e vorba de localitate, ci de *vexillationes leg(io)-num* [G]ermanicana[r(um)]. — Πορμισαῶνα Proc. IV 1, 32 identică cu *Romasiāna = Remesiana* ITIN. BURD. 566, 6; trebuia menționat o singură dată, la Moesia Superior. — „*Vico Narcis(s)ian(o)* SCIV I 1 (1950) 471” este SCȘ (Iași), I (1950), p. 471. — P. 150 „sufixul *-ellus = agellus, arcella* (Dalmția); alte regiuni *monticellus, catellus* Gallia; *porcellus* sec. IV–V, Italia”; acest cuvînt există și în Dacia, CIL III p. 953, cer. XV *porcellum*.

Sintaxa (p. 153–182). P. 157 „*ad impetum lippitudinis, ad veleres cicatrices, 1630; ad caligines, ad aspri(tudines) et genas callos, ad clari(latem)*. DOLG, Cluj, IV (1913), 252, Gîrbou”; sînt două inscripții în litere negative (prima CIL III 1636, nu 1630), „stampile de oculist”, descoperite în Dacia, dar importate din alte provincii, probabil din Gallia, unde asemenea materiale epigrafice sînt mai numeroase. Util era să fie citată măcar lucrarea cercetătorului român dr V. L. Bologa, *Interpretarea medicală a celor două stampile de oculiști din Dacia superioară*, în AISC

II 1936, p. 219–222. — P. 171 „*templum fecit solo* AE XXVI (1906), 327 Dacia” inscripția e cea publicată în CIL III 7954, reprodusă de G. Téglaș în AE (fără să știe de apariția ei în CIL III, la a. 1889); trebuie citat CIL, nu AE.

L e x i c u l (p. 183–236). După interesante și utile considerații generale asupra elementelor lexicale din limba populară și din limba romanică orientală (romîna), se dă un tabel de „cuvintele latinești întâlnite în inscripțiile și textele din provinciile dunărene, ținînd seama de răspîndirea lor de la apus spre răsărit și de la sud spre nord”. Tabelul nu este complet, ceea ce diminuează valoarea și utilitatea lui. Era necesar, cu un efort în plus, a întocmi un repertoriu complet al tuturor elementelor lexicale ce apar în textele din provinciile dunărene, care în chip firesc conțin numai o mică parte a vocabularului uzual în această zonă de romanizare. Nu e posibil a da aici toate întregirile necesare; vor fi semnalate numai cîteva adăuguri și rectificări de cuvinte: *acelum*, CIL III, p. 953, cer. XV; la p. 186 „*adiut(or)* AISC I, 1 (1928–32) 87”, era necesară scrierea completă a termenului *adiut(or) tabul(ariorum)*; la „*adiutorium* «ajutor»: Cass. Fel. 48; 55; 66” trebuie adăugat exemplul din Dalmația (Asseria) *adiutorio Aetoris et Ceuni* „cu ajutorul lui Aetor și Ceunus”, *Führer Mus. Zara* (1912), p. 44–45. — P. 188 să se adauge *agnus*, CIL III p. 953, cer. XV (*agnos* acc. pl.). — P. 190 „*avius* «bunic», 14544, Moesia super.”, are și forma femin. *avia* în inscripții (CIL III p. 2599). — P. 192 „*branca* „labă”: *branca ursi, lupi*; păstrat în expresia *a da brlnci* DENSUSIANU I 196”; în romîna există cuvîntul popular *brlncă* „mlînă” (Pușcariu, *Etym. Wb.* nr. 220; Candrea-Dens. *Dicț.* nr. 182), nu numai în „a da brlnci”. — „*Bubalus* „bour”, *Caput Bubali*, Dacia; *Bubalus* 1527, nume propriu, Dacia”, al doilea exemplu e CIL III 1042, Tib. Iul(ius) *Bubalus*. — P. 195 „*centonarius* „croitor, cîrpați”: BASD XXXVII nr. 4675”, *centonari* erau și meșteșugari fabricanți de *centones*, un fel de pături (cuvanturi) care îmbibate cu apă se întrebuntau ca mijloc de apărare contra incendiilor; deci niște pompieri, care la Apulum aveau o

asociație (*collegium*). — P. 196 „*cerea* băutură de cereale, CL XL (1906), 1023, Salsovia”, inscripție reluată și comentată pe larg în *Archiv für Religionswiss.* XIX (1916–9), 324, citatul trebuia adăugat. — „*Cernere* „a cerne”: 1537, *Sarmizegetusa*”, inscripția e dată la p. 242 cu traducerea corectă *cernis* „vezi”. — *Convetranus* JÖAI XXX B. 41–42. — P. 199” *vixit convirginio ann(is)* XII RIR X 167, sec. IV”; la p. 200 e sec. III, la p. 216 și 235 din nou sec. IV. — Să se adauge *culina*, CIL III 2811 Scardona, 7954, 7960 *Sarmizegetusa*. — „*Culminaris* „înalt, înălțat”, despre zeu, probabil Iupiter: 10 303, Intercisa; GMDS XIV (1933) 11, Carniolia”; *Culminalis* este un epitet (în mai multe inscripții din Noricum și Pannonia) al lui Iupiter adorat pe înălțimi (movile), pe „culmi”. — P. 202 la *dominus, domnus* trebuia adăugată dedicația *Domno et Domnae*, CIL III 7671 Potaissa (cf. AISC II, p. 213). — *Ducenarius* „numele unei demnități”, mai frecvent în inscripții, era un procurator, intendent cu „salar” anual de 200 000 sesterți — „Cuvîntul *dumus* e atestat la Tomis, AD 1937, p. 15, 72”; de fapt în I. Micu, *Călduza* muzeul Constanța, anexă la revista AD 1937, p. 15 — *Dunc* apare și în CIL III 8 425. — P. 204 „*vixit annos* XX, *fecit in Dacia an(nos)* V, 1593 Dalmația”, inscripția e din Dacia (Romula). — P. 205 „*fo-caria* „femele de lângă vatră sau foc, soția legitimă sau nelegitimă a soldatului roman”: cuvînt răspîndit în provinciile dunărene CIL III p. 2 012”; dar se pare că inscripțiile din zona dunăreană nu-l atestă, în CIL III p. 2012 apare numai citatul COD. IUST. V 16, 2 „*milites meos a focarilis suis... spollare nolo*”. — „*Λουποφάντανα* = *Lupo fontana* „Fîntna lupului”, Proc. *De aed.* IV 4, 3, lângă Remesiana, în Pannonia superior”; traducerea mai verosimilă e „Fîntna lui Lupus”, a unui personaj cu acest nume (*Gesilafossaton, Mutzianicastellon* etc.); topon. *Lupofantana* indică existența formei populare *fantana*, care explică mai ușor pe *fîntînă* decît clasicul *fontana*; Remesiana era în Moesia Superior. — P. 206 „*frontalis* = *frontale* „fronton”, 7960 Dacia, neatestat aiurea”; trebuia menționat rom.

fruntar „o curea din față a căpăstrului; frontispiciu, fațadă etc.” (Candrea-Dens. nr. 658 din **frontarium*, sau *frontale* CGL II, 348, 419). — P. 207 „*iacere* „a zăcea, a fi înmormântat”: 6399, 9527 etc.; e foarte răspândit în inscripții în tot imperiul, ILCV III p. 534”, ceea ce e firesc, de așteptat, potrivit funcției lui de a exprima noțiunea „a fi, a zăcea” redată pe inscripțiile funerare (majoritatea textelor epigrafice antice). — P. 209 „*ob pietatem ipso-rum*. AE XXV (1906) 327, Dacia”, e CIL III 7954, reproducă în AE XXVI, p. 327 (cf. supra, ad p. 171). — 210 *lapidarius* „pietrar”, de adăugat exemplul: Paulovics, *Dacia* (1944), p. 83, Cristești, r. Tg. Mureș. — P. 211 *librarius* „scrib, contabil” să se adauge ex. CIL III 885 și p. 2505 index. — „*Longus* „lung”: Λογγύαβα Proc. De aed. IV 4”, toponimicul nu conține adj. *longus*, ci e un derivat din numele propriu *Longus* ori *Longinus*, ca „eponim” al unei localități. — P. 212 „*Mamulo* 7812”, pe platră e *Manumulo*. — P. 213 *mansio* „casă, clădire, stațiune de poștă”: *Haec domus, haec mansio* etc.; dalm. *mošun(a)*, srb. — cr. *mošun*, fr. *maison*”; era necesar a menționa rom. *mas* „Schlafstelle” (a rămîne de mas etc.) din *mansum* (cf. infra ad p. 278; Pușcariu, Candrea-Dens. nr. 1129). — P. 214 „*Metrop(olis) dicatissima* 1175, Apulum”, inscripția e adusă în evul mediu din ruinele Sarmizegetusului romane, care este „metropolis”, nu Apulum. — P. 215 *monomachus* „care se bate într-o luptă singulară”, JÖAI XXI–XXII B. 160” e tradus după fr. „combat singulier”; trebuie redat prin simplul „gladiator”. — P. 216 *natus* „copil, odrasla”, de adăugat forma *natis* CIL III 914 Potaissa (citată la p. 130). — P. 217 *nurus*, *nura* se putea adăuga exemplul GDMS XIV 1933, p. 6 = RA 1933 (Aep.) nr. 69 *nuro*. — P. 218 „*pagus, praef(ecl)us pag(i) Acuensis*, 1405 = 7847, AE XXXII (1912) 55, Dacia”, sînt doi *pagi*: *praef(ecl)us pag(i) Acuensis* (AE XXXII 55, *Geni(o) pag. Mic(iensis)*, T. Aur. *Primanus mag(ister) pag(i) eiusdem*, CIL III 1405 = 7847. — „*Parentetur* BCH LIV (1930) 376–391; e vorba de o asociație destinată să aibă grijă de sărbătorirea morților, numită *rosalia*”; dar nu „aso-

ciație”, ci o fundație (sumă de bani) destinată să asigure celebrarea *rosaliilor* (cf. supra ad p. 128). — P. 219 „*pascuum*, SCIV VII (1956) 9” este *Studii și cercetări de istorie*, Cluj, VII (1956) p. 9. — P. 220 „*perausare*, înțeles necunoscut, BCH XXIV (1900) 248”; cuvîntul „*perausare*” ar fi o raritate, unicum; lectura poate să fie reală (*PERAVSAS*), dar o eroare de lapidic e ușor de admis; inscripția e publicată în CIL III 14406a cu observația „*fortasse legendum titulo nestro, dum leges et repausas*”, deci o formă a lui *repausare*, rezultată din eroare de inciziune, nu ca pronunțare populară; autorul român scrie la p. 255 „*perausas*” și traduce „mai prinzi la inimă”. — P. 221 a se adăuga *porcellus*, CIL III p. 953, cer. XV, Dacia. — P. 222 „*pupillus* „copil”; 2858, 7650”, se adaugă CIL III 13053 și MCA II p. 611 (nume propriu). — Kobaceveț este Kovacevți. — P. 225 „*Romaniana* castru militar lângă Serdica”, militar e de prisos, toate castrale fiind militare. — P. 226 „*salinae* 1209, 1363, ACMIT II(1929) 308”, se adaugă ACMIT II p. 311 (din Sînpaul, r. Odorhei). — P. 227 *scribere* e atestat în mai multe inscripții, în Dacia CIL III 870, 1635, 4 etc. — „*Scrofulae* „umflătură”: I(ter *scrofularum velustate* (e)l *incursu Danuvi c(o)ruptum* JÖAI III (1900), B. 149”, e reluată în CIL III 13813 [i]ter *Scrofularum*, nume de localitate, nu apelativ „umflătură”. — P. 228” *serenus* „vreme frumoasă” MAXIMIN. 13, p. 69”, cf. localitatea *Campus Serenus* în Tracia, sec. IV. — P. 229 „*societas* „însoțire, nuntă”, IORDANIS Gel., 160”, se adaugă *societas danistaria* CIL III p. 950 (*danistaria* explicat de autor, p. 200 „casă de împrumut pe amanet”). — P. 230 „*speculator* „informator la flotă”, σπεκλατόρι Ποντικῶ SCIV VIII (1957), 208, Tomis”, traducerea dată se potrivește numai la acest „speculator pontic”; în general, *speculator* (cf. CIL III p. 2507) înseamnă „ofițer (gradat, conducător) al serviciului de informații”. — P. 231 „*tilius* „tei”, Proc. De aed. IV 4 Τρεδετενιλιους = *tredecim tilius*”, traducerea nu e sigură, ar putea fi și numele *Caecilius*(?). — P. 232 „*Theophanes Confessor* ediția C. De Boor, la PHILIPPIDE I 506–6”, dar Philippide citează

„Theophanes confessor pag. Paris. 218”, neștiind de ediția lui De Boor, care trebuie citat direct, fără referință la Philippide (documentare învechită). — P. 235 „viator „curier” 792, Dacia”, e nume propriu *Montanius Viator* nu apelativ; alte exemple de cognomen *Viator*: CIL III p. 2417 etc. — P. 236 „cuvîntul *vissire* a fost atestat pînă acum numai în glose”, firește: nu e de așteptat să figureze în inscripții votive ori funerare; poate mai curînd în graffiti pompeiani ori zgîrieturi pe ziduri sau cărămizi.

Cîteva inscripții și texte din provinciile dunărene (p. 237—265) constituie o antologie epigrafică și literară balcano-dunăreană, interesantă, utilă și necesară; textele sînt urmate de traduceri românești și comentarii. Dar materialul epigrafic din această colecție nu e utilizat peste tot după cuvîntul la tratarea limbii latine din zona dunăreană, în paginile precedente, unde nu se face nici o trimitere la textele reproduse integral și comentate la p. 237—265; nici chiar în cadrul „antologiei” nu se face vreo referință de la un număr la altul, de ex. inscr. de la p. 249 nr. 258 (= CIL III 10716) e citată la p. 252 ca „CIL III 10716”; nr. 259 e citată la p. 251 ca „RIR X 167”; nr. 272 BCH XXIV 248 = CIL III 14406a e citat în paginile precedente numai după BCH ș.a.m.d. — P. 238 „Kavieretium și Kartum par a fi fost localități apropiate sau cartiere din Alburnus Maior”, *Kavieretium* e localitate din Dalmația, *Kartum* din Dacia (*Cercetări de lingvistică*, Cluj, II 1957, p. 245, 247). — P. 241 și 242 „Sarmizegetusa (azi Grădiștea, reg. Deva)” este Sarmizegetusa (azi Sarmizegetusa, fost Grădiște, reg. Hunedoara). — P. 243 „Zlatna, r. Alba, reg. Cluj” este reg. Hunedoara. — P. 249 „*ancilla Lupi optionis legionis secundes*... lui Lupus locșitor de comandant al legiunii a doua...”; dar *optio* nu era „comandant de legiune”, ci subofițer, un fel de plutonier (major). — P. 255, nr. 272, cf. supra ad p. 220. — P. 259 „*curator rei publicae*” tradus prin „îngrijitor al statului”, era de fapt un administrator, împuternicit imperial pentru un oraș

(respublica). — P. 262 „*sogilla*” imprimat greșit pentru *sagitta*.

Concluziile (p. 267—279) sînt deosebit de utile și interesante din punct de vedere filologic-lingvistic, ca și istoric, pentru problema limbii populare în provinciile dunărene. Cîteva observații și obiecții de amănunt nu afectează valoarea capitolului și utilitatea lui. P. 267 „provincia Dacia constituită în a. 107”, de fapt în a. 106. Gruparea cuvintelor din inscripțiile dunărene (p. 275) putea fi făcută și altfel; de ex. după „părțile corpului și activități fiziologice” era bine să fie înșirate „familia, înrudirea”, „relații între oameni și cu lumea înconjurătoare”, apoi „viața agricolă, flora și fauna” etc. — P. 278 „*mansio* a rămas nepopular în nordul Dunării, pentru faptul că Dacia se afla în afara marilor drumuri comerciale și militare care legau Constantinopolul și Asia Mică de Italia și Gallia”; adevărat că *mansio* lipsește în limba română, dar a rămas *mansum* în forma *mas* (supra, ad p. 213); faptul că *mansio* s-a pierdut nu are vreo semnificație pentru poziția Daciei ori pentru locul de formare a limbii române, mai la nord de marile drumuri comerciale și militare; este o simplă întîmplare, la fel ca și cu alte cuvinte latine pierdute din lexicul nostru prin înlocuire cu termeni de altă origine (autohtonă, slavă etc.). Despre valoarea cantitativă și calitativă a materialului glotologic din inscripții, autorul observă pe bună dreptate: „deși par bogate și numeroase la prima vedere, izvoarele scrise din provinciile dunărene înfățișează totuși un material lingvistic relativ sărac și puțin variat. Inscripțiile sînt în genere scurte și nedatate sau alcătuite într-o limbă searbădă și convențională, iar textele se țin strîns legate de limba literară a vremii...” (p. 268). Ele „nu aduc un material cu totul nou sau cu desăvîrșire inedit în comparație cu izvoarele similare din apusul Romaniei. Totuși multe lucruri nouă și inedite n-au dat la iveală nici inscripțiile din Gallia sau din Spania, pentru faptul că documentele epigrafice, prin însăși natura lor, au avut un caracter îngust și limitat. Dar inscripțiile și textele din provinciile dunărene ne îngăduie să urmărim răspîndirea în spațiu și

schimbările în timp pentru o serie de fenomene fundamentale, care explică multe fapte din domeniul limbii românești și contribuie în acest mod la cunoașterea mai amănunțită a genezei limbii noastre" (p. 269). Dată fiind natura și destinația inscripțiilor antice în funcție de condițiile economice și sociale de atunci, e natural ca ele să ofere numai o mică parte din conținutul limbii populare a provinciilor, care trebuie completată cu materialul oferit de limba românească actuală, cunoscută începând

din sec. XVI; cum s-a arătat și mai sus, ca și cu alte ocazii, studiul ei aprofundat va permite a stabili corect și complet ceea ce s-a moștenit din romanitatea antică balcano-dunăreană și carpatică, ceea ce s-a preluat din fondul autohton traco-illyric, din acel substrat al lexicului limbii române, a cărui identificare și justă interpretare va contribui pe mai departe în chip substanțial la elucidarea problemei formării limbii și a etnogenezei românilor.

I. I. Russu

V. BEŠEVLEV, *Nachträge zu den thrakischen Sprachresten*, în *Balkanskoe Ezikoznanie* (Linguistique Balkanique), Sofia, I, 1959, p. 65–68

Marea colecție de resturi ale limbii trace alcătuită de eruditul filolog și epigrafist bulgar Dim. Decev (*Die thrakischen Sprachreste*, Viena, 1957, 584 pp.) a stîrnit în chip firesc mult interes, discuții, comentarii și critici în cercurile cele mai largi ale cercetătorilor filologi-lingviști, epigrafiști și istorici, ca o realizare de importanță epocală, care a marcat o cotitură în studiile cu privire la limba și cultura traco-geților. În recenzile apărute pînă acum ¹ s-au făcut obiecții și rectificări cu unele completări ², arătîndu-se și necesitatea de a se elimina tot ce este eterogen, completîndu-se cu materialul care lipsește repertoriul lui D.

¹ Cîteva din recenzile apărute pînă în 1958, despre *Die thrakischen Sprachreste* a lui Dim. Decev, sînt consemnate în bibliografia lucrărilor acestui savant, întocmită în volumul omagial ce l-a fost închinat cu ocazia împlinirii vârstei de 80 de ani, *Izledovanija v čest na akad. D. Decev* (Studia în onoare acad. D. Decev), Sofia, 1958, p. XXIV.

² A se observa în deosebi recenzile critice de I. I. Russu, în *Studii și cercetări de istorie veche*, IX, 1958, p. 213–217 și *Dacia* II 1958 [1959], p. 520–526 (partea I, cuprinzînd „rectificări”, care urmează să fie continuată de partea II cu „addenda”). A aduce importante aduce și epigrafistul G. Mihailov, în *Spisanie na bulg. Akad.*, III 1958, p. 132–141 (cunoscută nouă numai din semnalarea în *Revue des études grecques*, LXXII 1959, p. 175).

Decev, sau chiar de a-l supune unei revizuirii totale, adică de a-l reedita integral. Unul din elevii devotați al regretatului maestru sofiot, harnicul epigrafist și filolog V. Beševlev, a întreprins o necesară acțiune de completare a repertoriului tragic, printr-o listă de 48 de nume importante și interesante, dispuse în ordinea alfabetică adoptată de către Decev (alfabetul grecesc); materialul nou este luat din publicații bulgare, grecești, sîrbești și românești, mai recente sau mai vechi care scăpaseră atenției lui Decev. În lista „supliment” alcătuită de V. Beševlev (spre a rectifica și completa *Die thrakischen Sprachreste*) sînt de rectificat cîteva amănunte, altele de întregit, în vederea unei cît mai clare sistematizări a materiei, a simplificării lucrurilor, spre a se evita unele repetări și confuzii dăunătoare mersului înainte al cercetării științifice.

Numele Bitianus, derivat romanic tîrziu din numele trac *Bitus*, este citat după *Sbornik Minist.* Sofia, XVIII 1901, p. 797; dar inscripția respectivă nu e diferită de CIL III 14412, 4, după care trebuie citată și utilizată, căci marea colecție CIL (temelia întregii documentări epigrafice latine) are întîietate față de orice alte publicații, indiferent de abaterile în lectură, variante etc.

D r y l e s, pe relieful publicat de G. Mendel, *Catalogue des sculptures des musées ottom.*,

III, p. 249—250, nr. 1034, este un nume cunoscut și lui D. Decev, *Thrak. Sprachreste*, p. 160 (citat chiar după colecția de sculpturi a lui Mendel, nr. 1034).

Ersidinus, *Archaeol.-epigr. Mill.*, Viena, I 1877, p. 73: C. Ersidinus Sexstus, cf. *Ersa* și *-dinus* (Decev, *op.cit.*, p. 27, 138); dar inscripția este cea publicată în CIL III 7438, unde numele e dat în forma corectă *Ersidius*, care nu poate fi tracic (mai ales în funcție de *gentilicium*, nume de familie), ci mai curând italic (W. Schulze, *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen*, Berlin, 1904 și 1933, p. 174 *Ersidius*: *Hersidius*?).

Z a c a, nume feminin, a fost omis, probabil pe bună dreptate, de către Decev; e relevant de V. Beševliev, în trei exemple: 1) din Lom, *Izvestiia (Bull.) Instil. Archaeol. bulg.*, I 1910, p. 119 (posibil tracic), 2) din Sopot (la Belgrad), CIL III 14538 (cu numele evident iliric *Dasant-*), 3) din Bioska, *Jahresh. österr. arch. Inst.*, XII 1909, Bbl. 200, nr. 71 (= *Spomenik*, Belgrad, XCVIII 1948, 239, nr. 472) și din Uzice, CIL III 12718 (= *Spomenik XLII*, p. 99 etc.). Numele nu pare să fie exclusiv tracic, ci eventual comun tracic și iliric; oricum, exemplul din CIL III 14538 indică mai curând origine ilirică, dar analogia cu elementul *-zaces*, *-zacos* nu este valabilă, căci acesta figurează numai în nume iraniene (greșit considerate trace de către D. Decev), la care V. Beševliev mai adaugă „hier gehört auch *Zaica* mit Diphthongisierung von *a*”, ceea ce nu e verosimil.

M a r g u l a s, citat după *Sbornik Minist.*, XVI—XVII 1900, p. 70—71, — este inscripția CIL III 14206, 10, iar caracterul tracic al

numelui a fost relevat de G. G. Mateescu. *Anuarul Institutului de istorie națională* (Cluj), III 1924—5 (1926), p. 433, într-o importantă lucrare despre tracia balcanici (*Granița de apus a tracilor*), necunoscută și neutilizată de erudiții bulgari.

Apare stranie de asemenea constatarea că din „bibliografia” articolului lui V. Beševliev lipsește o piesă importantă: *corpusul* lui G. Mihailov, *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, vol. I, *Inscriptiones orae Ponti Euxini* (Sofia, 1956); din care se pot aduce câteva întregiri utile la „Thrak. Sprachreste” (nume ca *Paibine*, *Roles*, *Zaineilas* etc.)¹. Dar întregirile necesare operei deceviene sînt mult mai numeroase și importante, fie că este vorba de inscripții, papyri și texte cunoscute anterior anului 1957, fie că sînt documente ieșite la iveală ori întregite și interpretate just abia în ultima vreme, sau de materiale inedite, — în care se află multe nume proprii indigene; numărul mare al acestora oglindește bogăția limbii trace cunoscute prin aceste mijloace indirecte, fragmente lingvistice prin care se poate recunoaște intensitatea vieții populare, răspîndirea și romanizarea ori grecizarea traco-geților. Întocmirea unui repertoriu critic, absolut complet și exhaustiv al resturilor limbii trace, la înălțimea cerințelor științei actuale, fără elemente eterogene, fără confuzii și repetări inutile și dăunătoare, dar avînd în vedere cu deosebire principiile prosopografice și comparativ-etimologice, rămîne principala sarcină de viitor a studiiilor cu privire la limba și cultura traco-geților.

I. I. Russu

LEXIC REGIONAL, Societatea de științe istorice și filologice [București],
Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1960

Este bine cunoscută importanța și deosebita utilitate pe care o prezintă, pentru studiul limbii în general și pentru lexicologie și lexicografie în special, culegerile de material lexical regional. De fiecare dată, aceste culegeri, fie

ele mai mult sau mai puțin bogate, dacă sînt întemeliale pe metode judicioase de selecționare

¹ Din *corpusul* lui Mihailov a apărut și vol. II, Sofia, 1958, nr. 480—877, în care sînt inscripții cu nume noi trace, ca *Aulusucos*, și

și de expunere a materialului, pot pune la îndemna lingviștilor noi și prețioase elemente în descifrarea și relevarea unor fapte de limbă încă nu îndejuns de bine clarificate sau chiar necunoscute pînă acum. Dar, nu numai atît : avînd în vedere transformările sociale și culturale de azi din țara noastră, se poate spune că însăși activitatea de înregistrare de material lexical regional inedit constituie actualmente o necesitate deosebită pentru lingvistica românească. Este un fapt general cunoscut că, datorită uriașului proces de culturalizare a maselor care se desfășoară acum pe întreg cuprinsul țării, limba literară se extinde, pe zi ce trece, tot mai mult, graiurile regionale sfîrșind prin a dispărea. În atare împrejurări, se impune, desigur, adunarea cît mai grabnică a materialului lexical regional neînregistrat încă pînă acum. La aceste considerente se adaugă și necesitatea furnizării de material cît mai bogat *Dicționarului general al limbii române*, a cărui redactare, pe noi baze, a și început.

Pe linia acțiunilor întreprinse pentru a răspunde acestui deziderat, se înscrie și culegerea de material lexical regional, publicată recent de Societatea de științe istorice și filologice (redactor coordonator : Gh. Bulgăr). Apărută sub forma unui volum de 154 pagini — primul dintr-o serie, după cum se anunță în prefață — prezenta culegere este, într-adevăr, prima publicație de acest fel, apărută la noi după Eliberare¹. Rod al unei merituose inițiative a

noi atestări de nume cunoscute anterior, care încă puteau să figureze în lista de „Nachträge” întocmită de către V. Beșevliev. Dacă acest eminent erudit omite să utilizeze excelența colecție de inscripții grecești din Bulgaria întocmită de compatriotul său, nu i se mai poate face obiecția că nu cunoaște unele publicații românești, ca de ex. *Materiale și cercetări arheologice*, vol. IV (1957), unde la p. 321 e publicată (D. Protase) o inscripție cu două nume personale trace (*Brisanus* și *Mucalus*).

¹ În perioada de după 23 August 1944, glosare regionale, de proporții mai mici, au mai fost publicate, în rubrici speciale, de către revistele „Cum vorbim” și „Limba română”, ale Institutului de lingvistică din București. Menționăm că o culegere similară celei pe care o prezentăm aici, este și vo-

Societății de științe istorice și filologice, culegerea cuprinde vocabular regional din mai multe regiuni ale țării (Maramureș, Oltenia, Iași, Crișana, Argeș, Brașov, Suceava și Banat), adunat de membri (în număr de 20) ai filialelor acestei Societăți. Principiile de selecționare a acestui material — după cum se menționează în prefață — sînt cele folosite și pînă acum, de către redactorii mai vechi ai vocabulelor regionale : „Din materialul trimis, am păstrat cuvintele neînregistrate în dicționarele noastre, cuvintele care aduc sensuri noi sau care prezintă forme noi, diferite de cele cunoscute. Dacă un cuvînt are o formă gramaticală aparte de cea literară, dacă el circulă și pe altă arie decît cea menționată în dicționare, cuvîntul a fost înregistrat, chiar dacă figurează în unele izvoare lexicografice” (p. 3).

Ca mod de prezentare a materialului, întreaga culegere este alcătuită dintr-o serie de glosare de întindere variabilă, fiecare dintre ele conținînd lexic aparținînd uneia sau mai multor localități. Aceste glosare sînt grupate pe regiuni și, în cadrul fiecărei regiuni, pe raioane. Ordinea regiunilor și raioanelor este cea alfabetică. Pentru a se putea utiliza mai ușor materialul adunat, culegerea cuprinde la sfîrșit și un indice general al cuvintelor tratate.

Credem că ar fi fost necesar să se ceară corespondenților, care au trimis material mai bogat dintr-o anumită comună sau dintr-o regiune mai restrînsă, să comunice și cîteva date mai importante, privitoare la viața social-economică și culturală din trecut și din prezent a localității sau a regiunii respective. Ar fi fost bine ca aceste informații să fie completate apoi cu o expunere succintă a principalelor caracteristici ale graiului (sau ale graiurilor) din localitatea sau regiunea în cauză.

Toate aceste elemente, grupate într-un studiu introductiv în cadrul culegerii, erau binevenite, căci uneori ele pot oferi indicații

lumul întîi al colecției „Materiale și cercetări dialectale” (290 pagini), editat de Institutul de lingvistică din Cluj și apărut între timp.

prețioase în legătură cu păstrarea, răspîndirea și chiar originea vreunui cuvînt înregistrat în glosare.

Materialul cuprins în culegere este bogat și variat, el făcînd parte din multiple sfere semantice. Sub acest raport, el poate oferi noi și interesante elemente cercetărilor cu deosebire din domeniul lexicologiei. Dintre termenii referitori la ocupații, remarcăm mai ales pe cei care aparțin terminologiilor miniere și forestiere, terminologii reprezentînd sectoare ale vocabularului românesc care, pînă nu de mult, au fost mai puțin studiate. Termenii minieri, ca *băiușel* (p. 11), *chiblă*, *dîrg* (p. 18), *forhónt*, *forzář*, *gratščă*, *guritáu* (p. 19) *ibarsic* (p. 20), *ort*, *prústar*, *rîznă* (p. 21) *șit*, *știúř* (p. 22), *șvagáu* (p. 15), *șug* (p. 23) etc. sînt culeși din regiunea Maramureș; în linii generale, ei diferă puțin de cei întîlniți în alte regiuni miniere ale Transilvaniei (Valea Jiului și Munții Apusenj). Termenii forestieri, culeși din regiunea Suceava, sînt mai numeroși: *abchérř*, (p. 97), *balánc* (p. 98), *butucdr*, *aiłdc*, *cepuł* (p. 99), *corhăneıldă* (p. 100) *dipo-ditán* (p. 101), *fěșter*, *forșliús*, *fus*, *fuz* (p. 102), *hof* (p. 103), *lom*, *marłna* (p. 104), *páis* (105) *palúga*, *pleáf*, *póco* (p. 106), *pribóđ*, (107), *sámuiłor*, *sortłr* (p. 108), *șledág*, *șnaiř*, *șnit*, *șpon*, *șpráđř* (109), *ștraif*, (p. 110), *vólta* (p. 111), *zigmaistru* (p. 112) etc. etc.¹

În același timp, materialul acestei culegeri prezintă unele cazuri interesante în legătură cu pluralitatea de termeni referitori la una și aceeași noțiune sau la noțiuni strîns înrudite. Astfel, de ex., cirilgul (de forme diferite) cu care se scoate găleata sau un alt obiect căzut în fîntînă, este numit *cinghır* (p. 26, 34), *ciulln* (p. 35) *gheráne* s.n. pl. (p. 26), *rac* (p. 85) etc. O bogată și colorată „sinonimie” o prezintă termenii în crearea cărora un rol de seamă îl are afectivitatea (unul dintre ei sînt eufe-

misme); așa sînt cei referitori la noțiunile de „drac”, „om moale, lipsit de energie”, „vagabond” etc., asupra cărora nu mai insistăm aici.

Cazuri interesante prezintă și cuvintele (unele dintre ele arhaisme) care au fost înregistrate cu sensuri mai îndepărtate sau chiar opuse sensurilor cu care erau cunoscute pînă acum; astfel: *adăvdsl* „a aduna, a strînge”, față de „a risipi, a pierde” (cf. DA); mențiunea e făcută și în culegere (p. 63); *bășca*, în expr. *de-a bășca* = amestecat (rn. Rîmnicu Vîlcea p. 74), față de „despărțit, deosebit, separat; în chip deosebit; altfel” (DLRM); cf. însă, *bășcul* „a separa”, în același ralon (p. 74); *cectr* „infirm, cu defecte, organice” (p. 52), față de *ceaclr* „(despre oameni) cu ochi spălăciți; (despre cai, boi etc.) care are un ochi de culoare diferită de a celuiilalt; (despre oameni) sașiu, chiorș, spanchiu” etc. (cf. DA, CADE); *orbéle* „milog, prostovan” (p. 49); „sărman, calic” (p. 30); „om de nimic; ticălos, secătură” (p. 46; cf. p. 55), față de *orbéle* (*orběř*) „cerșetor orb; om orb” (CADE) etc. etc.

Deosebit de importante sînt noile atestări care se dau pentru o seamă de cuvinte învechite, păstrate încă azi, sporadic, în unele graiuri regionale: *iúdă* „unde, încotro” (com. Girișu de Criș, rn. Oradea; p. 70); *la* (*lau*) „a se pieptăna” (rn. Sigheț; p. 12); *medáf* „naiba, dracu”; în expr. *ba pe meařa* = pe dracu (întrebuințat numai de femei, pentru a evita pronunțarea cuvîntului „dracu”) (Suseni, rn. Tîrgu Jiu, p. 46), pentru care, cf. *midáf* „îngoare, tifos” (Banat, Oaș; CADE) etc.

Alteori, se înregistrează sensuri care vizează etimologia unor cuvinte din fondul lexical principal: cf. *foe* „vatră” (com. Lisa, rn. Făgăraș; p. 91 — și nu reg. Suceava, cum se menționează în prefață!).

Interesante observații se pot face, pe baza materialului cuprins în această culegere, și în legătură cu răspîndirea unor cuvinte. Este vorba mai ales de unele cuvinte de origine maghiară, întîlnite și la sud de Carpați. Întrucît aproape toate aceste cuvinte se găsesc

¹ Proveniența în bună parte străină a termenilor amintiți (germană și maghiară, în cazul termenilor minieri; germană, italiană etc., în cazul celor forestieri) trebuie explicată, desigur, prin condițiile socio-economice specifice existente în aceste regiuni, pînă aproape de zilele noastre.

în graiurile românilor ardeleni, ele ar putea fi considerate ca fiind luate din aceste graiuri. Iată numai câteva din astfel de cuvinte:

a) În raionul Tîrgu Jiu:

bileângă „(despre bărbați) haimana, om care umblă fără rost” (p. 44) — cf. transilv. *bilâng* „străin; vagabond, ștremgar; bastard” (< magh. *bitang*, idem) (cf. DA)¹;

ciomóg „grămadă” (p. 44) — cf. magh. *csomag* „paquet, colis; liasse (de papiers); balle (de marchandise)” etc.;

paradiciu, în expr. *s-a ales paradiciu* = s-a distrus complet; s-a ales praful (p. 46) — cf. transilv. *porodică* (pl. *porodici*) „pătălăgică roșie”² (< magh. *paradicsom*, idem);

b) În raionul Rîmniceu Vilcea:

cinaș „subțire, zvell” (p. 77) — cf. transilv., bucov. *cinaș* „drăguț, frumușel; curat, îngrijit” (< magh. *csinos*, idem) (cf. DA);

fêlă „vas de 1/2 litru” (p. 79) — cf. transilv. *fêle* „măsură de capacitate conținând o jumătate de cofă (sau oca) sau două firtele; conținutul ei”; (Pietrșoșta—Dîmbovița; Chiojdu-Bîsca, în Buzău) *fêlă* „1/2 oca de vin” (< magh. *fele*, formă flexionară a lui *fel* „jumătate”) (cf. DA);

uiodág „sticlă” (p. 88) — cf. transilv., băn. *oiágá* (*uiodág*) „sticlă; clondir, butelie de sticlă” (< magh. *üveg*) (cf. CADE);

c) În regiunea Suceava:

foităș „viscol mare” (p. 102) — cf. transilv. *foităș*, printre altele, și cu sensurile de „torent puternic de ploaie; troian de omăt”, atestate în Sălaj (< magh. *fojtás*; cf. DA)³;
talul „a potrivi, a aranja, a pune la cale” (p. 110) — cf. *talál* „a (se) nimeri; a (se) potrivi (cu cineva)”, înregistrat de noi în com. Șutu, rn. Turda (< magh. *talál*, formă flexionară a lui *találni* „a găsi; a (se) întâlni; a se potrivi”).

¹ Vezi, de altfel, și în culegere: *bilâng* (adv.) „fără țință”; *bilangău* „vagabond” (com. Grișu de Sus, rn. Oradea: p. 68).

² Menționat și în culegere, în reg. Maramureș și Crișana (cf. p. 13, 66, 72).

³ Cf. și formele, înregistrate în culegere, în reg. Maramureș: *foitășl* „a se îngrămădi zăpada” (p. 19); *foitul* „a sufoca, a strînge de gît” (p. 8).

Cu privire la domeniul toponimiei, remarcăm numele *Sudom*, dat unui deal „supus depășării straturilor de pământ” (Suseni, rn. Tîrgu Jiu), amintit s.v. *sudoame* (în expr. (sic!) *se sudoame* = se scufundă pămîntul) (p. 46).

Numeroase sînt și faptele de ordin gramatical care ar merita să fie subliniate. Prin numărul impunător de derivate și compuse, materialul acestei culegeri dovedește încă o dată impresionanta contribuție a maselor largi la îmbogățirea limbii. Relevăm doar câteva exemple dintre cele mai interesante: *Dragomiru-Florea* „grangur” (prezintă interes și din punct de vedere lexical) (p. 79); *gurál* „verbal, prin viu grai” (p. 103); *îngropcílá* „a se bătuci pămîntul de multă umblătură” (p. 104); *lodáv* „moment prielnic (mai ales cînd e vorba de ploaie) care face să crească cerealele”. *L-a lovit loava, de-a crescut așa porumbul* (p. 42; cf. 30); *márá* „măr (fruct)” (p. 54); *neminős* „fără minte, care face prostii (din lipsă de judecată)” (p. 46); *oámá* „femeie”. *Și se fine oamă mare/Cînd plînză de straiță n-are* (Țara Oașului: p. 21); *sudós* „loc dospit” (p. 86); *șușóp* „remiză de adăpostit lemnele de foc, carul și uneltele agricole” (p. 94) etc.

Găsim și alci câteva prețioase atestări ale unor forme verbale învechite: *sám* „sîntem” (rn. Șomcuta Mare: p. 21); *vá* (interj.) „du-te” (com. Holod, rn. Beiuș: p. 67).

După această succintă și, desigur, incompletă prezentare a materialului cuprins în această culegere, considerăm că este necesar să facem unele observații asupra tehnicii de redactare. Neajunsurile pe care le are lucrarea din acest punct de vedere, sînt justificabile, de bună seamă, prin lacunele și neomogenitatea materialului trimis de corespondenți. Dacă, totuși, ne ocupăm de ele, o facem pentru că le găsim remediable, cel puțin pentru viitoarele volume de culegeri.

O primă problemă, care se pune, este cea a literarizării cuvintelor-titlu. Vom înșira, în continuare, numai câteva exemple de cuvinte a căror literarizare ni s-a părut că lasă de dorit:

acon „ac mare de cusut sacii” (reg. Banat : p. 119); corect : *acoi* (cf. însă. pl. *acoane*, bine redat !);

chiără „război de țesut” (rn. Sighet : p. 11); cf. însă. *leără* „urzeală învîrtită pe sul” (< lat. *tēla*) (CADE);

cioghică „cucuvea” (rn. Făgăraș : p. 90); corect : *ciovică* (cf. DA);

țmpopciță „a se împopoțona” (reg. Suceava : p. 103); corect : *țmpopiță*;

țngropcilă „a se bătuți pămîntul de multă umblătură” (reg. Suceava : p. 104); corect : *țngropilă*;

mușcōni „păduchi (mai ales de găină)” (reg. Banat : p. 119); corect : *mușcōn* (invariabil);

răchișe „plăcintă fără umplutură, făcută din foi de aluat” (rn. Oradea : p. 72); corect : *rățișe* (< magh. *rétles* „gâteau feuilleté : aux pommes, au chou etc.”);

șalău „om înșelător” (reg. Suceava : p. 108); corect : *cealău* (< magh. *csaló* „amăgitor, înșelător; nadă”) (cf. DA).

Unele cuvinte din regiunea Suceava sînt redată cu păstrarea pronunțării lui *ă* protonic ca *a*, fonetism regional cunoscut în această parte a țării (ca și în alte părți, de altfel). Cîteva exemple : *acarlă* (p. 97), pentru *acărliă*; *apaloasă* (p. 97), pentru *apăloasă*; *balli* (p. 98), pentru *bălli*; *dabalazăt* (p. 101), pentru *dăbălăzăt*; *galatús* (p. 102), pentru *gălătús*; *marcatúră* (p. 104), pentru *mărcătúră*; *racadui* (p. 107), pentru *răcădul*; *zagral* (p. 111), pentru *zăgrăl* etc.

Exemplele de pînă acum credem că sînt suficiente pentru a demonstra necesitatea ca orice material lexical regional destinat publicării să fie supus, în prealabil, unei literarizări judicioase. Important este ca literarizarea să aibă un caracter interpretativ și nu unul pur mecanic. După cum poate reieși și din exemplele de mai sus, formele de pronunțare regională, care aparțin unor fenomene fonetice de largă răspîndire (palatalizarea labialelor, dentalelor etc.) sau care reprezintă evoluții fonetice caracteristice unui anumit grai (bănățean, maramureșean, moldovean etc.) trebuie redată prin correspon-

tele lor fonetice din limba literară. Desigur, însă, că vor fi menținute și redată ca atare formele de pronunțare care sînt rezultatul unor accidente fonetice (asimilare, disimilare, metateză, sincopă etc.), a unor fenomene fonetice speciale (mai puțin răspîndite), cum ar fi, de pildă, rotacismul, sau care reprezintă forme de pronunțare vechi.

În literarizarea unora dintre regionalisme, se va ține seamă, de asemenea, și de aspectul fonetic al elimoanelor lor.

În sfîrșit, în cazul cînd nu sîntem siguri de corectitudinea literarizării unui cuvînt sau dacă vrem să menționăm și pronunțarea regională a vreunui cuvînt, credem că este bine ca pronunțarea regională a cuvîntului respectiv să fie redată la sfîrșitul articolului (după un sistem de transcriere fonetică, desigur, mult simplificat).

Tot în legătură cu aspectul fonetic al cuvintelor-titlu, observăm faptul, regretabil, că nu întotdeauna corespondenții au indicat accentul.

Era mai bine dacă unele locuțiuni compuse cu prepoziția *de* s-ar fi tratat sub cuvîntul „de bază” respectiv și nu sub prep. *de* : *de-a mîgân* (p. 8), la *mîgân*; tot așa : *de-a dore* (p. 8), *de-a dora* (p. 15), *de-a doara* (greșit redată : *deadóra*) (p. 11) etc.¹

Unele definiții sînt vagi, datorită fie caracterului lor laconic (care constă mai ales din lipsa unor indicații de ordin stilistic sau privitoare la diferitele domenii), fie faptului că, uneori, în formularea lor se întrebuițează regionalisme mai puțin cunoscute. Cîteva exemple : *cuștăleli* „gustare oferită de cel care tale porcul prietenilor sau al vecinilor” (? !) p. 18; *dejghină* „a rupe” (în general ?) p. 69; *fărtul* „a se da la o parte, a-și schimba locul” (p. 18) : probabil, numai despre vite (cf. *fărto* !); *hlbări* (p. 117) : se trimite la *hlbe*, care, însă, nu e tratat; *hurduzău* „tort

¹ De asemenea, locuțiunea *de chilin* (greșit redată *dechilln*) „separat, afară de” (p. 90) trebuia tratată sub cuvîntul *chilin* (cf. DA). Bine s-a tratat sub cuvîntul *izgădă*, locuțiunea adj. *de izgădă* „neastîmpărat, șmecher” (p. 9).

gros" (ironic?) (p. 117); *pungl* „a coase" (ironic?) p. 85; *slinlor* (p. 86): se trimite la *slinlor*, netratat; *vanglău* „cărucior de transportat persoane" (p. 23): termen minier? etc.

Ar fi fost nimerit ca, în ceea ce privește explicarea cuvintelor, fiecare glosar, în parte, din această culegere, să prezinte un circuit închis. Aceasta, în sensul că toate regionalismele tratate într-un glosar (la care trebuie să se adauge și regionalismele mai puțin cunoscute, întrebuințate în unele definiții) să aibă definiția completă, indicându-se, de fiecare dată, și sinonimele regionale respective. Astfel, cuvinte ca: *ierbărit* „fedeleș" (p. 36), *pălmă* „păhuie" (p. 83), *snop* „bont" (p. 108) etc. trebuiau explicate, de fapt, prin definițiile pe care le găsim sub *fedeleș* (p. 35), *păhuie* (p. 83), *bont* (p. 98). În același timp, fiecare din termenii de mai sus, ar fi trebuit să apară și ca sinonime: *ierbărit*, în cadrul definiției lui *fedeleș*; *fedeleș*, în cadrul definiției lui *ierbărit* ș.a.m.d.

În încheierea observațiilor noastre, menționăm că ar fi fost de dorit ca culegerea să cuprindă un număr mai mare de etimologii sau de referiri bibliografice privitoare la studiile existente asupra unora din cuvintele tratate. Necesară ar fi fost, de asemenea, întocmirea unei erate.

Ținem să subliniem că, prin observațiile critice făcute îndeosebi cu privire la tehnica de redactare, nu intenționăm, nici pe departe, să diminuăm valoarea certă a materialului cuprins în această culegere, valoare pe care de altfel, am remarcat-o la locul cuvenit. Sîntem convinși că, mai ales printr-o exigență sporită față de modul de prezentare a materialului trimis de corespondenți, neajunsurile semnalate vor putea fi înlăturate în viitoarele volume de culegeri, așteptate cu viu interes.

M. Homorodean

REVUE INTERNATIONALE D'ONOMASTIQUE,
10e Année, 1958, N° 1 — 4, Paris, Editions D'Artrey.

În cele patru numere pe anul 1958 revista cuprinde un bogat material de fapte din domeniul toponimiei și antroponimiei.

Dintre articolele care explică originea unor nume topice actuale, un interes general par să prezinte: *Le nom de l'Himalaya* (nr. 2, p. 103—106), al lui Louis Deroy și *Le nom de la rivière Oka* (nr. 4, p. 241—248), al lui Raymond Schmittlein. În aceste articole se propun — cu multă rezervă — noi etimoane, probabile, ale cunoscutelor și mult discutatele nume *Himalaya* (rezultat prin etimologie populară din *malaya*, la rîndu-i, provenit dintr-o formă *malai, aparținînd substratului dravidian, la care se va fi adăugat, în sanscrită, terminația *-as*) și *Oka*, fluviu în U.R.S.S. (care ar avea la bază un apelativ siberian *oka „curs de apă", înrudit cu balticul *aka*, *akas*, *akis* „trou pour pulser de

l'eau dans la glace; sombre d'un marais source, rivière").

O importanță deosebită prezintă pentru noi articolul *Trois toponymes roumains à valeur historique dans un village de montagne de Transylvanie (Roumanie)* (nr. 4, p. 285—293) al lui Eugen Tănase. Autorul pornește de la considerentul că, în țara noastră, studiul toponimiei este chemat să joace un rol important în descifrarea trecutului îndepărtat din viața poporului român, în special, din cauza insuficienței materialelor referitoare la poporul nostru, în perioada de început a evoluției medii. În acest sens, stabilind că un număr de trei toponime de pe teritoriul comunei Poiana Sibiului sînt de origine cumană sau că datează de pe vremea cumanilor, d-sa conchide că acest fapt demonstrează că localitatea Poiana Sibiului trebuie să fie mai

veche cu vreo trei secole decît o arată documentele care o amintesc, pentru prima dată, în 1526. Aceste toponimice sînt :

1. *Hándor*¹, parte a comunei Poiana Sibiului: sâs. *Handorf* „satul cumanilor” (cf. *Hundorf, Hondorf, Handorf*, comună în raionul Sighişoara, unde prima parte a numelui, *hun = kun = „cuman”*. Cf. DRĂGANU, ROM. 282, 528). Cumanii, stabiliți în Țara Românească și Moldova, au început să facă incursiuni în Transilvania, începînd cu al doilea deceniu al secolului al XII-lea. Ei s-au putut chiar stabili în Carpații meridionali: dovadă pot fi numele topice și numele de persoană de tipul lui *Coman, Comana, Comșa* etc. din părțile Făgărașului, Sibiului și Hunedoarei (cf., mai ales *Beșinău*, munte (1963 m) în Munții Sibiului și deal lângă localitatea Jina, în apropierea Poienii Sibiului). Sașii din jurul Poienii Sibiului (așezați în Transilvania între 1141 și 1161) au putut găsi, la venirea lor, o așezare cumană pe teritoriul actual al acestei localități și s-o denumească cu cuvinte din limba lor.

2) *Ghîlghiu*, cu diminutivul *Ghîlghiuț* deal: cf. turc. a) *gul* „rose”; *gulguli, ghyûlghyûn, gûlgûn* „de couleur rose, vermeil”; b) *guelgué, ghyûlghê, guelguelik* „ombre, ombrage, lieu ombragé”; c) *gulguen, ghyûlghên* „hêtre”. Numele *Ghîlghiu* trebuie, totuși, să fie considerat cuman. Aceasta, în primul rînd, pentru că în limba romînă acest cuvînt nu există ca apelativ, iar ca nume topic este unic. În al doilea rînd, pentru că, pe de o parte, forme asemănătoare lui nu se găsesc decît în turcă, iar, pe de altă parte, pentru că împrumuturi din limba turcă nu se găsesc în Transilvania și pentru că în chiar satul în care a fost semnalat acest nume, există vestigii toponimice ale unei populații cumane.

3) *Cărămán* și diminutivul *Cărămănel*, două dealuri mici: *Karaman (Caraman)*

¹ ALR II 130 (*material nepublicat*) îl înregistrează sub forma articulată: *Hándoru*. Menționăm aici și formele sub care apar în această lucrare, celelalte două nume: *Gîld'giu* și *Cărămănele*.

(< *kara* „noir” + suf. - *man*), cuvînt de origine uralo-altaică; ca nume de persoană (funcția sa originală) și ca nume topic are o largă extensiune, fiind cunoscut nu numai în Asia Minoră, ci chiar și în Franța. În România este cunoscut atît în antroponimie cît și în toponimie, dar numai sub forma *Caraiman* (cu excepția toponimicului din Poiana Sibiului). Numele *Cărămán* a putut ajunge în Poiana Sibiului prin intermediul vreunui cioban turc, stabilit aici prin căsătoria sa cu o băciță. (Între oierii margineni și populația turcă din Dobrogea au putut exista strînse legături, datorită faptului că acești oieri iernau ani de-a rîndul în această regiune). Cu toate acestea, nu este exclus ca și acest nume să fie de origine cumană. Aceasta, pentru că locul numit *Cărămán* a fost, pînă într-un trecut apropiat, în posesia satului Dobrca, pe jumătate sâsesc, sat în care nu se poate explica prezența vreunui cioban turc. În același timp, acest loc este în vecinătatea părții de sat numită *Handor*. În sfîrșit, vechimea mare a acestui nume pe terenul limbii romîne ar putea fi dovedită prin forma lui particulară (*Cărămán*, față de generalul *Caraiman*), formă care ne arată că acest nume a fost supus legilor de evoluție fonetică a limbii romîne (trecerea lui *a* neaccentuat la *ă*).

Ne permitem să facem cîteva observații cu privire la două dintre aceste nume.

Ipoteza originii maghiare a lui *Handor* este respinsă de autor, pentru că „un hongrois *Handor*² (cf. *Landor, Nandor*) aurait donné en roumain *Handru* (cf. *Sandor—Șandru*)” (p. 286, nota 8). Cf. însă, numele (de animale) *Bodor* (< magh. *Bodor*), *Condor* (cf. magh. *Kondor*), *Gabor* (< magh. *Gábor*), *Iambor* (< magh. *Jámbor*) etc. (cf. Ștefan Pașca, *Nume de persoane și de animale în Țara Oltului*, p. 354, 357, 360, 361), unde metateza lui *r* nu apare. Pentru ipoteza originii maghiare a numelui topic (sau a numelui de persoană care îi stă la bază), cf. și forma *Hondor* a

² Cunoaștem în maghiară numai forma *Andor*.

acestui toponimic (a. 1756 IORGA, S. D. XIII 39).

În legătură cu numele *Cărămanul*, se impun, mai întâi, unele observații generale.

Înainte de toate, pe teritoriul țării noastre, cuvântul nu pare a fi atât de rar, cum îl arată autorul:

a) ca nume de animale (și, probabil, și ca apelativ) el este întrebuițat, în graiurile românești din Dobrogea și din regiunile Galați și Ploiești, pentru a numi boii (sau vacile) cu părul roșcat-închis (sau negru): *Caraman* sau *Caramană* (DAMÉ, T. 28; cf. H II 131, XIV 444), *Cărăman* (H III 68)¹;

b) ca nume de familie, sub forma *Caraman*, el este purtat de mai multe familii românești din Dobrogea²;

c) ca nume topic: *Caramanul*, prival, braț de apă, în comuna Maltezii, raionul Fetești, reg. București (cf. DGR II, 190).

Ca nume de animale *Caraman* (*Cărăman*) a putut fi împrumutat — mai cu seamă de români din Dobrogea — direct din turcește (bineînțeles, în ipoteza că, în această limbă, cuvântul ar avea și această valoare). El poate fi, însă, și o creație pe terenul limbii române (având la bază fie un apelativ românesc, de origine turcească, *caraman*, fie numele de persoană turcesc *Caraman*).

Cît despre numele de familie românesc *Caraman*, întâlnit în Dobrogea, el pare a fi mai degrabă, un împrumut direct din turcă. Judecînd după populația care îl va fi creat, numele topic *Caramanul*, întâlnit în aceeași regiune, trebuie considerat ca fiind, după toate probabilitățile, turcesc.

¹ DA, de unde am luat aceste informații, îl explică prin turc. *karaman* „negru, de culoare neagră”, de unde și bg. *karaman* „om înalt; cline sau cal negru”; srb. *karaman* „nume de persoană sau de ogar”. Tot aici se mai menționează și varianta *caraman* = nume de cline ciobănesc (H II 274: Girliciu, reg. Dobrogea, II 28: Chiojdu — reg. Ploiești) sau de cline de vîntoare (H XI 85: Mereni — reg. Argeș). Varianta este explicată ca fiind rezultată, probabil, prin influența cunoscutelor numiri geografice.

² Informator, Vasile Băjenică, originar din com. Țepeș Vodă, reg. Dobrogea.

Revenind la toponimicul *Cărăman* de pe teritoriul Poienii Sibiului și bazîndu-ne pe legăturile oierilor mărgineni cu populația turcească din Dobrogea, ne întrebăm dacă acest nume n-ar putea, într-adevăr, să aibă la bază numele vreunui cioban turc? Faptul că locul numit *Cărăman* a aparținut în trecut unei alte comune — Dobrca — nu poate fi o piedică în admiterea acestei ipoteze. „Imigrantul” turc stabilit, inițial, în Poiana Sibiului, se va fi putut așeza, ulterior, în Dobrca.

Nu este exclus, în același timp, ca toponimicul discutat să aibă la bază porecla (devenită nume) a vreunui oier mărginean. Prin pendulările lor, în Dobrogea, oierii din Polana Sibiului au putut cunoaște foarte bine cuvîntul discutat (ca apelativ, ca nume de animale sau ca nume de persoană) fie din graiurile românești, fie chiar direct din graiurile turcești din regiune. În graiul acestor oieri acest cuvînt (sau nume) va fi putut să devină ușor poreclă, avînd în vedere că — cel puțin în limba română — el se referă mai cu seamă la animale. Ca aspect fonetic, *Cărăman* ar putea fi o formă „coruptă” — relativ recentă — a lui *Caraman*³. Crearea acestei forme „corupte” ar putea fi explicată prin poziția mai izolată a acestui nume în graiul mărginenilor, ca și prin lipsa unui contact mai strîns dintre acest nume și „originalul” turcesc din Dobrogea.

Dacă ipotezele de mai sus sînt valabile, toponimicul *Cărăman* trebuie considerat ca românesc, el fiind creat de populația

³ Numele topic *Graiul Turcilor* [*Grăiu Tûrčiloru*] (ALR II 130, material nepublicat), de pe același teritoriu, nu reflectă, cumva, existența în trecut a unor astfel de „imigranți” în această comună?

⁴ Astfel de forme „corupte” sau, mai degrabă, astfel de dublete (forme cu a neaccentuat păstrat, alături de forme cu a neaccentuat trecut la *ă*) sînt frecvente în graiurile limbii române, mai ales în cazul cuvîntelor intrate mai recent în această limbă. Cf. numai cîteva exemple: *cabană* — *căbană*, *cabat* — *căbat*, *gazetă* — *găzetă*, *mașină*, — *mașină plantafie* — *plăntafie* etc. etc.

românească din Poiana Sibiului sau din jur.

Nu intenționăm să dăm înțelitate unora sau altora din explicațiile de mai sus. Prin observațiile noastre am vrut să arătăm doar că, pentru o explicare cât mai judicioasă a unor astfel de toponimice, se impune cu necesitate lărgirea orizontului de cercetare.

Observații critice și îndrumări de metodă cu privire la înregistrarea și explicarea vechilor nume proprii (topice și de persoană) conțin articolele *Identifications: lieux du pays d'Eauze au VIIe siècle* (nr. 1, p. 52–62), al lui Raymond Sindou și René Laffargue și *Afrique du Nord* (nr. 3, p. 211–231), de Lionel Galand. În ultimul articol se atrage atenția, printre altele, asupra valorii pe care o prezintă numele din inscripțiile antice (romane); de obicei, aceste forme sînt mult mai sigure decît cele din textele literare, ele nefiind supuse vicisitudinilor tradiției literare.

Prin *Le chène dans la toponymie et la linguistique* (nr. 2, p. 81–101), Albert Carnoy continuă interesantele sale studii asupra termenilor referitori la diferite soiuri de copaci. Urmărind modul de pătrundere în toponimie a unor termeni care desemnează stejarul, ca și diversele criterii de formare a acestora, cu precădere în limbile indo-europene, autorul aduce — și de astă dată — contribuții prețioase la verificarea și precizarea unor etimologii sau a unor prototipuri din indo-europeană a acestor termeni.

O parte dintre termenii discutați aici, aparțin limbii române sau se pot raporta la elementele lexicale ale acestei limbi. Menționăm cîtiva dintre aceștia.

Astfel, autorul, vorbind despre acei termeni referitori la stejar, care au avut ca punct de plecare în crearea lor forma înaltă a arborelui, amintește rom. *stejar* (< bg. *stožar*¹ «poteau»), acesta din urmă fiind socotit ca „terme évidemment issu de l'allongement *sthāu* de *sthā* «se tenir debout»,

¹ De unde și rom. *steajăr* „stîlp la arie” (cf. SCRIBAN, D). Cf. și *steag* „drapeau” (cf. rus. *stëgū* „pîrghic, steag” SCRIBAN, D.; cf. DLRM).

qui a produit notamment le sans. *sthāna* «colonne»” (p. 86). În altă parte, se arată că în unele limbi, pentru denumirea fructului stejarului se are în vedere valoarea nutritivă a acestuia. Astfel, cuvîntul *žir* care, în unele limbi slave, se întrebuințează pentru a designa unele alimente sau hrana în general (și care trebuie raportat la radicalul *g^{wei}* «vivre», de unde și rus. *žit*) desemnează în bulgară „ghinda” (p. 101). Toate acestea interesează și rom. *jir* „fructul fagului” (< bg. *žir*) cf. DLRM.

Din domeniul criticii unor lucrări de toponimie face parte, prin excelență, articolul *Voies et impasses de la toponymie lituanienne* (nr. 2, p. 107–138), al lui Raymond Schmittlein. Autorul critică vehement unele lucrări de toponimie lituaniană, care, după cum se arată, cuprind multe lipsuri și greșeli de informare și interpretare a numelor topice.

Revista cuprinde și recenzii asupra unor studii sau reviste de toponimie, apărute în ultimii ani. Dintre lucrările recenzate amintim: Louis-Fernand Flutre, *Recherches sur les éléments prégaulois dans la toponymie de la Lozère*, *Scottish Studies* și Eugène Lozovan, *Le «village» dans la toponymie et l'histoire roumaines*.

Dintre articolele de antroponimie publicate în revistă menționăm, în primul rînd, articolul lui M. Th. Morlet *Études d'anthroponymie occitane. Les noms de personnes de l'obituaire de Moissac*. Autoarea, pe lângă lista bogată a prenumelor, face și observații în legătură cu tema acestor prenume precum și cu etimologia lor. De altfel, este articolul cu cea mai mare extindere, publicarea lui începînd în ultimul număr al revistei pe anul 1957.

Manuscrisul studiat cuprinde prenume din secolul al XII-lea, cu unele adausuri pînă la sfîrșitul secolului al XIII-lea.

Numele de persoană sînt grupate după origini: cele de origine germanică, cele de origine greco-latină și de proveniență religioasă, numele hibride și, în sfîrșit, numele a căror origine este nesigură.

Categoria numelor de origine germanică cuprinde, după cum reiese din listă, nume

compuse (primul element al compunerii fiind întotdeauna determinantul celui de-al doilea element), hipocoristice, apoi nume familiare, formate de cele mai multe ori prin apocopa părții finale a numelui.

Interesantă este constatarea că în acest pomelnic (al morților), numele membrilor unei familii prezintă unele asemănări fonetice: un element al numelui tatălui, mamei sau al unei rude se regăsește în numele copilului (Ex.: *Tetmarus + Ermengardis = Ermhildis, Tethildis, Tetlindis, Ermherus*). În felul acesta întrebuintarea în diferite variante a temei numelui respectiv a creat posibilitatea de a forma nume noi, compuse.

Autoarea prezintă, așadar, alături de fiecare temă de acest fel și variantele care au fost create, arătând, de fiecare dată când acest lucru a fost posibil, pe lângă originea numelui sau a temei (etimologia lui) formarea, evoluția și semnificația, sensul lui.

În *Prénoms curieux d'Ascq și Prénoms curieux de la Gaume, du Hainaut et de la Picardie* Jules Herbillon abordează tema prenumelor considerate „curioase”. Autorul precizează, de altfel, că apclerea de „nume curioase” are o valoare subiectivă, fiind vorba de prenume rare sau neatestate în altă parte, prenume bizare sau care par regionale pentru cei care nu sînt din regiunea respectivă.

Autorul prezintă mai multe prenume de acest fel, făcînd și unele constatări în legătură cu cauzele apariției lor.

Demn de a fi menționat pentru observațiile și constatări interesante este articolul lui Jacques Lutrat *Identification des parties dans les actes notariés*: 1. *Ordre de mention des noms et prénoms*; 2. *Surnoms, sobriquets, pseudonymes, prénoms en famille*.

Afrique du Nord este titlul unei cronici a lui Lionel Galand, în care se ocupă de toponime, nume de populații, nume de persoane, nume de divinități, nume de stele. Autorul încearcă să cuprindă studiile făcute, cu ajutorul epigrafiilor, diferitelor documente. Bineînțeles epigrafiile oferă și un interesant și prețios material onomastic, dînd posibilitate ca unele concluzii să fie confirmate, altele

corectate și, în sfîrșit, altele să fie completate. În același timp oferă și un material nou pentru a fi studiat.

Nu trebuie trecut cu vederea faptul că și monedele furnizează unele informații importante, e drept, mai puțin variate, dar sigure și deci demne de a fi luate în considerație, pentru studiile de onomastică.

În cronică mai sînt făcute și unele observații în legătură cu studiile amintite. Sînt semnalate, fapt care merită, de asemenea, să ne rețină atenția, și fenomenele lingvistice (fonetice, morfologice) care sînt puse în discuție în aceste studii.

Numele proprii din Africa musulmană (berbere sau arabe) par să fi trezit mai puțin interes decît cele amintite mai sus. Aceasta poate și din cauză că sînt mult mai ușor de cules, de a fi verificate și chiar interpretate.

O minuțioasă recenzie s-a făcut de către Raymond Sindou lucrării lui Carlo Tagliavini, *Un nome al giorno. Origine e storia di nomi di persona italiani*, Edizione Radio Italiana (1956). Cunoscutul lingvist italian a intenționat să publice despre materialul respectiv o lucrare de lingvistică, accesibilă și nespecialiștilor. Un rezultat demn de reamintit, pe lângă altele, este și faptul că pune la dispoziția specialiștilor — lingviștilor — un indice de nume. Lucrarea are un merit deosebit și prin faptul că dă posibilitate celui care o consultă, să urmărească numele de la originea sa, de-a lungul anilor.

R. Sindou prezintă și studiul lui J. Kurylowicz, *La position linguistique du nom propre*, apărut în revista poloneză „Onomastica”. Studiul constituie o expunere a cîtorva principii despre numele comune și numele proprii de persoane.

Tot R. Sindou face o prezentare despre *Un nouveau traité sur les noms de famille belges (F—Fl-)* a lui Jules Herbillon. Este o continuare făcută cu competență, deci valoroasă, a unor studii anterioare, aparținînd altor autori, în care sînt dezbătute tot probleme din acest domeniu. Autorul a completat datele deja existente.

Aurelia Stan și M. Homorodean

FORSCHUNGEN ZUR VOLKS- UND LANDESKUNDE

(Akademie der Rumänischen Volksrepublik. Zweigstelle Klausenburg. Sektion für Gesellschaftswissenschaften — Hermannstadt), 1, 2, 1959, Verlag der Akademie der Rumänischen Volksrepublik

Urmărind dezvoltarea culturii minorităților naționale din țara noastră, Academia R.P.R. a înființat în toamna anului 1956 la Sibiu o Secție de științe sociale. Încă din primii ani de existență, această secție și-a definit profilul său specific, reunind cercetători români și germani cu preocupări apropiate, îndreptate mai ales înspre studiul grupurilor germane din Ardeal și Banat și al raporturilor sociale rezultate din îndelungata lor conviețuire cu poporul român. Direct subordonată Filialei din Cluj a Academiei R.P.R., secția contribuie, în același timp, la întregirea profilului institutelor clujene și oferă activității științifice de la noi un nou cadru de desfășurare.

Tinărul colectiv sibian a trecut peste greutățile începutului și se manifestă din ce în ce mai activ în viața cultural-științifică. Printre primele roade importante ale muncii sale se numără revista „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, fără a-și repartiza materialul pe discipline, revista oglindește totuși cu destulă claritate principalele domenii de cercetare ale secției: istorie, lingvistică, istorie literară și folclor.

Preocupările istorice par a avea înțelitate. Primul număr al revistei le este rezervat aproape în întregime, iar spațiul care li se acordă în numărul al doilea e de asemenea considerabil. Spre a ilustra linia de orientare în această direcție, e de ajuns să cităm câteva titluri: Carl Göllner, *Betrachtungen zum fortschrittlichen Denken der Siebenbürger Sachsen im 19. Jahrhundert*; Gustav Gündisch, *Der Hermannstädter Aufstand des Jahres 1556*; Bernhard Capesius, *Die Zwangsverpflanzung österreichischer Untertanen nach Siebenbürgen im 18. Jahrhundert*; Nicolae Drăgan, *Die Dynamik des kapitalistischen Gewinnes in der Mediascher „Westen“-Fabrik* (1923—

1944); Carl Göllner, *Aus der Geschichte der Kollektivwirtschaft von Neppendorf* etc. Observăm că atenția istoricilor nu e atrasă numai de trecutul îndepărtat, ci și de un trecut apropiat și chiar de prezent. Ei au în vedere întreg complexul fenomenelor care caracterizează un eveniment social într-o anumită epocă, de aceea apelează adesea la datele altor științe sociale (filozofie, economie politică etc.).

Aceeași orientare nouă și sănătoasă o dovedesc studiile și notele de istorie literară și folclor, dintre care amintim: Cornel Irimie — Julius Bielez, *Unbekannte Quellen zur Geschichte der siebenbürgischen Volkstracht des 17.—19. Jahrhunderts*; Alexander Römer, *Soziale Probleme und Konflikte in den siebenbürgisch-sächsischen Märchen und Sagen*; L. Treiber-Netoliczka, *Die Kronstädter Trachten um 1700, Zeugen der bestehenden Klassenunterschiede* și, la rubrica „Discuții” a numărului 2, Cornel Irimie, *Zu einigen Fragen der Volkskundeforschung in unserem Vaterlandes*.

În primul număr al revistei manifestările de lingvistică sînt neașteptat de timide. Volumul cuprinde doar o scurtă notă a lui Arnold Pancratz, intitulată *Die Bedeutung des Wortes Land im Siebenbürgisch-Sächsischen* (p. 197 — 199) și o dare de seamă asupra activității lexicografice (p. 210—218).

În nota sa, A. Pancratz demonstrează bogăția de forme și mai ales de sensuri pe care a cîștigat-o de-a lungul vremii cuvîntul *Land* în grăurile săsești din Ardeal. Este remarcabil felul în care autorul asociază fiecare sens de realitățile materiale specifice, desprinzînd uneori și conținutul profund ideologic al sensului. Istoria unui cuvînt devine astfel un document valoros pentru istoria

grupului de vorbitori care îl întrebuințează. De asemenea, prin confruntarea sensurilor germ. *Land* cu sensurile rom. *fară* se pot deduce unele aspecte ale raporturilor lingvistice româno-săsești.

Numărul al doilea al revistei de care ne ocupăm marchează un pas înainte în cercetările lingvistice de la Sibiu. Ne întâmpină aici două studii importante atât prin tematica abordată, cât și prin noutatea materialului documentar.

Primul, semnat de Arnold Pancratz, și intitulat *Der siebenbürgisch-sächsischen Anteil an der rumänischen Geschichts- und Sprachforschung* (p. 15—43), reprezintă de fapt un fragment de istorie a lingvisticii românești. Autorul urmărește, mai minuțios și mai sistematic decât s-a făcut pînă acum, manifestările de interes ale intelectualilor sași pentru istoria și limba poporului român. La faptele deja cunoscute, el adaugă noi amănunte și precizări, cărora le dă o interpretare justă.

Se apreciază astfel, cu multă obiectivitate, contribuția umaniștilor sași la apariția primelor tipărituri în limba română la Sibiu și Brașov (sec. al XVI-lea). Se relevă aspecte mai mult sau mai puțin cunoscute ale activității unor poeți, literați și oameni de știință sași (Cristian Schäsäus, Laurențiu Toppeltin, Johann Tröster, Martin Schmeizel, Johann Flitsch ș.a.) care atestă însemnificarea preocupărilor pentru istoria și limba română de-a lungul secolelor XVII—XVIII. Ideile acestora își găsesc o sinteză în opera lui Franz Joseph Sulzer. Fără a insista asupra erorilor fundamentale, bine cunoscute și de mult combătute, A. Pancratz scoate în evidență elementul pozitiv al cercetărilor lui Sulzer, bogăția și valoarea materialului său documentar care poate fi în parte și astăzi încă exploatat. Pentru secolul al XIX-lea se analizează critic mai ales activitatea acelor reprezentanți ai intelectualității săsești care, aparținând generației pașoptiste, au concretizat într-o serie de studii — publicate sau rămase în manuscris — interesul lor pentru problemele privitoare la naționalitățile conlocuitoare din Transilvania (J. Flitsch, Fr. Phleps, K. Schuller,

M. S. Möckesch și alții). Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea, încheindu-se apriga dispută asupra originii limbii și poporului român, studiile iau un alt caracter. Cercetătorii sași, recrutați mai ales dintre profesorii de gimnaziu, se îndreaptă spre probleme mai speciale ale limbii române, spre amănunte de gramatică, de vocabular, de dialectologie. Se amintește aici contribuția lui Michael Schuster la studiul comparativ al articolului hotărât în limbile română și albaneză, observațiile lui Arnold Pancratz privitoare la întrebuințarea participiului perfect pasiv în limba română, studiile de lexicologie și de onomastică românească ale lui Gustav Kisch etc. Din perioada 1930—1944 A. Pancratz nu amintește publicații. Se arată în schimb că, în condițiile regimului de democrație populară, tradiția cercetării de către sași a istoriei și limbii române se continuă și se dezvoltă pe baze noi, dînd rezultate tot mai însemnate.

Al doilea studiu lingvistic cuprins în numărul 2 al revistei „Forschungen zur Volks- und Landeskunde” este *Beiträge zur Erforschung der Banater deutschen Mundarten* de Josef Roos (p. 45—73). Întemeiat pe un bogat material ilustrativ, studiul are meritul de a stabili două adevăruri importante pentru dialectologia germană din țara noastră. În primul rînd, faptul că acel dialect mixt din Banat, denumit astăzi dialect șvăbesc și creat în urma acțiunii de nivelare a graiurilor vorbite, nu este de loc unitar, ci prezintă diferențe — adesea mari — de la comună la comună. În al doilea rînd, faptul că influența dialectului bavarez asupra formării graiurilor șvăbești este mult mai redusă decât s-a crezut pînă acum, ea nealterînd caracterul renano-francon al acestor graiuri.

În expunerea sa, J. Roos pornește de la premisa justă că deosebirile dialectale se manifestă cu deosebire în domeniul foneticii și că aspectul sunetelor poate fi concludent pentru definirea caracterului unui dialect. Din mulțimea graiurilor șvăbești el alege 3 tipuri, corespunzătoare unor localități diferite: *Perriam* cu un grai curat palatin, *Grabăf* cu grai

amestecat prezentînd trăsături tipic renano-francone și *Aradul Nou* cu grai amestecat în care elementele bavareze sînt relativ mai numeroase. Autorul analizează paralel particularitățile fonetice ale celor trei graiuri, atrăgînd atenția asupra asemănărilor și mai ales asupra deosebirilor dintre ele. Pe toate la un loc le compară apoi cu dialectul bavarez și trage concluzia generală că denumirea introdusă de Hans Hagel „rhein-fränkisch-bairische Mundart” (grai amestecat renano-francono-bavarez) nu corespunde nici unui tip dialectal svăbesc.

J. Roos izbutеște să convingă pe cititor prin argumentația sa bogată. Constatăm totuși — cu oarecare regret — că în interpretarea faptelor de limbă se menține la punctul de vedere pur fonetic, azi depășit. Din cauza aceasta nu izbutеște să contureze clar și concis fizionomia diverselor graiuri de care se ocupă. Din înșirarea aridă a modificărilor de sunete, fie ea chiar însoțită de explicații suplimentare, nu putem încheia un tot, nu putem desprinde imaginea fidelă a structurii fonetice. O analiză fonologică ar fi simplificat mult lucrurile și ar fi ușurat înțelegerea lor. Stabilirea sistemelor fonematice ale graiurilor și compararea lor pe baza aceasta ar fi dat, cu siguranță, rezultate mai interesante decît transcrierea sintagmelor lui Wenker. Și, întrucît autorul ne informează că munca de cercetare a graiurilor germane din Banat se află abia la începuturile ei, ne permitem să transformăm constatarea noastră într-o recomandare pentru viitor. Ar fi de dorit și de așteptat ca dialectologii ger-

mani din țara noastră, înaintea colegilor lor din străinătate, să se îndrepte spre o metodă de lucru mai modernă și mai științifică.

Articolul lui J. Roos trezește în cursul lecturii încă o mică nedumerire. Termenul *Dialekt* „dialect” pare a avea adesea semnificația lui *Mundart* „grai” și invers. Se vorbește, de pildă, despre *Banater Dialekt* dar i se spune și *Banater deutsche Mundart* (p. 47). Alternarea celor doi termeni dă naștere la confuzii (foarte evidente și în rezumatul romînesc al articolului). Nu mai știm dacă avem de-a face cu un dialect sau cu un grai svăbesc și dacă diferitele lui variante sînt, la rîndul lor, dialecte sau graiuri. O precizare a terminologiei în acest sens se impune cu necesitate.

Numărul al doilea al revistei sibiene cuprinde și o bună recenzie a lui A. Pancratz asupra a două studii de lingvistică apărute în Republica Democrată Germană: A. Bretschneider, *Ein Anteil des Niederdeutschen an der Siebenbürgischen Sprachlandschaft* și H. Protze, *Das Westlausitzische und Ostmeissnische*. Autorul recenziei desprinde idei și concluzii, probleme de principiu și de metodă care își pot găsi o mare utilitate în munca lingviștilor sași de la noi.

Contribuția revistei „Forschungen zur Volks- und Landeskunde” la dezvoltarea lingvisticii din țara noastră merită a fi apreciată și încurajată. Sîntem îndreptățiți să sperăm într-o viitoare lărgire a numărului de pagini și de autori care să trateze probleme de limbă sub cele mai variate aspecte.

Lidia Sîrleu

Abrevierile publicațiilor de filologie romanică, slavistică etc.

Intocmit de **BÉLA KELEMEN**

Începând cu numărul de față revista noastră se îmbogățește cu o nouă rubrică, aceea de Note bibliografice.

Din economie de spațiu și pentru evitarea repetării unor titluri considerăm necesar să deschidem această rubrică cu lista de abrevieri a celor mai utilizate reviste și periodice de specialitate din țară și din străinătate. Ne vom ocupa mai ales de filologie romanică, slavistică, germanistică, lingvistică generală etc. De asemenea vor fi în atenția noastră toate acele reviste și periodice care publică material legat direct sau indirect de limba română. Pentru orientare publicăm și abrevierile lucrărilor lexicografice fundamentale ale lingvisticii românești.

În viitor în revista noastră se vor întrebuișa abrevierile indicate în lista de mai jos. În această rubrică vor fi inserate revistele, periodicele, lucrările, extrasele etc. sosite la redacția noastră sau la Biblioteca Institutului de lingvistică din Cluj.

În cazurile în care uzul oscilează între două abrevieri le-am dat pe amândouă. De la abrevierea mai puțin uzuală am făcut trimitere la cea care este mai frecventă, indicând acolo, în locul al doilea, forma de la care se trimite.

Ordinea alfabetică va fi cea a abrevierilor și nu cea a titlurilor complete. Această soluție, prezintă, după părerea noastră, avantaje mai mari. Titlurile operelor nu vor cuprinde toate datele bibliografice (de ex. numărul volumelor, al fasciculelor apărute, anul apariției revistelor etc.). Vom indica numai locul apariției și acesta numai în cazul când nu reiese din titlul lucrării, orașul sau țara în care se publică.

AAL	= Atti dell'Accademia del Lincei, Roma
AAP	= Atti dell'Accademia di Palermo
AAR	= Analele Societății Academice Române, București. Analele Academiei Române, București
AASF	= Annales Academiae Scientiarum Fennicae
ABAW	= Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften
ACME	= ACME. Annali della Facoltà di Filosofia e Lettere dell'Università Statale di Milano.
ActaEHung	= Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
ACme	= Annali della Facoltà di Filosofia e Lettere dell'Università Statale di Milano
AECO	= Archivum Europae Centro-Orientalis, Budapest

- AEVUM** = Aevum. Rassegna di scienze Storiche – Linguistiche – Filologiche, Milano
- AFA** = Archivo de Filología Aragonesa, Zaragoza
- AFLA** = Annales de la Faculté des lettres d'Aix
- AFLEB** = Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia di Bari
- AGI** = Archivio glottologico italiano, Torino
- AI** = Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași
- AIFZ** = Annales de l'Institut Français de Zagreb
- AIL** = Anales del Instituto de linguística, Mendoza
- AIPS** = Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves, Université Libre de Bruxelles
- AISC** = Anuarul Institutului de studii clasice, Universitatea din Cluj
- AIUO** = Annali dell'Istituto Universitario Orientale, Napoli
- AL** = Acta Linguistica, Copenhagen
- ALH** = Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
- ALMA** = Archivum Latinitatis Medii Aevi (Bulletin Du Cange)
- ALR** = Atlasul Lingvistic Român
- ALRM** = Micul Atlas Lingvistic Român
- ALR (SN)** = Atlasul Lingvistic Român, Serie nouă
- ALRM (SN)** = Micul Atlas Lingvistic Român, Serie nouă
- ALRT** = Texte dialectale culese de Emil Petrovici. Suplement la ALR II, Sibiu-Leipzig
- ALT** = Annales de la Faculté des Lettres de Toulouse
- An. Acad.** = Analele Academiei R.P.R.
- ANF** = Arkiv för Nordisk Filologi, Lund
- AnN** = Annales de la Normandie
- An. Inst. Ist. Naț.** = Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj
- ANVO** = Avhandlingar utgitt av Norsk Videnskapsakademi i Oslo
- AOAW** = Anzeiger der Oesterreichischen Akademie der Wissenschaften
- AOr** = Acta Orientalia, Budapest
- APS** = Acta Philologica Scandinavica, Copenhagen
- ARom** = Archivum Romanicum, Geneva
- Arch** = Archivum. Revista de la Facultad de Filosofía y Letras, Oviedo
- ArchOr** = Archiv Orientální, Praha
- Arh. Folk.** = Anuarul Arhivei de Folklor, Cluj-București
- ArL** = Archivum Linguisticum, Glasgow
- ASB** = Memorie dell'Accademia delle Scienze di Bologna
- ASSER** = The American Slavic and East European Review
- ASNS (L)** = Archiv für das Studium der neueren Sprachen (und Literaturen), Frelburg, München
- ASPh** = Archiv für slavische Philologie, Berlin
- ASu** = Anthroponymica Suecana, Stockholm
- ASV** = Atlas der Schweizerischen Volkskunde
- AШTK** = Анале штинцифиче, Кишинэу
- AUB** = Analele Universității „C. I. Parhon”, București
- AUC** = Anales de la Universidad de Chile
- AUMI** = Anuarul Universității Mihailene din Iași
- AUP** = Annales de l'Université de Paris

- BA = Balkan-Archiv, Leipzig
- BACL = Boletín de la Academia Cubana de la Lengua
- BCSS = Bolletino del Centro di Studi Filologici e Linguistici Sicillani
- BCTD = Bulletin de la Commission de Toponymie et Dialectologie, Bruxelles
- BD = Bulletin Du Cange
- БДС = Бюллетень диалектологического сектора Института русского языка. Академия наук СССР
- БЕа = Български език, София
- BFE = Boletín de Filología Española, Madrid
- BFil = Boletín de Filologia, Coimbra
- BFLS = Bulletin de la Faculté des Lettres de Strassbourg
- BGDSLТ = Beiträge zur Geschichte der Deutschen Sprache und Literatur, Tübingen
- BGDSLH = Beiträge zur Geschichte der Deutschen Sprache und Literatur, Halle
- BIFR *sau* Bul. Fil. *sau* B. Ph. = Buletinul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philipide”, Iași
- Bl. *sau* BL *sau* Bull. Lingu. = Bulletin linguistique, București
- BMSLP = Boletín mensal da Sociedade de lingua portuguesa, Lisboa
- BNF *sau* BzN = Beiträge zur Namenforschung, Heidelberg
- B. Ph. v. BIFR
- BPTJ v. BTJ
- BRABLB = Boletín de la Real Academia de Buenos Letras de Barcelona
- BSL *sau* BSLP = Bulletin de la Société de Linguistique de Paris
- BSLLW = Bulletin de la Société de Langue et de Littérature Wallonnes, Liège
- BSLP v. BSL
- БШТ *sau* B. шт. = Buletinul științific Academia R.P.R. Secțiunea de știința limbii literatură și artă. Academia Republicii Populare Române București
- BTJ *sau* BPTJ = Biuletin Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, Kraków
- Bull. AATSEEL = Bulletin of American Association of Teachers of Slavic and East European Languages
- Bul. Fil. v. BIFR
- Bull. Lingu. v. BL
- BUT = Bulletin de l'Université de Toulouse
- BVSAW = Berichte über die Verhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften
- BzN v. BNF
- Byzsl = Byzantinoslavica, Praha
- C = Contemporanul, București
- CADE = I.-A. Candrea — Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*
- ČČF = Český časopis filologický, Praha
- CDDE = I.-A. Candrea (și) Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române*

- CFS *sau* Cahlers FDS = Cahlers Ferdinand de Saussure, Genève
 CILL = Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea București
- ČJ = Český jazyk, Praha
 CL = Cercetări lingvistice, Cluj
 CIP = Classical Philology, Chicago
 ČMF = Časopis pro moderní filologii, Praha
 CV *sau* C.V. = Cum vorbim, revistă pentru studiu și explicarea limbii, București
 ČSAV = Československá Akademie Věd
- DA = Academia Română. Dicționarul limbii române
 DDRF = Frédéric Damé, Nouveau dictionnaire roumain-français, București
 DI = Dicționar invers, [București]
 Діал. 6. = Діалектологічний бюлетень, Київ
 DLRLC = Academia Republicii Populare Române, Dicționarul limbii române literare contemporane
 DLRM = Academia Republicii Populare Române. Dicționarul limbii române moderne
 DR = Dacoromania. Buletinul „Muzeului limbii române”, Cluj
 ДСФФ = Доклады и сообщения филологического факультета Московского Университета, Москва
 ДСИЯ = Доклады и сообщения Института Языкознания Академии Наук СССР
- ЕаЛ = Език и Литература, София
 Enc. Agr. = Marea enciclopedie agricolă, București
 EPhK = Egyetemes Philologiai Közlöny, Budapest
 ErdMúz = Erdélyi Múzeum, Cluj-Kolozsvár
 ERL = Études Romanes de Lund
 ESR = Études slaves et roumaines, Budapest
 ETFüz = Erdélyi Tudományos Füzetek, Cluj-Kolozsvár
 EWRS = S. Pușcariu, Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache, Heidelberg, 1905
- FA = Filologisk Arkiv, Stockholm
 FD *sau* F.D. = Fonetică și dialectologie, București
 FI = Filología. Facultad de filosofía y letras de la Universidad de Buenos Aires
- ФН = Филологические Науки, Москва
 FilKözl. = Filológiai Közlöny, Budapest
 FIR *sau* FRo = Filologia Romanza, Torino
 ФН = Филологические Науки, Москва
 FRo v. FIR
 FUF = Finnisch-Ugrische Forschungen, Helsinki
 F V L = Forschungen zur Volks- und Landeskunde, Sibiu
- Gaz. lit. v. GL
 GL *sau* Gaz. lit. = Gazeta literară, organ săptămânal al Uniunii Scriitorilor din R.P.R., București

- ГлСАН = Гласник Српске Академије наука, Београд
 ГодСофУн = Годишник на Софийския Университет. Историко-филологически факултет
- GRM = Germanish-Romanische Monatsschrift, Heidelberg
 GS = Grai și suflet, București
 G.T. = Gazeta Transilvaniei, Brașov
 GUA = Göteborgs Universitets Årsskrift
 ГЗФ = Годишен зборник на филологическиот факултет во Скопје
 HAN = Hamburger Akademische Rundschau
 НЕМ = B. Petriceicu Hașdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*
- ИАА = Известия Академии Наук Армянской ССР. Общественные науки
 ИАК = Известия Академии Наук Казахской ССР
 ИАЛ = Известия Академии Наук Латвийской ССР
 I. Cr. = Ion Creangă, revistă de limbă și literatură și artă populară, Birlad
- IJ sau Idg. Jahrb. = Indogermanisches Jahrbuch, Berlin
 IF = Indogermanische Forschungen, Berlin
 ИГРЯ = Исследования по грамматике русского литературного языка, Сборник статей, Москва
 ИЯШ = Иностранные языки в школе, Москва
 ИИБЕ = Известия на института за български език, София
- Idg. Jahrb. v. IJB = Indogermanisches Jahrbuch, Berlin
 IJB = Indogermanisches Jahrbuch, Berlin
 IJAL = International Journal of American Linguistics, Bloomington
 I. lit. = Iașul literar, revistă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R., Iași
- ИЛЯ sau ИОЛЯ sau ИЗВ. АН. СССР, ОЛЯ = Известия Академии Наук СССР, Отделение литературы и языка, Москва
 I.ОК. = (A) Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei, Budapest
- ИОЛЯ v. ИЛЯ = Известия Отделения Русского Языка и Словесности Академии Наук
 ИОРЯС
- ИЗВ. АН. СССР, ОЛЯ v. ИЛЯ
- ЫШТФ = Ынсемпэрь штинидифиче (Филологиче) Кишинэу
 J = Sovětská věda: Jazykověda. Vydává československý sovětský instiut. Praha
- JbRS = Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig
 JČ = Jazykovedný časopis, Bratislava
 JDASD = Jahrbuch der Deutschen Akademie für Sprache und Dichtung in Darmstadt
- JS v. JazSb = Jazykovedný Sborník
 JazSb sau JS = Jezik, Zagreb
 Jezik = Južnoslovenski Filolog, Beograd
 JF

- JIS — Język in slovstvo, Ljubljana
 JPol = Język Polski, Kraków
 JSFOu = Journal de la Société Finno-Ougrienne
- KFLQ = Kentucky Foreign Language Quarterly, Lexington
 КъѢШ = Книжевност и језик у школи, Београд
 KN = Kwartalnik neofilologiczny, Warszawa
- L = Language, Journal of the Linguistic Society of America, Baltimore
 Lang. litt. = Langue et littérature, București
 LB = Lesicon romănescu-latinescu-ungurescu-nemțescu quare de mai mulți autori, în cursul a trideci și mai multor ani s-au lucratu, Buda
- Лекс. Б. = Лексикографічний бюлетень, Київ
 Letopis SAZU = Letopis Slovenske Akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana
 LF = Listy filologické, Praha
 ЛГУ = Ленинградский Государственный Университет
 Li = Lingua, Amsterdam
 LIS = Linguistica Slovaca, Bratislava
 Ljetopis Ja = Ljetopis Jugoslovenske Akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb
 LL sau L.L. = Limbă și literatură, București
 ЛІМОЛД = Лимба ши литература молдовеняскэ, Кишинэу
 LM = A.T. Laurian și I.C. Massimu, *Dictionariulu limbei romane* Tomu I : A—H, Tomu II (collaboratori Josefu Hodosiu si G. Baritiu) : I—Z ; Tom. III : Glossariu
- ЛМС = Летопис Матице српске, Нови Сад
 LN = Lingua nostra, Firenze
 LNL = Les Langues Néo-Latines, Paris
 LP = Lingua Poznaniensis, Poznań
- LR sau L. Rom. sau LbRom = Limba română, București
 LRev = Linguists' Review, Official organ of the Institute of Linguists, London
- L. Rom. v. LR
 Lis v. LS
 LS sau LIS = Linguistica slovaca, Bratislava
 ЛСБ = Лексикографический сборник, Москва
 LTR = Lexiconul tehnic român, București
- MagIst sau Mag. Ist. = Magazinul istoricu pentru Dacia, București
 MAR, Lit. = Memoriile Academiei Române, Secțiunea literară, București
 МАТ ДИАЛ = Материалы по диалектологии, Казань
 Матер. и иссла = Материалы и исследования по истории русского литературного языка, Москва
- Materiale v. MCD
 MCD sau Materiale = Materiale și cercetări dialectale, Cluj
 MDT = Mic Dicționar Tehnic, Sibiu

- МГПИИЯ** — Московский государственный Педагогический институт иностранных языков
- Mikl. EW sau Miklosich,**
SLEtWb = Franz Miklosich, Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen
- Miklosich, SLEt Wb v.**
Mikl. EW
- MJ** = Македонски јазик, Скопје
- MLR** = The Modern Language Review, Cambridge
- MNy.** = Magyar Nyelv, Budapest
- MNny.** = Magyar Népnyelv, Debrecen
- MNYj** = Magyar Nyelvjárások, Debrecen-Budapest
- MNyr** = Magyar Nyelvőr, Budapest
- Mon. Ist.** = Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice, București
- MSI** = Memoriile Secțiunii Istorice [a Acad. Rom.]
- MSL** = Mémoires de la Société linguistique de Paris
- MSL** = Memoriile Secțiunii Literare [Acad. Rom.]
- MSLU** = Meddelanden från seminarierna för slaviska språk, jämförande språkforskning och finsk-ugriska språk vid Lunds universitet (maszynopis powielany), Lund
- MSNH** = Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki
- MTsz** = Szinnyi József, Magyar Tájszótár
- Hj.** = Наш језик, нова серија, Београд
- NMi v. NphM**
- NphM sau NMi** = Neuphilologische Mitteilungen, Helsinki
- NR** = Naše řeč, Praha
- NTS** = Nordisk tidsskrift for språkvidenskab
- NV** = Nase veda, Brna
- HЗ** = Наукові записки, Київ
- NyirK** = Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, Cluj-Kolozsvár
- NyK.** = Nyelvtudományi Közlemények, Budapest
- O sau Orbis** = Orbis, Louvain
- Onom.** = Onomastica, Wrocław
- Orbis v. O**
- OSP** = Oxford Slavonic Papers, Oxford
- OUA** = Ortnamnssällskapet i Uppsala Årsskrift
- PAPS** = Proceedings of the American Philological Society
- PFLFT** = Pubblicazioni della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università di Torino
- PamSłow** = Pamiętnik Słowiański, Warszawa-Wrocław
- PamSłow** = Pamiętnik Słowiański, Kraków
- PJez** = Parce Językoznawcze Polskiej Akademii Nauk, Warszawa
- PKJ** = Pitanja Književnosti Jezika, Sarajevo
- PMLA** = Publications of the Modern Language Association of America, Baltimore

- PorJ** = *Poradnik Jezykowy*, Warszawa
ПРИЛ = Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд
- R sau Rom** = *Romania. Revue trimestrielle consacrée à l'étude des langues et des littératures romanes*, Paris
РБ = Българска Академия на науките. Речник на свременния Български книжовен език, София
REA = *Revue des études anciennes*, Paris
REG = *Revue des études grecques*, Paris
REL = *Revue des études latines*, Paris
RES = *Revue des études slaves*, Paris
Rev. Crit. = *Revista critică*, Iași
Rev. Nouă = *Revista nouă*, București
Rev. Univ. Parh. v RUB
REW sau R.E.W. = *W. Meyer-Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1935
РФВ = *Русский Филологический вестник*, Warszawa
RFH = *Revista de Filologia Hispánica*, Buenos Aires
RFP = *Revista de Filologia Portuguesa*, S. Paulo
RFIC = *Rivista di Filologia e di Istruzione Classica*, Torino
RFRG = *Revista de filologie romanică și germanică*, București
RGand = *Romanica Gandensia. Études de philologie romane*, Gand
RI = *Revista Istorică*, București
RIAF = *Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie*, București
РЯШ = *Русский язык в школе*, Москва
RicL = *Ricerche Linguistiche*, Roma
RicS = *Ricerche Slavistiche*, Roma
RIO = *Revue Internationale d'Onomastique*, Paris
RJ = *Ruský jazyk*, Praha
PKJ = *Pitanja književnosti i jezika*, Sarajevo
RL = *Revue de linguistique*, Bucarest
RLIR = *Revue de linguistique romane*, Paris
RLR sau RLar = *Revue des langues romanes*, Montpellier și Paris
RLV = *Revue des Langues Vivantes*, Bruxelles
Rom v. R
Rom. Forsch. = *Romanische Forschungen*, Erlangen
RPF = *Revista Portuguesa de Filologia*, Coimbra
RR = *The Romanic Review*, New York
RS = *Rocznik Slawistyczny*, Kraków
RSL = *Rivista di Studi Liguri*, Bordighera
RSI = *Romanoslavica*, București
RUB sau Rev. Univ. Parh. = *Revista Universității „C. I. Parhon”. Seria științe sociale. Filologie*, București.
- SB** = *Sborník Prací Filosofické Fakulty Brněnské University*, Brno
SCILF sau S.C.L.F. = *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, București

- SCL = Studii și cercetări lingvistice, București
 ScSl = Scando-Slavica, Copenhagen
 SCȘtCl v. ScȘt (Cluj)
 SCȘt (Cluj) sau SCȘtCL = Studii și cercetări științifice. Seria III. Științe sociale. Cluj
 SCȘti v. SCȘt (Iași)*
 SCȘt (Iași) sau SCȘti] = Studii și cercetări științifice, Filologie, Iași
 SEER = The Slavonic and East European Review, London
 SIL = Studies in Linguistics, Norman, Washington
 SJ = Slovenský jazyk
 SKJW = Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Językowej Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Warszawa
 Sl = Slavia, Praha
 SIA = Slavia Antiqua, Poznań
 SLi = Studia linguistica, Revue de linguistique générale et comparée, Lund-Copenhagen
 Slovo = Slovo, Zagreb
 SISb = Slezský sborník, Opava
 СМБД = Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР, Москва
 SN = Studia Neophilologica, Upsala
 СпБан] = Списание на българската Академия на Науките, София
 SR = Slovenská reč, Bratislava
 SRL = Slavistica Revija, Ljubljana
 Sl = Slovo a slovesnost, Praha
 SSUF = Språkvetenskapliga sällskapet i Uppsala förhandlingar — Acta Societatis Linguisticae Upsaliensis
 ST = Slovo a tvar, Bratislava
 StAO = Studia et acta orientalia, Bucarest
 STNWar = Sprawozdania z Posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Wydział I Językoznawstwa i Literatury
 StSl sau StudSl = Studia Slavica, Budapest
 STT = Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Toruń
 StudSl v. StSl
 SW = Slavic Word, A Slavic Supplement to Word, Journal of the Linguistic Circle of New York
 SWTN = Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, Wrocław
 TDRG = Dr H. Tiktin, Rumänisch-deutsches Wörterbuch (Dicționar romîn-german), București
 TCLC = Travaux du Cercle Linguistique de Copenhagen
 TCLP = Travaux du Cercle Linguistique de Prague
 Thes = Thesaurus. Boletín del Instituto Caro y Cuervo, Bogotá
 ToDi = Toponymie, Dialectologie, Bruxelles
 ТИЯМ = Труды института языковедения, Москва
 UCPL = University of California Publications in Linguistics
 UCPMP = University of California Publications in Modern Philology
 УЧЕН. ЗАП. СЛАВЯН = Ученые записки института славяноведения, Академия наук СССР, Москва

- UJb sau UngJb** = Ungarische Jahrbücher, Berlin
УМШ = Українська Мова в школі, Київ
UngJb v. Ujb
UTPLF = Università di Torino. Pubblicazioni della Facoltà di Lettere e Filosofia
УЗ = Ученые записки. Вопросы молдавского литературного языка
ВАН = Вестник академии наук СССР
VěstČA = Věstník Československé Akademie věd, Praha
Вестник МГУ = Вестник Московского Гос. Университета, Москва
ВЯ sau Vorgr. Iaz. = Вопросы языкознания, Москва
VKR = Volkstum und Kultur der Romanen in Sprache
Вку = Вестник Киевского университета
Vorgr. Iaz. v. Bx
V. Rom. = Viața Românească, București
Vo Ro sau VR = Vox Romanica, Zürich
VR v. Vo Ro
ВСЯ = Вопросы славянского языкознания, Львов
ВСЯМ = Вопросы славянского языкознания, Москва
VVM = Vlastivědný věstník, moravský, Brno
ВТИЯХ = Вопросы теории истории языка, Харьков
Wiener slav. Jb = Wiener slavistisches Jahrbuch, Graz-Köln
Word = Word, Journal of the Linguistic Circle of New York
WSJ = Wiener Slawistisches Jahrbuch
WZFSUJ = Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich Schiller Universität, Jena : Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe
WZHUB = Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität, Berlin : Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe
WZKMUL = Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl Marx-Universität, Leipzig : Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe
WZUR = Wissenschaftliche Zeitschrift der Universität Rostock : Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe
ZbZagr = Zbornik radova Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
ZDP = Zeitschrift für Deutsche Philologie, Berlin
Z(O)NF = Zeitschrift für (Orts) Namenforschung, München — Berlin
ZPhon = Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft, Berlin
ZRPH = Zeitschrift für romanische Philologie, Halle
Zs. f. Phon. = Zeitschrift für Phonetik, Berlin
ZSI = Zeitschrift für Slawistik, Berlin
ZslPh = Zeitschrift für slavische Philologie, Leipzig

Abrevierile au fost adunate din diferite publicații de specialitate din țară și străinătate. Dintre acestea amintim *SCL passim*; Omagiu lui Iorgu Jordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani. Ed. Acad. R.P.R., 1958; *Rocznik Slawistyczny — Revue Slavistique* T. XVIII, cz. II și T. XX, cz. II.; abrevierile publicate de R. Autny în *Modern Language Studies*, volume XX, p. 637—661 și *MNy*. LVI, 421—427—500.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

- G. MIHĂILĂ. *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română. Studiu lexico-semantic*, 320 pag., 11,60 lei
- ANDREI AVRAM, *Cercetări asupra sonorităților în limba română*, 168 pag., 4,90 lei
- „ * „ *Probleme de lingvistică generală*, vol. III, 149 pag., 5,85 lei
- „ * „ *Studii de gramatică*, vol. al II-lea, 191 pag., 6,75 lei ; vol. al III-lea, 208 pag., 7,55 lei
- TEOFIL TEAHA, *Grațul din Valea Crișului Negru*, 211 pag., 9,55 lei
- SORIN STATI, *Limba latină în inscripțiile din Dacia și Scythia Minor*, 163 pag., 5,55 lei
- V. ARVINTE, D. URSU, M. BORDEIANU, *Glosar regional*, 84 pag., 3,20 lei
- MACROBIUS, *Saturnalia*, Traducere, introducere și note de Gh. Tohăneanu, 380 pag., 12 lei
- „ * „ *Contribuții la Istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, vol. I, 244 pag., 6 lei ; vol. II, 284 pag., 16 lei
- „ * „ *Fonetice și dialectologie*, vol. I, 247 pag. + 2 pl., 9,50 lei ; vol. II, 272 pag., 9,45 lei ; vol. III, 250 pag., 9,40 lei
- „ * „ *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, 272 pag., 9,65 lei ; vol. II, 236 pag., 9,15 lei
- I. PĂTRUȚ, *Fonetica grațului hușul din Valea Sucevei*, 96 pag., 2,75 lei
- E. SEIDEL, *Elemente sintactice slave în limba română*, 191 pag., 11 lei

E R A T Ă

<u>Pag.</u>	<u>rîndul</u>	<u>în loc de :</u>	<u>se va citi :</u>	<u>din vina :</u>
59	3 de jos	<i>zervazat</i>	<i>zerzavat</i>	autorului
87	7 de sus	dialectului muntean	subdialectului muntean	autorului
96	13 de sus	<i>makā < mac</i>	<i>makā > mac</i>	autorului
128	16 de sus	<i>abpljász</i>	<i>plajbász</i>	editurii
131	19 de jos	slovenă-croată	slovenă, sîrbo-croată	autorului
166	21 de sus	<i>rinză</i>	<i>riză</i>	autorului
173	11 de sus	<i>oáñé</i>	<i>oáñe</i>	autorului
185	16 de sus	'ciun'	'ciung'	tipograful
221	24 de sus	<i>ailác</i>	<i>cailác</i>	tipograful
	24—25 de sus	<i>dipodítăn</i>	<i>dipodáităn</i>	tipografiei

Cercetări de lingvistică 1/1961, c. 2140.

Din

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

au apărut :

anul I, 1956, 4 numere (nr. 1—4, cvadruplu, 6 lei);
anul II, 1957 (8 lei);
anul III, 1958 (10 lei);
anul IV, 1959 (10 lei);
anul V, 1960 (10 lei).

Numerele curente se găsesc de vânzare la

LIBRĂRIA ACADEMIEI R.P.R.

București, Calea Victoriei nr. 27, sau la orice librărie științifică din țară.

Se pot comanda și prin poștă la secția „Cartea prin poștă” de lângă Librăria Academiei R.P.R., sau la librăria

„CARTEA PRIN POȘTĂ”

BUCUREȘTI, str. Biserica Enei nr. 16, raionul I. V. Stalin.

Abonamentele se fac la oficiile poștale, prin factorii poștali și difuzorii voluntari din întreprinderi și instituții.

Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin întreprinderea de stat pentru comerț exterior „CARTIMEX” I.S.C.E., str. Aristide Briand nr. 14, sau Căsuța poștală 134—135, București.